

Rozsondai Zoltán (1902–1996) figyelemre érdemes munkásságáról, a tanítóképzésért folytatott fáradhatatlan tanári és minisztériumi KÖZtisztségviselői tevékenységéről tanúskodnak írásai, eddig nem publikált memoárjai, a tanítványok, kollégák visszaemlékezései.

Ezekből és a bevezető tanulmányból fontos adalékokhoz juthat az olvasó a hazai tanítóképzés eddig kevésbé feltárt 1945–1961 közötti történetéről, a képzők sorsát befolyásoló oktatáspolitikai döntések megszületésének körülményeiről s e játszma további szereplőiről: Keresztury Dezsőről, Ortutay Gyuláról, Erdély-Grúz Tiborról, Alexits Györgyről, Kemény Gáborról, Kiss Árpádról, Kovács Mátéről, Mérei Ferencről, Sík Sándorról és másokról.

„Emlékező vallomás e könyv a történelemről, az embert próbáló XX. századról, amely az ő százada volt, tanúságtétel... a tanári hivatásról s bizonyosság a szolgáló értelmiségi lét igazáról” — írja róla Szövényi Zsolt.

ISBN 963 9088 88 9

KÖZszolgálat — pedagógushivatás

KÖZszolgálat — pedagógushivatás

*Rozsondai Zoltán
a magyar tanítóképzésért
és megújításáért*

TREZOR KIADÓ
Budapest, 2004

KÖZszolgálat — pedagógushivatás

Rozsondai Zoltán

a magyar tanítóképzésért és megújításáért

KÖZszolgálat — pedagógushivatás

Rozsondai Zoltán
a magyar tanítóképzésért
és megújításáért

TREZOR KIADÓ
Budapest, 2004

A kötetet összeállította

I–II. rész: *Donáth Péter*

III. rész: *Szövényi-Lux Endréné (sz. Rozsonдай Anna)*
Rozsonдай Zoltán
Rozsonдай Zsolt

Az anyag- és memoárgyűjtésben részt vett, a bevezető tanulmányt és a kötet jegyzeteit írta:

Donáth Péter

Az anyag és memoár-gyűjtésben részt vett, a III. rész összekötő szövegeit írta s a kötetet szerkesztette:

Szövényi-Lux Endréné (sz. Rozsonдай Anna)
Rozsonдай Zoltán
Rozsonдай Zsolt

Készült az OTKA T 025323 és T 046693 számú kutatások keretében.

ISBN 963 9088 88 9

Kiadja a Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt.

1149 Budapest, Egressy köz 6.

Telefon: 363-0276 , fax: 221-6337,

e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Felelős kiadó: dr. Benczik Vilmosné

Nyomdai munkák: Text-Print Nyomda Kft., Győr

Felelős vezető: Bozsoki Rudolf

TARTALOM

SZÖVÉNYI ZSOLT: Előszó	9
------------------------------	---

I.

DONÁTH PÉTER: SzakEmber a minisztériumi ügyosztályon	13
Nevelőképzés, „pedagógiai gerilla” — KÖZtisztviselők a koalíciós években.....	18
Mérlegeljék a tanítóképzők javaslatait is!	40
Kiélezett harc az iskolák feletti befolyás megszerzésért/megtartásáért — a professzionális szempontok és képviselők háttérbeszorulása.....	58
Emlékirat vagy emlék-irat?.....	99
Államosítás, pedagógiai gimnázium, négyéves tanítóképzés — menteni, ami menthető	118
Második vonalban — a képzési idő felemeléséért, a felsőfokú tanítóképzésért	132
A tanítóképzés: hivatás, szolgálat — közérdek és igazságkeresés.....	146

II.

Tanulmányok, cikkek, előterjesztések ROZSONDAI ZOLTÁNTÓL (Donáth Péter válogatása)	
---	--

A pedagógiai főiskola és a tanítóképző intézetek.....	171
Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta.....	194
Nevelőképzési kérdések	204
Észrevételek a tanítóképző intézeti matematika programjának összeállításához	209
A felsőfokú tanítóképző és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzatának ismertetése	212
Tanítóképzésünk színvonalproblémái	225

III.

ÉLETÚT: 80 ÉV A TANÍTÓKÉPZÉSBEN, A TANÍTÓKÉPZÉSÉRT (Rozsonдай Anna, Zoltán és Zsolt válogatása)	243
--	-----

Az Erdélyi Kárpátoktól a Budapesti Felsőfokú Tanítóképzőig

A zajzoni gyermek- és ifjúkor	245
Rozsonдай Károly: Jégmadár	247
Békéscsabán (1925–1927)	251

A KISKUNFÉLEGYHÁZI ÉVEK (1927–1940)

Józsa István, a tanítvány visszaemlékezése	252
„Ki itt az idegen?” (Memoár)	255
Kovács László: A tanári notesz esete	261
Tóth Miklós: „Csak egy élet van”	265
A Kiskunfélegyházi M. Kir. Állami Liceum és Tanítóképző Intézet évkönyve (1940/41)	267

KOLOZSVÁR, a remények évei (1941–1944)

Menekülés, a háború viharos évei	269
Áthelyezés a Budapesti Tankerületi Főigazgatósághoz (1944–1945)	271

A küzdelmes MINISZTERIUMI ÉVEK (1945–1961)

„Egy különleges kérés” (Memoár)	273
„Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek beszolgáltatása” (Memoár)	275
„Súrlódások Alexits Györggyel” (Memoár)	277
„Egy másik, de nem is utolsó súrlódás” (Memoár)	279
„Szegi Ödön menesztése” (Memoár)	282
„Darvas József mint miniszter” (Memoár)	285
Domokos Lajos Rozsonдайról	290
Rákosi üzenete: „Van valaki a tanítóképzői osztályon, aki ugrál, mint egy kis egér...” (Memoár)	292
Harc a Budai Tanítóképző Intézet megmentéséért 1954. szilveszter után (Memoár)	294
Révai Miklós: A jó tanítókat kiszorítják a rosszak	295
„Bár csak ne lett volna igazam!”	

(Vita Erdey-Grúz miniszterrel) (<i>Memoár</i>).....	296
„Pater noster” (<i>Memoár</i>)	299
Id. Fashang Árpád Rozsondairól	300
Újra kétnyelvű belépő (1956)	303
„A mór megtette a kötelességét, a mór mehet”	304
VISSZATÉRÉS a tanítóképzőhöz „felsőfokon” (1961–1966).....	306
Kihelyezés a minisztériumból.....	306
Minden képzőtől elkészönt (1960)	307
Egy a válaszlevelek közül: Valkó Istváné Szombathelyről	308
Az Esztergomi Felsőfokú Tanítóképző Intézet	
első végzős diákjai.....	309
Áthelyezés a Budapesti Felsőfokú	
Tanítóképző Intézetbe (1962)	310
Vass Gyula: Rozsondai Zoltán búcsúztatása (1966).....	310
Ádám József: A pedagógiai pálya nagy örömei	313
Karácsony Sándor levele	314
Rozsondai Zoltán: Levél Keresztury Dezsőnek	
(75. születésnapja alkalmából, a volt miniszternek)	315
Keresztury Dezső válasza (1979)	317
Rozsondai Zoltán: Levél Köpeczi Béla miniszternek.....	318
Köpeczi Béla miniszter válasza (1983)	319
„Az avarban rám találtak” (1984).....	320
„Szeptember végén” kollégiumi stílusban (<i>Memoár</i>).....	323
Szövényi Zsolt: Rozsondai Zoltánhoz	324
Hunyady Györgyné: Rozsondai Zoltánhoz	325
Voksán József: Rozsondai Zoltánhoz.....	327
Rozsondai Zoltán: A Főiskola köszöntése (1990)	330
Nagyszentpéteri Géza válasza	331
Titkos erőforrás az élet küzdelmeihez. Sorsdöntő találkozás	332
Rozsondai Zoltán levele	334
Az utolsó hivatalos meghívás Kiskunfélegyházára	334
Kovács László: Karácsonyi köszöntés.....	339
Zárszó: „Tanultam Rozsondai Zoltántól...” (<i>Füle Sándor</i>).....	342
Jegyzetek (<i>Donáth Péter</i>)	345

Előszó

Nem szokványos neveléstörténeti könyvet vesz kezébe az olvasó, mert a történész igényességével, pedagógiai érzékenységével megírt tanulmány az eseményeket, az eddig feltáratlan dokumentumokat, egy tanári hivatást kiteljesítő közszolgálati életút hoz emberközelbe, teszi személyes történelemmé. Nem is klasszikus memoár a könyv, holott az egykori oktatáspolitikai döntések megértéséhez adnak kulcsot az emberi motívumok, viszonylatokat feltáró személyes megemlékezések, vallomások. Nem is az emlékkönyvek szerkesztésének elvei szerint alkotnak egészet az írások, pedig a megszólaló tanítványok teszik hitelessé a katedrán eltöltött éveket.

Egy emberről szól a könyv, aki a tanítói, polgáriskolai, majd tanítóképző intézeti tanári, „apponyis” okleveleivel is önmagában a mindenkori „örök tanár” személyiségét formálta és őrizte, aki tizenhat évi miniszteriális közszolgálat alatt is tanítóképzős maradt. Rozsonдай Zoltánról, aki a Hargita tövéből, a székelyzsombori lelkészlakból hozott istenes-emberiséget — „Minden kornak van Istene / Nem zúgolódom ellene, / S keblemben marasztom” — minden koron, minden időben megőrizte.

Emlékező vallomás e könyv a történelemről, az embert próbáló XX. századról, amely az ő százada volt, tanúságtétel e könyv a tanári hivatásról, s bizonyság a szolgáló értelmiségi lét igazáról.

Mit jelent a tanítóság vállalása, azt az életutat bemutató írásokból megismerhetjük. A tanítói hivatáshoz a világ teljességére rácsodálkozó nyitottság kell, amelyben egymással nem rivalizál az anyanyelv a matematika, a zene, a rajz vagy a test nevelése. Ha valamely hivatásban még él a klasszikus görög nevelési eszmény, a kalokagathya, akkor az a tanítói hivatás. S a prepa Rozsonдай Zoltán a tanítóságra készülve indul el hivatása felé, és az egyetemi tanulmányok után a főiskolai, az egyetemi katedrán is megőrizhette ezt a nyitottságot. Ezért tanulhattak tőle tanítványai matematika óráin sokat az irodalomról. A tudományokra, tudományágakra szakosodott világban is teljes embert, az emberben integrálódó egyetemességet látta és művelte. Ezért érthető Rozsonдай tanár úr életében a

megérthetetlen: a hegedűt tanító mennyiségtan- és természettanár, a hol filozófiai, hol irodalmi példázatokot idéző minisztériumi hivatalnok.

Jövőnek szóló üzenete van ennek a valóságot a maga teljességében érzelkő, értelmező és alakító tanári, értelmiségi magatartásnak.

A tanárember, a „vir doctus” nemcsak a tudományban, tudásával jeleskedik, de emberségében is mindenkire figyelő. Észreveszi a minden nap szilvalekváros kenyeret ebédelő diákot, és mint a „köztartás vezetője” intézkedik a kedvezményes étkeztetésről. S a miniszterré lett egykori tanítványtól nem érdekeinek, hanem a tanítóképzés értékeinek védelmét kéri.

Életének meghatározója a **tanítóképzés történetének** alakítása. E történelem két izgalmas fordulópontját a minisztériumi ügyosztály vezetőjeként, majd helyetteseként, a szakterület felelőseként éli meg.

A nevelőképzés modelljét megvalósító pedagógiai főiskolák létrehozását (1947-ben) a politika diktálta. A tanítóképzők értékeinek ismerői és védelmezői elfogadva a döntést azt tehették, hogy kivédjék a tanítóképzők egyidejű megszüntetését, és az eléggé homályos „fokozatos átalakulás” elve mögé bújva őrizték meg a képzők hagyományait.

Az idő gyorsan igazolta a védelmezőket. Közel másfél évtizeden keresztül más utat jár be a főiskolai szintű tanárképzés és a tanítók képzése.

Az 59-es képzési reform a szívéhez is közelebb álló volt, talán ezért is viselhette el könnyebben az új felettes kinevezését. Szeretett intézményrendszere, a tanító intézmények kitörve a középfok kereteiből felsőfokúvá válhattak, és ez a döntés ellentmondásaival együtt is korszakos képzéstörténeti lépés volt.

A tanítóképzésről szóló írásaiban mindenütt jelen van a kollégák iránti tisztelet, a tanári kar megbecsülése és a szakmai elkötelezettséget a számokkal is hitelesítő matematikus fegyelmezettsége.

Erdei-Grúz Tibor miniszternél is felemeli szavát a tanítói beiskolázási létszámok csökkentése ellen, és hitte: „Akárhogy is alakul a jövő, egy bizonyos: a középfokú képzéshez már nem vezet visszaút.”

A figyelmeztetése elhangzott, de a csupán „tervszámokra” és nem demográfiai viszonyra figyelő rossz beiskolázáspolitikai a hetvenes évekre képesítés nélküli óvónők és tanítók alkalmazására kényszeríti a közoktatást. Két évtizedes kompromisszumként a középfokot visszahozza az

óvónőképzésben és a tanítóképzést a speciális képzés, valamint a tömeges levelező képzés befogadására készíti, de ez már nem az Ő története.

Élettörténetéből élénk táruló **minisztériumi tizenhat esztendő** átfogja a koalíciós időszak, a demokratizálódás változásait, a szovjet mintát követő ötvenes éveket, a hatvanas éveket.

Ezekben az években a közszolgálatára szegődött szakember ember maradhatott, ha szakmailag és morálisan — mint a hercegprímás támogatta D. F. kinevezésében vagy a vezetői posztért fondorlatoskodó T. F. igazgató esetében — kikezdehetetlen volt. Szakmailag hiteles maradhatott, ha úgy ismerte területe legkisebb rezdülését is, mint ahogy Rozsondai Zoltán ismerte a tanítóképzést. Ezért tudhatta, hogy a minisztériális döntések mechanizmusában mikor lehet támogatást szerezni az érdemi változáshoz, s mikor jelent eredményt, ha csupán a változás elkerüli az intézményrendszert. A szakmai meggyőződés nyújtotta biztonság még a pártközpontból érkező „ugrándozó egér” figyelmeztető megbélyegzést is elviselhetővé tette.

Rozsondai Zoltán tanár úr életútja, a könyv lapjain is a katedrától vezet a katedráig úgy, hogy a minisztériumi másfél évtizede is a tanítóképzés vonzáskörében tartotta őt.

Ahogy a pontos csiszolatú üvegkristály alapszíneire bontja a fényt, úgy a sorok kirajzolják a tisztelt nagyműveltségű Rozsondai tanár úr képét, a minisztériumi fricskákat is humorral viselő, a köz szolgálatába szegődött tisztviselő alakját, az oktatáspolitikai mezsgyéjén a tanítóképzés értékeit védő szakíró, a jó ügy érdekében a sérelmeket is viselő, azokon felülemelkedő kolléga alakját.

Személyesen már a nyolcvanas éveiben járó pedagógusképzős elődömként ismerhettem meg őt. Alkalmanként, szemét nyitva tartva járta a Minisztérium folyosóit és ellenőrizte, kereste az egykori kollegák névtábláit. Ilyenkor bekopogtatott és beszélgethettünk a múltból és jelenről. Az ismeretség és a kézirat olvasása után én is felteszem a kérdést: Mi tartotta meg őt szellemi tisztaságban, emberi tisztességben?

Úgy vélem ő bárhol, bármilyen beosztásban volt, mindig pedagógusként, tanárként élte meg a világot, nála a pedagógusság, az értelmiségi életforma volt a választott hivatás.

Babits Mihály átérezve a XX. századi értelmiség morális felelősségét, Julien Benda: Az írástudók árulása című könyvéről szóló tanulmányában

ezt írja: „Az »áruló« írástudó tehát nem azzal lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a csillag felé, amelyre ujjá mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többet a csillagra.”

Az írástudó Rozsondai Zoltán mindig a csillagra mutatott, az esendő emberről, a csillagkövető életről szól a könyv.

Budapest, 2004. március

Szövényi Zsolt

főosztályvezető
OM Felsőoktatási Főosztály

SzakEmler a minisztériumi ügyosztályon¹
Rozsondai Zoltán a magyarországi tanítóképzés értékeinek
megőrzéséért, megújításáért (1945–1960)

DONÁTH PÉTER

¹ Írásomban Rozsondai Zoltán munkásságának a hazai tanítóképzés sorsára leginkább kiható időszakról szeretnék megemlékezni; megtisztelő kötelességemnek/kötelességünknek érezvén, hogy számon tartjuk és megőrizzük valamennyi kiváló elődünk, kollégánk teljesítményét, emlékét. Dolgozatomban az „Állam – Ideológia – Iskola a 20. századi Magyarországon” és az „Oktatáspolitikai és tanítóképzés” címmel az OTKA T 025323 és T 046693 számú kutatások részeredményeire támaszkodik. Támogatásukat köszönöm.

„.... meggyőződése, tisztelt Nemzetgyűlés, hogy a demokrácia nemcsak keretrendelkezők, nemcsak alkotmányos formák, hanem igenis elsősorban jellem és emberség kérdése.”

Keresztury Dezső kultuszminiszter²
1947. március 13.

1960. december 21-én az akkor 58 éves Rozsondai Zoltán³ több levelet írt a Művelődésügyi Minisztérium ill. a tanítóképzők vezetőihez. A javarészt azonos tartalmú levelekből — tekintettel e bevezető lehetséges terjedelmére — csak néhány gondolatot idézek:

„Kedves Barátom! Bizó Gyula szombaton közölte, hogy *jövőmet, helyzetemet a februárban megnyíló épületgépészeti felsőfokú technikumba való kinevezéssel lehetne megoldani*. Matematikai gyakorlatot vezetnék, ... sürgős válaszat kéri...”⁴ „Eddigi munkásságom döntően a tanítóképzéshez kapcsolódik. A felszabadulás óta, Bizó jöveteléig, azt hiszem senki sem tett többet a tanítóképzésért, mint én. 1945–47-ben a háború által szétzilált tanító- és óvónőképzést vezetésemmel rendkívüli erőfeszítéssel reorganizáltuk. 1948-ban az államosítás rendkívüli munkája során sikerült biztosítani azt, hogy a kereken 80%-ban egyházi tanító- és óvónőképző intézetek mindenikében szeptemberben megindult a tanítás.”⁵ 1950-ig vezettem az osztályt s utána, az egymást váltó osztályvezetők

²Az 1945. évi ... 798. o.

³Rozsondai Zoltán főbb életrajzi adatait e dolgozat végén, közöljük.

⁴A külön jelzet, vagy forrás-megjelölés nélkül idézett — a család birtokában lévő — leveleket, memoárokat özvegye, Rozsondai Zoltánné és gyermekei (Anikó, Zoltán és Zsolt) bocsátották rendelkezésemre. Köszönet érte. (Ezekben az anyagokban a kiemelések mindvégig tőlem — D. P.)

⁵Rozsondai Zoltán bővebben írt erről A tanítóképzés útja a felszabadulás óta című írásában (köte-tünkben).

mellett helyettesként biztosítottam az igazgatás folytonosságát. Éles küzdelmet folytattam a képzési idő felemeléséért,⁶ s a jelenlegi képzés alapvető szabályait én készítettem.⁷ 1945 előtt tanítóképző intézetben tanítottam.⁸ Azt, hogy mit tettem, s hogyan dolgoztam a tanítóképzésért, mai feletteseim nem tudhatják. Honnan is tudhatnák, hogy 1945–47-ben még a vasárnapok nagy részét is a minisztériumban töltöttem, s 1945-től 1950-ig szabadságot sem vettem ki — a tanítóképzésért. Azt sem tudhatják, hogy 1953-ban Darvas minisztertől a műszaki egyetemre való eltávozásomat kértem, de ehhez nem járult hozzá, mert közlése szerint a tanítóképzésnek szüksége van rám.⁹ Ezeket csak azért soroltam fel, hogy ha értékelésem, helyzetem kérdése felsőbb fokon is szóba kerülne, ezek rendelkezésre álljanak.

Eddigi munkásságom alapján, ha a minisztériumi munkám megszűnne, legtermészetesebb és legeredményesebb folytatása tanítóképző intézetben történhetne. Ez lenne anyagi szempontból, nyugdíjazási szempontból is a legmegfelelőbb. Ekkor nem kerülnek kedvezőtlenebb helyzetbe, mint a tanítóképzőkben működő tanárok. A legtermészetesebb megoldás a budapesti intézetbe való beosztásom lenne, mert akkor nem kellene utazgatnom. ...” — írta a méltatlan ajánlatot elhárítva Rozsonдай Zoltán.

Kívánsága csak részben teljesülhetett. 1961. február 24-én éjszaka már új munkahelyén,¹⁰ az esztergomi képző vendégszobájában pötyögte

⁶ Lásd erről a Nevelőképzési kérdések című írását kötetünkben.

⁷ Lásd erről A tanítóképző és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzatának ismertetése című írásokat valamint az Erdey-Grúz Tibor miniszterségével kapcsolatos memoárokat kötetünkben.

⁸ Kiskunfélegyházi működéséről visszaemlékezéseket, egy levelet s évkönyv-részletet olvashatnak kötetünk második részében.

⁹ Lásd erről a Darvas minisztersége című memoárt kötetünkben. Darvas József 1950. február 25 – 1953. július 4-ig volt (vallás és) közoktatásügyi miniszter, s akkor Erdey-Grúz Tibor vette át az oktatásügyi tárca irányítását. Darvas József pedig Révai Józsefet váltotta a népművelési tárca élén, egészen 1956. október 24-ig. Rozsonдай Zoltán memoárjaiból tudjuk, hogy többször felkereste volt tanítványát a testvértárcánál is. (Lásd: *T. Kiss T. 1993. 493. o.; Mann M. 2004. 113–118. o.*)

¹⁰ Korábban is többször felmerült a minisztériumból való kihelyezésének terve, de szakértelme, parasztpártisága s ennek révén a párt és Kovács Máté államtitkár támogatása (PIL 284. f. 31. öe.; OSZK Kt., 210. f. 28. öe./ 10., 24., 27., 38–40. sz.), s — *Domokos Lajos* szíves közlése szerint — a prepa Darvas József melletti tanári kiállításának emléke, elejét vették az ilyen törekvéseknek. (*Darvas J., 1970. 325–345. o.; Szántó K., 1999. 35. és 41–45. o.; Bassola Z., 1998. 363–365. o.*) A két Rozsonдай testvér, Károly és Zoltán ötvenes években írt levelei is tanúsítják: újra és újra

válaszlevelét kedves exmunkatársának, az óvónőképzés kitűnő szakemberének Hermann Alice-nak: „És mégis kedves Alice, hiába ’a tiszta és nemes veretű egyéniség’, a ’talán valahonnan az erdélyi csúcsokról hozott nagyon tiszta havasi levegő’, más tényezők határozzák meg sorsunkat. ... Már a minisztériumban az ’együttes’ periférikus eleme voltam.”¹¹ Most úgy érzem, hogy a tanítóképzés transzperifériális elemévé váltam, mielőtt ’agyam termését behordtam’ és továbbadtam [volna]. Úgy érzem, hogy a vesztes: az ügyek és az emberek, amelyekért 1945 óta aligha küzdött más önzetlenül többet, mint én. Munkám nehézségi foka kisebb, mint volt, fizetésem, szabadságom több, egyéni életem feltételei — az utazás fáradsalmaitól s a lényegileg sehová sem tartozás bolygó, hontalan érzésétől eltekintve — kedvezőbbek, mint voltak. ... Annyira sajátomná, szinte adottságommá vált a közjóért, másokért, az igaz és szép ügyekért való küzdelem, hogy az az érzésem: jelenleg üresjáratúan futnak napjaim...”

„Kedves Zoltán, — válaszolt Hermann Alice — [levelével] ... nagyon elszomorított. [Olvasása] közben viharosan szerettem volna ellentmondani, mert nincs igaza. ... Meggyőződése, hogy csaknem mindenki alkot valamit, hogy az ’aere perennius’¹² mű nemcsak az elismert alkotóknak adatik meg. Az a bizonyos kis téglá mégiscsak valami-valami változást hoz létre a mindenségben. És ehhez hozzá kell tenni, hogy mi mégse csupán olyan kőműves-napszámos emberek vagyunk, különösen maga nem az. El lehet-e képzelni, hogy, még ha az úgynevezett ’köznek’ nem is alkotott volna semmit — mint ahogy nagyon is alkotott —, akkor olyan tiszta és nemes veretű egyéniség, mint a magáé Zoltán, ne hagyna nyomot maga körül?... Hogy személyes legyek, éreztem e hatást én is — és tudja jól, milyen jó volt itt érezni azt a nagyon tiszta ’havasi’ levegőt, amit talán valahonnan az erdélyi csúcsokról hozott. Szeretném, ha nemcsak senecai rezignációval fogadná a dolgokat. Az élet mindenhol színes, érdekes, — igazán nem a legszínesebb ebben az épületben, ahol persze

számolniuk kellett az áthelyezés lehetőségével.

¹¹ Mint az alábbiakban szólunk róla, Rozsonдай Zoltán fokozatos háttérbe szorulása 1950-től kezdődött, majd 1954–1955-ös rövid megbízott osztályvezetői munkáját követően, *Bizó Gyula* kinevezésével vált véglegessé.

¹² Exegi monumentum aere perennius — Az ércnél maradandóbb emléket állítottam magamnak. Horatius egy sorából született szállóige.

igyekeztünk magunknak szénessé tenni. Már amennyire lehetett...” — írta vigasztalásul Hermann Alice.

Milyen harcok sorozatára utalt levelében Rozsondai Zoltán, s miért kellett hosszú áldozatos szolgálat után, ilyen idős korban távoznia a minisztériumból? Kétségtelenül a tanító- és óvóképzés körül másfél évtizede zajlott, — váratlan fordulatokkal terhelt — oktatáspolitikai csatározások következményeként.

Miféle „maradandó téglákra” utalhatott a pedagógusképzés alakulását közelről ismerő (s alig egy év múltán a minisztériumból ugyancsak menesztett¹³), bölcs gyermekpszichológus asszony? Bizonyára a hosszúra nyúlt oktatáspolitikai játszma bizonyos eredményeire (a tanítóképzés hagyományos értékeinek megővésére, a felsőfokú tanító- és óvóképzés megszületésére), s még inkább az ezekért folytatott küzdelmek során méltányosan kezelt tanítóképzősök (tanárok, diákok) bizalmára, s az ennek révén kikristályosodott emberi kapcsolatokra, értékekre, melyek szisztematikus számbavétele monografikus feldolgozást igényelne.

Jelen — Rozsondai Zoltán írásait, memoárjait, s a róla szóló visszaemlékezéseket bevezető — írásomban a történetek sokoldalú, árnyalt bemutatása helyett¹⁴ csak e két aspektus felvillantására, s néhány, a közölt írások történeti kontextusba ágyazásához szükséges mozzanat jelzésére vállalkozhatok.¹⁵

Nevelőképzés, „pedagógiai gerilla” — KÖZtiszttviselők a koalíciós években

Ma már szinte elképzelhetetlen: a múlt század első felében hosszú évtizedek teltek el anélkül, hogy tanítóképző-intézeti tanári végzettségű, képzős gyakorlattal rendelkező szakember került volna a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztálya élére.¹⁶

¹³ Ennek vélhető indokait lásd: MOL M-KS-288-33/2. őe.

¹⁴ A történet első fázisáról lásd bővebben: *Donáth*, 1999. 71–95. o. és 2001/2. 73–116.o.

¹⁵ Dolgozatunkban részletesen foglalkozunk a Rozsondai Zoltán számára, ha nem is tág, de valós mozgásteret nyújtó koalíciós évekkel, s vázlatosan az öt másodrangú epizódszerepekbe kényszerítő pártállami időszakokkal.

¹⁶ A Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete — Nagy László vezette — küldöttségének kérésére, 1919-ben, néhány hónapra kitűnő szakember, *Farkas Sándor* szakfelügyelő került, az akkor már Kunfi Zsigmond által irányított minisztérium, majd a népbiztosság tanítóképzés ügyeivel foglalkozó ügyosztálya élére, a — minisztérium munkatársait Imre Sándor államtitkár-

Ezért aligha véletlen, hogy az 1945 nyarától a minisztériumba rendelt, *Rozsondai Zoltán éppen a tanítóképzés színvonala és a képzős tanárok sorsa iránti elkötelezettsége, s — az idő előrehaladtával egyre dominánsabbá váló politikai szempontokkal szemben — a professzionális-szakmai szempontok képviselője, a kontraszelekció korlátozása révén vált a nevelőképzés problémái körül zajló egyre élesebb összecsapások részesevé.*¹⁷ A koalíciós időkben parasztpártivá lett s a párt művelődéspolitikáját befolyásolni hivatott testületekbe jelölt¹⁸ Rozsondai Zoltán ugyanis — a párt Politikai Bizottságának ülésein ezért gyakran elmarasztalt Keresztury Dezső miniszterhez hasonlóan¹⁹ — csak az elkerülhetetlen mértékig ak-

nak jellemző id. Bibó István által — képzettségét, és intelligenciáját tekintve egyaránt a minisztériumi munkára alkalmatlannak ítélt jogász, Schindler Arthur helyére. (Magyar Tanítóképző, XXXIII. évf. 300–307. o.; RL C/39. 26. cs.; MOL K46 – 605. f. – II/5. b. – TAGYOB. A Ráday Levéltárban folytatott kutatáshoz nyújtott segítségükért Nagy Editnek, Szathmáry Juditnak és Szabó Katalinnak tartozom köszönettel.) Lásd ehhez: *Bibó I.* 1947/3. 507–514. o.

¹⁷1945–1951 között igazolás, racionalizálás, B-listázás, politikai felülvizsgálat keretében a VKM személyi összetétele gyökeresen átalakult. Kezdetben az ilyen rostálásoknál „a demokratikus magatartás”, a koalíciós pártok egyikének hatékony támogatása mellett a szakmai hozzáértés is komoly súllyal esett latba. (Szűcs L. szerk., 1997/A., 371., 377–378. o.; OSZK Kt., 177. f. 57/25. sz.) Az 1946. évi létszámcsoökkentés alkalmával a minisztérium 399 fogalmazói státuszú alkalmazottjából 223 maradt meg, köztük Rozsondai Zoltán, akit így jellemeztek: „Megtartandó. A tanítóképző-intézeti ügyek alapos szakértője. Pontos, lelkiismeretes.” (OSZK Kt. 210. f. 13. öe. 122., 203., 215.; *Bibó I.* 1947/1. 336–345. o., *Ormándi J.*, 1992. 27–33. o.; *Bassola Z.*, 1998. 368–372. o.; *Gyarmati Gy.* et. al. szerk., 114–120. o.; *Hunyady Gy.*, 2002. 24. o.) Maradásában komoly szerepe lehetett annak is, hogy a Parasztpárt Politikai Bizottsága még 1947-ben is ragaszkodott ahhoz, hogy „a minisztériumnak koalíciónak kell lenni, így a személyek összeválogatása is pártközi kérdés.” (PIL 284. f. 13. öe. I. k. 191. o.) Mivel a VKM-beli pártcsoport ragaszkodott Rozsondai személyéhez és pozíciójához, sokáig ki tudta védeni más pártok, így az MKP igényeit. (Vö.: *Kovács M.* 1982/9. 47–53. o.; *Gyarmati Gy.* 1985/2. 526–537. o.)

¹⁸*Kovács Máté, Gombos Ferenc és Barra György* kezdeményezésére 1947 márciusában tervezetek születtek a Nemzeti Parasztpárt művelődés-, ill. kultúrpolitikával foglalkozó vezető/tanácsadó szerveinek megalakítására, összetételére. Ezek egyikében *Rozsondai Zoltánt* a Kultúrpolitikai Bizottságba, egy másikban a Művelődéspolitikai Munkaközösség Pedagógus Csoportjába (Alosztályába) jelölték. Kevés információval rendelkezünk arról, hogy az aktuális káderpolitikai küzdelmeken és a tehetséges parasztfiatalok támogatásán kívül milyen tevékenységet folytattak e testületek. Az egyetlen még megkérdőjelezhető kortárs, *Ravasz János* kérdésemre — 2002. május 3-án — úgy emlékezett, hogy néhányszor üléseztek e bizottságok. Tervezeteket is készített a számukra, de az általa jól ismert Rozsondai Zoltán közreműködéséről nem volt tudomása. (PIL 84. f. 31. öe. I. k. 55., 71., 74–75., 95. o.; OSZK Kt., 210. f. 28/3-5., 19. sz.; *N. Szabó J.*, 1993. 71–86., 136. o. és 1995. 31–35. o.; *Póth P.* 1985/2. 498–505. o.)

¹⁹A szociáldemokraták *Kéthly Annát* szerették volna a kultuszminiszteri székben látni, ezért (is) kezdetül vehemensen támadták *Keresztury Dezsőt*. 1946 nyarától a parasztpárt Elnöki Tanácsának, illetve Politikai Bizottságának ülésein kritikusan foglalkoztak a VKM tevékenységével. A pártelnök *Veres Péter* már 1946. június 21-én megállapította: „kultuszminiszterünk impotens.” *Farkas Ferenc* és *Medve Zsigmond* azt hangoztatták, hogy „a konzervatív elemek és a reakció ma-

ceptálta a pártpolitikai, ill. egyházi szempontokat. *Az ügyosztályt érintő személyzeti politikában, s a tanítóképzés feltételeit érintő kérdésekben az ágazat érdekeit, s a szakmai minőségi előírások szem előtt tartását szorgalmazta*, tekintet nélkül arra, hogy az ezeknek meg nem felelő jelölt támogatója Mindszenty József hercegprímás,²⁰ Veres Péter a parasztpárt elnöke,²¹ vagy a kommunista párt valamely reprezentánsa²² volt. Az ak-

gával ragadta” Kereszturyt. Július 10-én, már az is felmerült, hogy Darvas Józseffel kellene felváltani Öt, de mivel Darvas protestáns volt (s a hagyomány és Mindszenty hercegprímás katolikus minisztert kívánt), más jelöltekkel próbálkoztak. Október 16-án, egy magánlakáson Justus Pál, Horváth Zoltán, Ortutay Gyula és mások, súlyos kifogásokat fogalmaztak meg a Kereszturynek a VKM működésével kapcsolatban. *Bódi Ferenc* kéziratban maradt visszaemlékezése szerint az 1946 őszi pártválasztmányon először őt kérték meg a Kereszturyval szembeni vádbeszéd megtartására, de ő azt nem vállalta. (Jól tettem, mondom ma is — tette hozzá) Az idő előrehaladtával, az elégedetlenség tárcacerére is gondoltak, amit azután Szviridov „tanácsára” perfektuáltak is: Veres Péter hadügyminiszter lett, s 1947 márciusától a „kisgazdapárti” — 1945. március 7-étől egyidejűleg titkos MKP tag — Ortutay Gyula került Keresztury helyére. (PIL, 274. f. 4/ 20.; 21/75.; 284. f. 13. 6e. 49–51., 110–114., 119–122., 166., 575., 701. o.; OSZK Kt., 177. f. 2176. 6e. 6.; *Bódi F.* :Emlékezéseim a múlta című írását öszevegye, Hadik Magda bocsátotta rendelkezésemre, köszönet érte.; *Tóth I.*, 1972. 134–212. o.; *Mészáros I.*, 1996–1996. 104. o.; *Bálint L.*, 2002. 137. o.) Évtizedek múltán *Keresztury Dezső* egy nyilatkozatában úgy emlékezett, hogy eleve közölte a parasztpárti vezetőkkel, hogy „nem lévén pártember, ... csak szakminiszterként, tehát a terület alapos ismerőjeként fogadom el a megbízást, ... és azt is megmondtam, hogy a pártfegyelmet csak addig tartom meg ameddig az szakmai meggyőződéssel egyezik.” (*Kabdebó L.*, 1983. 172. o. Kiemelés tőlem — D. P.) A Nemzetgyűlés 1947. március 13-i ülésén leköszönését is kapcsolatba hozta azzal, hogy „hamarosan rá kellett jönnöm, hogy különösen a változásnak, az átalakulásnak ilyen hullámverésű idejében, amilyenben élünk, a szakminiszterség legfellebbező illúzió lehet.” (Napló, 1946. 731. o.) Katolikus volta ellenére, koncepcionális okokból, s a politikai erőterben küzdő felek nyomására Keresztury — volt osztályfőnökével — *Mindszenty Józseffel* is többször vitára kényszerült. Mindazonáltal tevékenysége egészét a hercegprímás, *Bánáss László* veszprémi apostoli kormányzó hozzá írt köszönő leveleikben pozitívan értékelték. *Slachta Margit* pedig a Nemzetgyűlés említett ülésén egyenesen úgy fogalmazott, hogy „ha a minisztériumoknál az lenne a szempont, hogy valaki mennyire hozzáértő, mennyire szakember, akkor Keresztury Dezsőt vissza kellene hoznunk a kultuszminisztériumba, ez az ország érdeke!” (*Mindszenty J.*, 1989. 127–128. o.; *Beke M.* szerk., 1996. 66., 162–163. o.; *Ormándi J.*, 1992. 55–63. o.; *Keresztury D.*, 1993. 52–53. o.; OSZK Kt., 177. f. 55/26. sz.; *Az 1945. évi ...* 798. o.; *T. Kiss T.* 1993. 509–510. o.; *Balogh M.* 2002. 148–149. o.; *Mészáros I.* 2002/2. 12–19. o.; *Bálint L.*, 2002. 137. o.)

²⁰ Lásd: „Az emberi értékek a fontosak mindenek fölött” című írást, s annak jegyzetét kötetünkben.

²¹ 1946 őszén *Veres Péter* és *Bárdos Lajos* zeneszerző intervenáltak Keresztury VKM-nél P. Gy.-né zenetanárnő Budapestre helyezése ügyében. Rozsondai Zoltán ellenben Vadász Bélané kinevezését támogatta, mivel jobb volt a minősítése, s előbb nyújtotta be a kérvényét (azonos családi körülmények mellett). A miniszter jóváhagyásával így is történt. 1947 áprilisában *Szabó József* a parasztpárt országos szervezőtitkára B. Gy. római katolikus tanítónak (parasztpárti aktivistának) a jászberényi képző gyakorló iskolájába való kinevezését kérte Kovács Máté államtitkártól. Rozsondai Zoltán válasza: ilyen költségvetési hely pillanatnyilag nincs, B. Gy. nem állami tanító, nincs gyakorló iskolai tanítói vizsgája. (OSZK Kt., 177. F. 55. 6e., 54., 105.; 210. f. 17. 6e.,

kori társadalmi-politikai erőterét uraló hatalmi tényezők szempontjából atavisztikusnak tűnő álláspontját — beosztott tisztviselőként (időnként a tartalmi kérdések, s a minőségi követelmények iránt ugyancsak elkötelezett miniszter jóváhagyásával²³) — változó sikerrel érvényesíthette. Kötetünk írásai, s levéltári forrásaink tanúsítják: tanítóképzős tanárok,²⁴ diákok, s egész intézmények,²⁵ sőt az intézménytípus sorsát kedvezően befolyásolták elvszerű döntései, diplomatikus lépései. Mindenkori felső

26–29.)

²² 1948 januárjában a MKP Bács-Bodrog-megyei Bizottsága és a KV Értelmiségit Osztálya a bajai „iskolaigazgatók véd és dacsözövetése”, az általuk „a demokratikus gondolat megvalósulása ellen emelt kínai fal” áttörésére szánta el magát. Ezért Polesinszky Jenő a bajai állami tanítóképző igazgatójának helyére a MKP tag dr. B. J. kollégiumi igazgató kinevezését kérte, mivel az intézet „tanári karában véletlenül sem található egy baloldalinak nevezhető pedagógus, s így fordulhat elő, hogy az intézet kollégista diákjainak padjaira ’piszkos kommunista’ s egyéb jelzőket firkálnak a jövő tanítói.” Alexits György államtitkár a kérést „melegen támogatva” küldte az ügyosztályra. Rozsondai Zoltán ezúttal sem hagyta cserben a véletlenül politikai támadás tárgyává lett tanítóképzős szakembert (volt évfolyamtársát), s a következő diplomatikus választ adta: „A bajai állami tanítóképző intézetnél [dr. B. J.] ... szakképesítésének megfelelő üresedés nincs. ... A tanár a közelmúltban ... személyesen bejelentette, hogy hajlandó bármelyik állami tanítóképző intézetnél alkalmazást vállalni. Kérésének megfelelően, amennyiben az 1947/48. évi költségvetés életbe lép, s az előirányzott tanári állások rendelkezésünkre állnak majd, kinevezésére előterjesztést teszünk” — írta, s a munkáját jól végző [rövidesen, 1952 nyaratól 1954 júniusában bekövetkezett haláláig a minisztérium tanítóképző osztályának vezetőjeként, Rozsondai főnökeként tevékenykedő] Polesinszky Jenő — a budai képzőbe való helyezéséig — a helyén maradt. (MOL XIX-I-1-k 1. d. 660/1948.; Bassola Z, 1998. 365–367. o.; Kiss A., 1999. 424–425. o.)

1947. június 20-án Alexits államtitkár K. I-nek, a II. kerületi tanítónőképző tanárnőjének — 1946. január 1-jéig visszamenő hatályú — soronkívüli előléptetését sürgette. Rozsondai Zoltán (ahogy egy héttel korábban a miniszternek is) kifejtette, hogy „az iskolai osztályok egyöntetű gyakorlata szerint” csak a kitűnő minősítésű tanárok léptethetők elő soron kívül, évente egy alkalommal, de akkor sem visszamenő hatállyal. Márpedig K. I. minősítései ilyen előléptetésre nem adnak lehetőséget. „Tapasztalatunk szerint rendkívül nyugtalan, ingerlékeny, ironikus, cinikus, múlt és jelenbeli összeköttetéseivel kérkedő, helyenként jobbra-balra csendesen fenyegető, kiegyensúlyozatlan, önkritika nélküli magatartása, egyénisége semmiképpen sem mutatnak kiváló, kitűnő nevelői egyéniségre. Kérésének intézésében, a vele való tárgyalás során nagy önuralommal, mondhatni az ideggyógyász nyugalomával jártunk el. Ellenkező esetben alap nélkül vádaskodó, gyanúsító, gyakran a lehetetlenség határán járó magatartását drasztikusan kellett volna visszautasítanunk.” (MOL XIX-I-1-k 2. d.)

²³ Rozsondai Zoltán elsősorban Keresztury Dezső „hozzaértését, tárgyilagosságát, igazságérzetét, elfogulatlanságát és hozzáférhetetlenségét” értékelte. 75. születésnapja alkalmából 1979. október 25-én hozzá írt levelében leszögezte: „Most is tárgyilagosan állapíthatom meg, hogy abban az időben, a Te irányításod alatt volt a legszínvonalasabb, a legigazabb, a leghozzáértőbb a minisztérium munkája.” (A továbbiakat lásd a II. fejezetben.)

²⁴ Lásd pl. a Szegi Ödön menesztése, a Súrlódások Alexits Györggyel című írásokat, s Domokos Lajos memoárját kötetünkben.

²⁵ Lásd erről Rozsondai Zoltán memoárját a budai képző megmentéséért folytatott harcáról. A nagykőrösi képző megmentési kísérletéről: Donáth P., 2000/ 3. sz. 26–27. o.

kapcsolatai rosszallását kiváltva nem vált a koalíciós pártpolitikai szempontok egyszerű érvényesítőjévé, hanem — maradandó értékek öréként, igencsak „kor-szerűtlenül” — *szakmai elkötelezettséggel bíró KÖZtisztségviselőként viselkedett*: néhányszor még parasztpárti kapcsolatait is az általa képviselt tanítóképzés javára kamatoztatta.²⁶

Nem kizárható ezéért, hogy *Ortutay Gyula* — mások közt — Rozsondai Zoltánra is utalt, mikor a minisztérium 1950. január 8-i kollégiumi ülésén arról beszélt, hogy hivatalba lépésekor három jelentős politikai erő gyakorolt befolyást a VKM tevékenységére.²⁷ Közöttük „a második legszervezettebb, legöntudatosabban dolgozó erő a Parasztpártnak egy narodnyik irányzata volt, Kovács Mátéék debreceni köre”.²⁸ E „látszatra ra-

²⁶ 1947. október 13-án *Kovács Máté* államtitkár (Rozsondai Zoltán kezdeményezésére) a következőket írta — az akkor már hadügyminiszter — Veres Péterhez: „A kultuszminisztérium tanítóképző ügyosztálya két honvéd-kincstári épületet kapott vissza óvónőképző, illetőleg tanítóképző céljaira. Költségvetésünkbe be is állítottuk az épületek rendbe hozását, most azonban váratlanul arról értesít a honvédelmi minisztérium, hogy nem engedí át a szóban forgó két épületet. Nagyon kérek, hacsak egy mód van rá, szíveskedj az utólagos intézkedést hatálytalanítani, mert rendkívül nagy szükségünk van a két épületre. E nélkül sem a községi tanítóképző, sem a miskolci óvónőképző ügyét megoldani nem tudjuk. A részletes tájékoztatást mindkét ügyről cédlán mellékelem. Megköszönném, ha ez ügyben Rozsondai Zoltán osztálytanácsost (pártunk tagja), a tanítóképző intézeti ügyosztály vezetőjét magadhoz hivatnád.” (OSZK Kt. 210. f. 15. öe. 126. sz.)

²⁷ A Kovács Máté irataiban található különböző kimutatások arra utalnak, hogy Keresztury Dezső minisztersége idején a VKM vezetői között és fogalmazói karában messze az országos átlagot meghaladó volt a parasztpárt reprezentációja. 1946-ban a minisztérium 19 legfőbb vezetője között 5-5 parasztpárti és szociáldemokrata, 4 pártönkívüli, 3 kisgazdapárti, 1-1 kommunista és polgári demokrata volt. A különösen a kommunisták által nehezményezett „aránytalanosság” fokozatosan mérséklődött, hogy azután Ortutay Gyula ill. Darvas József időszakában az MDP túlsúlya (majd pártként monopóliuma) érvényesüljön. (OSZK Kt., 210. f. 13/14., 205–206. és 22/10. sz.; *Jakab M.*, 1979. 60., 87. és 218–227. o.; *Kovács M.* 1982/9. 53. o.; *Pető I.* – *Szakács S.* 1985. 142. o.; *Gyarmati Gy.*, 1985/2. 533. o.; 2001. 564–565. o.; *Welker O.*, 1945–84. 33–154. o.)

²⁸ Itt *Kovács Máté* mellett *Kiss Árpádra* (akivel már 1944-ben közös kötetet szerkesztettek), s esetleg a más pártbeli *Simon Lászlóra*, *Kardos Lászlóra* utalhatott a miniszter. (*Kiss Á.* – *Kovács M.* szerk., 1944.; *Horváth M.* 1983. 17–18. o.; *Bassola Z.*, 1998. 381–383. o.) Már egy 1946. augusztusi — valószínűleg *Mérei Ferenc*től származó —, a közoktatásügyi minisztérium helyzetét jellemző írásban úgy vélték, hogy Keresztury „miniszter messzemenően befolyásolható, gyengekező ember. Minden jóakarata ellenére sem lehet eredményes, mert tárcájának gyakorlati kérdéseivel nem ért. Egyetlen konkrét feladatot sem tud megoldani; általános kultúrpolitikai irányelvekkel” foglalkozik, amelyek nem találnak utat a megvalósításhoz.

A minisztérium tulajdonképeni vezetése Kovács Máté tanácsos, az elnöki ügyosztály vezetőjének kezében van. Kovács Máté (a Parasztpárt tagja) éles eszű, energikus ember, aki a nevelésügyi ügyosztály élén haladó szellemű jó munkát végzett. Mint az elnöki ügyosztály vezetője azonban kifejezetten személyi politikát folytat; akadályozza a munkaspárti befolyás érvényesülését; elfűrészezi azokat, akik a Pedagógus Szakszervezettel együtt kívánnak haladni, fontos he-

dikális és demokrata parasztpárti narodnyik csoport és a jobboldali szociáldemokrata csoport nagyban és egészben kiszolgáltatottja volt azoknak a régi szaktisztviselőknél, akik nemcsak a rutinmunkát végezték el itt, hanem politikai és elvi jellegű közoktatásügyi kérdésekben is a döntő szót mondták ki referátumaikon, véleményeiken keresztül. ... A harc az általános iskola kérdése körül 1947 márciusában még teljesen nyitva volt...” — hangsúlyozta (a rá nehezedő nyomás, kritika egy részét elődeire hárítva) a miniszter, természetesen a pedagógusképzéssel kapcsolatos problémákat, vitákat is az általános iskoláért folytatott harc részeként tekintve.²⁹

A századforduló óta ugyanis meg-megújuló viták folytak a képzés jellegéről, szintjéről, idejéről a tanítói- és tanártársadalom széles köreinek részvételével.³⁰ A „nemzet napszamosai” társadalmi-kulturális felemelkedésük útját a *tanítóképzés érettségire épülő felsőfokúvá tételében* látták, s ezt 1919-ben — (szociáldemokrata/szocialista) szakszervezetüknek a közoktatási népbiztosságra gyakorolt befolyása révén érvényesíteni próbálták.³¹ 1945-ben kommunista-szociáldemokrata irányítással szerveződött újjá a *pedagógus-szakszervezet*,³² mely, a tagjai többségét kitevő ta-

lyekre „Fejbőlintó Jánosokat” akar állítani.” (MOL XXVI-I-1-b-szu/1946. 1. d. Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁹ MOL XIX-I-1-r 2.d. 2-5. o.; *Ortutay Gy.*, 1965. 397–399. o. Itt nem lehet feladatunk a korabeli oktatáspolitikai küzdelmek bemutatása. Ezt többen színvonalasan megtették. Lásd pl.: *Horváth M.*, 1975. 11–157. o., 1976. 11–22. o., 1978. 13–31. o.; *Jóboru M.* 1974/5. 410–418. o., 1979/11. 963–972. o.; *Kornidesz M.* 1979/12. 1070–1080. o., 1980/4. 291–303. o.; *Ladányi A.*, 1988. 197–232. o.; *Gergely F.*, 1994. 8–26. o.; *Mészáros I.*, 1994. 31–90. o.; *Kardos J.*, 1997. 69–79. o.; *Knausz I.*, 1994. 1–56. o., 1998. 13–100. o.; *Nagy P. T.*, 2000. 165–186. o.; *Niederhauser E.* 2001. 299–302. o. *Kelemen E.* 2002. 54–47., 84–86.o.; *Mann M.*, 2002/1. 76–93. o.

³⁰ Lásd például: *Nagy L. – Beke M. – Kovács J. szerk.*, I. k. 2. r., 1898. 642–713. o.; *Hajós M. szerk.*, 1898. 38–40. o.; *Hajós M. – Szabó Bugáth L. szerk.*, 1905. 108–117. o.; *Köveskúti J.* 1908. 108–116., 169–175. o., 1920. 1–11., 1920/a. 39–44., 71–81. o., 1927. 53–57. o.; *Donáth P.*, 2001/1. 219–234. o.

³¹ *Kelen J. szerk.*, 1958. 7–173. o.; *Köte S.*, 1979. 9–120. o.; *Kelemen E.*, 1993. 7–35. o.; *Nagy P. T.*, 1997. 135–147. o.

³² „A közoktatás területének irányítását az államhatalomban Pártunk viszonylag későn tudta biztosítani és ezért a Szakszervezetnek hosszabb ideig kellett a közoktatásügyi kormányzatban és a tanügyi igazgatásban lévő reakcióval szemben az ellenzék szerepét betöltenie. Ennek a helyzetnek a megszűnése fokozatosan ment végbe. Megkezdődött 1947 márciusában, amikor Ortutay Gyula vette át a minisztérium vezetését, és befejeződött 1949 szeptemberében, amikor a tanügyi igazgatási reform végrehajtásával egyidejűleg a tanügyi igazgatásban meghúzódó reakciók elemeket nagyjában és egészében kiszorítottak” — idézte fel a történeteket *Béki Ernő*, a Pedagógus Szakszervezet munkájáról írt 1950. január 21-i jelentésében. MOL M-KS-276-111/47. őe. Lásd továbbá: PIL SZKL 44. f. 1. doboz, 6. dosszié; *Fürj*, 1996. 116. o.; *Kemény G.*, 1945/a-b. 47–53. o.; *Béki E.*, 1945/1–2. 49–51. o. és 1948. 189–210. o.; *A magyarországi szakszervezeti...*,

nítóság álláspontjának megfelelően³³, az általános iskola megteremtésének sajátos feltételeként — akár a VKM-ben domináns áramlattal szemben is erőteljesen képviselte e követelést³⁴. „Alapelvünk — írták egy 1946 szeptemberi körlevelükben —, hogy a jövőben a nevelőképzés a különféle típusú középiskolai érettségire épített 4, illetve 5 évfolyamú nevelőképző főiskolákon történjék. A nevelőképző főiskolákon az első két évben együtt tanulnak a leendő nevelők és csak a második év után döntenek el a jelöltek, hogy általános iskolai vagy középiskolai nevelők kívánnak-e lenni. Javaslatunk szerint a nevelőképző főiskolák első évfolyama az 1946/47. tanévben megnyílnék, a jelenleg működő tanítóképzők ötödik évfolyamú növendékei a jövő tanévben teljes jogú okleveleket szereznének, a negyedéves növendékek azonban már liceumi érettségit tesznek. Két év múlva a nevelőképző főiskolák második évét végzett hallgatói az előálló nevelőhiány megszüntetése érdekében iskolákba kerülnek és a hátralévő két esztendő anyagát működési helyükön, illetve tanfolyamokon fejeznék be” — írták az alapszervezeteknek, egyben a főiskola számára megfelelő épületek és oktatók felkutatására kérték őket.³⁵

A minisztérium „reakciónak” aligha tekinthető parasztpárti vezetői — Keresztury Dezső miniszter,³⁶ Kovács Máté államtitkár,³⁷ Rozsondai Zoltán osztályvezető — és az Országos Köznevelési Tanács ügyvezető

7. k., 118–119. o.; Jelentés a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetéről, 1950. május 30. 4–5. o. MOL M-KS-276-111/47; Lukács S. 1982/8. 35–48. o.; Voksán J. 1976. 23–31. o.; Jóboru M. 1979/10. 871. o.; Jakab M., 1979. 70. és 93. o.; Kelemen E., 1993. 35–44. o.; Knausz I. 1998. 138. o.

³³ 1947. december 1-jén a szakszervezet 42.108 tagja közül 25.608 volt tanító. Béki E., 1948. 198. o.

³⁴ Az e kérdésben már évtizedek óta elkötelezett szakszervezeti elnök, nevelési ügyosztályvezető, OKT ügyvezető alelnök Kemény Gábor, Angyal János osztályvezető, és a szakszervezet valamint — a MKP különböző bizottságaiban, „aktíváiban” betöltött szerepe révén egyre befolyásosabb — Mérei Ferenc és mások révén.

Kovács Máté államtitkár egy vázlatában azt vetette a szakszervezeti vezetők szemére, hogy őket „nem az egész művelődéspolitikai érdekli, hanem csak bizonyos részei, pl. a tanítók helyzete, az általános iskolai nevelőképzés reformja.” (Kemény G. 1945, 2–20. o.; 1945/a. 47–49. o.; 1945/b. 51–53. o.; Angyal J. 1945/9. 2–4.; Mérei F. 1947–48. 11–91. o.; 1948. 209–216. o.; OSZK Kt. 210. f. 22/16.)

³⁵ OSZK Kt., 210. f. 11./74–75., 91. sz. (Kiemelések tőlem — D. P.); Lukács S., 1946. 1–3. o., 1946/9–10. 321–331. o., 1947/6. 7–10. o., 1947/7. sz. 4–6. o.; Jóboru M. 1955/7. 146–147. o.

³⁶ Az OSZK kéziratárában őrzött iratainak megismerését özvegye Keresztury Dezsőné tette lehetővé számomra. Köszönet érte. Korabeli álláspontjához lásd: Keresztury D. 1945/10. 1. o., 1946. 7–35. o., 1946/4–5. 1–3. o., 1946/21. 1. o.

³⁷ Korabeli álláspontjához lásd: Kovács M., 1945., 1946/14–15. 3–4. o., 1946/21. 4–5. o., valamint: Kovács M.: A nevelői rend egysége. (OSZK Kt., 210. f. 24/140.); Horváth M., 1983. 17–25. o.

alelnöke Sík Sándor³⁸, igazgatója Kiss Árpád³⁹ örömmel szorgalmazták az addig hátrányos helyzetben volt rétegek, köztük a tanítóság mobilitását, a korábbi zsákutcás iskolarendszer kapcsán őket ért sérelmek kompenzálását szolgáló intézkedéseket. Ám tisztükből (s talán bizonyos „rokonlelkűségeikből”⁴⁰) adódóan, megpróbálták racionális pályán tartani az általuk is szükségesnek ítélt közoktatási reformokat.

Rozsondai Zoltán például egy Kovács Mátéhoz írt feljegyzésében⁴¹ melegen üdvözölte a 4290/1945. M. E. számú rendeletet, melyben a tanítóképzőt végzettek részére is elérhetővé tették a gimnáziumi különbözeti érettségi vizsgát. „A rendelet megjelenése előtt a néptanítók, a kereskedelmi és mezőgazdasági érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők részére a gimnáziumi érettségi bizonyítvány megszerzése s ezzel az egyetemi tanulmányok folytatása gyakorlatilag megoldhatatlan nehézséggel járt. ... Amíg pl. az 1937/38. iskolai évben a gimnáziumi érettségizetteknek 65,5%-a tanult tovább egyetemeken és főiskolákon, addig a népiskolai tanítói oklevelet szerzettek 8,6%-a folytatott főiskolai tanulmányokat, s az egyetemekre még töredékekben sem jutottak be. ... *A rendelet az első komoly lépés, amely népi származású rétegek tehetséges, törekvő és nem gimnáziumi tanulmányt végzett tagjai számára lényegesen megkönnyíti a gimnáziumi érettségi bizonyítvány megszerzését s ezzel egyetemi és főiskolai tanulmányok végzésének lehetőségét.* ... A rendelet, mint a később megjelent népi-tanulmányi rendelkezések előhírnöke, csendben hordozott régi sérelmeket orvosolt” — írta. Maga is negyvenévesen, 1942-ben érettségizett, így saját bőrén tapasztalta „*azt a nagy, igazságtalan társadalmi választóvonalat, amit a gimnáziumi érettségi bizonyítvány és tanulmány a múltban jelentett. Megléte vagy hiánya betegesen, első, vagy*

³⁸ Álláspontjához lásd: Sík S., 1945. 3–4. o.; 1993. 290–298. o. Lásd továbbá: Baróti D., 1988. 82–85. o.; Mészáros I., 1992/S, 45–57. o.; Rónay L., 2000. 140–143. o.

³⁹ Kiss Á., 1943. 10–13., 82–86., 178–179. o., 1944. 61–62. o., 1945. 76–91. o., 1946. 2–6. o., 1999. 418–435. o.; Horváth M., 1995. 15–22. o.

⁴⁰ Az eredetileg Max Weberől származó, Dessewffy Tibor által sajátos kontextusba helyezett fogalmat (melyet az angol nyelvű szakirodalomban „elektív affinitás”-ként használnak), e helyütt a fentnevezett — különböző vallású — személyek bizonyos közös sajátosságainak érzékeltetésére (kiterjesztve) használok. (Weber M., 1982. 116–117. o.; Dessewffy T., 1999. 80–82. o.)

⁴¹ A 4290/1945. ME sz. rendelet a Magyar Közlöny 1945. évi 71. és a Köznevelés I. évf. 5. számaiban jelent meg. Rozsondai 1946. május 3-i feljegyzését lásd: OSZK Kt. 210. f. 11. öe. 2/41. (Kiemelés tőlem — D. P.)

másodrangú részre tagolta társadalmunkat”.⁴² Már csak ezért is örömmel fogadta a zsákutcás tanítóképzőkben végzettek továbbtanulási lehetőségeinek megteremtését. Így — az OKT-t képviselő Kiss Árpádhoz hasonlóan, az ügyosztály nevében — *támogatta a népiskolai tanítók szakképzésének beindítására vonatkozó terveket*. Kérte, hogy lehetőleg 5–15 év szolgálati idővel rendelkező tanítókat iskolázzanak be, *különös figyelemmel a gyakorló iskolák pedagógusaira*.⁴³ (Miközben szíven viselte a gyakorlóiskolai tanítók továbbtanulásának, társadalmi felemelkedésük lehetőségének ügyét, nem engedett túlzott követeléseiknek. „Sérelmeiket” tartalmazó beadványukra, melyben — a közelgő 1947. évi választások előkészítéseként látványosan a tanítóság felé fordult MKP aktuális politikai jelszavaival egybecsengően⁴⁴ — óraszám, igazgatói címek és fizetési előlépés szempontjából a főiskolát végzett pedagógusokkal azonos, vagy ahhoz nagyon hasonló elvárásokat fogalmaztak meg, Rozsonдай Zoltán a realitások és a méltányosság szempontjait figyelembe véve fogalmazta meg az ügyosztály álláspontját: „tisztán látjuk a gyakorlóiskolai tanítók kiemelkedő jelentőségét a tanítóképzés területén. Tanárok és tanítók között elfoglalt helyzetük folytonos jogos és vélt sérelmek forrása, s erre való tekintettel minden ügyükben különös gondossággal járunk el. *Természetes azonban, hogy minden körülmények között tárgyilagosak kívánunk maradni*” — hangsúlyozta.)⁴⁵

A továbbtanulás lehetőségét biztosító iskolákban alulreprezentált társadalmi rétegek felemelését, ezért az általános iskola gyors kifejlését

⁴² Rozsonдай Zoltán 1948. november 6-ai önéletrajzából. Ezt sérelmezte a községi állami tanítóképző tantestülete is 1946. május 17-ei „A tanítóképző akadémia és az általános nevelőképzés” című beadványában. VaML 501. b. 4508/1945-46. Lásd ehhez: *Bibó I.* 1947/3. 512. o.

⁴³ A korábban az Művelődési Minisztérium Központi irattárában őrzött 4882/1947. VKM számú dokumentumot *Ladányi Andor* professzor úr bocsátotta rendelkezésemre. Köszönet érte. A 8930/1947. számú kormányrendeletet lásd: Magyar Közlöny 1947. 1816. o.

⁴⁴ Ennek legszembetűnőbb dokumentuma a Magyar Kommunista Párt a magyar tanítókért című broszúra, mely 17 „követelésben” összegezte ígéreteit a tanítóság felé. A budapesti állami gyakorló iskolai tanítók június 1-jén megfogalmazott „sérelemsora” ebből négyet tartalmazott. MOL XIX-I-1-g-T-94360-1947. (143. d.)

⁴⁵ Tanítóképző-intézeti gyakorlóiskolai tanítók sérelmei. 1947. július 4. MOL XIX-I-1-g-T-94360-1947. (143. d. Kiemelés tőlem — D. P.) *Rozsonдай* — tekintet nélkül az aktuálpolitikai szempontokra — pontosította az óraszámmal, a Köznevelés című lap juttatásával kapcsolatos követeléseiket, lehetségesnek, de feleslegesnek ítélte a címzetes igazgatóságra való igényüket, támogatta továbbtanulásuk lehetőségét, s közölte, hogy nyitott kapukat döngötnék, amikor az OKT-ban és a minisztériumi ügyosztályban egy helyet kívánnak.

— a pedagógusok ennek megfelelő képzését, átképzését —, fontosnak ítélte a „műveltség, igazság, emberség” jelszavával hivatalba lépett *Keresztury Dezső* is:⁴⁶ „A jó magyar elit harcbevételével, hangadó rétegeinek átnevelésével vagy kicserélésével, s a magyarság elhanyagolt tömegeinek, a parasztságnak és a munkásságnak felemelésével el kell érünk, hogy a magyar demokrácia ne csak keret legyen, hanem a lelkekben élő valóság. A magyar demokrácia jövője azon múlik, hogy lesznek-e s mennyien lesznek, meggyőződéses és kemény demokratái az országnak. ... Az általános iskola hivatása köznevelésünk helytelen osztálytagozódásának megszüntetése, az egységes közműveltségi alapvetés megadása...” Ehhez „elkerülhetetlen..., hogy a magyar nevelői rend műveltségét elmélyítsük, kiegészítsük, korszerűbbé, a valóságnak megfelelőbbé tegyük. De elkerülhetetlenül szükséges, az is, hogy kivívjuk e rend szabadságát. Erkölcsi, szellemi és anyagi függetlenségét. Csak kiművelt emberfő, szabad lélek s anyagi gondoktól ment ember nevelhet művelt s független jellemeket” — hangsúlyozta.⁴⁷

Elképzelése összecsengett az Országos Köznevelési Tanács alelnöki tisztét betöltő *Sik Sándor* álláspontjával: „új kort csak új emberek teremhetnek. Minden azon fordul, tudunk-e tisztább, egészségesebb szellemű — tegyük hozzá magyarabb szellemű — társadalmat nevelni. Nevelésünk jövője elsősorban a nevelőktől függ. ... Az új magyar nevelés irányítóinak alap gondolata... a szabadság és az igazság: az egész, minden irányú szabadság és a belső szabadság. Mindkettő sürgetően megkívánja a nevelő egyéniségének, kritikai szellemének, meggyőződésének, egész egyéni étoszának és pátoszának a nevelői munkában való életadó érvényesülését.”⁴⁸

Közeli munkatársa *Kiss Árpád* ezt — az eötvösi hagyományokra utalva —, azzal egészítette ki, hogy „egészséges politikai demokráciának a művelődési demokrácia alapja, tehát végső fokon az iskola”, melyben a nevelő feladata: „a gyermeket és ifjút a nevelés ideje alatt a demokráciára éretté kell tennie és így felszabadítania, ... módszeresen szocializálnia.” A gyökeres újítások, a kötelező átértékelés zavarba hozza a gyakran a „múlt tapadó agyagjába” ragadt nevelőt, akinek szembesülnie kell azzal,

⁴⁶ *Keresztury D.*, 1945/10. 1. o., 1946/4–5. 2. o. valamint 1946. 13., 21–22. o.

⁴⁷ *Balogh S. – Izsák L.*, 1977. 220–223. o. Vö.: *Bibó I.* 1947/3. 520–522. o.

⁴⁸ *Sik S.*, 1945. 3–4. o.

hogy „a demokrácia nehéz életforma és a demokratikus nevelés problémákkal telt felszabadítása az ifjú léleknek”. A „demokratikus embereszmény megvalósulása” a „nevelő személyétől” függ, ezért megítélése szerint „döntő jelentősége van annak, hogy a nevelők... a haladás élén járjanak, hogy ők... a szó igazi értelmében haladó értelmiségiek” legyenek. Ehhez „a nevelőnek szabadságra van szüksége, hogy tudományos jólérsétsütsége, társadalmi és világnézeti tájékozottsága alapján maga válaszolhassa fel a jövőbe vezető utat”.⁴⁹ S bár szerinte „az elemi iskola osztályaiiban a felvilágosult abszolutizmus marad meg, [mert] az felel meg tökéletesen a 6–10 éves gyermeknek, de lassanként helyet kell adnia az alkotmányos monarchiának, hogy továbbfejlődve, a középiskolákban a köztársasági forma, vagy diákönkormányzat jöhessen létre”. Mindez a folyamat egészének ismeretét és a tekintélyelvű nevelési felfogással való szakítást követeli a nevelőtől, a „mellérendelés, a cooperation, az egymásban tudott emberség tisztelete, a leereszkedés a parancsolás kerülése, a bizalom és őszinteség” jegyében.⁵⁰

A demokráciára nevelés gondolata azonban már az első világháború után összekapcsolódott az egységes iskola eszméjével, s azzal, hogy ez utóbbi „szükségszerűen azonos feltételek között képzett és egyformán javadalmazott nevelőket igényel”. Az általános iskolát és annak nevelőjét évtizedeken át elérendő célként maga elé tűző tanítóóság, a maga „munkájának magasabb értékelése utáni vágyát teljesen a tanítóképzés reformjával kapcsolta össze”, s ezért, „szinte példa nélkül való egyöntetűséggel” megtagadja a nevelők óriási többségét hivatására előkészítő” tanítóképzőt — konstataálta Kiss Árpád.⁵¹ Majd amikor az általános iskolai nevelők egységes képzését szorgalmazó — a MKP, a minisztérium nevelési és polgári/általános iskolai ügyosztályait irányító Kemény Gábor valamint Angyal János által támogatott⁵² — szakszervezeti tervek szerint

⁴⁹ Kiss Á., 1948/3–4. 147. o.

⁵⁰ Kiss Á., 1945. 76–79., 82., 91. o.

⁵¹ Kiss Á., 1946. 20. sz. 3–4. o., 23. sz. 7. o.

⁵² Az akkoriban még parasztpárti, majd kommunista Angyal János már 1945 novemberétől erőteljesen szorgalmazta a régi tanítóképzők helyett a nevelőképző főiskolák felállítását. (1945/9. 4. o.) Kemény Gábor a VKM kommunista pártcsoportjának vezetőjeként, a felsőfokú tanítóképzés bevezetésének elkötelezettjeként érvelt az egységes nevelőképzés bevezetése mellett. (OSZK Kt., 210. f. 27/25. sz. Korábbi és akkori pozíciójához lásd: Kemény G., 1966. 84–88., 94–96., 180–202. o.; Kőte S., 1989. 356–394. o.; Kiss Árpád Kemény Gáborról 1973-ban. KÁGY, C/24.)

már 1946/47. tanévben megnyílt volna az első négy évfolyamú nevelőképző főiskola, minek következtében már akkor, majd az 1947/48. tanévben meg kívánták szüntetni a középfokú tanítóképzők első osztályainak beiskolázását; Kiss Árpád leszögezte: „a tanítóképzésen ne változtassunk lényegesen mindaddig, míg az ország nevelő-ellátása kielégítően biztosítva nincs. A tanítóság azonban egy-emberként követeli a tanítói hivatás érettségihez kötését és az érettségi után még négyéves főiskolát. Ezt határozottan túlzásnak tartom.”⁵³ „A nevelőképzés reformjáról” a Köznevelésben megjelent írásából azt is megtudhatjuk, hogy mire utalt a fenti megjegyzésével: „olyan korban élünk, amelyben annak a helyreállítása és fenntartása is nehéz, ami eddig volt.”⁵⁴ ... Akármilyen elgondolás szerint is indul el tehát a nevelőképzés reformja, nem szóban és írásban készül el, hanem azokban az intézményekben és emberekben, amelyek és akik a terveket végrehajtják. A nevelőtársadalom valójában önmagát reformálhatja meg. A művelődés- és tudománypolitika a megfelelőbb kereteket állíthatja fel...⁵⁵

Amikor az OKT vezetői az általános iskola kifejlesztéséhez szükséges terem és pedagógusszükségletre, valamint a háború sújtotta, jótételteli kötelezettségekkel terhelt ország gazdasági lehetőségeinek korlátaira hivatkoztak, s különböző áthidaló megoldásokkal próbálkoztak,⁵⁶ a sok évtizedes várakozásba belefáradt tanítók éles tiltakozásába ütköztek.⁵⁷ A társadalmi-politikai befolyásának kiterjesztésén munkálkodó Magyar Kommunista Párt elsősorban vidéki bázisának kiterjesztésében, az általános iskolák létrehozásában, — s ettől korántsem függetlenül —, az egyházi iskolák szekularizálásában (a választási agitációban, „a falusi osztályharcban”, „a klerikális reakció ellen, s az iskolák államosításáért folyó

⁵³ Kiss Árpád álláspontját az OKT Elnöki Tanácsának ülésén körvonalazta, s az OKT „A nevelőképzés újjászervezése Magyarországon” című első javaslatában határozottan érvényesítette, amennyiben a középfokú ötéves tanítóképzés — némileg átalakított program — megőrzését ajánlta. (MOL XXVI-I-1-b-szu 1.d.; KÁGY A/1/3. Kiemelés tőlem — D. P.)

⁵⁴ 1946. április 25-én Keresztury Dezső miniszter közölte: „Művelődési intézményeink, iskoláink kárfelvétele... még nem teljes... népiskoláink körülbelül felét, középiskoláinknak körülbelül 60%-át érte komoly épületkár... A VKM vezetése és felügyelete alatt álló kulturális intézmények kára, 1938. évi értékben, körülbelül 470 millió pengőre tehető, tehát több, mint az akkori egész állami költségvetés...” (Mai magyar, 1946. 8–9. o.)

⁵⁵ Kiss Á., 1946. 20. sz. 6. o.,

⁵⁶ MOL XIX-I-1-j 30743/1947., XXVI-I-1-a 5. d. 27. t.; Kiss Á., 1999. 430–431. o.

⁵⁷ Lásd, pl.: Nagy M., 1946. 1–2. o.; Kiss Á., 1946. 2–6. o.; Lukács S., 1946. 1–3. o.; valamint: Németh A., 1990. 88–94. o.

küzdelemben”) támaszkodni kívánt a tanítóságra.⁵⁸ Ezért követeléseiket felkarolva hároméves tervjavaslatában (1947 januárjában) „a tanítóság kultúrszínvonalának emelését”, a tanítók és tanárok között fennállt „szinte osztálykülönbségszerű válaszfal lebontását” kezdeményezte a nevelőképzés egységesítésével. „A hároméves terv *egységes, hároméves nevelőképző főiskolák kiépítésére* vesz irányt: az eddig középiskoláknak számító tanítóképzőket főiskolákká szervezi át. Három esztendő alatt 10 állami nevelőképző főiskolát fogunk szervezni, és ugyancsak 10, egyenként 250 személyes főiskolai internátust állítunk fel, 24 millió forint költséggel”⁵⁹ — ígérték a program összeállítói (egyes fellépéseiken — mint Alexits György politikai államtitkár tette, a rendelkezésre álló a finanszírozási forrásokra hivatkozva — már 15 főiskolát kilátásba helyezve).⁶⁰

S valóban: az utóbb megvalósíthatatlannak bizonyult, tiszavirág-életű koncepció jegyében, 1947. november 17-én megnyitotta kapuit az első, majd rövidesen vidéki városokban három további pedagógusképző főiskola.⁶¹ A budapesti intézmény igazgatójaként a történetekben évekig kulcsszerepet játszott *Faragó László* — 1949-ben — következőképp összegezte a korábbi — de facto 5 éves — középfokú tanítóképzés felszámolásának indokait: „... A tanítóképző társadalmilag határozottan alsóbbrendű 'középfokú' iskola volt, ... [mely] *régi örökségének a népiskolához való hozzákötöttségének terheként sohasem tudott igazi műveltséget*

⁵⁸ Egy 1946 késő őszen a MKP KV Értelmiségi Osztályán „Rákosi és Farkas elvtársak referátumához” készült dokumentum fordulatot sürgetett a párt értelmiségi politikájában: „szükséges, hogy funkcionáriusaink felszámolják ellenérzéseiket a pedagógusokkal szemben. A parasztsággért folytatott harcunkban rendkívüli jelentősége van a falusi értelmiség megnyerésének és beszervezésének. Különösen a falusi tanítók jelentenek fontos kapcsolatot a néptömegekhez. Jó munkánkkal el kell érünk, hogy a klerikális reakció központi figurájával, a pappal szemben a demokratikus erők központi figurája a tanító legyen.” (PIL 274. f. 24. cs. 2. öc.) 1948. február 1-jén a MKP III. Pest-megyei Konferenciáján *Kádár János* főtitkárhelyettes is hangsúlyozta: „Pártunk egyik fontos kérdése az értelmiség megnyerése. Tapasztalhatták az elvtársak, hogy milyen nagy hátránya van a munkásságnak, ha a falu értelmisége — ideértve a lelkészt, a jegyzőt, tanítót — a párt ellen van. Ha összefognak, magukkal tudják ragadni a falu lakosságának nagy részét. ... Sokkal könnyebb a pártmunka falun, ha nem csak a gazdátársadalom, hanem egy-két tanító is tagja a pártnak.” (Idézi: *Szabó I.*, 1988. 81. o.)

⁵⁹ *Rákosi S. – Szabó B. szerk.*, 1967. 383–384. o.; *Balogh S. – Izsák L. szerk.*, 1980. 448. o.; A hároméves tervben végül 23 millió forint szerepelt. *Magyarország...*, 1947. 68. o.

⁶⁰ *Nevelőképző...*, 1947/17. 1. o.

⁶¹ Köznevelés, 3. évf. (1947) 378. o.; 4. évf. (1948) 149–150. és 205–210. o. Az akkori gazdasági helyzetben még a közeljövőben megnyitni szándékozott három főiskola finanszírozásának biztosításáért is harcolnia kellett *Mérei Ferencnek*. (MOL XXVI-I-1-b-szu/1947. 1947. augusztus 21.)

nyújtó, középiskolai színvonalú intézménnyé emelkedni. Kettős feladatot akart megoldani: az általános műveltség nyújtásának és a tanítói hivatásra való előkészítésnek a feladatát, s a két feladat között sohasem sikerült megfelelő kompromisszumot létrehozni. ...[A kialakult tantárgyi struktúra felszínességre kényszerített, s] a növendékek szellemét nem tudta fogékonnyá tenni a problémák iránt; nem tudta kinyitni őket, hanem kész ismereteket közvetítvén, a legtöbb esetben minden problémával elkészült, szűk szellemeket, lezárt embereket bocsátott ki. (Sic!) ... Még pedagógiai szakképzése szempontjából volt a legmegfelelőbb, legsikeresebb az intézmény, minthogy azonban szellemi érdeklődést alig tudott kelteni növendékeiben, ezek... igen gyakran beleestek a pedagógiai rutin taposómalmába s azután annak kerekét forgatták egész életükön át.⁶² Egy másik

⁶² *Mérei Ferenc* a NÉKOSZ II. nevelői értekezletén, 1948. január 5-én a közoktatás alapproblémáinak egyikeként említette a tanítók színvonalának és képzésének kérdését. „A népiskolai tanítók gyengébb munkáját, a népiskolák alacsony színvonalát végzettszerűen meghatározza a tanítók képzettsége, valamint az, hogy a népiskolai tanítók tizennégy éves korukban kényszerültek arra, hogy a nevelői pályát válasszák. Márpedig az erre való rátermettséget tizennégy éves korban nem lehet eldönteni. Azon kívül a tanítóképző lezárt iskolatípus volt, elvégzése után nem lehetett továbbhaladni, s ez is rontotta a szelekciót, mert az igazán ambiciózusok nem mentek tanítóképzőbe. A népiskolák így másodrendű nevelői anyagot kaptak. A tanítóképzők struktúrája továbbá olyan volt, hogy szakképzést és általános műveltséget egyszerre kellett adnia. ... A helyes módszer az, hogy előbb az általános műveltség megalapozásáról kell gondoskodni, azután kell szakműveltséget adni. Ezzel szemben a tanítóképzők zsúfoltak a tantárgyaktól. Ennek az volt a következménye, hogy nagyon sok tantárgyat heti egy-két órában tanítottak. (A gimnáziumban a tárgyak legnagyobb része heti 3-4-5 órás volt.) A tanítóképzők tehát szükségszerűen felületességre és nem mélységre neveltek. Ebből fakadt azután az, hogy a tanulók sok mindent megtanultak, de a szellemi munka módszereit nem tanulhatták meg. Egész életükre rájuk merevedtek azok az ismeretek, amelyeket tizenkilenc éves korukig elsajátítottak. A mai tanítók 30-35 éven keresztül azt csinálják, amit a képzőben tanultak.” (1948. 212–213. o. Argumentáltabban képviselte ezt az álláspontot: 1947–1948. 44–48. o.)

Egy 1946. április 25-ei hozzászólásában *Sík Sándor* ehhez hozzátette, hogy az elmúlt évtized „egyre gépiesebb elbürokratizálódása, és egyre nyomasztóbb világnézeti parancsuralma” csak fokozta a rutin uralmát. „A gomba módra tenyésző írásbeliség, a percekre kidolgozott óratervek és vázlatok, a legkisebb egységig egész évre kijelölt tanmenetek, a sok példányban kiállítandó statisztikák, törzslapok, származási lapok, kimutatások, az egyre sűrűsödő ellenőrzés, a szakfelügyelőknek és iskolalátogatóknak szükséges és hasznos, de avatatlan kézben gyilkossá válható intézményei: mind együtt, a tanítót egyre inkább hivatalnokká, felülről jövő utasítások bizalmatlanul ellenőrzött végrehajtójává alakították. Mindez természetesen ott, ahol lelkiismeretes és pedagógiai éthosszal megáldott egyének gyakorolták, sokkal kevésbé volt nyomasztó...” (OSZK Kt. 210. f. 10/17. Kiemelés tőlem — D. P.) Muszty László ugyanakkor megjegyezte: „A tanító-ság népi származásával és sorsvállalásával, ösztönösen és tudatosan, de a tanítóképzésben szerzett 'diplomájának' kényszerítő lezártágával is, valóban néptanító volt, a széles tömegű népé, s küldetészerűen vállalta és élte a társadalmi híd szerepét, a népi és az 'úri Magyarország' társadalmi között; valljuk be nem nagy sikerrel... Így történt, hogy a tanító magára maradt a társa-

problémája az elmúlt rendszer tanítóképzésének a tanítóság társadalmi összetételének kérdése. ... Bár igaz, hogy a tanítóképzők és a tanítónőképzők statisztikáját ebből a szempontból el kell egymástól választani, minthogy a tanítóképzők társadalmi összetétele mindig demokratikusabb volt a 'középosztályunk' által gyakran csupán nőnevelő-intézetnek, felségképzőnek tekintett tanítónőképzőnél, mindazonáltal a néptanítói réteg népi eredetére vonatkozó hiedelem nem egyéb babonánál.... [A] tanítóképzés nem a dolgozó osztályok.... hanem a kispolgárság gyermekeinek számára jelentette a társadalmi felemelkedés színterét⁶³... [T]eljesen aránytalan volt a tanítóképző-intézetek megoszlása a fenntartó szempontjából is” — összegezte a tanítóképzőkkel kapcsolatos döntés motívumait a domináns politikai erők szempontjából Faragó László⁶⁴.

Majd az általános iskolák létrehozásának jegyében — a pedagógiai főiskolákon 1947–1949-ben — érvényesíteni próbált koncepciót vázolta: „Ezzel... a néptanítóknak főiskolai színvonalon való képzésükért folytatott sok évtizedes küzdelme... eredményhez vezetett. A pedagógiai főiskolának az a feladata, hogy olyan pedagógusokat képezzen, akik az általános iskolában mind az alsó fok osztálytanításának, mind pedig a felső tagozat szaktanításának feladatait... el tudják látni. Olyan pedagógusokat kell nevelnie, akik tehát ismerik nevelés és társadalom szoros összefüggését, tisztában vannak a gyermeki fejlődés törvényszerűségeivel, s a modern nevelés módszereinek alkalmazására készülnek tanulmányaik alatt. *A jövőendő nevelőinek tudniuk kell, hogy nem tanítói vagy tanári, hanem elsősorban a pedagógiai, nevelői pályára szánják magukat.* Át kell itatva lenniük a nevelés funkcionális szemléletétől: tudniuk kell, hogy még a felső fokon sem tudományokat tanítanak, hanem a fejlődő gyermekek közösségét nevelik, s a nevelői cél szolgálatában minden 'szakismeretnek', minden tantárgynak elsősorban funkcionális értelme és jelentősége van. ... A pedagógiai főiskola... nem a felsőfokú tanítóképző intézet, s nem is a polgári iskolai tanárképző főiskola utóda. ... A tanítóképzőtől az különbözteti meg, hogy olyan növendékekre számít, akik a

dalomban. A hivatalnokuralom a tanügyigazgatásban és az iskola-felügyeletben szintén hozzájárult, hogy a tanító önmaga erejére hagyatkozzék, és egy különös életstílus spanyolcsizmájába szorítsák.” (1947/12. 592. o.)

⁶³ Faragó László itt — Mérei Ferenchez (1947–1948. 13. o.) hasonlóan — *Földes Ferenc* számításaira utal. (1941. 116–132. o.)

⁶⁴ *Faragó L. – Kiss Á., 1949. 284–286. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)*

középiskolai általános műveltségnek már birtokában vannak, a közép- és polgári iskolai tanárképzőktől pedig az, hogy a szakismereteket nem tekintik öncélúaknak. Ily módon a főiskolának nem kell megbirkóznia az eddigi kettős feladatokkal: sem a szakképzés és az általános műveltség összebecsülésének, sem pedig a tanárképzés és a tudósképzés kiegyensúlyozásának dilemmájával. ... A pedagógiai főiskola megvalósulása előtt... *felmerült olyan megoldástervezet is, amely szerint az általános iskola alsó és felső tagozatának nevelőit külön képezték volna, mégpedig az előbbieket közép-, az utóbbiakat felső iskolai színvonalon. ... [A]zzal érveltek, hogy a 10 éven aluli gyermekek nevelése egészen más beállítódást, másféle lelkületet követel, s másféle módszerek alkalmazását kívánja, mint az idősebb tanulóké ...* Hivatkoztak... arra is, hogy az ország gazdasági helyzete még sokáig nem fogja elbírní a főiskolai szinten képzett nevelők hatalmas tömegének méltó anyagi javadalmazását... Mindazonáltal... a kétféle képzettségű nevelőknek, az alsó osztályokban tanítóknak, a felsőbb osztályokban pedig tanároknak alkalmazása nem csupán az általános iskola egységét, hanem egyenest létét veszélyezteti.⁶⁵ ... [Még]nem jutottunk el odáig, ahol embert és embert csupán munkájának minősége és becsületes volta, nem pedig végzettsége... különböztet meg, s [mivel] a tanítók és tanárok aránya még a legelőnyösebb helyzetben lévő fővárosban

⁶⁵ Az OKT első előterjesztésében a következőképpen reagáltak a középfokú ötéves tanítóképzés fenntartásával kapcsolatos felvetésekre: „A terv ellen felhozható ellenvetések közül kettő van, amelyekkel mindjárt itt szembe kell nézni. Az első az általános iskola egységét látja veszélyben a különböző előkészület alapján egy iskolában működő nevelőkben, a második a nevelők túl korai pályaválasztását (a szakiskola 14-15 éves korban elválasztja a tanítójelöltet a többi tanulótól) tetheti észrevétel tárgyává.

Az iskolai munka egységét mindig a vezetés, az igazgatás vagy önkormányzat szelleme biztosítja. A tanító(nő) eddigi gyakori elszigeteltségével ellentétben, olyan testület tagja, amelyben vele egyezőképesítési, de magasabb szak- és pedagógiai tanulmányok alapján működő kartársak is vannak. Ezek az igazgatóval együtt olyan támaszai a munkának, akikhez hasonló az eddigi tanító nem ismert. Minthogy munkája nem értékben, de minőségileg más, mint felső osztályokban tanító kartársaié, becsületesen gondolkodó és jól vezetett testületekben nem lehet helye egymás lebecsülésének. A tanító azonban továbbképzés, szakirányú érdeklődésének kielégítése, pedagógiai tökéletesedése terén az általános iskolában összehasonlíthatatlanul kedvezőbb viszonyok közé kerül, mint eddigi működése során.

A túl korai pályaválasztás esete a tanítóképző-intézetekbe való belépés esetén valóban fennforog. De ez az eset minden olyan szakiskolánál, mely az általános iskola nyolcadik osztályára épül. Ezen is lehet segíteni úgy, hogy a mindenben, vagy valamelyik tárgyban vagy tárgycsoportban kiváló, különleges technikai, művészi tehetséget felmutató, tudományos érdeklődést tanúsító tanítójelöltnek módot adunk arra, hogy magasabb iskolába léphessen, hogy a tanítóképző-intézetet nem zárjuk le minden oldal felé.” (MOL XXVI-I-1-b-szu 1. d. Kiemelés tőlem — D. P.)

is a kívánatos 4:6 helyett 4:1! A hagyományos tanító- és tanárképzés eredményeként... évente ... háromszor annyi tanító szerez oklevelet, mint tanár; márpedig a jövőben elsősorban szaktanításra képes, tehát a felső osztályokban oktató pedagógusokra lesz szükség. ... Ha nem tudjuk fokozni ezek termelését, soha nem lesz *igazi* általános iskolánk a falvakban és a tanyákon, vagyis társadalmunknak éppen azon rétegei számára, akik társadalmi és művelődési problémái elsősorban indokolták az általános iskola megteremtését. ... *csak akkor lesz igazán általános iskolánk, ha lesznek sajátyszerűen az általános iskola számára képzett nevelőink, olyanok tehát, akik az alsó fokú és szaktárgyaikban a felső fokú oktatás követelményeinek meg tudnak felelni*” — állította, — a tanítóképzés infrastruktúráját, támogatását, eszközeit a pedagógiai főiskolák gyors kifejlesztésének szolgálatába állítani szándékozó — Faragó László⁶⁶. Aligha kétkedhetünk ma is meggondolkodtató elemeket tartalmazó érvelése valamelyes igazságában,⁶⁷ mindazonáltal az is kétségtelen, hogy a radikális reform lázában égő jeles pedagógus — társaihoz hasonlóan⁶⁸ — nagyvonalúan átsiklott néhány alapvető kérdés fölött:

⁶⁶ Faragó L. – Kiss Á., 1949. 291–294. o. (Kiemelés részben tőlem — D. P.)

⁶⁷ Knausz Imre ezzel kapcsolatban az osztatlan, vagy részben osztott iskolák nevelőszükségletére hívja fel a figyelmet, elismerve ugyanakkor a rövid képzési időből, és különösen a kibocsátható hallgatói létszám szükségességéből adódó problémákat. Adatai szerint 1950-ben és az azt követő években, sorrendben 77, 330, 680, 1361 és 1524 hallgató jutott diplomához a nevelőképző főiskolákon. (1998. 131–132. o.)

⁶⁸ 1956. október 1-jén és 2-án a balatonfüredi pedagógus konferencián Mérei Ferenc és Faragó László egyaránt nyilatkoztak a pedagógiai főiskolák megteremtésének körülményeiről. Mérei az utolsó fél évszázad haladó pedagógiai mozgalmait, és a tanítóság régi álma beteljesüléseként, „széles körű szabad vitában” kialakult álláspontként jellemezte a nevelőképző főiskolákat, melyek elsők voltak az akkori Kelet-Európában. „Igazi kezdeményezés volt. Magyar, szocialista, modern és haladó, amely országos vitával, nagy művelődéspolitikai harccal jött létre” — állította. Faragó szerint is harci kérdés volt a pedagógiai főiskola megteremtése: „harc egyrészt az egyházi tanítóképzés ellen, másrészt az általános iskola megvalósításáért. Ez utóbbit célzatosan akartuk szolgálni, hogy hallgatóinknak alsó és felső tagozatra egyaránt képesítést akartunk adni. Ezzel az általános iskola egységét is szolgálni kívántuk. Az alsó és felső tagozatra (ez utóbbinak egyes szakcsoportjaira) képesített nevelők lehetővé tették volna, hogy a falvakban és a tanyákon is komoly szakrendszerű oktatást biztosítsunk az általános iskola felső osztályaiban” — emlékezett Faragó László, majd tárgyyszerűen hozzátette: „természetesen a pedagógiai főiskolák eredeti elképzelése nem volt hiba nélküli. A fő baj abból fakadt, hogy három év alatt alsó és felső tagozatra egyaránt akartuk képesíteni növendékeinket. Ez utópia volt. Mindazonáltal komoly pozitívumot jelentett a nevelő mozzanatoknak a főiskolai képzésben való érvényesítése, a főiskola sajátos közösségi élete.” (Balatonfüredi..., 1956. 26–27., 122–124. o.)

1. Mire alapozta feltevését, hogy — akárcsak átmenetileg is — megoldható a korábban négy éves főiskolai szintű polgári iskolai tanárképzés és a középfokú ötéves tanítóképzés (szakmai felkészítő része) három év alatt?⁶⁹
2. Az ország akkori helyzetében — az argumentált ellenérvek ellenére — miért, és hogyan látta megoldhatónak a főiskolai szintű pedagógusképzés gyors tömegessé tételét anélkül, hogy az, mennyiségi és minőségi vonatkozásban egyaránt, megengedhetetlen károkat okozzon a pedagógus-utánpótlásban?⁷⁰

Márpedig Faragó László jól tudta, hogy — az OKT vezetői mellett — *Rozsonдай Zoltán* is, zárt körben már jóval korábban, nyilvánosan pedig 1948 márciusában, a „Köznevelés”-ben tárgyszerűen összegezte véleményét a tanítóképzés, a tanítóképzők értékeiről és fogyatékoságairól, az általános iskola támasztotta igények kielégítésében lehetséges szerepükéről, s a szaktanárok iránti tömeges igények kielégíthetőségéről. Érveit figyelmen kívül hagyták, sőt, terveik kidolgozásakor még csak ki sem kérték. A pedagógus társadalom széles tömegeit megmozgató, utóbb több résztvevő által is páráját ritkítóan demokratikusnak ítélt vita⁷¹ ugyanis, valójában Janus-arcú volt. 1946 őszéig az OKT, a pedagógus szakszervezet, s a VKM nevelési, általános iskolai és elnöki ügyosztályai keretében, az erre kiválasztottak részvételével készültek az egymást követő terveze-

⁶⁹ Ezt a kérdést az egységes nevelőképzés támogatói közül is latolgatták néhányan. *Walkó György* a tanító-egyszakos tanárképzésben látta a megoldást: „Az általános pedagógiai ismeretek megszerzéséhez, valamint azzal párhuzamosan két szaktárgyban való alapos tájékozódáshoz azonban a három év rövid idő. Önkénytelenül is felmerül tehát ezzel kapcsolatban — éppen a szaktudás mélyítésének érdekében — a kényszerű redukálás gondolata; vagyis az egy szaktárgyas általános iskolai nevelő típusának terve. Az egy szaktárgy vagy szorosan összetartozó szaktárgycsoport, mint középponti stúdium köré szervesen kapcsolódhat azután a három esztendő általános pedagógiai tanterve. Ez a fajta koncentráció nemcsak kísérletet jelentene a nevelőképzés univerzalitásának a specialitással való összekapcsolására, hanem anyagi-költségvetési előnyöket is, amennyiben bő eshetőséget nyújt arra, hogy minden egyes nevelőképző intézet más és más, sajátos helyi adottságainak megfelelő szaktárgyi színezetet kapjon. Így kevesebb tanszék szervezése árán több főiskola létesülhetne, melyek annál nagyobb felkészültséggel állhatnának a jövő pedagógus nemzedéke rendelkezésére.” (1947/7–8. 314. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

⁷⁰ Ezzel kapcsolatban *Knausz Imre* a kétéves tanítói tanfolyamok, végül megvalósítatlan tervére hívja fel figyelmünket, melyeken 650+1650, az ötéves tervidőszak végéig a tanfolyamok 6400 osztálytanítót bocsátottak volna ki. (1998. 132. o.)

⁷¹ Egy a közelmúltban számomra megküldött memoárjából kiolvashatóan Mérei Ferenc fentiekben idézett álláspontját osztja ma is — a korabeli reformelképzelések kialakításában részt vett — *Kiss Tihamér* professzor úr. (Kéziratát nagyon köszönöm.)

tek,⁷² melyeket — a korábbi gyakorlattól eltérve — az érintett minisztériumi részlegek közötti „körözésen” sem futtattak keresztül. Így fordulhatott elő, hogy — forrásaink szerint⁷³ — az OKT első tervezetét *még csak előzetes véleményezésre sem küldték meg a Rozsondai Zoltán vezette az óvó- és tanítóképző ügyosztálynak*. E különös, a hivatali ügymenet, és a józanész logikáját egyaránt semmibe vevő eljárás magyarázatát talán az adja, hogy a tervek készítői úgy ítélték meg, hogy mivel nem sikerült számukra megfelelő káderek kinevezésével biztosítani az ügyosztályon „a tanítóképző-intézetek demokratikussá tételének, új alapokra fektetésének, s ezzel... a demokratikus és egységes nevelőképzés reformjának”⁷⁴ személyi biztosítékait, — ameddig csak lehetett — meg sem kérdezték őket⁷⁵...

⁷² G. Szabó Kálmán: A tanítóképzés reformja. (PIL, 274. f. 21. cs. 72. öe.); Ortutay Gyula: Új magyar köznevelés 1943–1945. In: *Ortutay Gy.*, 1949. 44–45. o.; Az OKT beszámolója a köznevelési reformtervezetről. In: *Dancsné szerk.* 1979. 201–202. o.; Kovács M.: A nevelői rend egysége. (OSZK Kt., 210. f. 24/140.) és uő: 1945. 30–31., 35., 38., 51., 75–79. o.; a szegedi és pécsi pedagógus szakszervezeti csoportok javaslatai In: *Dancsné szerk.* 1979. 111–115. o.; Kemény G. 1945. 9–16. o.; *Ki.* 1945/7. 7–8. o.; *Angyal J.* 1945/9. 2–4. o.; *Kiss Á.* 1945/12. 10. o.; A nevelőképzés újjászervezése Magyarországon. (MOL XXVI-I-1-b-szu)

⁷³ Több éves, Katona István levéltáros kolléga segítségével végzett kutatás ellenére sem találtuk nyomát annak, hogy a tanítóképző ügyosztályt megkeresték volna a reformtervek ügyében, s hivatkozást sem találtunk arra, hogy véleményüket a döntés-előkészítés során figyelembe vették volna. Az elnöki ügyosztály 1946. április végi összegező feljegyzésében megnevezték mindazokat az intézményeket, ügyosztályokat, akiknek véleményét az OKT előzetesen kikérte, illetve, amelyek véleményéről tudomást szereztek. Ezek között nem említették a Rozsondai Zoltán részlegét. Sőt: a budapesti gyakorló gimnázium javaslatának megfelelően úgy találták, hogy „*kívánatos lenne... előzőleg még megkérdezni a tanító-, polgári iskolai és gazdasági középiskolai nevelők képzésével foglalkozó intézményeket is*, minthogy a Tanács által véleményadásra felkért intézetek mind gimnáziumi tanárképző szervek.” (MOL XIX-I-1-s-2677/1946 122.d. Kiemelés tőlem — D. P.) Mindazonáltal nem felejtethetjük: abból, hogy eddigi erőfeszítéseink eredményeképp valamilyen forrást, sőt az arravaló utalást sem találtunk, még semmiképp sem állítható, hogy nem is létezett; s ez rekonstrukciós kísérletünket óhatatlanul hipotetikusá teszi.

⁷⁴ PIL 274. f. 25. öe. 106. (A Politikatörténeti Intézet Levéltárában Zalai Katalin, Horváth Julianna és Halász Nóra voltak segítségemre. Köszönöm.)

⁷⁵ Feladatukat a kihalásra ítélt intézménnyel kapcsolatos napi ügyek intézésében, majd a felszámolásukkal kapcsolatos átmeneti feladatok végrehajtásában látták. Mivel a számukra fontos tervek kimunkálásában más ügyosztályok segítségével „kiválthatóknak”, megkerülhetőknek látszottak, a későbbiekben sem ambicionálták annyira, e sülyyedésre ítélt bárka kormányrúdjának megszerzését. E sajátos „munkamegosztás” tükröződik két — Kovács Máté hagyatékában talált — feljegyzésben is. A főiskolai, akadémia tanítóképzés mellett elkötelezett Kemény Gábor vezette nevelési osztály 1946. március 18-ai beszámolójában azt találjuk, hogy „előkészületben áll a nevelőképzés korszerűsítése és ezzel a tanítóképzés reformja”. A Király Rudolf vezette középiskolai ügyosztály (melynek V/b. Rozsondai Zoltán vezette ügyköre volt a tanítóképző intézetekkel kapcsolatos teendők ellátása) 1946. január 30-ai tervében a tanítóképzés színvonalának eme-

Erre utalhat egy 1947–48-ban készült — sok tekintetben rendkívül tanulmányos — tanulmány, melyben Mérei Ferenc kifejtette: „*A magyar nevelésügy minden területén gerillaháború folyik. ... Olyan terület ez, amelyen nemcsak a törvényes rend ellen fegyverkező erőknek kell rejtvé felvonulniuk, hanem magának a közhatalomnak is a beszivárgás taktikáját és a kerülő utakat kell választania, ahhoz, hogy állásait megvédje és kiterjessze. Pedagógiai gerillaháború folyik mind az iskolaszervezés, mind a nevelői módszer vonalán. ... Évtizedek ellentmondásai sűrűsödnek ebben a pedagógiai partizánháborúban. Ellentmondások, amelyeket a közoktatásügy rendszerét mozgásba hozó nagy reform kiélezett, majd ki-robbantott, s így megoldásra érlelt*” — írta Mérei, majd a nevelési-oktatási módszereket érintő, nem kevésbé éles ellentétek vázolója után a pedagógusok különböző csoportjainak attitűdjét jellemezte. „*A reformellenesek a régi iskolarendszer fenntartása mellett vannak. Azt hirdetik, hogy ez a rendszer jó volt, hiszen művelt embereket képzett és fél évszázad alatt jelentékenyen emelte a magyar közműveltség színvonalát. Attól tartanak, hogy ha a rendszer bármely pontján radikális változtatást eszközölnek, felborul az egész.*⁷⁶ ... *Ezt a reformellenes tábor maga a reform keltette életre. Ha magvát a közoktatásügyi reformot kezdeményező és végrehajtó politikai rendszer ellenfelei alkották is, hívei nagy számban kerültek ki azok közül, akik úgy érezték, hogy az iskolareform érdekeiket fenyegeti.*

Ide tartoznak elsősorban a tanítóképzők tanárai. Az ő iskolatípusukat az általános iskola halálra ítélte. Ezeknek a tanároknak egy része — úgy látszik kisebb része — tudása és nagy nevelői gyakorlata révén az új pedagógiai főiskolák tanára lesz. Nagy részük azonban elmaradt pedagógiai felfogása és sekélyes tudása folytán⁷⁷ erre nem alkalmas. Így ezek meg-

léséről, s „távolabbi tervként” „a középiskolai érettségire épített főiskolai, akadémiai tanítóképzés bevezetéséről” olvashatunk. (OSZK 210. f. 11/2/12. és 210. f. 32. Kiemelések tőlem — D. P.)

⁷⁶ Vö.: Bibó I. 1947/1. 343–344. o.

⁷⁷ Másképp vélekedtek/vélekednek erről a tanítóképző-intézeti tanárképzés, az Apponyi Kollégium tevékenységét jól ismerő szakemberek 1936. december 16-án, az Országos Felsőoktatási Kongresszuson (Husztai J. 1936. 89–93. o.), s másképp a történetüket feltáró tudós neveléstörténész is (Tóth G. 1993.).

1948. január 20-án a Pedagógus Pártcsoport vezetősége is korrigálta álláspontját, vagy legalábbis utalt egyoldalúságának gyökerére: „A káderek fejlesztésének hiányosságaiból fakadt, hogy új pedagógus párttagjaink politikailag nem fejlődtek, a kisebb létszámú régi káderek nagyrésze nem

maradnak a kipusztuló képzőben, vagy alacsonyabb rangú iskolatípusba kerülnek. A reform így érdekeiket fenyegeti: szembefordulnak azzal.”

Egykori növendékeik, a *tanítótság* viszont „a pedagógiai rutin álláspontjára helyezkedett”. Miközben — társadalmi felemelkedésének útját látva benne —, támogatta az általános iskola létrehozását, s a nevelőképzés reformját; oktatási-nevelési kérdésekben rendkívül konzervatív volt. Ennek okát a jeles pszichológus — Faragóhoz hasonlóan — abban látta, hogy „a népiskolai tanítót középfokú iskolában képezték. Ez az iskolatípus nem tudott megfelelő általános műveltséget adni, ehhez nem volt elég ideje, mert hiszen teljes szakképzést kellett adnia. *Megfelelő alpműveltség nélkül* azonban a szakismereti anyag technikai fogásokra és merev formulákra redukálódott. *Nem fejleszthették ki a képzők a pedagógiai készséget, amivel rugalmasan alkalmazkodva lehetne megoldani a helyzeteket. Rutint adtak helyette.* Rutint, ami valóságban soha elő nem forduló átlaghelyzetekhez, s valójában nem is létező átlaggyerekekhez szól. S minthogy a tanítók nagy része így csak eszközt kapott, anélkül, hogy az eszközteremtés készsége benne kifejlődhetett volna, ragaszkodnia kellett a kezében lévő eszközhöz, a képzőben szerzett technikához, ezt fejlesztette rutinná, s erre támaszkodhatott.”⁷⁸

Ilyen tanítók adták a pedagógus szakszervezet tagságának többségét, kiknek támogatására — a testület Pedagógiai Bizottságának szellemi vezetőjeként, és a MKP-MDP szakmai fórumai⁷⁹ döntéseinek sugalmazójaként mérlegelő — Mérei Ferencnek (és reformer társainak), mindenképpen szükségük volt. Szakmai meggyőződésük a „pedagógiai rutin” ellenfelévé tette őket, ebben nem ismerhettek kompromisszumot. Ugyanakkor, az aktuális nagypolitikai és oktatáspolitikai játszmákban nem nélkülöz-

ismerte fel Pártunk irányvonalának helyes alkalmazását a nevelésügy terén — *a pedagógusokat egységes reakciós masszának tekintette, tőlük elszigetelődött, tömegmunkát, szakszervezeti munkát köztük végezni nem tudott.*” (PIL 274. f. 24/11. öe.; PIL SZKL 44. f. 12. d. 132. dosszié; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t.)

⁷⁸ Mérei F. 1947–48. 11. és 44–47. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

⁷⁹ 1947. október 8-án alakult a pedagógus szakszervezet Pedagógiai Bizottsága, melynek elnöke, a szakszervezet alelnöke, Mácsay Károly tanítóképző-intézeti tanár, s tényleges vezetője — formálisan alelnöke — Mérei Ferenc lett. (Megalakult..., 1947/20.) A MKP majd az MDP keretében 1947–1949-ben létezett, — s a közoktatás ügyeiben, 1948-ban rendkívül befolyásos — testületek neve, összetétele többször változott. Nevezték Pedagógus Pártcsoportnak, Pedagógus Pártcsoportok Vezetőségének, Pedagógus Aktivának. Mérei ezen kívül a párt Köznevelési Bizottságának is tagja volt. (Vö.: Voksán J. 1976. 27–28. o.)

hették a tanítóság tevékeny együttműködését. Ezért nem maradt más választásuk, mint évtizedes — számukra rokonszenves — törekvéseik látványos képviselője, s a valós lehetőségekkel kevésbé számot vető támogatása (a középfokú tanítóképzés gyors megszüntetése, a főiskolai szintű általános iskolai nevelőképzés zászlóra tűzése).⁸⁰

Nem állt fenn *ilyen* együttműködési kényszer a — főiskolai nevelőképzés terve által státusában megkérdőjelezett, sokkal kisebb létszámú, általuk (okkal, ok nélkül) szakmai, politikai és világnézeti tekintetben egyaránt elmaradottnak, a reform ellenfelének tekintett — tanítóképző intézeti tanársággal, s reprezentánsukkal: a VKM ügyosztályával.

Részben eltérő motívumok alapján, hasonlóképp vélekedtek az OKT középiskolai tanári végzettségű vezetői is. A tanítóképző intézeti tanárok egzisztenciális fenyegetettsége, többségük egyházi munkaadója, s a korábbi évtizedek reformtörekvéseivel kapcsolatos állásfoglalásaik okán, kevés esélyt láttak meggyőzőhetőségükre.⁸¹ Szakértelmüket — többségük tanítói gyökerei miatt is — túlságosan a középfokú képző körülményeihez alkalmazkodottnak, megkövesedettnek ítélték, ezért — néhány „más-ságát” demonstráló (vagy OKT tagsága folytán megkerülhetetlen) sze-

⁸⁰ A történet pikantériája, hogy idézett munkájában *Mérei Ferenc* a maga álláspontját a „pedagógiai realizmus” álláspontjaként jellemezte, ami a történetek ismeretében — legalábbis a tanítóképzés vonatkozásában — inkább a két évtizeddel későbbi párizsi diákok jelszava értelmében minősíthető annak: „legyetek realisták, követeljétek a lehetetlent!”

Az pedig már 20. századi történelmünk tragikomikus mozzanatainak sorát gyarapítja, hogy a fenti motívumok alapján — kommunista szempontból feltétlenül jóhiszeműen — felvállalt „tanítói vonal” képviselőtéért Méreit és társait utóbb tudatos „maximalizmussal” (s szabotázs sajátos formájával) vádolták: „...’maximalizmussal’ arról is gondoskodtak, hogy rendes tanítóképzéssel se fedezhessük a szükségletet. Mérei javaslatára három évvel ezelőtt áttértünk a tanítóképzés régi rendszeréről (4 középiskola+5 év tanítóképző) — érettségi után hallgatandó 3 évre, tehát főiskolai rendszerre. Két legyet egy csapással: a nem érettségizett dolgozó fiatalokat kiszorította a tanítói pályáról, és a főiskolai igényekkel számszerűen lecsökkentette a tanító-utánpótlást” — állították a pártközpont munkatársai „a VKM-ben folyó ellenséges tevékenységről” 1950 februárjában írt jelentésükben. (MOL 276.f. 53/47. öe. és *Kardos J. – Kornidesz M. szerk.* 1990. I. 368–369. o. *Knausz I.* 1998. 101–146. o.; *Kardos J.* 2003/6–7. 74–76. o.)

⁸¹ *Kovács Máté, Sik Sándor, Kemény Gábor* és *Kiss Árpád* korábban valamennyien középiskolai tanárok voltak. Kemény Gábor többször megismételte meggyőződését, miszerint a tanítóképző-intézeti tanárság a felelős a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson domináns tanítói törekvések megtorpedozásáért, s a *Kiss Árpád* megítélése szerint is félresikerült 1938. évi XIII. és XIV. törvények korlátaírt. *Kemény G.* 1927. 86. o., 1932. 95–96. o., 1946/9–10. 321. o.; *Kiss Á.* 1946/20. 2–4. o. Utóbbihoz lásd: *Nagy P. T.* 1997. 135–145. o.; *Donáth P.* 2001/1. 219–225. és 230–233. o.

mély, intézmény kivételével⁸² — nem tartottak igényt a véleményükre. Tudatosan kihagyták őket a reformtervek előkészítéséből. Így az OKT 1946 elején elkészült, „a nevelőképzés újjászervezése Magyarországon” című javaslatának⁸³ előmunkálatai során is csak a gyakorló gimnáziumoktól, s a tudományegyetemek néhány karától kértek véleményt.

Mérlegeljék a tanítóképzők javaslatait is!

Mit tehetett ilyen helyzetben a „pedagógiai gerilla” jegyében „megkevert”, — ám a tanítóképzés sorsáért (a tanítóképzőkért: prepákért és tanáraiért) 1946. március 7-től, immár ügyosztályvezető-helyettesként⁸⁴ felelősséget érző —, az elkészült OKT előterjesztés tartalmával szembesült *Rozsondai Zoltán*?

A tervezetben szereplő elképzelések közül

- az ötéves középfokú tanítóképző — mégoly megváltoztatott program melletti — fenntartását is visszalépésnek érezte az 1938. évi

⁸² A 117 tagú Országos Köznevelési Tanácsban tanító- és óvónőképző intézeti tanárok/igazgatók voltak: Fekete József, Mácsay Károly, Somos Lajos, Szemere Samu, Varga Sándorné. (*Beszámoló...*, 1947. 21–25. o.)

A „másságukat” demonstrálók közül — a korábban már említett — *Kiss Tihamér* már 1945 tavaszától sorozatban küldte az OKT-ba, illetve a minisztériumba a közoktatás és a tanítóképzés átalakítására vonatkozó, — (hasonló iskolázottságuk és pszichológiai tájékozódásuk révén) az iskolaszerkezet, illetve az alkalmazandó nevelési módszerek tekintetében — Mérei Ferencével rokon tervezeteit. (*Kiss T.* 1947/9. 399–403. o., 1996. 397–401. o., 1998. 140–141. o. Az 1946. március 4-i javaslatot professzor úr küldte meg számomra. Az 1946. november 22-i, „hozzászólás a nevelőképzés reformtervezetéhez” példányai felkutatásához nyújtott segítségükért — *TtREL*, I. 120. e. 8. d. 279/1946.; *DREL* I. 1. a. 4462/1946. — *Lucza Júliának és Hudi Józsefnek* tartozom köszönettel.)

A tanítóképzéssel kapcsolatos fejlesztési tervek alakításában Gyertyánffy Istvántól napjainkig jelentős szerepet játszó budai tanítóképző tanári testülete már 1945. december 1-jén megvitatta, majd a vita jegyzőkönyvével együtt felettes hatóságainak megküldte *Koltai István* tervezetét. Az egyetemen történő — kiinduló szakaszában egységes — nevelőképzés lehetőségét vázoló elképzelés, 3 éves tanító és 5 éves tanárképzést proponált. A tanári testület tagjai a szép, de nem túl reális elképzeléseknek kijáró érdeklődéssel, empátiával hallgatták az előadót, s hozzászólásaikban előfeltételként az egyetem pedagógiai karának megszervezését, s az ország anyagi kondíciójának lényeges javulását emlegették; s addig is, az akadémiai szintű tanítóképzés megteremtését szorgalmazták. Hagyományos véleményező szerepüknek, ezen kezdeményezésüknek, vagy/és igazgatójuk Szabó Béla politikai tájékozódásának, kapcsolatainak köszönhetően 1946 márciusában testületi ülésen véleményezhették az OKT „a nevelőképzés újjászervezése Magyarországon” című tervezetét. (*ELTE TÓFK* 562/1945. és 101/1946. Lásd továbbá: *Koltai I.* 1947/5. 224–226. o. valamint *Imre S.* 1936. 103–111. o.)

⁸³ MOL XXVI-I-1-b-szu 1. d.

⁸⁴ *Rozsondai Zoltán* személyi lapján. MOL XIX-11-s-11t-személyi lap/1946. 116. d.

XIV. törvénycikkkel kilátásba helyezett akadémiai szintű képzéshez képest;

- az ország akkori állapotában veszélyesnek látta a középfokú nevelőképző intézmények gyors feláldozását, az általános iskolai pedagógusok — belátható időn belül aligha megvalósítható — egységes főiskolai képzésének oltárán.

Nem tehetett mást, minthogy *e tervek módosításáért maga is „taktikázni kezdett”, s elszigetelt helyzetéből két irányba próbált kitörni:*

1. Egyrészt, a lehető leggyorsabban *miniszteri szinten kívánt megjeleníteni („játékba hozni”) egy az akkori „uralkodó széljárásnak” is megfelelő, s egyben a tanítóképzés tradicionális értékeinek átmentésére (esetleg továbbfejlesztésére) alkalmas tervezetet.*
2. Másrészt, *kereste a módját annak, hogy a képzők több száz pedagógusa — s véleményükre támaszkodva az ügyosztály is — érdemi hozzászólási lehetőséget nyerjen a nevelőképzés reformjáról szóló diskurzusban.* A képzős tanárokról, szakértelmükről kialakult — a fentiekben vázolt sommás ítéletektől eltérő — véleménye,⁸⁵ demokratikus beállítódása egyaránt arra sarkallta, hogy ha lehet, elejét vegye a „rölk-nélkülük” döntésre irányuló törekvéseknek.

Előbb — 1946. március 20-án — az utóbbira kínálkozott lehetősége, amikor az illetékes ügyosztály a szabadművelődés kérdéseinek elmélyítése, a tanítóképző-intézetekben való alapos megismertetése érdekében a tanítóképző-intézeti tanárok rövid értekezletre való összehívását javasolta.⁸⁶ Rozsonдай Zoltán támogatta a kezdeményezést, s ügyes „áruccsatolással” hozzátette: *„A tanítóképző-intézetek ezen időszerű kérdése mellé sorakozik az általános iskola s az ezzel összefüggő nevelőképzés kérdése is.* Ez a kérdés a gyakorlóiskolákon keresztül már élő valóságként vonult be a tanítóképzők belső életébe is. E két kérdéssel való foglalkozásra célszerűnek látjuk külön is felhívni a főigazgatók útján a tanítóképző-intézeteket.”

S valóban, 1946. április 5-én, Király Rudolf aláírásával postázták a VKM 36872/1946. V. b. számú (Rozsonдай által fogalmazott) körlevelét

⁸⁵ Lásd erről: „A pedagógiai főiskola és a tanítóképző intézetek” című tanulmányának első részét kötetünkben.

⁸⁶ A VKM 14. 059/1946. VI. 1. számú levelében.

„a tanítóképző intézetek időszerű tanulmányi kérdéseiről”, melyben a szokásos formulákat használva, a miniszter nevében utasították — a tanterületi főigazgatókon keresztül — a tantestületeket a szabadművelődési osztály kérésének teljesítésére, majd leszögezték:

„Az általános iskola a nevelőképzés tekintetében is minden bizonnyal átalakulást fog hozni. E rendkívüli jelentőségű kérdés minél egészségesebb megoldása érdekében *sükségesnek tartom azt, hogy a tanítóképző-intézetek tanári testületei is kifejezést adjanak véleményüknek, elmondják azt, hogy milyennek látják a múlt és a jelen tanítóképzést, s milyennek gondolják el a jövő nevelőképzését, különös tekintettel az általános iskola teremtette új helyzetre.*” A véleményüket rögzítő jegyzőkönyveket, tervezeteket május 31-ig kérték a minisztériumba.⁸⁷

Addig is — 1946. április 28-án — *bátyjával módját ejtették annak, hogy Keresztury Dezsőt közvetlenül informálják egy az OKT javaslataitól eltérő, a tanítóság és a tanítóképzők érdekeinek egyaránt megfelelő lehetőségéről.*⁸⁸ A miniszter ugyanis részt vett a soproni pedagógus szakszervezet választmányi ülésén, s *ott* — a radikális átalakítások szorgalmazóinak fórumán — *adta elő Rozsonдай Károly egyeztetett elképzelésüket, melyet azután „a minisztérium megfelelő ügyosztályának való átadás céljából”*⁸⁹ *írásban is átnyújtott* a racionális szakmai megoldások iránt nyitott politikusnak. Talán véletlenül, talán azért, mert a tudós miniszter kevésbé jó postásnak bizonyult, a „memorandum” nem került elő az eddigi kutatás során.

⁸⁷ MOL XIX-I-1-g-57-3-36872/1946. (141. d.); BML VI. 501. 3677/1945-46. A budapesti főigazgatóság 7021/1945-46. számú körlevelét a témában lásd: ELTE TÖFK irattára 165/1946. IV. 18., a székesfehérváriét FML VI. 501. (8. d) 4109/1945-46. sz. (A BML és FML-beli kutatásban Rozs András, Varga Anikó, Erdős Ferenc voltak segítségemre. Köszönet érte.)

⁸⁸ Kötelességem jelezni: a család által rendelkezésemre bocsátott, a Rozsonдай fivérek közötti szoros — a mindkettőjük hivatását jelentő tanítóképzés problémáira is kiterjedő —, bensőséges kapcsolatról tanúskodó levelek igen valószínűvé teszik, de természetesen nem bizonyítják, a történetek ilyen interpretációját.

⁸⁹ A helyzet fonákágát tükröző megjegyzésben természetesen nem a tanítóképző ügyosztályra utalnak, hanem arra/azokra, amelyek érdemben foglalkoztak/foglalkozhattak a nevelőképzés reformjával. Annak, hogy Rozsonдай Zoltán elképzelését nem egy a másik ügyosztályra — kéretlenül — eljuttattott, ezért különösebb következmény nélkül figyelmen kívül hagyható feljegyzésben, hanem — a bátyja neve révén a miniszter számára is nyilvánvaló — kerülő úton jutatta el a címzettekhez, két oka lehetett. Keresztury figyelmét is fel akarta hívni a problémára és az illetékes ügyosztályt ignoráló eljárásra, s talán abban is bízott, hogy a miniszteri titkárságról érkező anyagot kevésbé lehet semmibe venni.

Tartalmát a soproni evangélikus tanítóképző május 10-i tantestületi értekezletének jegyzőkönyvéből ismerhetjük, amelyen Rozsonдай Károly igazgató „vázolta a kultuszminiszter úrnak átnyújtott memorandumra vonatkozó gondolatait”, majd a testület megtárgyalva „az általános iskola nevelőinek-tanítóinak képzését” a következőkben foglalta össze véleményét:

„a) szerveztessék ún. *nevelői szakközépiskola* (tökéletesebb líceum). Ennek tanulóit az általános iskola elvégzése után vegyék fel, de a felvételt kössék komoly felvételi vizsgához. A nevelői szakközépiskola 4 osztályos, elvégzése után a tanulók érettségi vizsgát tesznek. *Az érettségi bizonyítvánnyal minden gyakorlati pályára is lehessen lépni*, amelyeken a nevelői gondolkodás csak értéktöbblet lehet.

b) *A nevelői szakközépiskolai érettségi után a tanítóképzés 3 évfolyamos főiskolán történék.* Erre a főiskolára komoly felvételi vizsga után történék a felvétel, vagy előkészítő tanfolyam után *felvehetők lennének más középiskolát végzettek is.* Magánúton sem a közép-, sem a főiskola nem végezhető el.

c) *Tanítóképző-intézeti tanár lehetőleg csak okleveles tanító és általános iskolai gyakorlattal rendelkező egyén lehessen.*”⁹⁰

A Rozsonдай fivérek javaslata tehát a felsőfokú tanulmányokra vonatkozó tanítói követelések kielégítése mellett magában hordta a középiskolai szakmai előkészítés, a „ránevelés” lehetőségét is, anélkül, hogy a korai pályaválasztás esetleges korrekcióját (a ki- és belépés tekintetében egyaránt) kizárta volna. A nevelői szakközépiskola révén megőrizte, s főiskolai tagozattal kiteljesítette, továbbfejlesztette volna a tanítóképzés maradandó értékeit; prepák és tanáraik számára egyaránt egzisztenciális biztonságot, s továbblépési lehetőséget ígért. Tekintettel arra, hogy — a nyolcosztályos népiskola helyett —, immár az általános iskola nevelőinek képzését célozta, egy évvel megtoldotta a főiskolai szintű képzés idejét. Megőrizte a középfokról más gyakorlati irányú foglalkozások irányába való kilépés lehetőségét, s szigorú felvételi szabályokkal lehetővé tette, hogy más iskolatípusból is pályázhassanak a tanítóképző főiskolára. Ezért *memorandumuk az 1938. évi törvényekben foglaltak javított változatának*

⁹⁰ VaML VI. 501. 4508/1945–46. (Kiemelés tőlem — D. P.) A VaML-ből származó dokumentumok felkutatásában Vízkeleti Julianna és Benczik Gyula voltak segítségemre. Köszönet érte.

tekinthető, magával hordozva annak bizonyos korlátait is.⁹¹ E tömörített változatban legalábbis, nem szól az általános iskola felsőbb osztályaiban szükséges szakirányú oktatásra való felkészítés mikéntjéről, a főiskolai tanári kar magasabb kvalifikációjának biztosításáról, s arról, hogy vajon miként látta megoldhatónak a korábban 5 éves tanítóképzőben (vagy gimnáziumban) és 4 éves tanárképző főiskolán (tehát 5+4, vagy 4+4 év alatt) zajlott képzés színvonalas folytatását 4+3 év alatt? A nevelőképzésben több évtizedes gyakorlattal, s tanulmányaik folytán széles tájékozottsággal rendelkező Rozsonдай fivérek e kérdésünkre valószínűleg az általános iskola felső osztályai kiépítéséből következő tömeges nevelőszük-

⁹¹ A nevelőképzésről 1946. október közepétől folyt nyilvános vita lezárásaként megjelent cikkében Kiss Árpád is kitért a nyolc évvel ezelőtti törvényekben megjelölt út folytathatóságnak kérdésére: „Az 1938-as magyar tanító-akadémiai törvényben kísérlet történik arra, hogy a tanítóság 2 éves, érettségire épülő akadémiai képzésben részesüljön. A törvény azonban határozottan kimondja, hogy tanítóképző-akadémiát csak líceummal, internátussal és gyakorló népiskolával együtt lehet fenntartani. Bármennyire kényszerítő jellege van is egyébként az akadémiai törvénynek, itt helyesen szögezi le, hogy 2 éves képzés legfeljebb olyan tanítónőjelölt számára elégséges, akit a líceumban (nevelési irányú középiskola) a nevelési alapismeretek tanításával a tanítói hivatásra már előkészítettek. Akinek ez iránt kétségei vannak, tekintsen bele a tanítóképző-akadémia óratervébe... Az egésznek egyáltalában nem akadémiai jellege van, inkább kurzushoz, továbbképző tanfolyamhoz hasonlít, amelynek azonban nincs megbízható alapvetése. ... Az 1938. évi törvény 7.§-ának indokolásában a következőket olvassuk: 'Mint hogy a tanítóképző-akadémia önállóan nem szervezhető, hanem csak líceummal kapcsolatban állítható fel, az egységes szellem és a tanítás folytonossága érdekében szükséges, hogy a tanítóképző-akadémián ugyanazok a tanárok tanítsanak, mint a líceumban. A tanítóképző akadémiának abból a gyakorlati szempontból sem lehet külön tanári testülete, mert a különböző tárgyak tantervi óraszámja nem töltené ki az egyes tanárok kötelező óraszámát. A tanárok éppúgy, mint a líceumban, rendes, helyettes és óraadó tanárok lehetnek.' Alig kell bővebb magyarázat annak megértéséhez, hogy ez a tanítói akadémia, ilyen tanári testülettel... semmivel sem jelentett többet, ... mint egy szakirányú, hatéves középiskola.

Nem kétséges, hogy a nevelőképzéssel foglalkozó intézményeinknek vannak olyan tanárai, akik akadémiai tanároknak is kifogástalanul beválnak; de egyetemeink, mostani tanítóképző intézeink és középiskoláink minden erőfeszítésére szükség lesz ahhoz, hogy annyi megfelelő embert leadjanak, amennyire nevelőképzésünknek már ma szüksége lenne. Mert, hogy a nevelőképzés egyetemi vagy főiskolai színvonalú-e, azt nagy részben tanárainról lehet megítélni. Nem arról, hogy milyen tudományos fokozat birtokosai, hanem arról, hogy rá tudják-e nevelni a magyarság jövőendő nevelőit az önálló gondolkodásra, kritikára, problémák meglatására, ki tudják-e bennük alakítani a folyton tökéletesedő és tökéletesítő személyiséget?" (1946/23. 6–7. o.) A tanítóképző akadémia emelt szintű „középfokú szakiskola” jellegét erősíti az 1938. évi XIV. tc. 21. §-a, mely az állami akadémiákat a tankerületi főigazgatók hatáskörébe, s a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1940. március 13-i konferenciájának határozata, mely „a líceumokat, tanítóképző akadémiákat... a Katolikus Középiskolai Főhatóság jogkörébe utalja.” (CJH, 1938. 131. o.; SzfvPL, 7696. Schol – 4848/1940. Serédi bíboros, hercegprímás 4533/1940. sz. körlevele. A Székesfehérvári Püspöki Levéltárban Mózessy Gergelynek tartozom köszönettel.)

ségletre, s az ország gazdasági lehetőségeinek határaitra utalnának. S arra, hogy a tervezetben foglaltak megvalósulása esetén legalább nem tékozlódnának el a tanítóképzés hagyományos értékei, s hogy a legjobb tanítóképző intézeti tanárok — a tanárképző főiskolák, egyetemek átirányított oktatóival — a főiskolai színvonalat is megteremthetnék idővel. Hangsúlyozták: *javaslatukat nem egy elképzelt ideális helyzetre dolgozták ki, hanem az adott társadalmi, politikai és gazdasági körülmények között optimálisan megvalósítható reform útját keresték.* Tegyük hozzá: az akkori felmerült tervek ismeretében figyelemreméltóan.

Márpedig a jövőre vonatkozó elképzelésekben nem volt hiány. Ezek számát szaporították — a Rozsondai Zoltán megfogalmazásában kiadott —, „*a tanítóképző intézetek időszerű tanulmányi kérdéseit*” *firtató rendeletre válaszként megküldött tantestületi állásfoglalások is.* Az Országos Levéltárban található iratok szerint az 1946/47. tanévben működő 58 tanító(nő)képző⁹² túlnyomó többsége eleget tett a felszólításnak,⁹³ — s a tankerületi főigazgatók útján felterjesztett — jegyzőkönyvekben, tervezetekben, tanári különvéleményekben vázolta véleményét a tanítóképzés múltjáról, jelenéről, perspektíváiról. Pontos számukról, s ami számunkra egy Rozsondai-émlékkönyvben még fontosabb: az ügyosztályvezető összegzéséről, javaslatairól sajnos nem találtunk forrásokat. Csak az eredeti rendelet, a főigazgatók válaszleveleinek egyike-másika található az irat-

⁹² A KSH adatai szerint 1937/38-ban 55, 1942/43-ban (a területi visszacsatolások miatt) 85, 1946/47-ben (az ismét lecsökkent területen) 58, 1947/48-ban 60, 1950/51-ben 49, 1951/52-ben és 1952/53-ban 48, 1953/54-ben, 1954/55-ben 49, 1955/56-ban 45, 1956/57-ben 41, 1957/58-ban 28 s végül 1958/59-ben 21 volt a középfokú tanító(nő)képzők száma Magyarországon. (*Magyar Statisztikai Évkönyv...* 1943–1946. 262. o.; Szabad E. szerk. 1968. 142. o.)

⁹³ A válaszok ilyen nagy száma arra utal, hogy a képzők tanárainak többségében élt az igény a véleménynyilvánításra, arra, hogy végre ne csak a Köznevelésben, Embernevelésben és már szakszervezeti lapokban olvashasson a nevelőképzés jövőjét érintő kérdésekről, hanem maga is hallassa hangját a vitában. Ezzel, s talán az éppen akkor zajló B-listázástól való félelemmel magyarázható, hogy a közel 80%-ban egyházi képzők túlnyomó többsége is eleget tett — a csak az állami tankerületi főigazgatóságokon keresztül — érkezett felszólításnak. Néhány katolikus képző, a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság (KTF) erre vonatkozó 2000/1945-46. számú nyomatékos felszólításának megfelelően, a főigazgatók ismételt sürgetésére sem reagált, vagy — mint a miskolci érseki tanítónőképző igazgatója — udvarias levélben megírta, hogy miért nem válaszolhat. (BAZML XXIV. 501. 4324-5/1945-46.) Több katolikus tanítónőképző szóvá tette, hogy a KTF-től erre nem kapott utasítást, de mégis válaszolt, mert fontosnak érezte álláspontja kinyilvánítását. Pl. a kőszegi (VaML VI. 501. B. 45008/1945-46.), az egri érseki (BAZML, XXIV. 501. 4324-4/1945-46.), a győri (FML VI. 501. 8. d. 4109-1/1945-46.) A BAZML-ból származó jegyzőkönyvek felkutatásában G. Jakó Mariann volt segítségemre. Köszönöm.

tartóban, s egy megjegyzés arról, hogy az érdemi anyagokat kiemelték, anélkül, hogy célt, illetve az újabb elhelyezés helyét megjelölték volna.⁹⁴ A terjedelmes iratcsomót hiába kerestük a lehetséges címzetteknel: a nevelőképzés reformjával foglalkozó nevelési, elnöki ügyosztályok irataiban, Keresztury Dezső és Ortutay Gyula miniszterek, Kovács Máté államtitkár, és Kiss Árpád külön fondjaiban, gyűjteményeiben is.⁹⁵ Ha eltűnésük nem egy, a levéltárakban is előforduló fatális véletlennek betudható, akkor valószínű, hogy az összegyűlt anyagot Rozsonдай Zoltán egy számunkra igen fontos kísérőlevéllel az OKT-nak küldte át, melynek anyagai az Országos Levéltár épületében 1956-ban keletkezett tűz során megsemmisültek...

Ezért a főigazgatói kísérőlevelek számai és az ismert időpontok alapján kellett összegyűjteni a főigazgatóságok, vagy a tanítóképzők székhelyeiről a VKM-ből eltűnt dokumentumok másolatait. A Budapesti és a Budapest-környéki Tankerületi Főigazgatóságok anyagaiból ugyancsak hiányoztak a keresett jegyzőkönyvek,⁹⁶ de sok helyütt kitartó kutatásunk sikerrel járt. Eddig 30 tanító(nő)képző álláspontjáról rendelkezünk dokumentumokkal: 8 állami, 13 katolikus, 5 református, 3 evangélikus, s 1 izraelita (16 tanító- és 14 tanítónőképző) véleményéről.⁹⁷

A tanítóképzéssel kapcsolatos korabeli viták áttekintésékor szisztematikusan elemzendő elképzelésekből e helyütt bennünket csak a Rozsonдай

⁹⁴ MOL XIX-I-1-g-57-3-36872/1946. 141. d.

⁹⁵ OSZK Kt. 177. f., MOL P 2076., OSZK Kt. 210. f., KÁGY.

⁹⁶ A BFL-ban Sipos András, a PML-ban Ajkavölgyi Emőke volt segítségemre.

⁹⁷ Államiak: a budapesti XII. kerületi, a bajai, a jászberényi, a kiskunfélegyházi, a kőszegi, a nyíregyházi, a pápai és a pécsi délszláv nyelvű,

Katolikus tanítóképzők: az egri érseki, a kalocsai érseki, a győri; tanítónőképzők: a zalaegerszegi, a székesfehérvári, a győri, a dombóvári, a pápai, az egri, a kőszegi, a soproni, a veszprémi és a miskolci.

Református tanítóképzők: a debreceni, a sárospataki; tanítónőképzők: a debreceni, a pápai, és a miskolci.

Evangélikus tanítóképzők: a soproni és a miskolci; tanítónőképző: a szarvasi.

Az Országos Izraelita Tanítóképző.

A fentiekben említettekén kívül a felhasznált jegyzőkönyvek, dokumentumok összegyűjtéséhez nyújtott segítségért köszönettel tartozok a BéML-ban (VIII. 59. 10. k.) Erdmann Gyulának, a BKMÖL-ban (VIII. 88. 275/1946.) Péterné Fehér Máriának, Papp Imrénének, Horváth Antóniának, a MREZSL-ban (2. d. f. 53. d. 5858/1946.) Kánási Szabolcsnak, a SZML-ban (XXVI. 67. a. 329., 330/1946.) Papp Izabellának, SzSzBMÖL-ban (VIII. 53. b. 31. d.) Margócsy Józsefnek, VeML-ban (VIII. 74. 8113/1945-46.) Somfai Balázsnak és a kiskunfélegyházi képző jegyzőkönyvéért Gergely Ferencnek.

Zoltán álláspontját befolyásoló mozzanatok érdekelnek, illetőleg az, hogy az anyag, vajon igazolja-e az akkori reformok kidolgozóinak — Faragó Lászlónak, Kemény Gábornak, Mérei Ferencnek — a tanítóképző intézeti tanárok konzervativizmusáról, reformellenességéről hangoztatott sommás ítéleteit.

Mielőtt az aktuális oktatáspolitikai célokból tudatosan egyszerűsítő, már-már karikatúra jellegű ábrázolások hasonlóan nagyvonalú cáfolatába kezdenénk, talán célszerű néhány előzetes szempontot mérlegelnünk. A nagyszámú dokumentumban a képzős tanárok kevesebb, mint negyede „szólal meg”, a felsőbbbségnek (tankerületi főigazgatóságnak, minisztériumnak) prezentálandó, a korabeli technikai feltételek mellett természetesen tömörített jegyzőkönyv formájában, akkor, amikor a tanárok minősítésének (éppen akkor zajló B-listázásuknak) döntő szempontja „demokratikus magatartásuk, a demokráciához, annak célkitűzéseivel való viszonyuk” volt. Feltételezhető tehát, hogy amiként 1918/19-ben, majd 1920/21-ben — a politikai kurzusváltásnak megfelelően, racionálisan — változott a tanítóképző intézeti tanárság „hangadóinak” köre, célkitűzéseik találása, hangszerelése, úgy 1946–48-ban is inkább a „korszellemnek megfelelő” álláspontok manifesztálódtak egy olyan vitában, melyben az általános iskolát és az érettségire épülő nevelőképzést illetően az oktatás-politika irányítói többször, igen határozottan állást foglaltak.

Célszerűbb ezért, ha a továbbiakban nem a tanítóképzős tanárok véleményéről, hanem a felsőbbbség számára mutatott arculatukról beszélünk, ami persze fontos információval szolgált az irányításukkal foglalkozó, testületi érdekeiket a minisztériumi fórumokon megjelenítő Rozsondai Zoltán számára. Meríthetett ötleteikből, felvetéseikből, felmérhette a különböző reform-elképzelések támogatottságát, s azt is, hogy feltételezhetően mennyire támaszkodhat azok megvalósítása során egyes tantestületek/tanárok kooperativitására. Fontos lehetett számára megtalálni azokat a pontokat, amelyek a meglepően sokféle elképzelés közös pontjait alkották. Ilyen lehetett, az, hogy a megnyilatkozók *határozottan elvetették az 1938. évi törvények végrehajtásának befagyasztásából előállt 3 év liceum + 2 év tanítóképző struktúrát*, s úgy ítélték meg, hogy ennél sokkal jobb munkát végezhettek az ötéves tanítóképző idején. Ebből azonban csak a véleményt nyilvánító töredéke vont le olyan következtetést, hogy akkor — a tanító feladatainak újrafogalmazásával, tevékenységének az alsó ta-

gozatra, ill. az iskolai munkára korlátozásával — térjenek vissza a középfokú tanítóképzéshez.⁹⁸ A többség erre egyáltalán nem, vagy csak a háború utáni átmeneti szűkösség idejére lett volna hajlandó. Ebben a vonatkozásban a képzők tantestületei nem igazolták vissza Mérei Ferencnek a reformellenesekről rajzolt portréját. *A képzős tanárok többsége ugyanis* — talán a tanítóság, volt tanítványaik részéről megnyilvánuló kívánság, és az akadémiai tanári státusz elérésére a harmincas évek végén felkeltett igénye hatására —, *a liceumi/szakközépiskolai érettségire épülő 2-3-4-éves akadémiai/főiskolai jellegű képzés mellett foglalt állást*, felmérve az általános iskola felső osztályaiban elkerülhetetlen szakrendszerű oktatásra való felkészítésből fakadó új feladatokat is. Ezek fényében a ránk maradt állásfoglalások többségének megfogalmazói *szükségesnek tartották a tanítóképzés képzési idejének legalább egy további évvel való meghosszabbítását*, kisebb jelentőséget tulajdonítva annak, hogy ez hatéves tanítóképző vagy 4 éves liceum +2 éves akadémia formájában valósul meg.⁹⁹ A tanítóképzés feladatait az általános iskola kezdő szakaszára (az osztálytanításra) való felkészítésre korlátozó — fentiekben már említett — kisebbiséget leszámítva, (akik a főiskolát „mint régen”, a felső tagozati szakrendszerű tanításra való felkészítés fórumának tekintették¹⁰⁰), *a többség — a véleménye szerint sok helyütt még sokáig fennmaradó népiskola-, illetve az általános iskola valamennyi osztálya „tanítóinak” képzéséről elmulledett*. Arról, hogy erre vajon képesek lennének-e a tanítóképzők, s a belőlük kifejlesztett, tanáraik által irányított akadémiák; vagy ehhez elegendő — a tanítóképzés és a polgári iskolai tanárképzés hagyományaira egyaránt építő — főiskolai nevelőképzésre (s abban az előbbi, illetve az utóbbi dominanciájára) lenne szükség, eltértek a vélemények. *Lehetőség-*

⁹⁸ A legmarkánsabban ezt az álláspontot a sárospataki református tanítóképző képviselte: „A liceum eltörölendő. Vissza kell állítani az ötéves tanítóképzőt, mely jó osztálytanítókat nevelt a múltban és nevelhet a jövőben is” — állították, s javasolták a tanító iskolán kívüli szerepének redukcióját. (BAZML XXIV. 501. 4324-2/1945–46.) Hasonló véleményt nyilvánítottak a zalaegerszegi Notre Dame, a pápai Ranolder Intézet tanítónőképzői is. (VaML VI. 501. b. 4508/1945–46. és FML VI. 501. 8. d. 4109/1956–46.)

⁹⁹ „A tanítóképzés időszéri kérdései közül legfontosabbnak ítéljük a pedagógiai kiképzés időtartamának növelését... Hogy azután 2 éves akadémia, vagy 6 éves tanítóképző keretén belül valósul-e meg ez az elgondolás, már kevésbé lényeges” — fogalmaztak a soproni Szent Orsolya-rendi tanítónőképző tanárai. (VaML VI. 501. b. 4508/1945–46.)

¹⁰⁰ A zalaegerszegi Notre Dame és a pápai Ranolder Intézet tanítónőképzőinek tanárai. (VaML VI. 501. b. 4508/1945–46. és FML VI. 501. 8. d. 4109/1956–46.)

gek sorát dolgozták ki (esetenként tantárgyi és óratervekkel¹⁰¹), mérlegették előnyüket és hátrányukat, — ahogy a kötetünkben olvasható írásokból is kitűnik — hosszú időre, s szinte minden elképzelhető helyzetre muníciót adva, az ezekből tényleges merítő Rozsondai Zoltánnak.

Több tantestület még arra is kísérletet tett, hogy a képzők hasznára aknázza ki, az őket létükben fenyegető egységes nevelőképzés jelszavát. Argumentáltan azt javasolták, hogy minden nevelői pályát választó köteles legyen „belépőként” elvégezni a tanítóképző akadémiát.¹⁰² Ezzel nemcsak szakértelmük értékének fenyegető devalválódását, munkájuk elvesztését kerülhették volna el, hanem jelentős plusz keresletet támaszthattak volna „portékájuk” iránt, nem beszélve arról, hogy mennyivel színvonalasabb növendék-anyagra számíthattak volna egy ilyen szisztémában. A viták során felmerült sokszínű elképzelések gyakran megosztották a róluk elmélkedő tantestületeket, megakadályozva közös álláspontjuk kialakítását,¹⁰³ — ugyanakkor csattanósan cáfolták a kevésbé kreatív, szürke, csak vezérkönyvekben gondolkodni tudó, tekintélyelvű tanítóképzősökről — a középiskolai-egyetemi tanárok között — igen elterjedt sztereotípiát.

Elenyésző kivétellel, egyértelműen demonstrálták együttműködési készségüket két vonatkozásban is. Egyrészt a tanítóképzés tradícióból táplálkozó — ugyanakkor az éppen „uralkodó eszmék” szempontjából legitimációs többletet ígérő — népi, falusi, tanyai életmód, kultúra, érték-

¹⁰¹ A kőszegi állami tanítóképzőben a tantestület megbízásából — a kötetünkben a pápai képző igazgatójává való kinevezése révén emlegetett — Csoknyay József és Jeges Károly tanárok dolgoztak ki részletes tervezeteket. (VaML VI. 501. b. 4508/1945–46.).

¹⁰² Legmarkánsabban azt az álláspontot a kőszegi állami képző tervezetében fejtették ki: „A 2 éves tanítóképző akadémia volna hivatott betölteni azt az űrt, mely a középiskolai és a magasabb tudományos képzést nyújtó intézmény oktatási rendszere között van — és a tanárképző-intézetek volnának hivatva... a felsőfokú oktatást is minden tudományos nagyképűség mellőzésével a haladás pályájára állítani.” (VaML VI. 501. b. 4508/1945–46.) Hasonló utat keresett: a budai állami tanítóképző, a dombovári Szt. Orsolya-rendi, a pápai református tanítónőképzők. (ELTE TÖFK 562/1945.; FML VI. 501. 8. d. 4109/1945–46.)

Nánay Béláné, a debreceni Dóczi Intézet gyakorlósikolájának tanítója 1947. január 27-én az öt-éves tanítóképzőt javasolta minden további pedagóguspályára történő tanulmány előfeltételévé tenni. (TtREL, I. 120. e. 8.)

¹⁰³ Még a tantestületen belül sem jutottak közös álláspontra: a bajai és a pápai állami, valamint a kalocsai érseki tanítóképzők és a veszprémi Angolkisasszonyok tanítónőképzője (különvéleménnyel). (BML VI. 501. 3677/1945–46.; FML VI. 501. 8. d. 4109-3/1956-46.; BKMÖL VIII. 88. 275/1946.; VeML VIII. 74. 8113/1945–46.)

rend, gazdálkodás értékeinek a képzésben való erőteljesebb megjelenítését ígérték.¹⁰⁴ Másrészt messzemenő készségüket nyilvánították az általános iskola megteremtéséhez szükséges „szaktanító”-képzés megoldására is, további évet, éveket igényelve erre,¹⁰⁵ de átmenetileg akár az ötéves képzés keretén belül, oly módon, hogy az utolsó évet, vagy annak második felét kizárólag a felső osztályokban szükséges szaktanításra való felkészítésnek szentelik.¹⁰⁶

A helyükről kiemelt — s bizonyára a pedagógusképzés reformján munkálkodóknak megküldött — tantestületi állásfoglalások tehát, *a tanítóképzők tanárainak együttműködési s alkalmazkodási készségéről tanúskodtak*, arról, hogy érdemi ötletekkel szolgálhatnak az általános iskola kiépítésén fáradozóknak. *Azt mutatták, hogy szerzőik rizikó nélkül, sőt, némi haszon reményében, bevonhatók az új nevelőképzésről folytatandó nyilvános diskurzusba.* Ezt bizonyára nyomatékosan a címzettek figyelmébe ajánlotta — megsemmisült, vagy lappangó kísérőlevelében — *Rozsondai Zoltán* is. Az összegyűlt, sokszor egymásnak ellentmondó tantestületi állásfoglalásokat valószínűleg a felvetődő kérdések, és az azokra adott válaszok szerint csoportosíthatta, összegezhette, s — ránk maradt írásából következtethetően —, különböző variánsokat ajánlhatott a köz- és felsőoktatás megújításán fáradozóknak. Abban sincs okunk kétkedni, hogy a lehetséges változatok közül, a maga részéről, a „puha átmenetet”, a tanítóképzés hagyományos értékeinek, és azok hordozóinak (tanároknak, intézményeknek) megőrzését, továbbfejlesztését ígérőt preferálta. Azt nem tudhatjuk, hogy 1946 nyarán éppen milyen képzési struktúrában látta ennek esélyét. Javaslata az 1946. áprilisában Rozsondai Károly által a miniszternek átadott optimális, és az 1948. márciusban

¹⁰⁴ *Jantsky Béla* igazgató és *Vacsek Béla* gazdasági tanár a jászberényi tanítóképzőben külön tervet dolgozott ki a tanyai tanítóképzésről. De nagy hangsúlyt fektetettek tervezetükben a népfalusi életmód, értékek stb. tanulmányozására, továbbadására a miskolci és szarvasi evangélikus tanítóképzők is. (SZML XXVI. 67. a. 329. és 330/1946.; BAZML XXIV. 501. 4324-2/1945-46.; BÉML VIII. 59. 10. k. 213-216.) Lásd továbbá: *Kiss Á.* 1946/23. 5-7. o.

¹⁰⁵ Lásd erről *Rozsondai Zoltán*, 1948.

¹⁰⁶ Ilyen felvetés szerepelt a pécsi délszláv és a nyíregyházi állami, a kalocsai érseki, a győri katolikus, a sárospataki református tanítóképzők jegyzőkönyveiben. (BML VI. 501. 3677/1945-46.; SzSzBMÖL VIII. 53. b. 31. d.; BKMÖL VIII. 88. 275/1946.; FML VI. 501. 8. d. 4109-4/1956-46.; BAZML XXIV. 501. 4324-2/1945-46.) Három éven belül ajánlatukból az oktatáspolitikai irányítói arra a következtetésre jutottak, hogy szükség esetén az alsó tagozati tanítóképzés megoldható akár 4 év alatt is...

megjelent — alábbiakban részletesen ismertetendő — tanulmányában foglalt, (akkor lehetségesnek vélt) célkitűzések közötti játéktérben helyezkedhetett el: a középfokú nevelési irányú szakiskola képzési idejének valamelyes meghosszabbításával; vagy: az akadémiai képzés tervének felmelegítésével.

Utóbbit az OKT 1946. októberében vitára bocsátott 1. számú tervezete — átmeneti időre — lehetségesnek tartotta, s így visszaigazolta,¹⁰⁷ de ennél fontosabb eredmény volt, hogy ügyes manőverezésével a tanítóképző ügyosztály vezetőjének *sikerült elérni: a képzők tanárai hangot kaptak az addig róluk, nélkülük folyt vitában.* Ennek egyik, ambivalens jeleként, az OKT 2. számú — tiszavirág-életűnek bizonyult — javaslatként megjelent Kiss Tihamérnak (a mai, az óvó- és tanítóképzést egymáshoz közelítő törekvések szempontjából figyelemre érdemes) elképzelése,¹⁰⁸ mely a kisgyermekkori nevelők egységes nevelését proponálta, a genfi Rousseau Intézet gyakorlatának megfelelően felsőfokon, vagy az átalakított ötéves tanítóképzőkben.¹⁰⁹ A tanítóképzők kompetenciáját az óvodákra kiter-

¹⁰⁷ Kiss Árpád, 1946/20. 5–6. o.

¹⁰⁸ Kiss Tihamérnak, a debreceni református tanítóképző igazgatójának 1946. november 23-i levele református igazgató kollégáihoz, és tervezete: „Hozzászólás a nevelőképzés reformtervéhez” TtREL, I. 120. e. 8. 279/1946. Közel hat évtized elteltével, a Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez címmel készülő reformtervek sajátos megvilágításba helyezik az akkori vitákat. Egyrészt az érettségire épülő tanító-és óvóképzést egységes bemenettel, azonos 4 éves képzési idővel közelítik egymáshoz; másrészt — figyelmen kívül hagyva a 8 osztályos általános iskola „sérülékenységére”, vonatkozó közelmúltbeli tapasztalatokat —, az egységes tanárképzés felé veszik az irányt.

¹⁰⁹ A javaslatot előterjesztő Kiss Árpád — Kiss Tihamért meg sem említve —, egyebek között, Várkonyi Hildebrandra és Mérei Ferencre hivatkozott, a betöltött 9. életév korszakhatár jellegét bizonyítandó. Utóbbi, az OKT első javaslatához hozzászólva, azt „félmegoldás”-nak ítélte, „mert a tanítóságot ismét különválasztja, kiszorítja a nevelőképző intézetekből és képzését középiskolai fokon tartja... [H]a a gyermeki fejlődés szakaszaihoz akarunk igazodni, vagy az általános iskola harmadik osztálya, vagy az általános iskola hatodik osztálya után kellene a határt megvonni. Jól tudom, hogy ez gyakorlatilag megoldhatatlan s a kialakult gyakorlat és a befejezett tények késztetnek arra, hogy tizedik évre helyezték ezt az elhatárolást, a szakosított oktatásra való áttérést. De legalább ne próbáljuk úgy feltüntetni, mintha ezt a fejlődéstan alapján tennénk” — írta, majd (Kiss Tihamérhoz hasonlóan, Piaget-nál nyert tapasztalatai alapján) hozzátette: „A gyermeki fejlődés természetes vonala semmiképp sem támasztja alá azt, hogy a tíz éven aluli gyermek nevelője alacsonyabb fokú képzést kapjon, mint a tíz éven felülié. Amennyivel kevesebb szaktárgyi tanulmányra van szüksége annak, aki kisgyerekekkel foglalkozik, annyiival több neveléstechnikai és fejlődés-lélektani ismeretet igényel.” (MOL XXVI-I-1-b-szu/ 1946. Kiemelés tőlem — D. P.) Mérei Ferenc e tervvel kapcsolatos fenntartásai elsősorban az iskolarendszer fejlődésével kapcsolatos aggodalmából származtak: „Amikor arról volt szó, hogy a népoktatás színvonalának emeléséért és a demokratikus közoktatásügy döntő követelésének az egyenlő esély biztosításá-

jesztő, s az általános iskola I–III. osztályaira zsugorító javaslatot vitatták az érintettek,¹¹⁰ s természetesen elfogadhatatlan volt az egységes nevelőképzés híveinek is, akik, az általános iskola alsó és felső tagozatának bármilyen különválasztását károsnak tartották.¹¹¹ Erőteljes ellenállásuk hatására az OKT és a VKM egyaránt meghátrálásra kényszerült, s — az anyagi és személyi feltételek hiányára, valamint a gyors szaktanárszükségletre utalva — a továbbiakban „áthidaló, ideiglenes megoldásokkal” próbálták racionális pályán tartani a nevelőképzés reformját.

Kovács Máté és Kiss Árpád számításai szerint ugyanis a hároméves terv során az iskolarendszer megfelelő kiépítéséhez évente 2200–2500 általános iskolai és 500 középiskolai nevelőre lett volna szükség. „Mintegy 7500 nevelőképzős számára ... nevelőképző főiskolákat kell szerveznünk” — írták. Ehhez — a középfokú tanítóképző intézetek helyett 20 nevelőképző főiskolával kalkulálva — 48 millió forintba (későbbi variánsok szerint 30 millióra, kollégiumokkal 53,6 millióra) lett volna szükség, vagyis az MKP által tervezett keretnek éppen a kétszeresére.¹¹² Bár kez-

nak érvényesítéséért megteremtjük az általános iskolát, a neveléstudomány képviselői a háromtagozatú iskolarendszer (kis iskola, progimnázium, gimnázium) tervével léptek fel. E terv első sorban arra a kísérleti pszichológia eszközeivel megállapított tényre támaszkodott, hogy a gyermeki gondolkodás a kilencedik életévben érik meg a tulajdonképpeni oktatásra, tehát a kilencedik életévig játékos kis iskolákba, az azután következő időszakban pedig progimnáziumba kell járni a gyermekeknek.

Mi lett volna e terv megvalósulásának a következménye? *A falvakban egy-, két-, háromtanítós és tantermes iskolákban a meglévő négy- vagy hatosztályos népiskola visszaféjlődött volna kisiskolává; a városokban természetesen a progimnázium is kialakítható lett volna. Így ez a terv éppen az úgymint elmaradt falusi és tanyai iskolákat fejlesztette volna vissza, és növelte volna a városi és falusi lakosság művelődési eszközeinek és így műveltségi szintjének a különbségét* — írta Mérei 1948. novemberében. (1948/22. 551. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹¹⁰ A pápai református tanítónőképző tantestülete és Győry Elemér püspök, a főiskola nevelőképzést és — a református képzők fennmaradását — féltette Kiss Tihamér tervezetétől. (DREL I. a. 4462/1946., és MREZSL 2.d. f./53. d.)

¹¹¹ „Jegyzetek az Országos Köznevelési Tanács nevelőképző javaslatáról” című feljegyzésében Kemény Gábor elutasította a javaslatot mely szerint „a nevelőképzés új módjának az iskolatípusokhoz kell alkalmazkodnia”. „Ellentmondásosnak látszik a javaslatban az, hogy míg egyrészt hangsúlyozza, hogy a tanítóképzés terén igen nagy nehézségekkel kellett a nevelőnek megküzdeni, mégis arra a megállapodásra jut, hogy az általános iskola I–IV. osztályában továbbra is ilyen típusú nevelőre van szükség. Nem helyes ez azért, mert az átalakulás folytán a követelmények egyre változnak, a helyzet évről évre más lehet. Nem lehet predesztinálni a nevelőt a 6–10 éves gyermekek tanítására s arra, hogy feljebb ne taníthasson. Az általános iskolában egyöntetű képzést kívánunk” — szögezte le Kemény Gábor. (OSZK Kt., 210. f. 27/25. sz.; *Ladányi A.* 1988. 200–203. o.)

¹¹² Fogarasi Béla cikkében azt állította, hogy „a hároméves terv ezért a folyamatos személyi és dolo-

detben még ezzel is nehézségek adódtak, de a hároméves tervben végül is a nevelőképző főiskolák beruházásaira 23 millió forint szerepelt,¹¹³ de a nagyvonalú terv gyors végrehajtásának eszközei mindazonáltal hiányoztak. Cikkében óvatosan erre utalt *Nagy Miklós* politikai államtitkár, s 1947. január 27-i tervezetében az OKT is.¹¹⁴ Az adott politikai konstellációban azonban egyre inkább a hatalomért — s ennek részeként: az egyházakkal az iskolák fölötti befolyásért — folytatott harc¹¹⁵ „magasabb céljainak” rendelődtek alá a „földhözragadt” szakmai aspektusok.¹¹⁶ Ezért a professzionális szempontok képviselői előbb fokozatosan hátrálni, majd — többnyire — pozíciójukat veszteni kényszerültek. A tanítóság érthető és jogos, ám az adott helyzetben irreális, teljesíthetetlen követelése (az elkeseredett Kovács Máté szavaival: „a tanítók rémuralma”¹¹⁷) –

gi kiadásokon kívül az állami nevelőképző főiskolák beruházási költségeire 24 millió forintot irányoz elő.” (1947/2. 104. o.) Ha ez az összeg valóban így módon állt volna rendelkezésre, akkor esélyt adott volna a nevelőképző főiskolákkal kapcsolatos tervek nagyobb arányú megvalósítására... A tényleges összegeket a hároméves tervről 1947. július 11-én hozott az 1947. XVII. tc. értelmében augusztus 1-jén hozták nyilvánosságra. (*Magyarország...*, 1947. 68. o.)

1947. február végén, március elején a Katolikus Tanügyi Főigazgatóságon is számításokat végeztek a nevelőképző főiskolák fenntartásával kapcsolatban várható költségekről. 24-25 tanárral s személyzettel számolva, főiskolánként 572. 388 Ft/év, 20 tanárral 475. 815 Ft/év kiadást kalkuláltak, kollégium nélkül. Ez a VKM számításait igazolja, hiszen a visszafogottabb variánsban, 20 főiskolánál, három év alatt, ez megközelítően 30 millió forintot jelenthetett. (PL 3081/1948. 4080/1947–48.)

¹¹³ Lásd „a 3 éves beruházási tervben és az 1947/48. évi költségvetési előirányzat során nem biztosított szükségletekről” készített VKM kimutatást (OSZK Kt. 210. f. 27/59). Ebből kiderül az is, hogy a középfokú tanítóképzők számára épület-állagmegóvásra sem biztosítottak összeget, így összesen kb. kétmillió forintra nyújtottak be pótlólagos kérést. Valójában a képzők épület-felújításhoz — az egyetlen 80 000 Ft-hoz jutott győri tanítónőképző kivételével — csak 10–30 000 forinthez jutottak, s ahhoz is csak a képzők mintegy egyötöde, ami jó mutatja a képzőkkel kapcsolatos bizonytalanságot.

¹¹⁴ *Nagy M.*, 1946/20. 2. o.; Az OKT — a szakszervezeti és VKM nyomásra született — 3 éves nevelőképző akadémiára vonatkozó javaslata előterjesztésekor leszögezte: „A javaslat megvalósíthatósága iránt a Tanács a tárgyalások folyamán több alkalommal kifejezte kétségét. Rámutatott arra, hogy nem tartja valószínűnek, hogy az érettségi után még hároméves követelmények mellett — ezt írja elő a javaslat — elégséges számú hallgató jelentkezze a nevelői pályákra. *Nem látja a Tanács biztosítottnak az anyagi megalapozást és a legnagyobb körültekintés mellett sem tudna javaslatot tenni az új akadémiák igazgatóinak és tanárainak személyére nézve.*”

(MOL XIX-1-1-j-30743/1947 18. d. 80/1947. sz.; KÁGY A/1/3.; részlet: *Dancsné szerk.*, 1979. 673–678. o.; *Beszámoló...* 1947. 13–14. o.; *Kiss Á.* 1948/b. 39–41. o.; Kiemelés tőlem — D. P.)

¹¹⁵ *Horváth M.* 1976. 11–13., 17–18. o.; *Voksán J.* 1976. 25–26. o.

¹¹⁶ *Nagy M.* 1986. 344–347. o.; *Bassola Z.* 1998. 381–383. o.

¹¹⁷ Kovács Máté vázlatai között található: „A tanítók rémuralma: az elégedetlenség kétségkívül itt a legnagyobb, de státusz és osztályérzelmek is működnek, mint hajtóerők. Visszatérés, mert általában a mennyiség kerül a minőség fölé. A demokrácia egyik tipikus veszedelme beáll.”

konjunkturális politikai megfontolásból, átmenetileg – érvényesült, háttérbe szorítva a lehetőségek racionális számbavételét. (Márpedig az utóbbi segítségével prognosztizálni lehetett volna, hogy e nagyvonalú elképzelések csak részlegesen valósulhatnak meg: a szegedi polgári iskolai tanárképző mellett csak három — a budapesti, pécsi, debreceni majd helyette az egri — pedagógiai főiskolák megnyitására került sor).¹¹⁸

A parlamenti és pártharcok közepette¹¹⁹ az ilyen „nehézkességet” könnyen „a demokratizálással szembeni ellenállás” jeleként fogták fel, s szabadulni akartak az „akadékoskodótól”. A párt befolyása erősítésének szándékán kívül, ez is motiválhatta a MKP vezetőit, amikor 1946 júliusában, a „Huszka János miniszteri tanácsos kiválása folytán” betöltésre váró helyre, — az ügykört addig helyettesként ellátó, ám a tanítóképzés jövőjével kapcsolatban váratlanul aktivizálódott Rozsonдай Zoltán helyett (öt meg sem említve) —, Ilku Pált javasolták osztályvezetőnek. „Ilku feladata lenne: a tanítóképző-intézetek demokratikussá tétele és a tanítóképzésnek új alapokra fektetése, s ezzel kapcsolatban a demokratikus és egységes nevelőképzés reformja. ... Ezt a célt szolgálhatná a Köznevelés szerkesztésével is” — olvashatjuk az egy füst alatt Kiss Árpád háttérbe szorítását célzó előterjesztésben.¹²⁰ Keresztury Dezső azonban Rozsonдай

(OSZK Kt. 210. f. 22/10. Füile S. 1970. 8. o.)

Baróthy Dezső (Sic!) a nevelési ügyosztály újdonsült vezetője 1947. áprilisi Ortutay Gyulához írt feljegyzésében a nevelőképzésről benyújtandó törvényjavaslatlalt kapcsolatban hangsúlyozta, hogy azt ügyesen kell „a tanító vonalnak” beadni. A tanítóképzés főiskolai szintre emelésével kapcsolatban hangsúlyozta: „attól félek, hogy a felemelt tanulmányi idő mellett nem lesz elég jelentkező, továbbá, hogy kellő pénz sem lesz erre hosszú ideig. Költségvetési kalkulációra is szükség lesz... A javaslattevők derék emberek, de nem láttak belülről főiskolát.” (MOL P 2076. 1. d. 871/1947. Kiemelés tőlem — D. P.. Lásd ehhez: Bízó Gy. 1965. 422–425. o.; Knausz I. 1994. 22–27. o.; Ladányi A. 1985/a. 335–337. o.) Megfogalmazása akár Lukács Sándorra, a pedagógus szakszervezet országos titkára is utalhatott, aki a felelős VKM vezetők felvetéseit a pedagógiai reformoknál kötelező mérsékltet és óvatosságot messze meghaladó huzavonának minősítette. (1946/23. 1. o.)

¹¹⁸ OSZK Kt., 210.f. 22. öe. 10., 16.; 27/ öe. 11., 54. ; PL 3081/1948. /4873/1946–47.E./; Kiss Á., 1946/23. 8. o. (A Primási Levéltárban Hegedüs András segített, köszönöm.)

¹¹⁹ Balogh S. 1975. 295–475. o.

¹²⁰ PIL 274. f. 25. öe. 106.

Ilku Pál — aki 1932–39 között községi tanító volt Kárpátalján —, gyorsan elégtételt vett: a MKP III. kongresszusán, 1946. szeptember 29-én erőteljes intézkedéseket követelt a közoktatás demokratizálása, a reakció visszaszorítása” érdekében. Rákosi Mátyás összefoglalójában úgy találta, hogy „Ilku elvtárs... jól jellemezte azt, hogy a közoktatásügyi minisztérium látszólag csendes munkája mögött valójában a reakció húzódik meg.” (A népi demokrácia útján..., 1946. 92–93., és 178. o.) Ilku Pál oktatásirányítási ambíciói sem maradtak kilégítetlenül: különböző párt, és HM

Zoltánt léptette elő, s Ortutay Gyula hivatalba lépésekor, sőt, még 1948. március 4-én is ott szerepelt neve a pártközi értekezleten megvédendő parasztpárti tisztviselők — Kovács Máté által összeállított — listáján.¹²¹

Így azután, szerepe lehetett abban, hogy a VKM-ben 1947. március 7-én, majd május 6-án, az általános iskolai nevelőképzésről olyan (az OKT 1947. január 27-i javaslatától eltérő¹²²) törvénytervezetek születtek, amelyek a 6–14 éves gyermekek nevelőinek egységes képzését négyéves főiskolán, s az alsó tagozatos tanítókat — átmenetileg — líceumi ill. gimnáziumi érettségire épülő, egyéves akadémián, kívánta megoldani:

„A kifejlesztés alatt álló általános iskolának megfelelő képzettségű nevelőkkel való ellátása végett átmenetileg egyéves tanulmányi idővel működő nevelőképző akadémiák, az általános iskolai nevelők egységes képzésének biztosítására pedig négyéves tanulmányi idővel működő nevelőképző főiskolák létesítése vált szükségessé.

1.§.

/1/ Az általános iskolai nevelők kiképzésére a nevelőképző akadémia (továbbiakban: akadémia) és a nevelőképző főiskola (továbbiakban: főiskola) szolgál.

2.§.

/1/ Az akadémia feladata, hogy a jelölteket az általános iskola alsó négy, a főiskola feladata pedig, hogy az általános iskola mind a nyolc osztályában folyó nevelőmunkára szakszerű elméleti és gyakorlati tanítással kiképezze.

3.§.

/1/ Az akadémia és a főiskola felállítása és fenntartása az állam feladata; ezek az intézetek közvetlenül a VKM rendelkezése alatt állanak.

/2/ Azt, hogy akadémiát, illetőleg főiskolát hol lehet felállítani és fenntartani, a VKM rendeletben állapítja meg.

pozíciók betöltése után, 1958–1961 között művelődésügyi miniszterhelyettes, majd 1961–1973 között miniszter lett. (Lásd: T. Kiss T. 1993. 504. o.; Mann M. 2004. 138–145. o.)

¹²¹ OSZK Kt. 210. f. 11. öe. 7–8., 28. öe. 27., 29. öe. 9. és 138. sz.

¹²² A Sík Sándor által aláírt tervezet — deklaráltan a szakszervezet a tanítószolgálat és a VKM nyomásának engedve — középiskolai érettségire épülő, egységes 3 éves — az egyetemekkel kapcsolatban álló — akadémiai, és 5 éves egyetemi képzést javasolt az általános iskolai ill. a középiskolai nevelők képzésére. (MOL XIX-1-1-j-30743/1947. 80/1947. sz. 18.d.; KÁGY A/1/3.; részlet: Dancsné, 1979. 673–678. o.)

/3/ Az akadémiák és főiskolák felállításával párhuzamosan a szegedi Polgári iskolai Tanárképző Főiskola, valamint a budapesti Angolkisasszonyok Rk. Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolája, továbbá a tanító(nő)képző-intézetek és líceumok fokozatosan megszüntetendők illetőleg a két polgári iskolai tanárképző főiskola nevelőképző főiskolává, a tanító(nő)képző-intézetek és líceumok pedig középiskolává és középfokú szakiskolává (óvónőképző-intézetté) alakítandók át.

4.§.

/1/ Akadémiát és főiskolát csak a jelölteknek otthont nyújtó és tanulmányaik elmélyítésére, illetőleg kiegészítésére alkalmas eszközöket biztosító kollégiummal és a jelöltek gyakorlati kiképzését szolgáló [beszúrva: lélektani intézettel], gyakorló általános iskolával együtt lehet fenntartani. [beszúrva: *Kíváncsok, hogy az akadémiához, az akadémiái képzés előfeltételeként helyi tantervet biztosító gimnázium is kapcsolódjék.*]¹²³

5.§.

/1/ Az akadémia egy évfolyamú.

/2/ A főiskola négy évfolyamú.

6.§.

/1/ Az akadémia élén az akadémiai igazgató, a főiskola élén a négy évre kinevezett dékán áll...

7.§.

/1/ *Akadémiái tanárrá csak olyan tanítóképző-intézeti vagy középiskola tanár lehet, aki szaktárgyában olyan kiemelkedő eredményeket ért el, amelyek képessé teszik őt az akadémia célkitűzéseiben foglalt követelmények megvalósítására.*[beszúrva: s az alkalmazási feltétel]

/2/ Főiskolai tanárrá kinevezhető az, akinek iskolai vagy tudományos intézetben szerzett kellő gyakorlata van, és a/ egyetemi magántanár; vagy b/ *olyan tanítóképző-intézeti, középiskolai tanár, esetleg bölcsészdoktor, aki az alkalmazás feltételeként meghatározott vizsgálatot sikerrel kiállta...*” — olvashatták a beavatottak az előterjesztés május

¹²³ Ez — természetesen a megváltozott körülményekhez igazodva — néhány tanítóképző értékeinek átmentését biztosíthatta volna.

6-i változatában,¹²⁴ mely egy — a további fejlemények szempontjából lényeges — ponton különbözött a korábbi változattól.

A tanítóképzés rapid megszüntetésétől eltérően, az értékmentés- és továbbfejlesztés, valamint a tanítóképzősök (tanárok, diákok) szempontjából egyaránt elfogadható/elviselhető kompromisszumot kínáló, — valószínűleg Rozsondai Zoltán közreműködésével született —, márciusi változat ugyanis kétértelmű volt a leendő főiskolák és akadémiák fenntartóit illetően. Egyrészt deklarálta, hogy „a főiskola felállítása és fenntartása az állam feladata”, hogy az intézmény „közvetlenül a VKM rendelkezése alatt áll”, s hogy felállításukkal párhuzamosan „a polgári iskola tanárképző főiskolák, a tanító(nő)képzőintézetek és a liceumok fokozatosan megszüntetendők, illetőleg középiskolává, vagy középfokú szakiskolává alakítandók át”. Másrészt viszont azt ígérte, hogy a polgári iskolai tanárképzők szervezetének „a törvény szellemében való módosítását” megelőzően, a VKM „meghallgatja az érdekelteket”; s — az átmeneti időre tervezett — egyéves akadémiákkal kapcsolatban nem érintette a fenntartók kérdését. Csak annyit deklarált, hogy létesítésük feltételeit, helyüket, szervezetüket a VKM rendelettel szabályozza. Sőt: a 12.§ 12. pontjában kilátásba helyezte, hogy „a nem állami hatóság alatt álló akadémia vizsgálatára az iskolafenntartó hatóság társelnököt küld ki.”¹²⁵ A koalíciós megbeszélések, — igaz határozattá nem emelt — megállapodásai hatására,¹²⁶ valamint az állami nevelőképzés kitartó szószólóiként fellépő szak-

¹²⁴ Törvénytervezet az általános iskolai nevelőképzésről. 1947. május 6. (MOL XIX-I-1-j-30743/1947. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹²⁵ Törvénytervezet a nevelőképző iskolák felállításáról. 1947. március 7. *Dancsné*, 1979. 684–687. o.; PL 3081/1948. (3641/1947.)

¹²⁶ Rozsondai Zoltánról szóló tanulmányunkban csak a tevékenységét meghatározó legfontosabb tényezők felvillantására vállalkozhatunk. Ezért nem foglalkozhatunk a koalíciósválság okaival, s következményeivel sem. Csak jelezzük: az 1947. március 4–11-e között zajlott, különböző szintű koalíciós tárgyalások során, egyéb kérdésekkel, összefonódott a fakultatív hitoktatásnak, a falusi kisiskolák fenntartótól független összevonásának, a nevelőképzésnek, az állami tankönyveknek az ügye is. A közoktatásügyi albizottság ülésén megállapodtak abban, hogy „a nevelés színvonalának emelésének érdekében elengedhetetlenül szükséges az egységes demokratikus és állami nevelőképzés.” (PIL 274. f. 7/161. öe., 285. f.1/5. öe.; *Dancsné*, 576–577. o.; *Horváth-Szabó-Szűcs-Zalai szerk.*, 2003. 466–467., 481–482., 498. o.; *Csicsery-Rónay-Cserenyey-Palásik*, 1998. 139–148. és 161. o.; *Bibó I.* 1947/1. 335–366. o.; *Ortutay Gy.* 1965. 397–399. o.; *Balogh S.* 1975. 436–462. o.; *Vida I.*, 1976. 241–295. o.; *Izsák L.*, 79–83. o.; *Romsics I.*, 1999. 289–293. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

szervezeti vezetők követelésre,¹²⁷ a májusi változatból kimaradtak e „kétértelműségek”.

Kiélezett harc az iskolák feletti befolyás megszerzésért/megtartásáért — a professzionális szempontok és képviselőik háttérbeszorulása

Márpedig az állami tankönyvkiadás, a fakultatív hitoktatás bevezetésének kilátásba helyezése miatt amúgy is felzaklatott, iskoláikat 1945-től féltő, védelmükért már akkor szervezkedő,¹²⁸ 1946 nyarától tömegeket mozgó-

¹²⁷ A MKP Pedagógus Csoportjának véleményét „a nevelőképzés” címmel valószínűleg a szakszervezet Pedagógiai Bizottságát irányító *Mérei Ferenc*, és az országos titkár *Lukács Sándor* fogalmazták 1947. január vége – március eleje között. Ebben egyértelműen állásfoglaltak az állami nevelőképző főiskolák megteremtése mellett. (MOL XXVI-1-1-a / 9. d. 57. t.) Majd március 12-13-án *Mácsay Károly* elnök és *Lukács Sándor* aláírásával véleményezték az OKT január 27-i javaslatát. Az akadémia elnevezés helyett Nevelőképző Főiskolát javasoltak, amely csak átmenetileg legyen 3 éves, s a negyedik évfolyam bevezetéséről később történjen intézkedés — javasolták, s úgy vélték: a 15 tervezett főiskolából 6-ot már 1947 szeptemberében, majd újabb 4-5-öt 1948-ban meg kellene nyitni. Leszögezték: „A nevelőképző főiskolák felállítása és fenntartása Szakszervezetünk véleménye szerint kizárólagosan állami feladat...” (*Gergely F.* 1994. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹²⁸ Az *Actio Catholica* javaslatára a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1945. május 25-ei értekezletén tárgyaltak először a Katolikus Szülők Szövetségének létrehozásáról (június 6-án az AC-ban értekeztek erről), s — az iskolák védelmében — szervezését október 17-én engedélyezték. Munkatervét az 1946. szeptember 6-án hagyták jóvá. A helyi szervezetek megalakítását ösztönözve Mihalovics Zsigmond az AC országos ügyvezető igazgatója 1945. június 22-én levélben fordult a káptalani helynökökhöz. Mindszenty József az AC országos elnökeként november 12-én írt a megyéspüspököknek, Drahos János november 30-án az egyházközségek és a katolikus iskolák vezetőinek. Majd a rövidesen megalakult szervezetek elnökeihez címzett 1946/2. számú körlevélben kifejtették: „A Szövetség nyugati mintára azért vált nálunk is szükségessé, mert az államhatalom elvette védő kezét a katolicizmus felől és az egész magyar katolicizmust ma a katolikus társadalomnak kell megóvnia. Ennek a társadalomnak két fontos bástyája van: a templom és az iskola.... Ezt a két bástyát csak erőteljes társadalmi háttérrel tudja megvédeni. A templom társadalmi háttére az egyházközség. Az iskola körül a Szülők Szövetségnek kell ilyenként kifejlődni” — írták hozzátéve, hogy a szervezetnek lehetőleg túl kell lépnie az iskola határain, s a volt és leendő szülőket, a szimpatizánsok széles körét kell összegyűjtenie. A belépőtől aláírt nyilatkozatot kértek arról, hogy „kötelezettséget vállalok arra, hogy minden erőmmel szolgálni fogom a felekezeti oktatás, a kötelező hittantanítás és ezáltal a vallásos nevelés ügyét.” A szervezést 1946 májusától terjesztették ki a nem katolikus iskolákra is. 1946. november 22-én a Szabad Nép, a Fiatalok, az Ifjúság cikkei elleni tiltakozásként — a hercegrímás 6020/946. számú utasításának megfelelően — elrendelték, hogy valamennyi szervezet határozott hangon tiltakozzék a tankönyv-monopólium és az iskolák politizálása ellen. (PL S 11. AC 1943–48.; 162761947. 3790/1948.) 1947. február 25–27-i ülésükön a püspöki kar tagjai elégedetlenül konstatálták, hogy a lehetséges és kívánatosnak talált 5447 helyett csak 1936 szervezet működik, s azoknak is csak 30%-a bizonyult mozgósíthatónak az említett kampány során. A mulasztókat a püspöki kar szigorúan figyelmeztette, s határozott: „a Kat. SZVSZ-nek meg kell lennie minden iskolánál, mégpedig úgy, ahogy arra Lénárd Ödön AC-titkár irányítást ad”. (GyPL I. 1. p. Circulares, 1946.

sító katolikus (református, evangélikus) egyházi vezetők fokozott figyelemmel kísérték a nevelőképzés reformjával kapcsolatos fejleményeket.¹²⁹

Már a koalíciós tárgyalások ideje alatt hírt kaptak a fakultatív hitoktatásra vonatkozó, és egyéb, az egyházak iskolákkal kapcsolatos történelmi pozícióit érintő tervekről, így az állami nevelőképzésre vonatkozó elképzelésekről is.¹³⁰ *Mindszenty József* ezért pontosabb tájékozódásra kérte *Kürti Menyhértet*, a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság elnök-főigazgatóját, aki a VKM-ben — a téma folytán valószínűleg Rozsondai Zoltánnál — érdeklődött, majd március 13-án, referált a hercegrimásnak:

„Mély tisztelettel jelentem, hogy a tanító(nő)képzés reformja ügyében eljárta. A tájékoztatásra a legnagyobb készséggel találkoztam, de a kérdés miként való megoldására nézve, ez idő szerint, még a legnagyobb bizonytalanságot állapítottam meg.

A jelenlegi, helyesebben a világháború előtti, líceum nélkül való 5 éves tanítóképzés rendszerének visszaállítása még nincs elejtve, sőt megmaradására az ország anyagi állapota és a tanítószükségletnek kielégítése éppen elégséges ok. Ennek az álláspontnak vannak hívei, akik az új miniszter¹³¹ felé is nem ok nélkül várakozással tekintenek.

323. és 872. Az anyaggyűjtésben Stadler György volt segítségemre. *Beke Margit szerk.*, 1996. 41., 55., 160., 174–175., 183. o.; *Magyar Katolikus Almanach* II. köt. 1988. 249–250. o.; *Mindszenty József*, 1989. 128. o., 1991. I. k. 138–141. o.; *Gergely Jenő*, 1985. 53. o.; *Gianone András*, 2001. 165–68. o.; *Izsák Lajos – Kun Miklós*, 1994. 187. o.)

¹²⁹ A katolikus egyház és a többi történelmi egyház álláspontjáról lásd: *Beke M.*, 1996. 65–406. o.; *Grósz J.* 1944–46. , *Mindszenty J.* 1945–46, 1947, 1948.; *Ravasz L.* 1988. 23–186. o.; *Ordass L.* 1982. 107–185. o.; *Gergely J.* 1977. 237–278. o., 1985. 42–73. o.; 2000. 138–15. o.; *Izsák L.* 1985/2. 423–464. o.; *Balogh M.*, 2002. 125–182. o.; *Mészáros I.* 2000. 275–308., 2002/3. 63–177. o.; *Gianone A.* 2003/1. 79–126. o.; *Gombos Gy.* 1992. 10–59. o.; *Fürj Z.* 1990/2. 112–127. o., 1992/10. 1206–1218. o.; *Barcza J. – Dienes D.* szerk., 1999. 80–105. o.; *Tibori J.* 1995. 10–200. o.; *Kiss R.* 2003/3. 39–68. o.; *Gyarmati Gy.* 2000/2. 117–133. o.; *Nagy P.T.* 2000. 169–175. o. stb.

¹³⁰ *Balogh S.* 1973/4. 907. o.; *Mészáros I.* 1989. 70–72. o.; *Nagy P.T.* 2000. 165–185. o.

¹³¹ *Ortutay Gyula* 1947. március 14-én kezdte miniszteri működését. A hivatalba lépésével kapcsolatos várakozások lehetséges oka: a kisczardapárt számára 1943–45 között készült, 1945 júliusában ismertté vált tervezetükben úgy fogalmaztak, hogy „a tanítóképzés politikai átszervezésétől, anyagának átalakításától eltekintve, módszerében sokkal helyesebb úton haladt a tanárképzésnél, ezért most a tanítóképzés ügyére itt nem térünk ki.” (1949. 44. o. Kiemelés tőlem — D. P.) Az őt közelről nem ismerők joggal feltételezheték, hogy a népi életmód iránt fogékony néprajztudós bizonyára érdekli a néptanítók, a tanítóképzés problémái iránt, s e megjegyzése megfontolt álláspont eredménye, amelyre, talán számítani lehet. Levelezésének tanúsága szerint, Ortutay Gyulát valójában csak a hivatali kötelesség korrekt teljesítésének mértékéig, alig érde-

Az új tervezet, a Pedagógiai (sic!) Szakszervezet és az egyes pártok megbízottainak a Köznevelési Tanácsban tartott értekezletéből, mint javaslat került a miniszter elé. Ennek lényege: középiskolai bizonyítvány alapján vétetnének fel a jelentkezők a nevelőképző főiskolákra. Ilyet, 16–20-at (a tényleges szükséglet szerint) terveznek, részint az egyetemekkel kapcsolatban, nagyobb részben olyan városokban, ahol a körülmények azt lehetővé teszik, illetőleg a szükség kívánja. Ezek a főiskolák *csak államiak lennének, mint a jelenlegi tanárképzők általában*. (Ilyképpen a budapesti Angolkisasszonyok polgári iskolai tanárképzője is megszűnnék.)

A terv anyagi feltételeivel nem számoltak. Ezzel nem is foglalkoztak. Informátorom szerint ez alapkérdésen kívül, a terv ellen szól a tanítószükséglet kielégíthetősége is. Egy főiskolára elbírhatatlan felvételi teher hárulna.

A líceumok megszűnnének és a meglévő katolikus tanító/nő/képzőintézetek, a fenntartók határozata szerint, vagy gimnáziumokká alakulnának át (ezek háromfélék lennének: humanisztikus, modern nyelvi és reál), vagy — amire nagy szükség van — óvónőképzőkké.

Ha az új terv valósulna is meg, a reform fokozatosan, 5 év alatt menne végbe. Informátorom szerint ma még csak ebben a stádiumban van a dolog” — összegezte a hallottakat Kürty Menyhért.¹³²

Levelét azért ajánlottuk T. Olvasóink figyelmébe, mert — bár az akkori feszült politikai helyzetben minden VKM tisztviselő érdekelt volt abban, hogy küldöttén keresztül nyugtatgassa a közjogi méltóságokat tiltakozó leveleivel ostromló esztergomi érseket,¹³³ s ezért a vázolt kép „diplomatikusan tálalt” volt —, hűen tükrözi: *miként láthatták* (a koalíciós pártok meghatározó politikusainak ilyen irányú eltökéltségét csak részben ismerő) *beosztott VKM tisztviselők — a miniszteri osztálytanácsos, osztályvezető Rozsondai Zoltán is — a nevelőképzés reformjával kapcsolatos eshetőségeket*. Az nyilvánvaló volt, hogy az általános iskolai szaktanár-szükséglet kielégítésére, az addiginál több főiskolára lesz szük-

kelte a tanítóképzés ügye, s idézett megjegyzésben is az egyetemi ügyek, a tanárképzés iránti érdeklődése fejeződött ki. (MOL P 2076. 1–21. d. A kutatás engedélyezéséért Gecsényi Lajosnak tartozom köszönettel.)

¹³² PL 3081/1948. (4873/1946–47./E)

¹³³ Balogh M. 2002. 133. o.

ség, de hogy milyen ütemben jöhetnek létre azok, s hogy az átmeneti — talán nem is túl rövid — időben mi legyen a tanítóképzéssel, arra vonatkozóan láttak bizonyos mozgásteret; ezért megvalósíthatónak hitték a márciusi és májusi törvénytervezetekben foglaltakat is.¹³⁴ *Várakozásuk teljesülését egyfelől a nevelőképzésben szerzett befolyásukat féltő egyházi vezetők — tömegeket mozgósító — aktivitása; másfelől, az egyházi befolyás teljes megszüntetését követelő — s a demonstrációk hatására, csak még elszántabbá vált — politikai erők manőverei akadályozták meg.*

Mindszenty hercegprímás először 1947. április 10-én — majd azt követően többször — írt erről Ortutay Gyulának: „Tudomást szereztem arról, hogy a kormányzat a nevelőképzés rendszerének megváltoztatását vette tervbe. A VKM hivatalos lapjában megjelent közleményekből, valamint az Országos Köznevelés Tanácsban tárgyalt tervezetekből egyaránt kitetszik, hogy már az első előkészítő munkálatok is, a nevelőképzés terén mélyreható változások lehetőségeit vetették felszínre. ... Szükségesnek látom..., hogy már most felhívjam Miniszter Úr figyelmét arra, hogy az alapvető kérdések egy része mélyen érinti az Egyháznak, a legtöbb magyar iskola fenntartójának elvitathatatlan érdekkörét” írta a bíboros, majd leszögezte: „amikor az Egyház a nevelőképzés reformjával kapcsolatban is hallatni kívánja szavát, akkor annak súlyát a törvény, a múlt hagyományai, a jelen számbeli viszonyai és a végzett munka érdemét elismerő köztudomású tényezők egyaránt alátámasztják.

Ebben a tudatban kérem Miniszter Úr figyelmét arra, hogy *bárminő lesz is a tanítóképzés-nevelőképzés terén bevezetendő új mód, vagy új*

¹³⁴ Erre a mozgásterre utalhat Ortutay Gyula egyik közeli barátjának, a nevelési ügyosztály vezetőjévé rövidesen kinevezett *Baróthy Dezsőnek* — a tárgyalt törvényjavaslat átdolgozása kapcsán (még az OKT papírján) — a miniszterhez írt levele is: „a nevelőképzés komplexumába beletartozik az egyházi képzők ügye. Ezek szakszempontról is rosszak. Ha másra nem, valamilyen javításra kötelezni kell őket, az is abszurdum, hogy a képzőknek csak 1/10-e állami 55-ből cca 5. [Valójában 12 állami képző volt, kb. 20% — D. P.] Ez a képzők megszüntetése mellett szólna, de a megszüntetés ellen még több érv szolgált, mint leírtam. Esetleg lehet valami középút, egyelőre nem látom mi. Ma az egyházi képzők sötét reakciós tanítókat adnak, még a szakszervezet javaslata szerint is azt adnának cca 4 évig. Gyorsabb közbelépés kellene” — írta, a későbbiekben az általános iskola látszat-megvalósítása ellen fellépő, alsó és felső tagozatának megkülönböztetését, nevelőképzésük elválasztását szorgalmazó Baróthy Dezső. (MOL P 2076. 1. d. 871/1947.; MOL XIX-I-1-j-30743/1947. 18. d.; *Dancsné*, 1979. 541–542. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

rendszer, az Egyház a tanítóképzésnek-nevelőképzésnek jogát a maga számára továbbra is kívánja, s hozzá ragaszkodik.”¹³⁵

Két nap múlva közzétették a püspöki kar körlevelét a hitoktatás védelmében, melyben a koalíciós tárgyalások témáira utalva közölték: úgy érzik, hogy „lappangó kultúrharccal állnak szemben”. Attól tartanak, hogy „sokaknál ez a szándék: *előbb fakultatív hitoktatást, azután semmilyen hitoktatást, végül materialista világnézeti oktatást!*” Híveiket arról kívánták meggyőzni, hogy a lelkiismereti szabadságot nem a kötelező vallásoktatás, hanem az állampolgárookra nehezedő politikai üldözés,¹³⁶ B-listázás, állásvesztés; és a kilátásba helyezett állami tankönyv-monopólium veszélyezteti: „alkalmas arra, hogy az uralkodó pártok világnézetét az ifjú lelkekre rákényszerítse.”¹³⁷ A vallásos tömegek számára mozgósító-erejűnek bizonyult, — s a jövőre nézve figyelemreméltó előrelátásról tanúskodó —, (ám több korabeli nyugat-európai demokrácia gyakorlatát, s a kevéssé, ill. nem vallásos szülők¹³⁸ érdekeit ignoráló) érvelésből az *oktatáspolitikai irányítói megérthették: a közoktatási rendszer egészében gondolkodó partnereik aligha mondanak le önként, „a kulcsszerepelők” pedagógusképzés általi befolyásolásának lehetőségéről.*¹³⁹

Az 1947. március 11-i koalíciós megállapodás révén az *általános iskola, a fakultatív hitoktatás, és az egységes iskolai tankönyvek ügyében*

¹³⁵ PL 3081/1948. (4873/1946–47./E), *Dancsné*, 1979. 689–690. o.

¹³⁶ Lásd pl.: *Szakács S. – Zinner T.* 1997. 255–389. o.; *Gyarmati Gy.* 2000/2. 97–133. o.; *Palasik M.* 2000. 71–84., 194–291. o.

¹³⁷ *Mindszenty J.* 1947. 38–39. o. (Kiemelés tőlem — D. P.) Április 12-én kérte a püspöki kar Nagy Ferenc miniszterelnököt, hogy vegye le napirendről a fakultatív hitoktatást. (*Balogh S.* 1973/4. 932. o.; *Balogh M.*, 2002. 150. o.) *Ravasz László* 1947. április 21-én szintén leszögezte: „Vegye mindenki tudomásul, hogy mi ragaszkodunk gyermekeinknek Krisztus evangéliuma iránti igényéhez. Ebből nem engedünk.” (Idézi: *Fürj Z.* 1990/2. 122. o. Lásd továbbá: *Tibori J.* 1995. 167–171. o.)

¹³⁸ Arról, hogy a Horthy-korszakban miként befolyásolta a mindennapokat, az emberek valós döntéseit a vallásos nevelés, s hogy mennyire szekularizálódott a magyar társadalom lásd: *Nagy P.T.* 2000. 145–163. o.; 2002. 158–172. o. Vö.: *Bogárdi Sz.I.* 1995. 15–21. o.

¹³⁹ Egy a magyarországi katolikus iskolák helyzetét összefoglaló 1947. február 1-jei kimutatás szerint, az 1946/47. tanévben az egyház 33 (32?) tanító és 3 óvónőképzővel rendelkezett (55% és 75%), melybe 6924 ill. 279 tanuló járt, s amelyekben 568 ill. 31 — 85%-ban államsegélyből fizetett — tanár tanított (57% ill. 56%). (PL 8457/1947. Más források szerint 1946-ban 33, ill. 3 intézetben 480, ill. 35 tanár, 6566, ill. 313 tanuló; 1947-ben 32 ill. 3 intézetben, 612, ill. 31 tanár, s a fentieknek megfelelő számú tanuló volt. *Beke M.* 1988. 238. o.) Az egyházak iskolai szerepvállalásáról, intézményeikről lásd: *Balogh M. – Gergely J.* 1996. 21–231. o.; *Gergely J.* 1997. 246–258. o.; *Fürj Z.* 1996. 6–75. o.; *Karáczy V.* 1997. 15–165. o.; *Mészáros I.* 2000. 242–275. o.; *Nagy P.T.* 2000. 115–144. o.;

„tervkészítésre” kötelezett, ugyanakkor az egyházak által mozgósított tömegek (szülők, diákok, egyházközségek) tiltakozásának különböző formával szembesülni kénytelen *Ortutay Gyula* — talán mert a nevelőképzés ügyében végül is nem született hivatalos koalíciós megállapodás¹⁴⁰ — diplomatikusan kitért a hercegrímás kérdése elől. „A nevelőképzés reformjával kapcsolatos levelét hálás köszönettel vettem, és az abban felsorolt problémákat törvényjavaslatunk előkészítése során megfontolás tárgyává kívánom tétetni” — válaszolta, ahogy a következő év során még többször, érdemi reflexió nélkül hagyva Mindszenty Józsefnek és a református, valamint evangélikus egyházak vezetőinek a nevelőképzéssel kapcsolatos állásfoglalásait: nevelőképző főiskolákra vonatkozó igényeiket.¹⁴¹ A kötelező hitoktatás mellett demonstráló tömegek láttán a

¹⁴⁰ *Horváth-Szabó-Szűcs-Zalai szerk.*, 2003. 466–467. és 481–482., o.; *Balogh S.* 1975. 394–399. o.

¹⁴¹ PL 3081/1948. (4873/1946–47./E.) 1947. augusztus 14-i levelében püspöki kar nevében 3 nevelőképző főiskolára jelentette be igényét a hercegrímás: Egerben, Esztergomban és Budapesten. Szeptember 5-i válaszában a miniszter az érdemi állásfoglalást az új kormányra hárította. A nevelőképző főiskolák felállításáról szóló hírek hatására a bíboros tiltakozott „a róluk, nélkülük” történő előkészületek ellen, mire Ortutay két főiskolai évfolyam kísérleti jellegű felállításáról írt, hozzátéve: „a ... három katolikus nevelőképző főiskola felállításának kérdéséről addig nincs módomban nyilatkozni, amíg a nevelőképzés új rendjét (ideértve a jelenleg működő tanítóképzők és az újonnan felállítandó főiskolák viszonyát is) illetően törvényhozásunk nem intézkedik.” Ugyancsak érdemi válasz nélkül maradt az Angolkisasszonyok főnöknőjének 1948. február 18-i, főiskolájuk „új, demokratikus szellemű nevelőképzővé” való átszervezésére vonatkozó ajánlata is. Másnap a Pannonhalmi főapát helyettese jelezte a bíborosnak: a püspökkal egyetértésben nevelőképző főiskolát kívánnak felállítani Győrben. Február végére már a VKM-nek jelzett főiskolák terve, költségvetése is elkészült — hiába. (PL 3081/1948. 5545., 6644./1947/E. 1561/1948. 4080/1947–48. E.; *Mindszenty-levelestár*, 1997. 37–40. o.; Kiemelés tőlem — D. P.) A református egyház igényét Papp Ferenc egyetemes konventi tanügyi előadó előbb 1947. szeptember 6-án jelentette be egy — debreceni — nevelőképző főiskolára Nagy Miklós VKM politikai államtitkárnak. Majd a konvent elnökségi tanácsa 1948. február 11-én döntött az igény írásbeli benyújtásáról a VKM-hez. (MREZSL 2. d. f. 53. d. 5854/1947., 1142./1948.) Kapi Béla evangélikus püspök 1948. január 3-án levélben tudatta, Rozsondai Károlyval, hogy bizalmas információi szerint a katolikus egyház „már tárgyalta a kérdést és 4 nevelői intézetet kapott. A református egyház tárgyalásainak eredményét nem ismerem. Komolyan aggódok, hogy evangélikus egyházunk csak egy intézetre kapna jogot, a második, legfeljebb tanítónőképző lehet” — írta a püspök, sürgősen kérve a soproni evangélikus pedagógiai főiskola tervét. Az igazgató ezt 10-én megküldte a püspöknek, aki — a miskolci és szarvasi hasonló elképzelésekkel — a január 14-i, és február 3-i püspöki konferenciák elé terjesztette azt. Majd, 1948. február 7-i levelében arról tájékoztatta Rozsondait, hogy a miniszterrel folytatott tárgyalásán — annak kitérő válasza ellenére —, az a benyomása alakult ki, hogy csak állami nevelőképző főiskolák lesznek. (EOL PÉJ 1939–1952. és Soproni Tanítóképző és Líceum iratai 1941–48. 89. d.; GyMSM SL VIII. 62. a. 6. d.; a soproni anyaggyűjtésben Németh Lildikó és Strassner Mónika, az EOL-ban folytatott kutatásban Zenthe Miklós és Kertész Botond volt segítségemre. Köszönöm.)

kívánságukat elfogadni, akaratok előtt meghajolni nem akaró,¹⁴² — igen-csak korlátozott autonómiával rendelkező — miniszter tehát nem vállalt újabb konfrontációt, kitért az érdemi diskurzus elől, minek következtében *a nevelőképzés kérdéséről (is) megszűnt a nyilvános vita, s egyre inkább csak az egységes, állami nevelőképzést támogató nézetek kaphattak nyilvánosságot.*¹⁴³ S ezek sorában is egyre erőteljesebben hallatták hangjukat az MKP és a Pedagógus Szakszervezet képviselői.¹⁴⁴

Rozsondai Zoltán útját fürkésző írásunkban közülük bennünket első-sorban *Alexits György* álláspontja érdekel, mivel 1947 áprilisától, Ortutay Gyula állandó helyetteseként, politikai államtitkári rangban az ő feladata lett a párt irányvonalának érvényesítése, pozíciójának erősítése a VKM-ben,¹⁴⁵ s egyben közvetlen felügyelete alá került a közoktatás túlnyomó

¹⁴² Ortutay Gy. 1965. 397–399. o.

¹⁴³ 1947. május 1-jén jelenhetett meg a szakszervezet (Kemény Gábor és mások által szerkesztett) folyóiratában az „Embernevelés”-ben, — a szociáldemokrata párt által a B-listázottak közül kimentett, kiváló tanítóképző-intézeti tanár —, *Koltai István* cikke, melyben a szerző, 1945 végétől dédelgetett elképzelésének újabb változatával támogatta az egységes nevelőképzés ügyét: „Ahogyan az általános iskola megteremtésével, a tanulók huzamosabb ideig tartó együttes nevelésével megteremtettük az alapját az egységes magyar társadalom kifejlődésének, éppen úgy az összes nevelőknek néhány esztendeig egy helyen történő együttes képzésével elő kell mozdítani a felfogásban, lélekben egységes nevelőtársadalom kialakulását. ... Egy egységes bázisra gondolunk, amelyből a nevelő- és szakoktató képzés különféle szervei kinőnének. Úgy képzeljük, hogy a közép- valamint a szakközépiskolákra (a mostani tanítóképző intézetek megszűnnének) megfelelő szelekció közbeiktatásával épülő 3 éves általános iskolai és az 5 esztendeig tartó középiskolai nevelő- illetőleg szakoktató képzés első 2 évfolyamát a nevelők egységes pedagógiai, magyarságszemléleti kiképzésére fordítanánk (a továbbiakban alkalmazkérés), amelyet egy alapvizsga letétele után a speciális feladatokra való előkészítés követne. ... Az alapkiképzés helyét illetően kétféle megoldásra gondolhatunk. Az egyik különálló pedagógiai főiskolák létesítése lenne, amelyek egy harmadik év hozzácsatolásával egyúttal általános iskolai nevelőképzők is lennének; a másik az egyetemi képzés. Az utóbbi esetben az összes nevelők együttes képzése a nevelőképzés sajátos céljaira és feladataira szabott „neveléstudományi kar” kellő számban létesített alsó 2 évfolyamán történne.” (1947/5. 225–226. o. Kiemelés tőlem — D. P. Koltai Istvánról lásd: BFL XVII. 463. 166/B. 1–17. d. 1945. aug. 22.; ELTE TÓFK 198/1946.; MOL XIX-I-1-g-57-1-K-137778/1946.; Donáth P. 1997. 223. o.) Az egységes nevelőképzést támogató további közlemények: *Ankét...* 1947/5. 88–89. o.; *Berzeviczy G.* 1947. 309–312. o.; *Walkó Gy.* 1947. 312–314. o.; *Vita...* 1947/5. 87. o.; Vö.; *Horváth M.* 1976. 11., 17–19. o.; *Voksán J.* 1976. 25–26. o.

¹⁴⁴ *Lukács Sándor* beszámolója szerint a szegedi szakszervezeti csoportnak a nevelőképzésről rendezett vitáján, egyebek mellett, javaslatlalt élt *id. Csoma Gyula* polgári iskolai igazgató is: a középiskolai érettségire épülő egységes nevelőképzés egységes „kitűnően felépített” koncepcióját vázolta. (1947/6. 9. o.)

¹⁴⁵ Alig egy év múlva, 1948. február 26-án a VKM munkáját felülvizsgáló 7 tagú kommunista bizottság ülésén *Révai József*, a Politikai Bizottság döntését közvetítve, elégedetlenségét nyilvánította az addig 3 tagú (*Alexits György*, *Novák Károly* és *Angyal János*) bizottság munkájával kapcsolatban („feladatát nem tudta jól betölteni”), ezért 7 tagú bizottságot bízta meg a minisztérium

többsége, az Angyal János vezette általános iskolai, a Király Rudolf (majd Pálffy Endre) vezette középiskolai főosztályokkal és a tanügyigazgatási osztállyal.¹⁴⁶ Így tehát, — *főosztályvezetője közvetítésével — Rozsondai Zoltán főnöke is lett, egyben a tanügy szinte egész területén meghatározó befolyást szerzett pártjának az elvi és személyi kérdések eldöntésében,*¹⁴⁷ *az igazgatói, a tanári, tanítói, tanfelügyelői stb. kinevezésekben is.* A koalíciós időkben a kormánypártok között szinte megszokás nélküli pozícióharc folyt, még a legegyszerűbb pedagógus státuszok betöltéséért is. Olyannyira, hogy a szabadságra menő — még Alexits György előtt is titkoltan¹⁴⁸ kettős párttagságú Ortutay Gyula — szabályos megállapodásokat kötött helyettesével, a kisgazdapárt által patronáltakkal kapcsolatos eljárásról, vagy írásbeli utasítással kötötte meg államtitkára kezét távolléte idejére, nehogy kész helyzet elé állítsák fontosabb elvi, vagy személyi ügyekben.¹⁴⁹

E „koalíciós logika” — természetéből következően —, a politikai szempontokat preferálta a szakmaiakkal szemben. S mivel ethosza, retorikája a meghaladandónak vélt „régí világ” helyébe — előbb „a demokrá-

munkájának „megjavításával”. (PIL 274. f. 21/75.)

¹⁴⁶ Welker O. 1945–84. 33–44. o.

¹⁴⁷ A Nemzeti Parasztpárt felső vezetőinek egyike 1948 elején a következőképp interveniált a Kovács Máté államtitkár háttérbe szorító Alexits államtitkár hatáskörét érintve: „újban bizonyos tendenciák mutatkoznak a Nemzeti Parasztpárt háttérbeszorítására a minisztérium személyi ügyeiben és ügybeosztásában. Ennek megszüntetését kérem... Méltánytalan ez azért is, mert tagadhatatlan, hogy demokratikus közművelődésünk legalapvetőbb vívmányait (általános iskola, dolgozók iskolája, progresszív tandíj, szabadművelődés stb.) parasztpártiak indították el. Legjobb tudomásom szerint embereink ma is, úgy is, mint általában kitűnő szakemberek, de úgy is, mint progresszív demokraták megbízhatóan megállták és megállják a helyüket... Kovács Máté államtitkárunk hatásköre egyre érezhetőbben összezsugorodik... az Alexitshez tartozó főosztályok több mint felét kezelik a kultuszárca költségvetésének” — olvashatjuk a feljegyzésben, mely a továbbiakban Rozsondai Zoltán ügyosztályvezető helyén való megtartását is kérte. (OSZK Kt. 210. f. 28/38., 39., 40.)

1947. szeptember 30-án a *szociáldemokrata párt* képviselői is tiltakozott amiatt, hogy Alexits György felügyelete alá tartozik 44 500 tanár, „Magyarország minden nevelője és diákja. Súlyosbítja ezt a helyzetet az, hogy Alexics (sic!) egyúttal a Miniszter állandó helyettese is, amit annak távollétében jól ki is tudnak használni.” (PIL 283. f. 21/51.)

¹⁴⁸ 1947. október 30-án, minden valószínűség szerint Alexits Györgytől származó — feljegyzés készült Révai Józsefhez, melyben Ortutay „ingadozásairól”, értesítették a kommunista vezetőt: „félő..., hogy... az egyháznak nem tetsző intézkedéseket Ortutay Mindszentyvel a mi számlánkra íratja, más szóval: nem vagyok biztos benne, nem mutat-e mifelénk Ortutay nagy lelkesedést az egyház ellen és egyúttal nem denunciól-e bennünket Mindszentynek?” (PIL 274. f. 21/75.)

¹⁴⁹ Lásd ehhez pl.: Ortutay Gyula levélét Mihályfi Ernő tájékoztatóügyi miniszterhez 1947. szeptember 15-én. MOL P2076. 11. d. 4056/1947. Vö.: Bassola Z. 1998. 375–377. o.

cia”, majd „a proletárdiktatúra” mint — kívánatos „új világ” megteremtését állította; küldetését az elavultnak ítélt tradíciók elvetésében látta.¹⁵⁰ *Ez elkerülhetetlen konfliktusok sorát gerjesztette a gyors változásokat — sokszor nem is csak a maga jószántából — sürgető államtitkár, és a funkciójából adódóan a professzionális szempontokat, és a mindenkor érvényes jogszabályokban, valamint a „szakásjogban” rögzítetteket szem előtt tartó osztályvezető között. Elsősorban ezzel, s ennek részeként, a nevelőképzés jövőjére vonatkozó elképzelésük különbségével magyarázhatók, azok, a nemegyszer éles ellentétek, melyekről Rozsonдай Zoltán memoárjai tanúskodnak.*

Az akkor már közel három évtizede kommunista Alexits György¹⁵¹ ugyanis meggyőződéssel képviselte a MKP különböző szakmai fórumain, Mérei Ferencel és másokkal „a köznevelés demokratizálására” kidolgozott terveket,¹⁵² melyet még államtitkári kinevezését megelőzően, 1947 elején publikált saját neve alatt a *Társadalmi Szemlében*.¹⁵³ Mivel — legalábbis 1947–1948-ban — ezen elképzelések döntőnek bizonyultak a tanítóképzés (s Rozsonдай Zoltán javaslatainak) sorsát illetően, és a más nézőpontból irracionálisnak tűnő lépéseket sajátos kontextusba ágyazzák,

¹⁵⁰ Megítélésük szerint beletartozott ebbe a „meghaladandó tradícióba” — a minisztériumi professzionális ismeret mellett — a „régí” neveléstudomány is: „A neveléstudomány sokévtizedes válságának lényege tehát az, hogy kultúrfilozófiává, vagy pszichologizmussá változott és elszakadt a közoktatásügytől, amelyet állandóan fejlesztenie kellene. ... A magyar közoktatásügy, mint látuk, csak úgy fejlődhet tovább az elsvárosodás, vagy a külső feltételekkel való ellentét veszélye nélkül, ha az új iskolarendszer megszilárdításában a pedagógiai tudományok adatgyűjtését, tapasztalását és megoldásait felhasználhatja. Ezzel szemben a magyar neveléstudomány — elmúlt három esztendő termését tekintjük — nem sokat tud adni az iskolareformhoz. *A neveléstudomány hivatásos és régi művelői a reform során vagy hallgattak, vagy olyan tervekkel léptek fel, amelyekben a fordulatot érvelés alig leplezte a régi iskolarendszer integrál fenntartásának szándékát*” — írta, immár az Országos Neveléstudományi Intézet főigazgatójaként Mérei Ferenc. (1948/22. 550–551. o. Kiemelés tőlem — D. P.) A hivatalos álláspont reprezentánsaként leckéztető Mérei Ferenc nem sejtette, hogy egy éven belül önkritikára kényszerül, melyben a saját kutatásait is, „burzsoá objektivizmusuk” miatt — legalábbis részben — a „múlt” részének kell nyilvánítania, s hogy újabb néhány hónap múlva, már őt kiáltják ki a szocialista pedagógia fő akadályává, ellenfelévé. (Mérei F. 1949/12. 68–78. o.; Lázár Gy. 1950/1. 5–60. o.)

¹⁵¹ Glatz F. et al. szerk. 2003. I. k. 32–33. o.

¹⁵² Szempontunkból adódóan Mérei Ferenc és Alexits György álláspontjának közös vonásait hangsúlyozzuk, ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a csoportmunkára vonatkozó álláspontjukban valamelyes különbség is felfedezhető legyen, ahogy erre időálló tanulmányában Knausz Imre felhívja e figyelmet (1998. 110–111. o.). Mindazonáltal a Pedagógus Pártcsoportok vezetőségének anyagait áttanulmányozva, inkább arra hajlok, hogy legalábbis a koncepció tartalmi részét illetően, közös szerzőségüket feltételezzem.

¹⁵³ Alexits Gy. 1947/1. 41–47. o. (Kiemelések tőlem — D. P.) Vö.: Vita... 1947/5. 87. o.

értelmezik, célszerű megismerkednünk — szempontunkból releváns — részleteikkel.

Írását Alexits György a „kultúrideológia” elkerülhetetlen megújításának deklarálásával indítja: „a köznevelés... minden korban és minden helyen az uralkodó osztály különleges érdekeihez igazodik, ezeket igyekszik ideológiai alakba öltöztetni, amennyire a megelőző kor tradicionális formái között egyáltalán lehetséges. A nevelési elvek gyökeres változásai tehát, az uralkodó osztály helyzetében bekövetkezett változások ideológiai kísérőjelenségei, *a nevelés kérdésében mutatkozó viharos viták pedig azt jelzik, hogy a társadalom osztálytagozódásában eltolódások álltak be, a kultúrideológiát tehát át kell hangolni a megváltozott viszonyoknak megfelelően.*¹⁵⁴ ...a magyar köznevelés célkitűzései alatt meghúzódó valószínű kultúrtartalom sok tekintetben középkori levegőt árasztó mandarinműveltségre való törekvésekre mutat[ott]. ... A magyar iskolák tagozódása kasztszerű volt, ami világosan kifejezésre jut az egyaránt 10–14 éves tanulók nevelésére szolgáló elemi iskolai felső tagozat, a polgári iskola és a gimnázium alsó tagozata közt fennálló hatalmas nívókülönbségben”, a különböző iskolatípusok pontosan körülírt képesítőjellegeiben, s az egyetemi-főiskolai továbbtanulás lehetőségének korlátozásaiban, írta Alexits

¹⁵⁴ Az Országos Köznevelési Tanács 1947. február 11-i, teljes ülésén Kiss Árpád egy kissé másképp közelítette meg azt a kérdést: „A szünet nélkül épülő nevelési és neveléstudományi intézmények, a növekedő számban megjelenő elméleti és gyakorlati pedagógiai művek... világosan kifejezésre jutatják az emberiségnek azt a hitét, hogy minden haladásnak, minden társadalmi megújulásnak igazi útja a nevelés... Nehéz lenne habozás nélkül igennel felelni arra a kérdésre, indokolt-e ez a felfokozott várakozás mindaddig, míg a szervezett felnőtt társadalmak meg nem értik annak a sokszor leírt igazságnak a jelentését, hogy tökéletes nevelésre csak tökéletes társadalom képes. *Nemcsak az igaz ugyanis, hogy az iskola formálja a jövő társadalmát, hanem legalább ennyire érvényes az a megállapítás is, hogy a társadalom szabja meg az iskola mindenkori formáját: mindig a társadalomnak kell megújulnia ahhoz, hogy az iskolarendszer, a nevelési szellem újjászüléssé.* A nevelés nagy jelentőségének felismerése tehát csak akkor válik gyümölcsözővé, ha az egész nevelőmunkát a társadalom fejlődésében beágyazva, mint annak egyik igen lényeges, szerves részét tekintjük... innen kiindulva tehetjük érthetővé azt a különös érzékenységet, amellyel a közvélemény az intézményes nevelés folyamatban lévő megújulásának egyes mozzanatait kíséri, és azt a türelmetlenséget, amellyel igen gyakran idő előtt sürget eredményeket. De innen kiindulva válik nyilvánvalóvá, hogy a társadalom és az intézményes nevelés közti folytonos feszültségek igen gyakran vezethetők vissza magára a kívánalmakait támasztó felnőtt közösségre, amely azt akarja megvalósulva látni az iskolában, amit vonakodik maga magára nézve is kötelezőnek elismerni, vagy egyszerűen maga is képtelen egyetértésben és eredményesen megoldani. *Ellentétek közt őrlődő társadalomnak nem lehet harmonikus a nevelése, és nem lehet olyan művelődéspolitikája, amelyet mindenki fenntartás nélkül helyesel.*” (Beszámoló...1947. 5–6. o. Kiemelés tőlem — D. P.) Vö.: Pataki F. 2003. 111. o.

György, majd a *demokratikus iskolarendszer általa kívánatosnak ítélt kritériumait* sorakoztatta fel:

- „1. Szervezetében és szellemében legyen demokratikus a szó népi értelmében, szemben az eddigi osztálykülönbségekre épült iskolai hálózattal.
2. Tantervében a realitások iránti érzék fejlesztésére fektesse a súlyt, ezért a matematika-természettudományi tárgyaknak kell jelentőségüknek megfelelő teret adni, és a történelmi-irodalmi tárgyak eddigi idealista színezetű, s a figyelmet a valóságtól elterelő tanítási módszerét megfelelő módon át kell alakítani.
3. Módszerében az önálló kritikának, s a gyakorlati alkalmazások és kapcsolatok, felismerésének elsajátítására kell törekednie, szemben az eddigi anyagot halmozó, főleg az emlékezetre támaszkodó, s az összefüggéseket alig méltató tanítási módszerekkel.
4. Jellemnevelői célkitűzésében a kollektív felelősség tudatának s az önálló cselekvőkészségnek fejlesztésére, valamint az értékítéleteiben a munka őszinte megbecsülésére alapító egyének nevelésére kell törekednie szemben az eddigi polgári individualista versengésre törő, tekintélyeket kritikátlanul tisztelő, a munkát csupán frázisokkal megbecsülő, valójában azonban születési és vagyoni előjogok iránt lelkesítő jellemnevelői elvekkel.

Ami az iskolai szervezet demokratizálását illeti, az 1945/46. iskolai évben sikerült ugyan megtenni az első lépést az egységes általános iskola megteremtésével, amely az elemi iskola felső tagozatának, a polgári iskolának és a gimnázium alsó tagozatának osztályérdekeket szolgáló hármasságát hivatott fokozatosan lebontani. Ez azonban csak *elvi jelentőségű keret*, amelynek kitöltésétől függ, hogy az új iskolatípus valóban szolgálja-e a demokratizálódó társadalom céljait” — hangsúlyozta a szerző, majd az általános iskolával kapcsolatos akkori vitákra reflektált,¹⁵⁵ s lezárta: „A gimnázium alsó tagozata... csak abban az esetben adna magasabb kultúrát az általános iskola felső tagozatánál, ha a kultúrszínvonal megítélésénél elfogadnánk a polgári osztályműveltség szemléletét, amely

¹⁵⁵ Vö.: Kiss Á. 1946/18. 1–2. o.; Kovács M. 1946/21. 4–5. o.; -r. 1947. 1. és 7. o.; Szombatfalvy Gy. 1947/1. 4. o., 1947/2. 5. o.; Gárdos D. 1947. 10. o.; Kemény G. 1947/33. 3. o. Vö.: Horváth M. 1978. 17–23. o.

az idealizáló esztétizálást magasabb fokú szellemi működésnek tartja, a reális gondolkodás gyakorlatra támaszkodó ítéletalkotásainál. ... Mivel pedig *a helyesen megszervezett általános iskola a népi demokratikus fejlődés pedagógiai tükörképe, a gimnázium alsó tagozata pedig az úri rend, pusztulóban lévő osztályuralmának szellemét idézi fel, nem kétséges, hogy az általános iskola igenis pozitív kultúrtöbbletet jelent, még a nagyvárosi gimnáziumok alsó tagozatával szemben is.*

Az általános iskola céljainak elérése szempontjából döntő fontosságú kérdés az ott elfogadott *nevelői módszer* megválasztása, hiszen ettől függ a kívánt önálló kritikájú, kollektív felelősségtől áthatott, s a jelenségek között logikus kapcsolatot kereső embertípus nevelésének sikere. A didaktikai módszertől mindenesetre el kell várnunk, hogy a 10–14 éves gyermekeket megismertesse *az öntevékeny ismeretszerzés* alapelveivel. E célból a merev osztálytanítás helyett munkacsoportokra bontva, részben szemináriumi tanulmányokhoz hasonlóan, részben testi munka-aktivitásuk kihasználásával kell őket lépésről-lépésre bevezetni az önálló ismeretszerzés módszereibe. *Nem tananyagot és nem ismerettömeget kell nekik adni, hanem a megismerési módszerek elsajátítására kell őket nevelni. Nem azt kell megtanulniuk, hogy az ember adott helyzetben hogyan ásson elő emlékezetéből analóg példákat, hanem azt, hogy az adott helyzet helyes megítélése alapján hogyan kell cselekednie. Kritikai szellemet kell beléjük oltani az eddig megszokott, recitáló szellem helyett.*¹⁵⁶ Ezeknek a

¹⁵⁶ Az 1940-es években írt munkájában *Mannheim Károly* is úgy vélte, hogy „a kívülről tanulás már a régmúlt társadalmában is az ismeretek megkövesedéséhez vezetett... Az eszmény nem az egyre bővülő ismeretekre fogékony elme kifejlesztése volt, hanem az olyan szűk látókörű szemlélet megrögzítése, amely az elfogadott és elismert doktrínákra korlátozódik. ... [A korszerű — D. P.] iskola feladata annak megmutatása, hogy hogyan lehet hatékonyabban tanulni az élettől, hogyan lehet helyes következtetésekre jutni a tapasztalatok alapján, hogyan válhat valaki önnön nevelőjévé.” (1999. 257–258. o.)

Szathmáry Lajos, a budai képző tanára 1956. március 10-én, a tanári farsangi mulatságon előadott paródiájának egy részlete arra utal, hogy közel tíz év elteltével sem jutottak túl sokra az Alexits György által említett tanítási metódusok meghaladásában: „A kartársak gondosan ügyelnek arra, hogy a dolgok kapcsolatainak leglényegét ne túlságosan bolygassák, hiszen a problémák feletti tünődések és vitakozások elvonnák az időt a kevésbé lényeges dolgok alaposabb betanulása elől. Problémák felvetése különben is csak lazítja a tanulás fegyelmét. Bizalmatlanságot kelt a már megállapított és örök érvényűen leszögezett törvényszerűségek érvénye felől. Gondoljunk csak például a közelmúltban lezajlott Galilei perre, amely világosan megmutatta, mi a haszna annak, ha elfogadott, és kényelmesen bejárt álláspontunkat egyes forrófejűek újra problematikussá próbálják tenni. Maradjunk csak mi tovább is annál a közkeletű elvnl, hogy mégsem mozog a Föld. Tehát kevés problémát, uraim, de annál több összefüggő szövegfelmondást.

célokhoz az elérésére a haladó polgári pedagógia is számtalan módszert ajánl; elég itt talán Kerschensteiner, Dalton, Dewey, Peterson és Montessori műveire utalnunk. ... Könnyű... e rendszerek, különösen a Dalton-rendszer helyes pszichológiai szemléletre épült kereteit¹⁵⁷ népi demokratikus tartalommal megtölteni,¹⁵⁸ ha a tanításba több kollektív csoportmunkát viszünk bele, és így az erőszakolt egyénieskedés helyett, elmélyítjük a kollektív munkának és a kollektív felelősséget kísérő érzelmi reakciónak a hatását.

Ugyancsak a módszer kérdéséhez tartozik a *jellemnevelés* problémája is. E tekintetben — bármilyen paradoxonnak is tessenek, ez a laikus számára —, *első teendőnk a mai iskola fegyelmi rendszerének teljes lebontása. Az iskolák jellemnevelő célzatú gépies fegyelmezése ugyanis, még pszichológiailag is hibás, hiszen annak pszichológiai háttere az elfojtás, aminek következtében kisebb-nagyobb pszichikus ellenállást hoz létre az egyénben.* ... az iskolai fegyelmezési módszerek társadalomellenes hajlamokat idézhetnek fel, mert nem ébresztik fel az egyénben a felelősségtudatot a kollektivitás iránt. A gépies iskolai fegyelem látszateredményekre törekszik: külsőleges magatartásra nevel, megszokásból és hagyományokból táplálkozó modorbelti fegyelemre. *A tömegek engedelmisségen alapuló irányíthatóságára spekulál, nem pedig az öntudatos kollektív felelősségérzésre épülő belső fegyelmet igyekszik elérni.* A növendékeknek minden külső kényszer nélkül meg kell tanulniuk olyan mértékű önfegyelmet, amilyen szükséges ahhoz, hogy a korukhoz mért iskolai társadalmat annak szabályaival együtt, maguk legyenek képesek kialakítani,

Ha ezek a beemlézett szövegdarabok, ezek a kész gondolati sémák és gondolatpótlók megtöltik ifjúságunk fejét, kirekednek belőle a kételyek. Különben is az ördög képviselője volt az, aki azt állította, hogy a kételkedés a tudás alapja. De túl az elvi indoklason, a mindennapi gyakorlat is azt mutatja, hogy a tanítónak elég, ha bizonyos gondolatsorok végső konklúzióival, a konklúziók lassan halványuló emlékeivel rendelkezik.” (SRKTGy, NK Kt. 4744. sz. alatt őrzött kéziratot Szathmáry Lilla orgonaművész és Dienes Dénes gyűjtemény-igazgató úr bocsátotta rendelkezésemre. Tringel Judit az anyaggyűjtésben támogatott. Segítségüket köszönöm.)

¹⁵⁷ Vö.: pl. Bábosik I. — Mezei Gy. 1994. 27–152. o.; Kozma T. 1994. 45–80., 257–281. o.; Pukánszky B. — Németh A. 1994. 349–458. o.; Knausz I. 1998. 109–119. o.; Csoma Gy. 2000. 130–256. o. stb.

¹⁵⁸ 1949 decemberében Mérei Ferenc önkritikára kényszerült, melyben a Gyermektanulmány című könyve kapcsán az ilyen eljárásról a következőket írta: „Az az illúzió vezetett, hogy kritikai munka nélkül is kiválthatóak egy alapelveiben hamis irány anyagából az esetleg abban rejlő értékes részek. ... A kritikai szempont nélküli tárgyalásmód, az elvi bírálatnak és az elvi álláspontnak ez a mellőzése a burzsoáz objektivizmus jellegzetes vonása.” (Mérei F. 1949/12. 70. o.)

mert az így átélt kollektív érzelmekre fog épülni az egyén szociális érzéke, és a felnőtt társadalomban való elhelyezkedési készsége. ... *Az autonóm diáktársadalomnak kell tehát kormányoznia az iskolát és ennek munkájába a nevelőknek csak ott és akkor szabad beavatkozniuk, ahol, és amikor arra feltétlenül szükség van.*¹⁵⁹

Az általános iskola itt vázolt felépítése kétségkívül alkalmas arra, hogy köznevelésünk demokratizálásának alappillére legyen. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül az a kérdés: *kikkel lehet ezeket a régi gyakorlatától lényegesen különböző elveket a valóságba átültetni? A jelenlegi nevelői kar egésze az elveknek csupán töredékét tudja realizálni*, hiszen a jelenlegi nevelőket gondosan betörték a magyar félf feudális uralkodó osztály szellemének maradéktalan kiszolgálására. *Az itt ismertetett célkitűzések és pedagógiai elvek számukra annyira idegenszerűnek tűnnek fel, hogy azok maradéktalan megvalósítására csupán egy részük alkalmas. Ezért a jövő nevelőinek képzése köznevelésünk demokratizálásának egyik igen fontos problémája. Világos, hogy az eddigi rendszer, amely a nevelőképzést az iskolák osztálytagozódásának megfelelően tanítói, polgári iskolai tanári, középiskolai és középfokú szakiskolai tanári kategóriákra bontotta szét, nem tartható fenn tovább.*¹⁶⁰ Minden nevelőnek van egy kö-

¹⁵⁹ Tanulmányunk céljából adódóan nem elemezhetjük a „jellemnevelés”, s az „öntudatos fegyelem” érdekében később történeteket. Csak utalhatunk arra, hogy már 1948 júniusában, a MDP programtervezetében figyelemreméltó hangsúlyeltolódás következett be, amennyiben ismét „az iskolai rend és fegyelem, a tanulmányi előmenetel, a nevelők tekintélyének biztosítása” került előtérbe, igaz, még az „önkéntesség” jelszavával. (*Izsák L. szerk.* 1998. 29. o.) Szathmáry Lajos 1956. március 10-én bemutatott paródiája jelzi milyen „eredménnyel”: „A folyosókon némaság honol. A tanulók, mint hangtalan árnyak lengenek a szünetek folyamán az osztály- és a vécéajtók között. Minden folyosósarkon ott áll a tanár-ellenőr, aki a tanulóellenőrt ellenőrzi, a lépcsőkön vércseszemekkel cikáznak a napos-tanárok, akik a tanár-ellenőröket ellenőrzik, s végül: határozott erkölcsi súllyal, koturnusban vonul végig ellenőrző útján Dr. Bihary János kollégánk, aki a feje ennek az egész ellenőrzési hierarchiának. Így remélhető, hogy a felforgató eszmékben már-már felbukkanó ún. tudatos fegyelem helyett a sokkal kézzelfoghatóbb, az úgynevezett marokban-tartó fegyelem közelesen százszázalékossá válik iskolánkban. Ha még ehhez hozzávesszük azt, hogy a folyosókon néha-néha meglepetésszerű suvix-, köröm- és hajvizsgálat is történik, bizton hisszük, iskolánkban is lesz olyan fegyelem, mint a Mária Terézia Laktanyában.” (SRKTGy, NK Kt. 4744. sz. A fegyelmezés tradicionális hazai „hipertrófiájáról” lásd: *Pukánszky B.* 2004. 21–23. o.)

¹⁶⁰ „Amikor a tanítóképzők rendszerének reformjáról volt szó, a hivatalos neveléstudomány minden lehetséges érvét felsorakoztatta a pedagógiai főiskolák felállításával szemben, védve az egyetemi tanárképzés régi rendszerét, ezzel a tanítóképzők középfokú jellegét, s ezen át — valószínűleg öntudatlanul — a népoktatás évszázados problémájának megoldása ellen lépett fel” — írta *Mérei Ferenc* 1948 novemberében. (1948/22. 551. o.)

zós alapproblémája: a nevelés. Ez a legfontosabb kérdés, a tárgyi tanításnak csupán a nevelés keretében van értelme. *Kell tehát egy nevelőképző főiskolának lennie, ahol a nevelés elméleti és gyakorlati módszereinek tanítása a legfőbb feladat. A demokratikus nevelőképzésnek feltétlenül érvényesítenie kell azt az elvet, hogy ne lehessen senki sem nevelő az általános iskolai tanításra képesítő nevelőképző főiskola elvégzése nélkül.*¹⁶¹ Az itt képzett nevelők számára a demokrácia problémái nem okozhatnak majd nehézséget, ha speciális pedagógiai és szaktárgyakon kívül bőségesen tanulnak társadalomtudományt is, amire azért is szükségük van, mert a nevelés társadalmi funkció, a pedagógia tehát csak a társadalom szerkezetének megvilágításán keresztül nyer valóságos tartalmat.¹⁶² De az elengedhetetlen pszichológiai tanulmányok is megkövetelik a megfelelő társadalomtudományi alapvetést... Csak ha a nevelő már átesett az általános iskolai tanításra képesítő nevelőképző főiskola alapos szociológiai, pszichológiai és pedagógiai képzésén, akkor választhasson magának specialitást és végezzen ebben az irányban különleges tanulmányokat. *Az egységes nevelőképzés problémájának ez a megoldása köznevelésünk demokratizálásának fontos előfeltétele, mert a nevelők munkája alapozza meg a tömegek ideológia-alkotó készségét, az ideológia pedig visszahat a társadalom anyagi fejlődésére is* — írta Alexits György a MKP tudományos

¹⁶¹ Alexits György az MKP politikai akadémiáján előadást tartott a párt hároméves művelődési tervéről, s ebben egy további érveléssel szolgált a nevelőképző főiskola mellett: „Nem helyes a tanítóképzés eddigi módja, mert lélektani fonákság az, hogy egy 15 éves embert, aki karakterében maga is éretlen még, már nevelésre képezünk ki. Ezt 18 éves korban kell kezdeni, ugyanabban az életkorban, amelyben az ifjút más főiskolai tanulmányokra is érettnek tartjuk.” (*Vita...* 1947/5. 87. o. Kiemelés tőlem — D. P.) Vö.: *Mérei F.* 1948. 212–213. o.

¹⁶² „A nevelés az ember alakítása. Az ember alakítása egyben a világ alakítása is. De ugyanez a feltevés fordítva is fennáll; nem alakítható az ember a világ alakítása nélkül. S minthogy a nyugati féltekén a hivatalos tudomány egyik funkciója közel fél évszázad óta éppen az, hogy gátat állítson a világ, s így az ember átalakulásának — a hivatalos neveléstudomány voltaképp attól a feladattól szakadt el, amely létét egyedül indokolná” — írta 1948 novemberében „A falakon belül” című írásában *Mérei Ferenc*. Majd kifejtette, hogy — az addig hasonló utakon járt — magyar neveléstudomány csak akkor kapcsolódhat be hatékonyan a reformmunkálatokba, ha erre „biztosítékot” nyer: „A biztosíték csak az ideológia lehet. Az iskolarendszer demokratizálásában a szocialista építés köznevelésének kialakításában az együttműködésnek nem lehet más záloga, mint az, hogy akik együttműködnek, azok egyet is akarnak: demokratikus iskolát, szocialista építést.” (1948/22. 550. és 552. o.) Rövidesen saját bórén kellett tapasztalnia, hogy az általa követelt ideológiai biztosíték csak a Sztálin és elvtársai által szimplifikált marxizmus-leninizmus szervilis „alkalmazása” lehet. (*Mérei F.* 1949/12. 68–78. o.; *Lázár Gy.* 1950/1. 5–60. o. Vö.: *Horváth M.* 1976. 11–21. o.; *Nagy M.* 1986. 344–348. o.)

folyóiratában.¹⁶³ A gyermeklélektan és a reformpedagógia bizonyos elemeit még hasznosítani kívánó fejtegetése — természetesen a megelőző korszak kritikájával együtt — magán viseli „a koalíciós neveléstudomány”¹⁶⁴ jegyeit, annak egy marxizáló, a társadalmi közvetítések sokszínűségére nem túl érzékeny változatában.

¹⁶³ A Társadalmi Szemle következő számában Fogarasi Béla „A hároméves terv és a kultúra” című cikkében a MKP nevében ismét leszögezte: „Az általános iskola színvonalának emelése és a szakszerű tanítás megvalósítása azt kívánja, hogy az új tanérok nevelőképző főiskolákon nyerjenek kiképzést. Ezzel megszűnik az eddigi alacsonyívójú tanítóképzés. A főiskolai nevelőképzés megvalósítása döntő jelentőségű lépés lesz egy új demokratikus szellemű tanárság kialakulása felé. A főiskolai nevelőképzés elvét már mindenki elfogadja, de a gyakorlati megvalósítás körül még sok vita folyik, még sok módszertani és szervezeti kérdés tisztázandó. A mi álláspontunk az, hogy a bölcsészeti karok nem oldhatják meg az általános iskola tanárainak képzésével járó feladatokat, hanem csak a feladatok egy részét. A munka súlypontját a nevelőképző főiskolákra kell helyezni, s ezeknek olyan lehetőségeket kell adni, hogy valóban a kor színvonalán álljanak”. (1947/2. 104. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹⁶⁴ E kifejezést Faragó László: *A „koalíciós neveléstudomány” bukása* című írásából kölcsönöztem, mely Magyar Pedagógia, 1950. január–februári számában jelent meg, melyben a szerző 1949 elején Kiss Árpáddal közösen megjelentetett „Az új nevelés kérdései” című könyve kapcsán gyakorolt „önkritikát”. Írása görbe tükrében, „hibáit felsorolva, és megbírálván” Faragó plasztikus képét adja a politikában s a neveléstudományban lezajlott szovjetizálási folyamat következményeinek, s egyben annak is, hogy miben állt a korábbi, középutas”, „a pártosság követelményét semmibe vevő” a konzervatív nevelőtársadalmat „objektív” tárgyalásmódja révén megnyerni szándékozó, a funkcionális pedagógiai szemlélet, a pedagógia és a nevelésszociológia felé nyitott, az 1944. évi angliai köznevelési reformokat dicsőítő „koalíciós neveléstudomány” és az új követelményeknek megfelelő elméleti különbsége: „Homályosan éreztem... hogy munkásságom és magatartásom 'középutas'. ... A politikai hiba amelyet elkövettem abban állt, hogy a koalíció taktikai elvét átvittem az elmélet síkjára, a marxista-leninista szemlélet és módszer elvének következetes alkalmazását meg sem kíséreltem. Valahogy akként állítottam fel a magam munkájával szemben a követelményt, hogy elegendő csak lépésben haladni, oly módon, hogy ezeket a lépéseket a múlt rendszerben nevelkedett pedagógusok széles tömege, a burzsoáz eszményekkel telítettek, attentisták [a várakozó álláspont hívei — D. P.] is követni tudják”. „...a nevelés fogalmát mintegy időtlenül, társadalmon kívül, abszolút érvényes formában próbáltam megragadni. ... Ahelyett, hogy a nevelést konkrétan, mint a proletárdiktatúra osztályharcos eszközét tárgyalnám, a szocialista nevelést, mint a lehetséges nevelési formák egyikét tárgyaltam.” „Minden kommunistának tisztában kell lennie azzal, hogy ha az eszmei tisztaságot alábecsüli és ideológiai téren engedelmeyeket tesz, ezzel csupán az ellenségnek tesz szolgálatot. ... A látszólagos objektívítás és a kozmopolita szemlélet közös töről fakadó bűnében mindenekelőtt önmagamat kell elmarasztalnom; amikor a gyermekszempontú pedagógiai irány nyugati képviselőit, mint a ma is haladónak tekintendő nevelői felfogás előfutárait állítottam be, amikor a funkcionális pedagógiai felfogást — a liberalizmus pedagógiai ideológiájának ezt a tipikus megnyilvánulását — 'objektíven', sőt pozitív előjellel tárgyaltam stb. — magam is az osztályellenség ideológiájának befolyása alatt állottam. ... az elmélet kérdéseiben — a nevelésemélet kérdéseiben is — csak az foglalkhat állást, aki a marxista-leninista elméletet elsajátította, és valamennyi kérdés tisztázásához ezzel az ideológiai apparátussal, leninistához méltó tisztasággal és pártyszerűséggel fog hozzá. Az elméleti tisztaság és pártyszerűség elvét kell mindenekelőtt megvalósítanunk a felsőoktatásban a nevelőkészítés területén, ahol a szocialista társadalom nevelőit készítjük elő jövő feladataikra” — írta a

A magyar iskolarendszer/nevelésügy — több szempontból elgondolkodtató — kritikáját nyújtó fejtegetésből számunkra az előadott konstrikció egésze, s abban a nevelőképzés szerepe az érdekes:

- a társadalmi-politikai erőviszonyok, a rendszer változása „szükszerűen” magával hozza a kultúr-ideológia változását;
- a társadalom demokratizálásának szándéka az iskolarendszer átalakítását, az általános iskola megteremtését;
- ez pedig az új iskolának megfelelő koncepciót: a nevelés és tanítás tartalmának és módszereinek megújítását, s az iskolai élet gyökeres átalakítását igényli, ágenseinek egymáshoz való új viszonyával, a gyermekek öntevékenységeivel;
- amihez „kultúr-ideológiai” és szakmai szempontból egyaránt megfelelően képzett, új habitussal bíró nevelőkre van szükség;
- képzőhelyük: az új, az eddigi — meghaladandónak ítélt — tradiációktól mentes,¹⁶⁵ s a nevelőtársadalom demokratizálása érdekében általánosan kötelező és egységes, új szellemű nevelőképző főiskola.¹⁶⁶

Bármilyen érdekes lenne is, nem elemezhetjük bővebben a pedagógusok, pszichológusok, szociológusok, s történészek számára izgalmas kérdéseket felvető szöveget. Csupán annak megállapítására szorítkozhatunk, hogy e konzisztens, *a gyökeres megújulás szükségességét hangsúlyozó koncepcióban nem esetleges, hanem centrális volt az általános és egységes nevelőképzés helye, s komoly hangsúly esett arra, hogy semmiképp sem szabad a nevelőtársadalom kasztosodásának — s benne a néptanítók*

budapesti nevelőképző főiskola igazgatója, az ONI osztályvezetője. (1950. 1–2. 68., 70., 74–75. o. Kiemelés tőlem — D. P. Vö.: Faragó L. – Kiss Á. 1949.; Mérei F. 1949/12. 68–78. o.; Lázár Gy. 1950/1. 5–60. o. Vö.: Pataki F. 2003. 110–111. o.)

¹⁶⁵ Vö.: Mérei Ferenc: Előterjesztés az általános iskolai nevelőképzés (pedagógiai főiskolák) jelenlegi helyzetének és fejlesztési terveinek tárgyában. PIL SzKL 44. f. 41. d. 368. dosszié, MOL XXVI-I-1-a 9. d.

¹⁶⁶ Ezen „új szellemet” jellemezte Mérei Ferenc „A pedagógiai főiskolák fejlesztésének terve” címmel tartott előadásában 1949. február 12-én, a budapesti nevelőképző főiskolán. Kifejtette: „*aki apolitikus, az nem lehet jó tanár, az rossz tanár lesz; olyan helyre megy ahol a nevelés par excellence politikai funkció és ahol állandó kemény harcot kell vívnia. ... a mi főiskolánkon az tanítson aki ezt az embertípust fel tudja nevelni, ... kell, hogy állandóan képezze magát, fejlődni akarjon. ... Aki azt mondja, hogy / a marxizmussal, a politikával szemben / zárva voltam a múltban és zárva vagyok és leszek a jövőben is, az ne tanítson a pedagógiai főiskolán, menjen más pályára.*” (MOL XXVI-I-1-a 9.d. Kiemelés tőlem — D. P.)

helyének — reprodukcióját elősegíteni, s ezzel az általános iskola egységét veszélyeztetni. S ha mindehhez emlékezetünkben felidézzük mindazokat az érveket, jelzőket, melyeket Mérei Ferenc sorakoztatott fel a fentiekben, a „reformellenes” tanítóképző-intézeti tanárság jellemzésére, s a tanítóság pedagógiai rutin iránti vonzódásával kapcsolatban,¹⁶⁷ világossá válik számunkra: „az új időknek új dalaival” érkezőkben nem sok hajlandóság lehetett arra, hogy modus vivendit találjanak az általuk „elmaradott pedagógiai felfogásúnak”, „sekélyes tudásúnak” tartott tanítóképző intézeti tanársággal, minisztériumi képviselőjükkal Rozsonдай Zoltánnal, s hogy különösebben akceptálják a fentiekben ismertetett elképzelést (a négyéves nevelőképző főiskola és az egyéves tanítóképző akadémia átmeneti koegzisztenciájáról). Jövőképük ígázatában (vagy a közelmúlt radikális elutasításának lázában) e „pedagógiai realisták”¹⁶⁸ érdektelennek,

¹⁶⁷ Korántsem csak a kommunisták hangoztatták fenntartásait a középfokú tanítóképzéssel szemben. A Nemzetgyűlés költségvetési vitájában, 1947. március 12-én, a VKM-el kapcsolatos tétellek kapcsán többen kitértek a tanítóképzés/nevelőképzés problémáira. A parasztpárti *Farkas Ferenc* a nevelőképzés főiskolai szintre emelését sürgette, a liceumok és tanítóképzők egy részének főiskolává, a többiek óvónőképzővé, nőnevelővé alakítását javasolta. Az ugyancsak parasztpárti *Kondor Imre* azt hangsúlyozta, hogy a középfokon képzett prepák „nem alkalmasak arra, hogy azokat a nevelési célokat megvalósítsák, amelyeket mi az általános iskola tantervében kitűztünk magunk elé. ... Ez a prepá...bizony az elemi iskolás fokon sem állta meg a helyét, mint pedagógus. ... Én ismerem a tanítóképzők egész tanrendjét, munkatervét, ismerem azt a képesítést, amelyet a tanítóképzés ad. Azt kell mondanom, hogy már a tanítóképzés bevezetésekor is elavult volt, minden kultúrállamban az a tudásanyag, amit a mi preparandiánk, ... itt még az 1940-es években is adott.” A kiscgazda párt nevében felszólaló *Futó János* mérséklethez kérte a régi nevelőképzés bírálóit. Kijelentette: „a régi nevelőintézetek sok jó tanítót és sok jó tanárt adtak ennek a magyar nemzetnek...” (Az 1945. évi... 607., 642–643., 656. o.)

¹⁶⁸ Mérei Ferenc *miközben — legalábbis a tanítóképzés vonatkozásában — elszakadt az akkori pénzügyi, társadalmi feltételek által körülhatárolt valós lehetőségektől, módszerének valóságérzékenységét hangsúlyozta: „A szocialista társadalmi formának sem jellegzetes iránya a pedagógiai realizmus. A szocialista nevelés a szocialista ember eszményét valósítja meg: tehát lényegében eszménypedagógia. ...a pedagógiai realizmus jellegzetesen nem eszménypedagógia. Nem is lehet az, hiszen az eszményt az adottból kell kifejteni, úgy, hogy az a jövőre mutatóan is érvényes legyen. Márpedig a pedagógiai realizmus éppen az átalakuló társadalom nevelési iránya. Ha nevelési eszményt fejtené ki az adott helyzetből — ez nem fedné a fejlődésnek azt a fokát, ahova a társadalom akkor érkezik, amikor a ma kifejett eszmény követésére nevelt nemzedék felnő. Ha megpróbálná anticipálni azt a társadalmi helyzetet, ami felé halad, annak embertípusát, és azt emelne nevelői eszménnyé, irreális, életidegen sémákkal dolgozna” — írta, s igaza volt... (1947-48. 90. o. Kiemelés tőlem — D. P.)*

Ettől még — 1949. decemberi — kényszerű önkritikájában retirálni kényszerült: „a magyar népi demokrácia perspektíváit hamisan ítélt meg. ... nem láttam, hogy a népi demokrácia a szocialista építés időszaka; a szocialista építés perspektíváját távoli lehetőségnek tekintettem. Így nem is törekedhettem arra, hogy a szocialista nevelés célkitűzéseit közelítsem meg. ... a burzsoá gyermeklélektan megjavítására, megtisztítására irányuló törekvés mögött ott kellett lappangania

„földhöz(múlthoz)ragadtnak” találták¹⁶⁹ — s mivel időközben „a falakon belülről” kerültek, a VKM-ben is néhány kulcspozícióhoz jutottak¹⁷⁰, különösebb mérlegelés nélkül lesöpörték az asztalról (a napirendről) Rozsonдай Zoltán és társai gyakorlati megfontolásokkal operáló, áthidaló elképzeléseit.¹⁷¹ (Tették ezt, továbbra is félkonspiratív, informális eszközökkel, immár az egyházakkal folytatott „gerillaháború” részeként.)

annak a hamis megítélésnek, hogy a népi demokrácia a burzsoá demokráciának egy fejlettebb, megtisztultabb formája, egy „plebejus” burzsoá-demokrácia. ... Az elmúlt másfél esztendő nagy politikai és kultúrpolitikai eseményei, s a szovjet pedagógiai irodalom megismerése, megtanítottak arra, hogy nevelésügyünk döntő kérdése a szocialista embernevelés kérdésének egyértelmű felvetése.” (Mérei F. 1949/12. 77. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹⁶⁹ Álláspontjuk különbsége csak részben írható le a „túlfeszült lényeglátók” és „hamis realisták” bibói fogalompárjával, hiszen Rozsonдай Zoltán és a modus vivendit keresők sem zárkóztak a múltba. Nyitottnak mutatkoztak az iskolarendszer demokratizálását szolgáló, az ország akkori helyzetében, adottságaival kivitelezhető reform felé. Ami itt számunkra igazán izgalmas: *miként állhatott elő olyan helyzet, hogy az őszintén jobbító szándékú, a társadalom kasztszerű újratervelését szolgáló oktatási rendszert egyaránt átalakítani szándékozó, hozzáértő szakemberek, oktatáspolitikusok ennyire „elbeszéljenek egymás mellett”; hogy ennyire nem voltak képesek, az akkor optimálisan lehetséges tanítóképzős reform kereteinek közös kialakítására; s hogy ez a játszma miként vezetett szereplői pozícióvesztéséhez* (Mérei F., Alexits Gy.) háttérbe szorulásához (Rozsonдай Z.), *s a tanítóképzés minőségromlásához?*

Bibó István még 1947-ben, a közoktatásügy demokratizálásának akadályait mérlegelve úgy látta, hogy azok egyik oka a felek diszpozíciójában rejtett: „Az egyik oldalon áll a középosztályi korlátoltságokkal súlyosan megterhelt, fasizmustól sem érintetlen, üres tekintélytartásra hajlamos, nemzeti sérelmekben megrekedt, szociológiailag tájékozatlan, anyagilag leromlott, de nem rosszakaratú, áldozatvállalásra kész és konkrét gyakorlattal bíró régi nevelői kar. Felette ott van egy demokratikus reformokkal próbálkozó, de a szakszerű keretek fellazításától nagyon féltő tanügyi adminisztráció. A másik oldalon ott áll a közoktatás demokratizálásának harcos baloldali élcsapata, melynek tagjai az esetek túlnyomó többségében marxizmuson vagy pszichoanalízisen, vagy esetleg ezek vulgáris válfajain nevelkedtek, a velük szemben álló emberanyag reakcióit félreismerik, doktrinerségre erősen hajlamosak, s buzgalmuk lényegesen több riadalmat okoz, mint amennyi hívet a demokráciának szerez”. Másutt ehhez azt tette hozzá, hogy itt „egy olyan társadalom vitázik, amelyben emberek, pártok és osztályok között heves pozícióharc folyik, és ebben a pozícióharcban lényeges és döntő *fégyver* egyrészt a szakszerűsége való *hivatkozás*, másrészt az a *gyanakvás*, mely ezt a hivatkozást fogadja.” (1947/1. 344. o., 1947/3. 509. o., 1948/1. 603-612. o.)

¹⁷⁰ A Pedagógus Pártcsoportok vezetőségének a MKP Szervező Bizottságához készült — 1948. január 15-i — jelentésében mindazonáltal azt hangsúlyozták, hogy „a VKM-ben lévő 62 vezető állásból mindössze 6 van pártunk kezében. Ebből komoly befolyást jelentő pozíció 3. Politikai államtitkár-miniszter helyettese, IV. főosztály főnöke és a személyzeti ügyosztály vezetője. ... Ilyen körülmények között tehát a MKP egyéb területen meglévő államhatalmi súlya, a közoktatásügyben nem érvényesül, ennek következtében a pedagógus társadalom felé nem tudunk erőt felmutatni.” (PIL 274. F. 24/11. öe.; PIL SZKL 44. f. 12. d. 132. dosszié; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t.)

¹⁷¹ Vö.: *Beszámoló...1948.* 25. o.

„Wittgenstein pontosan látja korunk elbizonytalanodott értelmiségijének nagy dilemmáját, aki Isten,

Radikális eljárásuk motívumainak megértéséhez, még egy pár 1947–1948-as mozzanat felidézése szükséges. Ezért — anélkül, hogy ehelyütt szisztematikusan áttekinthetnénk a VKM, az OKT és a különböző párt-ill. szakszervezeti testületek nevelőképzésre vonatkozó koncepcióinak alakulását¹⁷² —, meg kell elégednünk azzal, hogy Rozsondai Zoltán pozíciójának kontextusba ágyazásához, néhány, a történet lényeges mozzanatait plasztikusan megjelenítő dokumentum segítségével érzékeltessük a nevelőképzés ügyében 1947–1948-ban történtek mozgatórugóit.

A MKP és a pedagógus szakszervezet vezetői elvetették a tanítóképző/nevelőképző *akadémia* elnevezését/gondolatát, annak az OKT által január 27-én előterjesztett érettségire épülő 3 éves,¹⁷³ és a fentiekben rész-

kultúra, tehát valódi egész híján valamilyen mesterséges pszeudo-Egészet akar létrehozni, meggyőződése a mindenkori gyökeres átalakulás szükségessége, aminek érdekében a világot átalakíthatónak, tehát egyszerűnek és könnyen kezelhetőnek kell látnia. Ennek csupán az emberi tapasztalat szól ellene, így tehát mindenekelőtt azt kell újtájból eltakarítani. *E teoretikus értelmiségit a tapasztalat csak zavarja, mert a tapasztalat az, ami folyton kicsúszik a markából, és váratlan akadályokat gördít nagy céljai megvalósítása elé. A tapasztalat az ő számára a zugokban megbúvó, rejtelmes ellenállás, a megfoghatatlan démoni szellem, amelyet mindenhogyan le kell küzdenie, ki kell iktatni. Ennek jól ismert és mindenkor használatos eszköze pedig az ideológia*” — írta, némi malíciával, „A fölösleges értelmiségi” című esszéjében Kertész Imre. (1993. 189–190. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹⁷² Erre a nem túl távoli jövőben, külön tanulmányban kerül sor.

¹⁷³ 1947. március 12-13-án a pedagógus szakszervezet elnöke és országos titkára levélben közölte álláspontját a VKM-mel: „A nevelők képzésével foglalkozó főiskolák neve *Akadémia helyett Nevelőképző Főiskola* legyen. A nevelőképző főiskolák *önálló intézmények*, amelyek közvetlenül a VKM hatáskörébe tartoznak. Nem helyeseljük az OKT-nak azt a javaslatát, hogy a nevelőképző főiskolák az egyetemi bölcsészkarok partikuláiként működjenek. ... Az ország különböző vidékein hozzátétőlegesen *15 nevelőképző főiskola* felállítására kell intézkedést hozni. A főiskolák felállítása *3 év alatt* válik teljessé. Az első évben, tehát 1947 szeptemberére 6 nevelőképző főiskola állítandó fel (kettő Budapesten, egy Szegeden, egy Debrecenben, egy Pécsen és egy nem egyetemi székhelyen). A 6 főiskolán két, vagy három párhuzamosan működő első évfolyam állítandó fel, a jelölteknek minél nagyobb százalékát befogadó kollégiumokkal és természetesen általános iskolai, közép- és középfokú gyakorlóiskolákkal. 1948 szeptemberére újabb 4, vagy 5 főiskolát kell megnyitni, az 1948/49. tanévben egyes — az első 6 főiskolán tanuló — második évfolyamok az új főiskolákon folytatnák tanulmányaikat. Végül 1949 szeptemberére még 4, vagy 5 új főiskola nyissa meg a kapuit. [kollégiummal, gyakorlóval]... A nevelőképző főiskola egyelőre 3 évfolyammal indul. A negyedik évfolyam esetleges bevezetéséről később történik intézkedés [dékánatusi rendszerrel, a tanárokat országos bizottság javasolja, ösztöndíjak szükségese-
sek].

A nevelőképző főiskolák felállításával párhuzamosan megszüntetendők a mai tanítóképző-intézetek. ... A szerzett jogokat tiszteletben kell tartani, tehát a tanítóképzőknek azon növendékei, akik 1946 szeptembere óta az intézetek kötelékeibe tartoznak, 1951 szeptemberéig teljes érvényű tanítói oklevelet szerezhetnek.

A nevelőképző főiskolára való felvétel feltétele bármilyen középiskola érettségi bizonyítványa.

letesen ismertetett március 7-i, (május 6-i) törvényjavaslatban proponált egyéves formáiban. Utóbbival kapcsolatban 1947. május 7–8-án két, a további fejleményeket megvilágító „emlékeztető” készült a kommunista párt közoktatással foglalkozó testületében, a Pedagógus Pártcsoportok vezetőségében.

Az elsőben az *általános iskola kifejlesztésével kapcsolatos nehézségek kezelésére* felmerült javaslatokra reagáltak, összefüggésben a nevelőkép-zéssel:

I. „VKM ügyosztálya¹⁷⁴ és a Köznevelési Tanács vezetőinek egy ré-sze a következő állásfoglalással kísérletezik:

Az országos bizottság döntsön a felől, hogy... kell-e felvételi vizsgát tenni, és ha igen, milyet. A középiskola leendő tanára 18 éves korban iratkozzék be a nevelőképző főiskolára, és evvel egyi-dejűleg az egyetemre, ill. szakfőiskolára” — javasolták — a realitásokkal nem túlságosan szá-molva — tervezetükben a szakszervezet vezetői. (Gergely F. 1994.)

Elképzelésüket a VKM III. ügyosztályának törvénytervezeteként, március 17-én, *Kemény Gábor* terjesztette az érintett ügyosztályok elé, — kivételesen elküldve azt a Rozsondai Zoltán vezette tanítóképzős ügyosztálynak is. E tervezet egyetlen ponton előnyösen különbözött a szakszerve-zeti javaslattól: fogékonynak mutatkozott a tanítóképző intézeti tanárok további sorsa iránt. Az átmenetileg hároméves nevelőképző főiskolák tanárait elsősorban a képzettebb tanítóképző inté-zeti tanárok között kereste, s egyes képzők főiskolává fejlesztésének lehetőségét is mérlegelte, majd elvetette, s középiskolává ill. szakiskolává alakításukat javasolta. (MOL XIX-I-1-j-30743/1947. 18. d.)

¹⁷⁴ „Az elmúlt két esztendőben az általános iskola felső tagozatát sok olyan helyen is megvalósítot-ták, ahol ennek semmilyen feltétele sem volt meg, s az általános iskolai felső tagozatok jó része lényegében nem más, mint elemi iskola; ugyanakkor azonban a lakosság elégedetlen ezzel a megoldással. Másrészt, mivel ez a rossz iskola is teljes jogú általános iskola, a közületek nem kényszeríthetők jobbra. Ma tehát újra kell kezdeni az egész iskolareformot. Hogy valóban kö-zépiskolai fokú legyen az általános iskolai felső tagozat, elengedhetetlen, hogy e tagozatok külön igazgatással, nevelői karral és külön felügyelettel működjenek, mert lélektani és didaktikai szempontból a 6–10 éves és a 10–14 éves életkor más eljárásokat kíván, tehát más beállítású ne-velőt (osztálytanítás: I–IV., szaktanítás: V–VIII.). Az iskolareform hitele is ezt kívánja, ha a múlt (leventeoktató) tanítói alá rendeljük az általános iskola tanárait, s általában a szaktanítást olya-nokra bízunk, akik erre a jövőben is csak nyári tanfolyamon képződhetnek, ez az iskola alig lehet más, mint a Hóman-féle nyolcosztályos iskola.

Javaslat:

Az általános iskola eleve fenntartandó: 6–14 éves korig, tehát általános iskola kell.

Az általános iskola két tagozatra oszlik:

Általános elemi iskola I–IV. osztály, 6–10 év,

Általános vagy népi gimnázium V–VIII. osztály, 10–14 év” — írta, a vidéki általános iskolák helyzetéről a VKM nevelési ügyosztályának főnöke, a miniszter közeli barátja *Baróti Dezső*, 1947. május 14-én. (*Dancsné szerk.*, 1979. 541–542. o.) Egy 1984. április 25-i, Ladányi Andor-hoz írt levelében Baróti megemlítette, hogy a kommunisták nem lelkesedtek egy javaslatáért, s — tévesen — a nevelőképzéssel kapcsolatos törvénytervezetere utalt. Márpedig az 1947. június 19-i tervezete lényegében megfelelt a MKP elvárásainak. Valószínűbb, hogy erre a konfliktusra

1. Az általános iskola tantervi kérdés. A lényeg az, hogy 14 éves korig azonos legyen a tanterv.
2. Ehhez nem szükséges, hogy az általános iskola egységes legyen. Engedélyezni kell a különböző fajtájú általános iskolákat:
 - a) a gimnáziumokkal egyazon szervezetben működő általános iskolákat (12 osztályos iskola)
 - b) nyolc osztályos iskolákat (ún. alsó és felső tagozatokkal)
 - c) négy évfolyamú általános iskolákat (csak alsó, vagy csak felső tagozattal).
3. *Eszerint az általános iskola mindenképpen alsó és felső tagozatra oszlana.*

Indokolás: a javaslat szerint az ún. felső tagozatban csak szaktanárok taníthatnának, tehát azok, akik gimnáziumi, vagy polgári iskolai tanári képesítéssel rendelkeznek, vagy azok, akik a jövőben nyernek szaktanításra jogosító képesítést. A felső tagozat igazgatójának, valamint az iskola felügyelőjének középiskolai tanári képesítéssel kell rendelkeznie, és így nem adódna elő az a helyzet, hogy középiskolai tanár esetleg tanítói képesítéssel rendelkező igazgató irányítása alá kerül...

Miért nem fogadható el ez a felfogás?

1. *Ha az általános iskola kéttagozatú, kétféle képesítésű nevelő kell hozzá.*
2. *A falvakban és tanyákon működő tanítók a fenti javaslat szerint csak az alsó tagozatban működhetnének, (jöllehet képesítésük a 6–14 éves korúak nevelésére jogosít¹⁷⁵). Eszerint a falvakban és tanyákon már kiépült 6, esetleg 8 osztályos népiskolák visszafejlődnének 4 osztályosokká.*
3. *A falvak és tanyák a jövőben is csak alsó tagozatban való tanításra képesített nevelőket kaphatnának. (Egyes településeken nincs is szükség több mint 2, vagy 3 tanítóra.)*

emlékezett homályosan a professzor úr. (A levél rendelkezésemre bocsátását köszönöm.)

¹⁷⁵ Itt a szerző tudatosan „elfelejtette”, hogy a tanító képesítése a meghaladandónak ítélt *népiskola* I–VIII. osztályában jogosított tanításra, s nem az általános iskolában.

4. *A fenti javaslat a tanítók túlnyomó többségét kizárná az általános iskola felső tagozatából. A tanítósnak a 8 osztályos népiskoláért folytatott száz esztendőös küzdelme ezáltal jóvátehetetlen sérelmet szenvedne. (A felszabaduláskor 10–14 éves gyermekek 169 gimnáziumban, 374 polgári iskolában és 7220 népiskolában tanultak.) **A javaslat megvalósításával az általános iskola megbízhatóbb támaszát, a tanítóságot elidegenítenék az általános iskolától, de egyben a demokráciától is.***

II. A mi álláspontunk:

1. *14 éves korig csak egységes általános iskola legyen.* Ennek előnye:
 - a) egységes közműveltség kialakítása;
 - b) a 14 éves tanyai és falusi gyermekek számára legalább a lehetősége megnyílik annak, hogy egyenlő esélyük legyen a városiakkal.
 - c) a parasztság gyermekei előtt megnyílik a középfokú iskolákban való kiválasztódás útja. (Ez a kiválasztódás és a továbbjutási lehetőség csak az egységes általános iskolán keresztül biztosítható.)
 - d) az eddig 10. életévhez kötött pályaválasztás 14 éves korig kitolódik.
2. *Az általános iskola minden más iskolatípustól független legyen, önálló igazgatás alatt álljon.* Lehetőleg önálló épületben legyen, saját tanári karral. Ahol arra mód nyílik, a különböző képesítésű nevelők (gimnáziumi, polgáriskolai tanárok, tanítók) arányosan oszoljanak meg, az egyes általános iskolák között.
3. *Az általános iskola felső évfolyamaiban gimnáziumi és polgári iskolai tanárok, valamint tanítók tanítsanak. (Utóbbiak záros határidőn belül választott szaktárgyaikból vizsgázzanak.)*

A jövőben pedig az általános iskolák nevelőit, nevelőképző főiskolák képezzék.”¹⁷⁶

Ez utóbbiak megteremtésének lehetőségét mérlegelték a következő napon keletkezett „Pro memoria”-ban:

„Az elmúlt két esztendő alatt lefolyt viták eredményeként a VKM és a Köznevelés Tanács vezetői egyetértének Pártunkkal és a Pedagógus Szakszervezettel abban, hogy a tanítóképzés mai formája helyett főiskolai nevelőképzést kell bevezetni. Ennek lényegesebb okai

1. az általános iskola bevezetése,

2. a tanítóság állandóan napirenden tartott több évtizedes követelése (lásd az 1928-as III. tanügyi kongresszust),
3. Megjegyezzük, hogy a VKM 1945/46-os adatai szerint **a tanító(nő)képzők száma 59, ebből állami 12 (20%), egyházi 47 (80%), ebből r.k. 34 (57,6%).**

Ezen a siralmas helyzeten a nevelőképző főiskolák felállításával döntő módon változtatni tudnánk anélkül, hogy frontális támadást kellene indítanunk az egyházak ellen.

Pártunk és a Pedagógus Szakszervezet javaslata szerint a szükséges nevelőképző főiskolákat (számuk kb.15) három év alatt kell felállítani. A hároméves terv a főiskolák és hozzá tartozó kollégiumok felállítására és fenntartására elő is irányzott 24 millió forintot. *Eredeti javaslatunk szerint 1947 szeptemberére hat, 3-3 párhuzamos osztállyal működő főiskolát kellene felállítani. [kézzel ráírva: Tudjuk-e?¹⁷⁷]* Ezzel egyidejűleg a VKM

¹⁷⁶ PIL 274. f. 21/73. öc.; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t. (Kiemelések tölem — D. P.)

¹⁷⁷ 1947. augusztus 21-én a MKP Pedagógus Csoportja nevében Mérei Ferenc a párt Állampolitikai Osztályához fordult a következő kéréssel: „Az MKP két év óta sürgeti az általános iskolai tanárképzés megindítását és a nevelőképző főiskolák felállítását. A szakszervezet ismételt követelésére sikerült elérni, hogy szeptemberben három főiskola megnyíljon (Budapesten, Szegeden, Pécsen). A VKM költségvetésében a főiskolák megnyitására nincs fedezet, viszont a hároméves terv már az első évben előirányozza azokra a szükséges összeget. Ha a megnyíló főiskoláknak ennek megfelelően a Tervhivatal kiutalja az előirányzott összeget — akkor azok jó színvonalon indulhatnak, és hamarosan megszilárdíthatják az általános iskola rendszerét.

Ha ez nem történne meg, akkor ezek az iskolák kollégium nélkül, eszközök nélkül, alacsony színvonalon nyílnak meg, nyomorúságos helyzetükkel nem vonzzák, hanem riasztják a nevelőjelölteket, kompromittálják az általános iskola rendszerét és az egész közoktatásügyi reformot.

A Pedagógus Csoport javasolja az Állampolitikai Osztálynak — mondja ki, hogy a hároméves terv kulturális programjában a nevelőképző főiskolák elsőrendű jelentőségűek, és ennek alapján hasson oda, hogy a Tervhivatal az előirányzott összeget mielőbb folyósítsa.” (MOL XXVI-I-1-b-

*gondoskodhatott volna a mai tanítóképzők első évfolyamának megszüntetéséről.*¹⁷⁸ Mivel a VKM részéről sokszori figyelmeztetésünk és cikkeink ellenére hónapok múltak el *cselekvés nélkül*, felvetődik a kérdés, mi menthető meg ma eredeti állásfoglalásunkból.

Álláspontunk a következő:

1. *Semmiképp sem járulhatunk hozzá, hogy a főiskolák megnyitását egy évvel elhalasszák*

a) legalább egy esztendővel az általános iskola nyolcosztályúvá fejlődése után *szükség van az új iskolatípushoz képzett nevelőkre;*¹⁷⁹

b) még egy évfolyammal megszorodna azoknak a képzőt végzeteknek a száma, akik szakmai továbbképzésre szorulnak;

c) még mindig *megvan a lehetőség legalább három nevelőképző főiskola megnyitására.*

2. A főiskolák felállításánál két lényeges kérdéssel kell szembenéznünk:

szu/1947) 1947 őszén, végül csak a szegedi és a budapesti főiskolák megnyitására került sor, az előbbinél beiskolázási nehézségekkel. (PL 3081/1948. 1497/1947–48.)

Ortutay Gyula az OKT 1948. február 5-i teljes ülésén, már szerényebb elképzelést vázolt: „A pedagógusképzés új módját a közoktatásügyi minisztérium a Köznevelési Tanáccsal egyetértésben a nevelőképző főiskolákon keresztül kívánja megvalósítani. *A már létesült két főiskola mellé másik két főiskolát fogunk felállítani, és remélem, hogy a hároméves terv lezárásakor már mind a hat tervezett nevelőképző főiskola működhet.*” (Beszámoló... 1948. 43. o. Kiemelés tőlem — D. P.) Tehát már nem 10, hanem 6 főiskolát tervezett a miniszter, melyek közül csak négy valósult meg.

¹⁷⁸ Ez a bíráló Rozsonдай Zoltánnak szólt, aki nem volt hajlandó mindaddig intézkedni a képzők visszafejlesztéséről, amíg erre 1948. február 19-én egyenes utasítást nem kapott. (*Dancsné szerk.* 1979. 679–680. o.)

¹⁷⁹ E kérdésben nem feltétlenül a párhatárok mentén tagozódtak a vélemények. Ezt tanúsítja, hogy a Nemzetgyűlés 1947. március 12-i ülésén a *kisgazda Révész László* kifejtette: „Az általános iskola és az állami tankönyv-monopólium csak akkor lenne igazán hatásos népművelési szempontból, ha ezeket a reformokat egybekötőnk a nevelőképzés alapvető reformjával. ... Ezen a téren a minisztérium részéről tudunkkal édeskeves történt. Tudomásunk szerint a magyar pedagógusok szakszervezete éppen egy esztendővel ezelőtt nyújtotta át a kultuszminisztériumnak és a köznevelési tanácsnak a nevelőképzés reformjára vonatkozó első írásbeli javaslatát, amelyről kissé vontatottan ugyan, de megindultak a tárgyalások... egy esztendő alatt sikerült ennek a három szervnek közös megállapodásra jutnia. *Az új nevelőképző főiskolák felállításának — a nevelőjelöltek legalább 75%-át befogadó modern kollégiumokkal — már ebben az évben meg kellett volna indulnia, hogy legalább egy esztendővel az általános iskola teljes kiépülése után, tehát 1949-ben, az új típusú főiskolákon képzett általános iskolai nevelőkkel frissíthessük fel a régi képzésben részesült nevelői kart. Ha ezt megvalósítjuk, akkor végképp elesik a reakció legfontosabb érve az általános iskola ellen, amely ma is jórészt alaptalan, hogy ti. színvonalstüllyedést jelent.*” (Az 1945. évi..., 629. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

a) a költségek, b) a tanári kar kérdésével

a) A nevelőképzők felállításához és fenntartásához szükséges összegek nem jelentősek. Új épületek felállítására nincs szükség. Budapesten, Debrecenben és Szegeden könnyűszerrel találhatunk megfelelő épületeket. A már meglévő berendezési tárgyak és tanítási segédeszközök (pl. a szegedi polgáriskolai tanárképző főiskola, vagy *a budai tanítóképző-intézet képző berendezési tárgyai*) korszerű kiegészítésére a VKM rendkívüli kiadásaiból is találhat fedezetet.¹⁸⁰ A tanszemélyzet fizetése szintén nem jelent újabb kiadást, *mivel a tanszemélyzet a jelenleg másutt működőből válogatandó össze*. Nagyobb kiadást a korszerűen felszerelt új kollégiumok fenntartása jelentene. Egy-egy kollégium fenntartásának költsége az Eötvös-kollégium 1937/38-as számadatait alapul véve új könyvtárak felállításával együtt kb. 500 000 forintot jelent.

b) Véleményünk szerint a főiskolák tantestületei egyetemi és főiskola tanárokból, tudósokból, művészekből, továbbá a legkiválóbb tanítóképző-intézeti, középiskolai és népiskolai nevelőkből kell összeállítani. Mivel az egyes főiskolákon szükséges tanárok száma 20-25, a három nevelőképző főiskolára 60-75 tanárra lenne szükség. Az említett kategóriákból *60-75 demokratikus, szakmailag jól képzett, nevelőképzésre alkalmas tanár feltehetően megtalálható*.

Fentiek alapján *javasoljuk, hogy Pártunk tartson ki 1947 szeptemberére legalább három nevelőképző főiskola felállításáért*, de vizsgálja felül, hogy nem tarthatunk-e ki eredeti álláspontunk mellett, és szorgalmazhatjuk-e mind a hat nevelőképző főiskola folyó évi megnyitását¹⁸¹ — írták az előterjesztők.

A vélhetően *Mérei Ferenc* és *Lukács Sándor* által fogalmazott aláírás nélküli előterjesztések az *Alexits György* által jegyzett fenti dokumentumnál konkrétabban tárgyalják a társadalom demokratizálása kulcskérdésének tekintett általános iskola és a nevelőképzés kapcsolatát, novátori felbuzdulásukban szem elől tévesztve, hogy kettős értelemben is konzervatív álláspontot képviseltek.

¹⁸⁰ PL 3081/1948. (6644/1947.); *Dancsné szerk.* 1979. 704–705. o.

¹⁸¹ PIL 274.f. 21/73. öe.; *Dancsné szerk.* 1979. 690–691. o. (Kiemelések tőlem — D. P.) Vö.: *Kiss Á.*, 1999. 430–431. o.; *Ladányi A.* 1988. 204–205. o.;

Miközben okkal-joggal bírálták, és lebontani igyekeztek a „hivatásrendi” képzés zsákutcas intézményeit, elfogadták az ahhoz kapcsolódó hagyományt, mely ezek tanárait lehetőleg külön, specializált intézményben képezte. (Polgári iskola — polgári iskolai tanárképző. Általános iskola — nevelőképző főiskola.) Ami annál meglepőbb, mivel „átmeneti intézkedésként” terveik között megjelent a többféle képzettséggel rendelkező pedagógusok színes együttesét foglalkoztató általános iskola lehetősége.

A történelmi igazságtétel szándékával, s aktuálpolitikai megfontolásból szinte kritika nélkül átvették a tanítóságnak a 8 osztályos népiskola kialakításáért folytatott hosszú harca során kialakult követeléseit, s a pedagógustársadalomban való emancipálódásuk útjára vonatkozó elképzeléseiket (pl. arról, hogy a középfokú végzettségű tanító lehessen a főiskolai, egyetemi végzettségű szaktanárok igazgatója, tanfelügyelője).

Mindebből következően a megvalósíthatóság anyagi és szakmai professzionális feltételeinek („sein”) alapos és sokoldalú mérlegelését háttérbe szorította a politikai „sollen”, s ezt „a demokrácia győzelmi sorozata” csak alátámasztani látszott.¹⁸² Ha társadalom gazdasági-társadalmi struk-

¹⁸² Mérei Ferenc egy 1948 május 24-i, Kiss Árpádhoz írt levelében — a kollégiumokban folytatandó politikai nevelés jellegéről vitázva — fejtette ki „aktivista” álláspontját, s annak összefüggését a „pedagógiai realizmussal”: „Egy pont van, amiben nem tudok egyetérteni. És ez a politikai nevelés konkretizálásával szembeni aggály. *A feladat, amire a népi demokrácia vállalkozik az ország alapvető átalakítása — az életszínvonal messzemenő és kiegyenlítettebb felemelésével. Ehhez cselekvő emberek kellenek, olyanok, akik ráirányulnak a célra; olyanok, akik éppen konkrét mozzanatokból képesek megragadni a körülöttük lévő világot. Akinél az, hogy demokrácia, vagy az, hogy országépítés nem absztrakt, a konkrét társadalom fölött álló kategória, hanem a közvetlen környezetük alakításával összefüggő feladatok tömegéből áll. A mi számunkra a harcoss demokrata (úgy hisszük évtizedekre megmarad nevelői eszményünknek) olyan ember, aki közvetlen környezetében meg tudja ragadni a közvetlen feladatokat. A demokrácia a mi számunkra nem történelem fölött lebegő ideál, hanem azonnali tett, azonnali magatartás. Mindezzel azt akarom alátámasztani, hogy nem 'a nagy irányvonalak, kialakult elvek' alapján kell a politikai nevelést megadnunk, hanem az adottból, a konkrétból kiindulva. Engedd meg, hogy itt még akkor is, ha ezzel a gög vétkébe esem, hivatkozzam az én pártom erejére, hatékonyságára. Arra, hogy a kommunisták, akik a politika konkrét iskoláját járták, s a konkrét feladatokon át tanulták meg a nagy terveket, mily hatékonyan, cselekvőn állnak a világban, s mily reálisan képesek nagy feladatokat megoldani.*

Egyetértek Veled tehát abban, hogy komoly hibája a mi kollégiumunknak, hogy a gyerekeket az egyéni munka és az önálló gondolkodás felé nem vitte. De nem értek egyet Veled a politikai nevelés konkretizálásának kérdésében. ...

Én is azzal végzem, amivel Te, a *pedagógiai realizmussal*. *Úgy veszem ki szavaidból, Te azt érted alatta, hogy a megszerzett tapasztalatokat és tudást az adott valósághoz kell alkalmazni. Én*

túráját történelmileg rendkívül rövid idő alatt sikerült alapvetően átrendezni, miért pont az oktatásban („a szellemi földosztásban”) lenne ez lehetetlen? — gondolhatták. Ilyen megközelítésben a tanítóképzés, a nevelőképzés átalakítása részkérdésnek tűnt, ami nem jelenthet különösebb nehézséget, a nagyobb problémákat is sikerrel „megoldó” demokratikus pártok számára. Márpedig a „jövő kulcsát” jelentő iskolát nem hagyhatjuk a „múlt erői” kezében, s ágenseiket a pedagógusokat nem nevelhetjük tovább az ancienne régime szellemében. Ezért „a következő láncszem” — gondolhatták a Magyarországon akkoriban ismertté vált bolsevik vezető szellemében — a nevelőképző főiskola. Ezzel ugyanis több legyet üthetünk egy csapásra: bezárhatjuk a régi — túlnyomóan egyházi — tanítóképzőket, gyengítve a fakultatív hitoktatás körüli tiltakozás szervezésében igencsak aktívnak és hatékornak bizonyult világnézeti-politikai ellenfeleink befolyását,¹⁸³ s létrehozhatjuk a saját, korszerű (demokratikus-

inkább azt értem alatta (ebből az aspektusból), hogy az adott valóságból kell meríteni. Erre mondod Te, hogy miért kellene újra felfedezni, amit már mások felfedeztek. Erre én azt válaszolok, hogy nem a mások által megszerzett tudás és tapasztalat elhanyagolásáról van itt szó, hanem arról, hogy azt az én valóságomhoz nem alkalmazni kell, hanem azon át megmérni.

A különbség talán most ott van közöttünk (mert mindketten egyaránt hívei vagyunk mind a kész anyag megtanulásának, mind a cselekvő tapasztalat szerzésének), hogy *Te az adottat akarod megmérni a múlt tapasztalatai alapján, én a múlt tapasztalatait akarom megmérni az adottak alapján.* Te habozol, amikor az adott tapasztalat ellentmond a régi bölcseseknek, én kegyelettel a szívemben ilyenkor, múzeumba helyezem a bölcseseket és az adott tapasztalat fonalát követem” — írta, álláspontja buktatóját: a „sollen”-en átszűrt „adottal” kapcsolatos radikális perspektíva-váltások természetét, a későbbiekben saját bőrén tapasztalni kényszerülő Mérei Ferenc. (MOL XXVI-I-1-b-szu/1948. 1. d. Kiemelés tőlem — D. P.)

¹⁸³ A világnézeti-politikai küzdelem katolikus részről is igen tudatosan folyt. Ennek illusztrációjaként most nem a közismert püspökkari körlevelekből, hanem két kevésbé ismert, de szemléletes dokumentumból idézzünk. 1947. augusztus 28-án az *Actio Catholica Országos Ifjúsági Titkársága* az egyházmegyei tanfelügyelők figyelmét felhívta arra, hogy „a marxisták veszedelmes arányokban intézményesítik ellenséges pedagógiájukat. (Üttörők, politikai ifjúsági csoportok, népi kollégiumok, az MNDSZ vonatkozó akciói, de különösen a szociális segítés csábító és meggyőző módszere; sajtótermékek, könyvek; burjánozva növekvő sport, szórakozás stb.) Különösen a fővárosban, és még közelebből a munkásifjúság apraja, nagyja áll e hatás alatt. A pedagógusok szellemi átformálása és szociális téren való megkörményezése növekvő erővel folyik. ... Maga az ifjúság kell, hogy kezünk alatt egészen tervszerűen apostoli öntudattal telítődjék...”. (KÉL I. 3. a. Az anyagggyűjtésben Burján Zsuzsanna segített.)

A Katolikus Tanügyi Főigazgatóság Dunántúli Kerületi főigazgatója 1947. október 16-án, körlevélben figyelmeztette a hatáskörébe tartozó iskolák igazgatóit: „Az oktató-nevelő szerepe... sohasem volt annyira felelősségteljes, mint napjainkban. Holnap úgy cselekszik a nemzet, ahogy a ma ifjúsága gondolkozik. Az ifjúság gondolatvilágának, tudásának, meggyőződésének, gerinceségének azonban az iskola az irányítója, a nevelő-oktatók legerősebb megalapozói.... A falragaszok, röpcédulák, az eltorzult nyomdai termékek, a szólamok, a propagandabeszédek zűrzavart

szocialista-kommunista szellemű és szakmailag is magasabb nívót képviselő) nevelőképző főiskoláinkat.

Így azután, 1947. június 18-án „A Magyar Kommunista Párt a magyar tanítókért” című brosúra előszavában Révai József és Alexits György deklarálták: annak érdekében, hogy az általános iskolának „olyan nevelőt adjunk, amilyent a haladó szellemű magyar tanítók évtizedek óta megálmodtak, magasabb végzettségű munkájáért valóban megbecsült tanítót, ... *küzdünk... az egységes, főiskolai jellegű nevelőképzés megvalósításáért.*”¹⁸⁴

Az államtitkári székéből folytatott „küzdelem” eredményeként, — Baróti Dezső néhány napos késlekedése miatt, csak másnap —, 1947. június 19-én elkészült, a kormány elé terjesztendő *törvényjavaslat, melyből hiányzott az 1 éves tanítóképző akadémiákra való utalás. A négyéves nevelőképző főiskolára vonatkozó előterjesztés leszögezte: felállításukkal „a polgári iskolai tanárképző főiskolák, a tanító/nő/képző intézetek és a líceumok fokozatosan megszűnnek, illetőleg nevelőképző főiskolává vagy más iskolává alakulnak át.” A javaslat azonban mégsem kodifikáltatott, mivel szövege az új intézmények felállítását és fenntartását állami feladattá nyilvánította. A fakultatív hitoktatás felvetése révén kihívott, — s a kérdés napirendről való levétele által éppen csak lecsendesítette, a nevelőképző főiskolákra igényüket jelző — történelmi egyházak¹⁸⁵ törvények-*

keltő világában világosságot kell gyűjtanunk a lelkekben. ... *Nevelésünk csak akkor lesz tökéletes, ha a vallás és erkölcsiség alapelveire épül, ha magyar nemzeti szellemmel és a korviszonyokhoz alkalmazkodó szociális lelkülettel telített életsugárzás.*” (BML VIII. 60. 12. 226/1947–48. Az anyaggyűjtésben Rajczi Péter és Nagy Anita segített. Köszönöm. Kiemelések végig tőlem — D. P.)

¹⁸⁴ 2. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

Ortutay Gyula már a Zeneakadémián tartott 1947. május 17-i beszédében kifejtette: „Az általános iskola jó formája nem valósítható meg tanítóképzésünknek magasabb, akadémiai szintre való emelése nélkül. Ez egyben alkalmas lesz megváltoztatni tanítóságunknak azt a teljesen jogosulatlan, sértő és méltatlan kisebbségi helyzetét, amely a magyar társadalomban érte.” (1947. 18. o.)

¹⁸⁵ A katolikus püspöki kar 1947. augusztus 14-i konferenciáján referált Mindszenty József arról, hogy „a fakultatív hitoktatás kérdését a kormány levette a napirendről, s hogy az egységes tanterveket is elejtették a hitvallásos iskolákra nézve. A két eseményben *szívós ellenállásunk eredményét is láthatjuk; ám győzelemnek nem mondhatjuk.* Választási taktika is van a dologban, mint ahogy minden látszat enyhülés is ... csupa taktika” — figyelmeztetett a bíboros, majd a püspökök, — még e tanácskozásuk során —, *állást foglaltak az egri, esztergomi és budapesti katolikus nevelőképző főiskolák iránti igényük bejelentése mellett.* (Beke M. szerk. 1996. 232. és 244. o.; PL 3081/1948. (5545/1947./E. Kiemelés tőlem — D. P.)

ben elismert jogait sértette volna ezzel, s az igazságügyi minisztérium egyet nem értésével találkozott.¹⁸⁶ Ezért — tekintettel a közelgő parlamenti választásokra —, taktikai megfontolásból, az átmenetileg békülékenyebb politika jegyében, Ortutay Gyula előterjesztését minden indokolás nélkül visszavonta.¹⁸⁷ Így azután *a nevelőképző főiskolák előkészítése továbbra is jogszabályi háttér híján, félig konspiratív módon folytatódott*, a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola költségvetésére hivatkozva, miniszteri utasításra, az egyházi nevelőképző főiskolák számára semmiféle precedenst nem jelentő, „kísérleti jelleggel”.¹⁸⁸ Mindennek következtében *a nevelőképzés kérdése megint kikerült a minisztérium formális nyilvánosságából, illetve, csak az érintett ügyosztály és felettesei belső ügyévé vált.* Jó ideig lekerült a nyilvános napirendről a tanítóképzők megszüntetésének problémája is, eltűnve Rozsonдай Zoltán, és a képzős tanárok látómezejéből.

¹⁸⁶ „A... velem közölt törvényjavaslattal, annak mostani alakjában, nem értek egyet” — írta miniszterre nevében Bacsó Ferenc miniszteri osztályfőnök. MOL XIX –A-83-a A minisztertanács 1947. június 26-i ülésének jegyzőkönyve: a 185. jegyzőkönyv, 286–288. o.

¹⁸⁷ *Dancsné szerk.*, 1979. 673–678. 688–690. o.; *Baróthy Dezső feljegyzése Ortutay Gyulához* (a későbbiekben nevét Barótként használó szakember ezt a feljegyzést még így írta alá), 1947. április MOL P 2076. 871/1947. 2508/1947.; MOL XIX –A-83-a 185. jegyzőkönyv, 286–288.o.; *Szűcs L. szerk.* 2000. 303. o.; *Ladányi A.* 1988. 205–207. o.;

¹⁸⁸ *Mindszenty József* 1947. október 16-i, a nevelőképző főiskolák megnyitásával kapcsolatos tiltakozó levelére *Ortutay Gyula* a következőket válaszolta: „A nevelőképző főiskolák létesítése az ez évi költségvetési keret megszavazása előtt nem lehetséges, s felállításukhoz törvény vagy legalább kormányrendelet szükséges. *Egyelőre nem tettem mást, mint hogy a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola költségvetésének terhére, kísérleti jelleggel két nevelőképző főiskolai első évfolyamot nyitottam meg. Tekintettel arra, hogy ez a két évfolyam egyelőre kísérleti jelleggel működik — és hallgatói minősítéséről s az iskola jogi helyzetéről csak a későbbi törvényes intézkedés dönt, a napokban megnyíló első évfolyamokat csak a kérdés ideiglenes megoldásának tekintem. A Biboros Hercegprímás Úr által kért három katolikus nevelőképző főiskola felállításának kérdéséről addig nincs módomban nyilatkozni, amíg a nevelőképzés új rendjét (ideértve a jelenleg működő tanítóképzők és az újonnan felállítandó főiskolák viszonyát is) illetően törvényhozásunk nem intézkedik. ... [A] kísérleti jellegű két főiskolai évfolyam megindítása semmiképp sem sértheti a katolikus egyház törvényes jogait, hiszen az Angolkisasszonyok budapesti tanárképző főiskolája eddigi keretében zavartalanul folytathatja működését , az állam által felállított két főiskolai évfolyam létesítése pedig nem zárja ki azt, hogy a kérdés végleges rendezésekor a katolikus egyház szempontjai is tárgyalás alá kerüljenek” — írta, a nevelőképzés államosítására irányuló törekvést tudatosan álcázva a miniszter. PL 3081/1948. (6644/1947.); *Dancsné szerk.* 1979. 704–705. o. (Kiemelés tőlem — D. P.) Lásd továbbá: *Mindszenty hercegprímás* 1947. augusztus 16-i levele *Ortutay Gyulához*, s a miniszter szeptember 5-i válasza. PL 3081/1948. (5545/1947./E) Kürti Menyhért *Drahoš Jánosnak* 1947. október 17. (PL 3081/1948. 1497/1947–48.)*

Nem így az általános iskola szaktanítói szükségletét és a tanítóság felé irányuló mobilitási igényét egyaránt kielégíteni hivatott tanfolyamok ügye. A minisztertanács 1947. július 17-i ülésén — a minisztert képviselő — Alexits György államtitkár kifejtette: „Mivel jelenleg a tanítóknak nincsen szakképzettségük, ezért létesítik ezeket a [nyaranta] kétszer hat-
hetes kurzusokat. A végén szigorú vizsgálat lesz, akik ezeket kiállják, azok fognak csak kinevezetni általános iskolai tanárokká”.¹⁸⁹ S bár a döntés nyomán kiadott kormányrendelet a tanfolyamot-végzeteket szak-
tárgyaik tanítására általános iskolában jogosult *szaktanítókká* minősítette,¹⁹⁰ ezen, s a nyomukba lépő *továbbképzéseknek fontos szerepe lett az általános iskola kifejlesztésében, s másban is.*

Kiderült ugyanis, hogy *a tanítóság törekvő, hangadó része szaktanítói tanfolyamok (majd levelező főiskolai, egyetemi tanulmányok) révén bekapcsolódhat az általános iskola felső tagozata munkájába, vezetővé válhat, s így — átmenetileg — a nélkül is kielégítheti a társadalmi felemelkedésre irányuló igényét, hogy a tanítóképzés egészét felsőfokra emelnék, vagy legalább, egy jól átjárható rendszer részévé tennék.* (E felismerés — a felső tagozatra áramlott pedagógusok révén kialakult tanítóhiánnyal együtt — 1950-ben a középfokú tanítóképzés számára súlyos következményhez vezetett: a képzési idő felemelése helyett, annak egy évvel való csökkentéséhez.)

1947 végén azonban még „a nagy áttörés”, a szinte korlátlanul látszó perspektívák jegyében mérlegelte Mérei Ferenc az első nevelőképző főiskolák, és a kétéves szaktanítói tanfolyam által létrejött helyzetet: „*a Pedagógiai Főiskolák megalakulása a szakszervezet egyik legjelentékenyebb eredménye. ... a magyar nevelői karnak sok évtizedes kívánságát valósítja meg. ... új típusú nevelőket képeznek az általános iskola számára, és főiskolai rangra emelik a tanítóképzést.* Ez azt jelenti, hogy általános iskoláinkban magas műveltségű, érett nevelők fognak tanítani, és ezzel a demokratikus iskolareformnak ez az alaptípusa valóban a közműveltség hatalmas felemelkedésének eszköze lesz.

Két Pedagógiai Főiskola nyílt meg, ... az egyik Budapesten, a másik Szegeden a Polgári-iskolai Tanárképző Főiskola örököseként... A szak-

¹⁸⁹ Szűcs L. szerk. 2000. 528. o.

¹⁹⁰ A 8. 930/1947. számú kormányrendelet a Magyar Közlöny 1947. évf. 1816. o.

szervezet természetesen nem áll meg ezen a ponton, és már most megteszi a kezdeményező lépéseket..., hogy az 1948/49. tanév kezdetére újabb főiskolák nyíljanak meg az ország nagyobb központjaiban — elsősorban Debrecenre, Pécsre, Miskolcra, Békéscsabára gondolunk. Kíváncsian lenne, hogy a szakszervezetek helyi csoportjai is tegyenek kezdeményező lépéseket, készítsék elő a pedagógiai főiskolák megalapítását saját területükön — hiszen a hároméves terv folyamán 10-12 ilyen főiskolának kellene országsszerte megindulni. A szakszervezet vezetősége különös erővel fog kezdeményezést tenni abba az irányba, hogy a tanári testületek színvonalát kellő intézkedések biztosítsák.¹⁹¹ Ennek legfontosabb módja az lenne, hogy a jövőben megnyíló főiskolákra kijelölt tanárok, illetve a főiskolák... gyakorló iskoláinak tanszemélyzete külföldi ösztöndíjban részesülhessen. Feltétlenül szükséges, hogy minden főiskolán... legyenek olyan tanárok és tanítók, akik ismerik a külföldi tapasztalatokat” — írta, teljes joggal, ám az ország akkori társadalmi-politikai viszonyait és gazdasági feltételeit kevéssé mérlegelve, az oktatáspolitikusi szerepet vállalt kitűnő pszichológus.

Majd a kétéves szaktanítói tanfolyamokkal kapcsolatban leszögezte: „A szakszervezetnek az a kívánsága, s a VKM is egyetért ezzel, hogy a szaktanítói képesítést megszerzett tanítók egy év alatt végezhessek el a Pedagógiai Főiskolát... A Pedagógiai Főiskolának pedig meg kell találnia a módot arra, hogy az ott végzett tanulmányok a bölcsészkar doktorátus megszerzését legalább négy félévvel megrövidítsék.

Ennek jelentősége abban van, hogy a tanítóképzői képesítés, amely eddig zsákutcát jelentett, most további tanulmányok, előrehaladás kiindulópontját jelenti”¹⁹² — írta a szakszervezet Pedagógiai Bizottsága alelnökeként Mérei Ferenc.

A Pedagógus Pártcsoportok vezetőségében társa, *Alexits György* rövidesen más aspektusból kapcsolódott a tanítóképzés/továbbképzés problémáihoz. Közölte: 1948. január 21-i adatok szerint „3711 az állástalan

¹⁹¹ 1948. januárjában *Alexits György* államtitkár azt jelentette, hogy „nagy nehézséget jelent, hogy főiskolai nivót képviselő pedagógusunk alig van. (Ezek neveléséről a most felállítandó ONI-nak kell gondoskodnia.)” PIL SZKL 44. F. 17. d. 160. dosszié, 6. o.)

¹⁹² A „pedagógiai kérdések áttekintése — vázlat a közgyűlési anyag előkészítéséhez” című, 1947. december 9-i előterjesztést lásd: MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t. és XXVI-I-1-b 1. d. (Kiemelés tőlem — D. P.)

tanítók száma. ... Ha még ehhez figyelembe vesszük azt, hogy a tanítóképzők ontják magukból a friss okleveles tanítókat, akkor a legyenyhébb intézkedésnek annak kell lennie, hogy a tanítóképzőkben jövőre nem engedjük meg az első osztály megnyitását. (Itt megfontolandó, hogy egy ilyen lépés a 46 tanítóképző intézettel szemben, nem látszik-e a jelenlegi helyzetben túlságosan radikálisnak.) Mindez azonban nem lehet elég a tanítói munkanélküliség megszüntetésére. Gondoskodnunk kell olyan tanfolyamokról, amelyeken a munkanélküli tanítókat átképezhetjük általános iskolai tanárokká. Ezeken a tanfolyamokon a fiatal tanítókat nagymértékben politizálhatnánk is. Ebben az irányban mintaképpül szolgálhat a budapesti Pedagógiai Főiskola, amely növendékeit néhány hónap alatt figyelemreméltóan demokratizálni tudta” — írta, a VKM munkaerőgazdálkodási problémáit a pedagógus társadalom átnevelésének kérdésével összekötve az államtitkár.¹⁹³

Álláspontjában tükröződött, az a politikai program, mely Rákosi Mátyas 1948. január 10-i beszédéből vált közismertté: „a magyar nép átlépte... azt a határt, amely a népi demokráciát a polgári demokráciától elválasztotta.” Már „a reakció képviselői” is „kezdik felismerni, hogy a népi demokrácia építése, a szocializmus megvalósításának útja”. A „demokrácia negyedik évében jutottunk oda”, hogy „a közoktatást megtisztítsuk az oda behúzódtott reakciós elemektől”, s hogy „rendezzük az egyház és a népi köztársaság viszonyát”, s „megszüntessük azt az állapotot”, hogy „a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik”. Márpedig, — hangsúlyozta a MKP funkcionáriusainak harmadik országos értekezletén a főtitkár —, „a magyar demokrácia eddig minden problémát, amely elé a történelem állította, megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, amely az egyház palástja mögé búvik”.¹⁹⁴

Öt nap elteltével a Pedagógus Pártcsoporthoz vezetősege — immár a Rákosi intencióinak figyelembevételével — jelentést és munkatervet készített az MKP Szervező Bizottsága 1948. január 20-i ülésére, melyben a közoktatás területén elégtelennek ítélte a kommunista párt befolyását, s fordulatot hirdetett a szervezet munkájában.

¹⁹³ PIL SZKL 44. F. 17. d. 160. dosszié, 6. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

¹⁹⁴ Rákosi M. 1948/1. 250., 266–267. o. (Kiemelés részben tőlem — D. P.)

Legfőbb céljaik között szerepelt:

- a VKM és a tanügyigazgatás megtisztítása a reakciós elemektől, s a párt részére új pozíciók megszerzése;
- az így szerzett pozíciók révén olyan rendeletek előkészítése és foganatosítása, „amelyek a klerikális reakció hatalmi pozícióit meggyengítik, ... erőit visszaszorítják”: a felekezeti tanerők illetményeinek közvetlen kiutalása, a tanítói és kántori teendők és illetmények szétválasztása, „a nevelőképzés államosítása”,¹⁹⁵ az általános iskolákban az állami záróvizsga bevezetése stb. révén;

¹⁹⁵ A Pedagógus Pártcsoportok vezetősége 1948. január 19-i ülésén tárgyalta az egyházi iskolákkal kapcsolatos kérdések egy részéről. Utolsó, 11. határozatukban kimondták: „A nevelőképzés kizárólagos állami feladat. Pedagógiai Főiskolát csak az állam állíthat. Ennek az elvnek a tanítóképző intézetek számára való kidolgozásával a vezetőség a tanítóképzés tárgyalásánál fog foglalkozni.” (PIL SZKL 44. f. 12. d. 133. dosszié; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 26. t. Kiemelés tőlem — D. P.) Ily módon, harminc év elteltével megismétlődött a történet: ahogy 1918–19-ben is előbb a tanítóképzőket akarták államosítani, ám végül a generális államosítás részeként kerültek — akkor átmenetileg — állami kézbe, úgy 1947–48-ban előbb a nevelőképzők, és az általános iskolákká összevonható falusi kisiskolák államosítását tervezték —, valójában azonban ismét az általános államosítás részeként módosult a fenntartójuk. (Vö.: RL C/39. 22. cs.; *Dancsné szerk.* 1979. 747–749. o.)

Rozsondai Zoltánról szóló tanulmányunkban nem foglalkozhatunk azzal, hogy az egyházi képzők miként reagáltak az államosítás tervére. A probléma jelzéseként Váczy Ferencnek egy az állami nevelőképzés tervével kapcsolatos — 1947. decemberi — tiltakozásra felszólító tervezetéből idézünk egy részletet: A református egyháznak „fájdalmasan kell újból és újból tapasztalnia, hogy a kultuskormány sorozatos reformjainak eltervezésénél nem veszi figyelembe az egyház törvényben biztosított iskolaalapítási és fenntartási jogait. Sőt ezeknek a korlátozására — jogalap nélkül — olyan próbálkozásokat tesz, amelyek esetleges megvalósítása iskoláink létalapját rendíti meg, s lehetetlenné teszi azoknak az egyház szellemében való további fennmaradását. Ezek között a kísérletek között látjuk legújabbban azt a tervezetet, mely a magyar református népnevelés alapfeltételét semmisítené meg, ti. a felekezeti tanítóképzés, vagy ahogyan a reformtervezet nevezi: a nevelőképző főiskola teljes állami kezelésbe vételét. Ha ez megvalósulhatna, nemcsak a magyar népnevelés terén kimagasló érdemekben gazdag, nagy múltú hét ilyen intézetünk megszűnését jelentené, de a felekezeti iskolázatás további teljes céltalanságát is, sőt lehetetlenségét, eredményezné, mivel az egyház a gyermeki léleknek a legfogékonyabb korban való irányítására hivatott nevelők képzésétől tétlenkedne el... A legsürgősebben fel kell tehát emelni szavunkat ez ellen a szándék ellen. ... Nyomatékkal hangoztatjuk, hogy egyházunk híveinek adófilléreiből fenntartott iskolák sorsa felől egyedül ezeknek az adófizetőknek van joguk dönteni, s demokratikus államban a lelkiismereti szabadság legdurvább megsértése volna ezzel az elvvel szembehelyezkedni. Egyházunk a Református Iskolák Barátai Szövetségének a megszervezésével megjelölte az utat, amelyen iskoláink ügyének a védelmét a magyar református társadalom szolgálhatja” — írta Ravasz László püspök álláspontjával összhangban, a nagykörösi igazgató. (MREZSL 2. d. f. 53. d. 8042/1947. Vö.: *Isten szava a nevelőkhöz* 1948. 22–24. o.; *Fürj Z.* 1990/2. 122. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

- a felekezeti tanítók iskolaszék ellen hangolása, szervezése, s „a klerikális terror” elleni védelme;
- a demokratikus ifjúsági szervezetek erősítése;
- „a demokrácia hatalmi erejének érvényesítése” a „reakciós pedagógusokkal szemben”;
- annak tudatosítása, hogy „a tanügyigazgatási állások a demokrácia bizalmi állásai, ... ezeket, csak pozitív demokratikus magatartásúakkal lehet betölteni”.

Mindehhez szükségesnek ítélték a tanügyigazgatásban és a szakszervezetben tevékenykedő kommunisták jobb megszervezését, s a köztük lévő munkamegosztás javítását. Ennek értelmében — egyebek között — *Alexits György a VKM és a tanügyigazgatás munkájáért*, *Béki Ernő a szakszervezetért*, *Mérei Ferenc „a Pedagógus Pártcsoporthoz központi vezetőségének munkájáért, és Pártunk pedagógiai irányvonalának kidolgozásáért”*, Szávai Nándor az ifjúsági és Pest környéki szervezetek tevékenységéért felelt.¹⁹⁶

Az intern párthatározatokról csak a beavatottak tudhattak, de a nevelőképző főiskolák létrejöttével szélesebb körben is nyilvánvalóvá vált a tanítóképzők fokozatos megszüntetésének terve. A VKM IV. ügyosztályának 1948. február 12-i tervezetében a tankerületi főigazgatóságok szerepének csökkenéséről írtak, mivel „a tanítóképző intézetek fokozatosan meg fognak szűnni”.¹⁹⁷

Újabb egy hét elteltével, értekezletet tartottak a VKM III. Nevelésügyi Főosztályán Baróti Dezső, Gyalmos János, Faragó László, Mérei Ferenc és *Rozsondai Zoltán részvételével*, ahol közölték:

„I. A nagyszámú állástalan okleveles tanítóra tekintettel, továbbá a pedagógiai főiskolák fokozatos kiépülése miatt, a tanítóképzés jelenlegi, sok szempontból elavult rendje tovább nem tartható fenn. Ezért a tanító(nő)képzők (liceumok) I. osztályát az 1948–49. iskolai évtől kezdve szüneteltetni kell.

¹⁹⁶ PIL 274. f. 24/11. öe.; PIL SZKL 44. f. 12. d. 132. dosszié; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t. (Kiemelek tőlem — D. P.)

¹⁹⁷ PIL SZKL 44. f. 17. d. 160. dosszié; MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t

II. A tanító(nő)képző (liceum) II–III. osztálya ősztől kezdve a gimnázium óra-, illetőleg tantervéhez hasonló tantervvel folytatja működését. Ezeknek az osztályoknak a tanulói a IV. év végén mindannyian líceumi érettségit tesznek.

III. A tanító(nő)képző IV–V. osztályának tanulói az eddigi rend szerint fejezik be tanulmányaikat, illetőleg szerzik meg tanítói oklevelüket.

IV. A nagyszámú felekezeti intézetre való tekintettel kívánatos az általános iskolai tanárképzésről szóló törvényjavaslatot (kormányrendeletet) mielőbb elkészíttetni, és törvényerőre emeltetni.

V. Addig is, amíg az általános iskolai tanárképzést jogszabállyal rendezik, külön jogszabállyal kell megszabni, kik taníthatnak általános iskolában. *A III. pontban foglaltakra való tekintettel ki kellene mondani azt is, hogy az 1949 után szerzett tanítói oklevél általános iskolában való tanításra nem jogosít.*”

Ezt követően az értekezlet javaslatot tett arra, hogy az állami képzők milyen osztályokat indítsanak 1948–49-ben. A publikált dokumentumból — az alábbiak megértéséhez —, csak két képzőt emelünk ki:

„A budapesti XII. kerületi állami tanítóképző ősztől fogva állami gimnáziumként működik, minthogy a közelben ilyen iskola jelenleg nincsen...

A cinkotai tanítónőképző I. osztálya helyébe ősssel állami gimnázium (lehetőleg koedukációs) nyílik, amely a budapesti Állami Pedagógiai Főiskola hallgatóinak utánpótlását biztosítaná. Ezt az intézetet a gyakorlóiskolákhoz hasonló módon a budapesti pedagógiai főiskola igazgatója, mint főigazgató alá kell rendelni.”

Az értekezleten intézkedtek a felsorolt intézmények pedagógusairól is:

„VII. A felsorolt intézményekben jelenleg működő *tanárok egyelőre helyükön maradnak*. Azoknak az intézeteknek az *igazgatóit*, amelyek ősssel gimnáziummá alakulnak át, *csak abban az esetben lehet megtartani, ha középiskolai oklevéllel és megfelelő szolgálattal rendelkeznek*.

VIII. A VII. pontban foglaltakra való tekintettel a tanítóképző intézeti tanárok számára *intézményesen* lehetővé kell tenni a gimnáziumokra is érvényes tanári oklevél gyors megszerzését.”¹⁹⁸

¹⁹⁸ Dancsné szerk. 1979. 679–680. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

Az előadói feljegyzés formájában ránk maradt dokumentumból nem tudható, hogy vajon volt-e vita az értekezlet résztvevői között, és sajnos az sem, hogy milyen álláspontot képviselt abban Rozsonдай Zoltán. Forrásaink azt is homályban hagyják, hogy vajon alakult-e valamit — a végeredményét tekintve *a tanítóképzés egésze szempontjából meglehetősen lesújtó* —, *a képzők viszonylag rövid időn belüli megszüntetését, s tanáraik, igazgatóik egzisztenciájának perspektivikus megkérdőjeleződését kilátásba helyező dokumentum*. A jelenlévők álláspontjának ismeretében nem sokat, de az érintettek számára fontos részletekben: az egyes képzőkkel kapcsolatos javaslatokat, és a tanárok további foglalkoztatásának feltételeit illetően, talán. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy az általános iskolai alkalmazással kapcsolatos jogszabálytervezet révén, *az értekezlet határozatai az egyházi képzők számára sem hagytak teret a további működéshez*, s hogy öt nap múlva, a költségvetési vitában az általános iskolák, és szolgálatukra a nevelőképző főiskolák létrejöttét *Ortutay Gyula* jelentőségében Eötvös József népiskolai törvényéhez hasonlította,¹⁹⁹ nyilvánvalóvá lesz számunkra, hogy *Rozsonдай Zoltán többéves erőfeszítései — átmeneti — kudarcát jelezték e történések. A VKM tisztviselőkkel szemben „fokozódó” elvárások, és rizikó ismeretében sem adta fel: a Köznevelés azon, 1948. márciusi számában, melyben az említett miniszteri megnyilatkozás is olvasható, publikálta kötetünkben közölt kétrészes tanulmánya első részét „Pedagógiai Főiskola és a tanítóképző intézetek” címmel.*

Mielőtt azonban az Ő álláspontját rekonstruálnánk, próbáljuk meg röviden számba venni, hogy vajon mit tudhatunk a közel ezer tanítóképzős tanár álláspontjáról e helyzetben? Nem lévén pártemberek, sem minisztériumi tisztviselők, csak a publikus MKP dokumentumokból, szakszervezeti megnyilatkozásokból, s a Köznevelésben megjelent cikkekből tájékozódhattak a nevelőképzés perspektíváit érintő vitákról, elképzelésekről.

A nevelőképző főiskolák megnyitásából, majd Rákosi Mátyás idézett beszédéből megérthették: *az 1948. év fordulatot hoz a tanítóképzés — ré-*

¹⁹⁹ „Az 1868:XXXVIII. tc. óta meggyőződéseim szerint a nevelőképző főiskolák létesítése az, ami az általános iskolák mellett egész közoktatásügyünkben a döntő szervezeti változást és a reformot jelenti. Egész iskolaszervezetünk alapja az általános iskolával, egész nevelőképzésünk szervezete a nevelőképző főiskolákkal döntően megváltozott.” *Ortutay Gy.* 1948/5. 76. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

gen húzódo — ügyében is. Gyakran sorolták ugyanis a — a közel 80%-ban egyházi — képzőket, ha nem is a „reakciós”, de világnézeti-, politikai-, szakmai vonatkozásban egyaránt konzervatív intézmények közé, melyek helyét — a pedagógus társadalom „áthangolását” elősegítendő — a „demokrácia szellemiségét képviselő” nevelőképző főiskolák hivatottak elfoglalni. Úgy, hogy a képzős tanárok, (s képviselőjük, Rozsondai Zoltán) bizonyára lázas sietséggel keresték a tanítóképzés értékei, s a képzős tanárok egzisztenciája megőrzésének az új helyzetben lehetséges útját.

Mindenekelőtt *cáfolni igyekeztek az oktatáspolitikát meghatározók körében a képzőkkel, s tanáraikkal kapcsolatban elterjedt előítéleteket.* Ezt tették 1947. január 31-én, a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének utolsó, rendkívüli közgyűlésén, melyen a pedagógus szakszervezet tagozatává válásukról határoztak. A Pedagógus Értesítő tudósítása szerint, az ülésen elnöklő *Váradi József* „meggyőző erővel fejtegette, hogy ez a tanárság *Széchenyi és Eötvös szellemében az alsó fokú népoktatás érdekében kezdettől fogva a legtöbbet dolgozott, és népnevelési eszméit ma is változatlanul illesztheti a politikai törekvések rendjébe.* Ebből a körből indult ki *a családi nevelés színvonalának emelésétől kezdve az alsó fokú szakiskolák megteremtésén át, a női egyenjogúság megvalósítására irányuló törekvésekig a kezdeményezések egész sora.* Innen sarjadt ki *a gyermektanulmányozás* gondolata, s emelkedett világviszonylatban is számottevő, elismert magaslatra. *Az iskolán kívüli népművelés* ügyét is a tanítóképző intézeti tanárság karolta fel a legodaadóban és a legszakszerűbben. Tanítóképzőben nyílt meg *az első népfőiskola.* Ez a tanárság nevelőmunkája során mindig az embert látta tanítványai-ban, akik mint népnevelők a legszélesebb körben terjesztik a szellem világoosságát, a legtöbbet fáradnak a társadalmi ellentétek kiküszöbölésén, és *a legjobban rászorulóknak felé munkálják a lelki felszabadulást*” — fejtegette az alelnök, majd a képzős tanárok új világba való beilleszkedési készségét deklarálta: „A tanítóképző intézeti tanárság számára sokat hoztak a mai idők. *Mai feladataink elvégzésére is egyik legjobban kipróbált munkaközösség ez a testület*”.²⁰⁰

A Pedagógus Értesítő egy másik tudósítása szerint „a budapesti tanítóképző intézeti tanárok [1947.] december 14-én a szakszervezet klubhe-

²⁰⁰ A Tanítóképző Intézeti... 1947. 9. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

lyiségében vitadélután tartottak, amelyen a nevelőképzés reformjával kapcsolatos kérdéseket beszéltek meg. Az összejöveten a Központi Vezetőség több tagja is megjelent. A megjelent kartársakat *Béki Ernő* [a szakszervezet főtitkára] és *Szentirmayné Kazy Erzsébet* tagozati titkár fogadta. A feltett kérdésekre *Lukács Sándor* országos titkár válaszolt a szakszervezet nevelőképzéssel kapcsolatos elgondolását. — A megbeszélés résztvevői megnyugvással állapították meg, hogy a követelt reformok a magyar kultúra emelését, és a nevelői kar régi kívánságának megvalósítását célozzák” — állította a szakszervezeti lap tudósítója.²⁰¹ Nem tudhatjuk, hogy valóban így volt-e, az azonban bizonyos, hogy a tanítóképzős tanárok merítették a szakszervezeti vezetőktől hallottakból, s e tudásukat rövid időn belül kamatoztatni is próbálták.

Néhány hét múlva ugyanis — *a szakszervezeti tagozat nevében — memorandummal fordultak Ortutay Gyulához*: „Közel egy évszázada a tanítóképző intézetek foglalkoznak egyedül nagyobb létszámban a nevelőképzés elméleti és gyakorlati kérdéseivel. A tanítóképző intézeti tanárok többnyire okleveles tanítók is, akik maguk is átmentek ezen a tanulmányon és vizsgálatokon. Az általános iskola alsó tagozatában, ahol elsősorban a módszer a lényeg, így a tanítóképző intézeti tanárság múltjánál és gyakorlatánál fogva előreláthatólag jobban elláthatja ezt a feladatkört, mint a más területen működő tanárság. A felső tagozat nevelőinek képzését is legalább úgy elláthatja a tanítóképző intézeti tanárság — ha nem jobban — mint más, mert az általános iskola V–VIII. osztályaiban oktatásban részesülő tanulók zömét a múltban polgári iskolai tanárok látták el, akiknek legjelesebbjeiből válogatódtak ki a tanítóképző intézeti tanárjelöltek. *A nevelői rendnek ez a rétege egész életét arra áldozta, hogy jó nevelőket képezzen, a bevált gyakorlatánál és múltjánál fogva, ezután is legilletékesebb ennek a munkakörnek a betöltésére.*

Demokratikus nevelésünk érdekében arra kérjük Miniszter Urat, a jövőben tegye lehetővé tagozatunk kiválóbb tagjai számára a külföldi tanulmányutat, és rendszeresítse a hazai tudományos intézetekben való munkálkodást, hogy ezzel is hozzájárulhassunk a főiskola korszerű működéséhez.²⁰²

²⁰¹ *Pedagógus Értesítő*, 4. évf. 1. sz. 1948. január 1. 16. o.

²⁰² Diplomátikus formában itt azt ajánlották a miniszter figyelmébe, hogy a nevelőképző főiskola oktatóival szemben joggal támasztható követelményeknek a tanítóképzős tanárok jelentős része

A pedagógiai főiskolák tanszékeinek betöltésekor a fentiekre testületesen bátorkodunk hivatkozni, mint az Eötvös nyomdokain elindult és az ő szellemében, azóta is komoly hivatást teljesítő tanárság.

Mindezek alapján a nevelőképzés folytonosságának és eredményességének érdekében egyedül azt javasolhatjuk, hogy a nevelőképző főiskolák tantestületének zömét a tanítóképző intézeti tanárok haladó és demokratikus tagjai közül válasszák ki, egészséges, és nemzetünk célját szolgáló szelekció alapján. Legyen jogelődje a főiskolai tanárságnak a tanítóképző intézeti tanárság, s ez főleg a szakdidaktikai tárgyak tanításában, a gyakorlóiskola vonalán és a kollégiumok nevelőtestületében érvényesülő magas arányszámban nyilvánuljon meg. A főiskoláról kimaradtak pedig, az új középiskolában nyerjenek munkateret” — kérték,²⁰³ egy „a nevelőképzés családfáját” bemutató szemléletes rajz kíséretében a memorandum összeállítói.

Argumentált kérésükre *Ortutay Gyula* 1948. február 16-án, kitérő választ adott: „A memorandumot köszönettel átvettem, s a közeljövőben a tanítóképző intézményeink pedagógus társadalma bizonyára megnyugvással és örömmel értesül jövőjük biztos és jó rendezéséről” — írta, a rajzos családfát szövirágokkal és szívélyes üdvözléssel honorálva, ám érdemi reflexió nélkül a miniszter.²⁰⁴

A mindenkori minisztériumi vezetéssel hagyományosan jó viszonyt ápoló budai képző akkori igazgatója, *Szabó Béla* valószínűleg napokon belül szembesült a semmitmondó miniszteri válasz forrásával. A fentiekben ismertetett 1948. február 19-i értekezleten ugyanis, — más képzőkkel együtt —, a XII. kerületi állami tanítóképző gimnáziummá szervezéséről határoztak, azzal, hogy *tanárai, csak a középiskolai oklevél megszerzése esetén maradhatnak végleg a helyükön.* A Pedagógiai Főiskola gyakorlóhelyeként tervbe vett, s koedukálандónak minősített cinkotai képző tanárai kivételével, *tehát radikálisan leértékelődött volna mindaz a szellemi*

is megfelelhetne, ha ehhez segítséget, lehetőséget kapna. Bizonyára nem véletlen, hogy a szakszervezeti előterjesztésben Mérei Ferenc által megfogalmazott külföldi tanulmányút ötlete is bekerült a memorandumba, jelezve: *képesek és készek vagyunk a legkorszerűbb módszerek tanulmányozására, elsajátítására, adaptálására — ha támogatnak bennünket felhalmozott tudás-tökénk fejlesztésében, ahelyett, hogy idegen területre helyezve, annak elfécsérlésére kerülne sor.*

²⁰³ E kérésük korrekt és méltányos volt.

²⁰⁴ A memorandumot és a miniszter válaszát lásd: MOL P 2076. 13. d. 957/1948. (Kiemelés tőlem — D. P.)

tőke, amit a képzős tanárok a nevelőképzésben felhalmoztak... S ekkor, a budai képzős tanárok — a Pedagógus Pártcsoporthoz vezetőjében, s a kerületi pártbizottságban jelentős pozíciót betöltő, Budapesti Tankerületi főigazgató, Szávai Nándor tanácsára —, megpróbálták, sajátos alku révén, a cinkotai képzőhöz hasonló helyzetbe kerülni. Az ár: politikai megbízhatóságuk, elkötelezettségük demonstrálása volt.

Uherkovich Gábor (közelmúltban elhunyt, egykori budai képzős diák, majd tanár), kérdésemre úgy emlékezett, hogy „Szabó Béla — talán... Szávai Nándor tanácsára —, valóban úgy vetette fel a kérdést, hogy igazi súllyal csak akkor tudjuk ’megpuhítani’ az államtitkárt, (aki extrém, sőt intranzigens kommunista volt, s akin keresztül lehetett csak eljutni a kultuszminiszterhez, Ortutayhoz), ... s delegációnk csak akkor tud egyáltalán olyan helyzetbe kerülni, hogy érveket sorakoztasson fel, ha ’szilárd baloldali tanári testület’ van mögötte. A MKP-ba való belépés akkor még nem volt olyan ellenszenves dolog a legtöbb értelmiségi számára, mint később, mert akkor még az értelmiség jó része előtt annak a záloga, hogy Magyarország teljesen megszabaduljon az ország félféudális társadalmi berendezkedésétől, a MKP tevékenysége volt. Így — bár kissé vonakodva —, de nem igazi elvi ellenérzéssel, valóban az egész tantestület belépett a MKP-ba. El is jutott delegációnk Ortutayhoz. Én is a delegáció tagja voltam. (És bár a szegedi egyetemi évekből ismertük egymást, ennek ő gondosan igyekezett nem jelét adni.) És a delegáció el is érte azt, ami akkor elérhető volt... Nem tudom, hogy elég jól érzékeltettem-e azt a szellemi légkört, amiben ez megtörtént. Szabó Béla érdemeiből semmit sem von le, amit ily módon a ’veszett fejsze nyele megmentése’ érdekében, mondhatni egy iskolatípus megmentése érdekében — közkívánatra — megtett, mint olyat, ami akkor tehető volt” — írta 1999. augusztus 17-i levelében a professzor úr. Elbeszélését — kis korrekcióval — megerősítették a tantestület számomra elérhető tagjai: *Poór Sándor* és *Domokos Lajos* tanár urak is.²⁰⁵ Eszerint a tanári kar — *Poór Sándor* kivételével — lépett be kommunista pártba. A szakmájukhoz/kenyerükhöz ragaszkodás motiválta politikai gesztus, valamelyes célt ért: *Mérei Ferenc* áprilisi javaslatára a budai képző a cinkotaihoz hasonló megítélés alá került.²⁰⁶ Az

²⁰⁵ *Poór Sándor* szóbeli közlése. *Domokos Lajos* memoárját lásd kötetünkben.

²⁰⁶ „Két tanítóképző (egy fiú és egy leány) alakuljon egy új típusú középiskolává, amely a középis-kolai rendszerbe beilleszkedik, de a tanterv törzsműveltségi részétől eltérő anyagban nem huma-

extrém körülmények között hozott politikai áldozat nem bizonyult hosszú életűnek: a rövidesen bekövetkezett tagrevízió során a budai képzős tanárok többségét eltávolították a párt tagjai közül, úgy, hogy egy 1951. március 1-jei vizsgálat a budai képzőben csak 2-3 párttag tanárt regisztrált.²⁰⁷

A képzős tanárok tehát, szinte mindent megtettek hivatásuk megőrzéséért, de vajon mit tett ez ügyben minisztériumi reprezentánsuk: Rozsondai Zoltán? A válaszhoz egy kissé vissza kell lépünk az időben.

Emlékirat vagy emlék-irat?

A minisztériumi nyilvánosság megváltozott szerkezete, a formális minisztériális döntési fórumok különböző kommunista pártszerveknek való — egyelőre csak informális — alárendelődése folytán; valamint a nevelőképzés államosítására vonatkozó elképzelések realizálásának konspiratív útja következtében, *nem tudhatjuk: Rozsondai Zoltán mikor, mit tudhatott az első nevelőképző főiskolák felállításának előkészületeiről.* A középiskolai ügyosztálynak formálisan nem sok tennivalója volt az ügyben, s mivel Ő bátyja révén közvetlen evangélikus egyházi kapcsolatokkal rendelkezett, valószínű, hogy — amint fél évvel később az államosítás előkészítésekor is Szegi Ödön segítségével²⁰⁸ —, konspiratív okból megkerülték Őt, s csak publikus, ill. innen-onnan elcsípett, nem hivatalos információi lehettek a készülődésről. Erre utal, hogy²⁰⁹ fivére révén általában igen jól informált Rozsondai Károly még 1948. január 10-én, tehát jóval az első nevelőképző főiskolák megnyitása után is tervet készített a Soproni Evangélikus Nevelőképző Főiskola létrehozására, s egyházán belül lobbyzott azért, hogy ha csak egy ilyen intézmény lesz, az a „hüség

nisztikus élőnyelvi, vagy természettudományi anyagot ad, mint az új középiskola eddig felállított három típusa — hanem *pedagógiai szociológiai anyagot. E két középiskolának, amelyek a középiskolák általános rendszerébe beilleszkednének, főként az lenne a hivatásuk, hogy a Pedagógiai Főiskolák számára előkészítsenek. Fűtiskolában a Budapest XII. kerületet, leányiskolában a cinkotai képzőt javaslom erre*” — írta Mérei Ferenc 1948. április 1-jén a tanítóképző intézetek megszüntetésére vonatkozó javaslatában. (MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t. Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁰⁷ MOL XXVI-I-1-a/5. d. 27. t.; BFL XXXV-95-3-218

²⁰⁸ A tanítóképző osztály munkatársát Szegi Ödönt, osztályvezetője, Rozsondai Zoltán tudta nélkül bízták meg bizalmasan a képzők államosításának előkészítésével. Lásd erről bővebben a róla szóló memoárban, kötetünkben.

²⁰⁹ EOL PÉJ 1939–1952. és Soproni Tanítóképző és Liceum iratai 1941–48. 89. d.; GyMSM SL VIII. 62. a. 6. d.

városában”, s ne másutt (Miskolcon, vagy Szarvason) kerüljön felállításra. Valószínű tehát, hogy Rozsondai Zoltán is — legalábbis hivatalosan —, a tanítókhöz címzett, s államtitkára által aláírt 1947. júniusi MKP levélből, majd szeptemberben, a „Köznevelés”-ből szerezhetett tudomást arról, hogy többévi vajúdas után, ezúttal komolyra fordultak a dolgok, megnyílnak a nevelőképző főiskolák s küszöbön áll a középfokú tanítóképzés megszüntetése,²¹⁰ de arról is, hogy *a témával kapcsolatos szilencium véget ért.*

Így, (jogállami eljárásokhoz szokott vezető köztisztviselőként), méltán feltételezhette: *előbb-utóbb legitim miniszteriális fórum is érdemben tárgyalni fog a kérdésről.* Ezért egy alapos, *tanulmány-szintű emlékiratban kísérelte meg*

- *elozslatni, oldani a döntésre jogosultak körében tapasztalható — a tanítóképzéssel, s a tanítóképző intézeti tanárokkal kapcsolatos — tévhiteket, előítéleteket;*
- *demonstrálni a közoktatás demokratizálása, az általános iskola megteremtése melletti kiállásukat; s a főiskolai szintű nevelőképzés (általa helyeselt, de adott formájában irreálisnak tűnő koncepciója) tudomásulvételét, s ezzel elhárítani a „reformellenes” megbélyegzést;*
- *egy „provizórikusnak álcázott” alternatív javaslattal megakadályozni a legrosszabbat: a problémákkal terhelt, reformra érett öt-éves középfokú tanítóképzés rapid feláldozását, egy jó szándékú, de az adott körülmények között valószínűleg megvalósíthatatlan elképzelés oltárán.*

Munkáját, először bizonyára a minisztérium és az OKT döntési kompetenciával rendelkező vezetőihez — köztük Kiss Árpádhoz, aki egyben a „Köznevelés” felelős szerkesztője volt — küldhette el. Ahogy korábban láthattuk, az egységes nevelőképzés megvalósíthatóságát illetően neki is komoly fenntartásai voltak,²¹¹ s több ezzel kapcsolatos alternatív javasla-

²¹⁰ *Megnyílnak...*, 1947/17. 378. o.

²¹¹ Az OKT 1947. január 27-i javaslatában olvashatjuk: „A Tanács tisztában van azzal, hogy más elgondolások is lehetnek legalább ennyire eredményesek. Hogy maga előre nem határozott álláspont számára igyekezett az érdekelteket megnyerni (sic!), hanem inkább a közös megegyezés létrehozására törekedett, annak magyarázata az, hogy nem óhajtott olyan, egyébként esetleg kielégítő tervezetet Miniszter Úr elé terjeszteni, amelyet a nevelőknek kétségtelenül nagy többségét

tát is semmibe vették.²¹² A minisztériumon belüli átrendeződések következtében azonban — bár hivatali beosztása egyelőre változatlan maradt —, Kiss Árpád is kikerült a tényleges döntéshozók informális köréből,²¹³ ezért valószínű, hogy éppen ő javasolta Rozsonдай Zoltánnak emlékirata folyóirat-cikké formálását, s közlését.

Nem tudni mikor került erre sor, ugyanis hiába kerestük a levéltáros kollégákkal a „Köznevelés” levéltári anyagait, és kutattam át a debreceni

kitevő tanítóság eleve ellenszenvvel fogadott volna. A Tanács javaslatát ilyen értelemben tekintni eredménynek.

*A javaslat megvalósíthatósága iránt a Tanács a tárgyalások folyamán több alkalommal kifejezte kétségét. Rámutatott arra, hogy nem tartja valószínűnek, hogy az érettségi után még hároméves követelmények mellett — ezt írja elő a javaslat — elégséges számú hallgató jelentkezék a nevelői pályákra. Nem látja a Tanács biztosítottnak az anyagi megalapozást és a legnagyobb körültekintés mellett sem tudna javaslatot tenni az új akadémiai igazgatóinak és tanárainak személyére nézve. Mind a Miniszter Úr képviselői, mind a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének vezetői azonban eloszlatták ezeket az aggodalmakat és felmentették a Tanácsot az alól, hogy a problémát ilyen vonatkozásban is mérlegelje” — olvashatjuk a Kiss Árpád által fogalmazott, Sík Sándor alelnök által aláírt előterjesztésben. Egy év elteltével, az OKT teljes ülésén beszámolójában a 3 éves nevelőképző főiskola tantervével kapcsolatos komoly fenntartásait hangoztatta, s arra kérte a minisztert, hogy azok tantervét csak a „kísérleti idő” végéig hagyja jóvá. (MOL XIX-I-1-j-30743/1947 (18.d.) 80/1947. sz.; KÁGY A/1/3.; részlet: *Dancsné szerk.* 1979. 673–678. o. *Beszámoló...* 1948. 25–27. o. Kiemelés tőlem — D. P.)*

²¹² Az OKT 1948. február 5-i, teljes ülésén Kiss Árpád szavá is tette: „Bár az OKT az elmúlt 2 év alatt behatóan foglalkozott a köznevelési reform következtében a nevelőképzés terén elkerülhetetlen változásokkal, a felkeresés és a rövid határidő mégis meglepetésszerűen érte a Tanácsot. Az a tény, hogy *Miniszter Úr egyáltalán nem utal az OKT 80/1947. szám alatt január 27-én megküldött tervezetére*, arra kényszerítette a Tanácsot, hogy megmaradjon a Miniszter Úr által vázolt keretek között és kizárólag a három év gazdaságos óra-beosztását, és tantervét beszélje meg szakbizottságaival.” (*Beszámoló...* 1948. 25. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

²¹³ Egy 1948. május 10-i, az OKT átszervezését célzó — valószínűleg Mérei Ferenctől, vagy/és Alexits Györgytől származó — feljegyzésben olvashatjuk: „A szervezet jelentősége igen nagy, mert valamennyi tankönyv-, tantervkérdés hozzá tartozik. E szervezet hosszú időn át egyáltalán nem volt a mi kezünkben és így csak partizántevékenységet fejtettünk ki abban. *Több kérdésben, így főként a Pedagógiai Főiskolák kialakításában kifejezetten a Tanács ellenállásába ütköztünk, és ez egy teljes évvel késleltette a Főiskolák felállítását. Az elmúlt hat hónapban a helyzet sok szempontból megváltozott. A Tanácsba alacsony funkcióbba bekerült Simonovits Anna, nagy tekintélyre tett szert, és így ma a Tanács egész működését ellenőrzi. Ezzel egyidejűleg Gyalmos elvtárs a minisztériumban teljes egészében a kezébe vette a Tanács kontrollját, s ügykört redukálta.* A Tanács szervezeteének és összetételének megváltoztatására azért van szükség, mert az elkövetkező reformok során a Tanács könnyen válhat, ha nem is az ellenállás, de legalábbis a habozás és a taktikázás magvává”. Kiss Árpád pozíciójának gyengülésére utal az is, hogy miután hosszasan kifejtették a szükségesnek vélt szervezeti és személyi változtatásokat — köztük a tanítóképzőkkel foglalkozó előadó státuszának megszüntetését —, megjegyezték: megvalósulásuk esetén 3 munkatárs, köztük Kiss Árpád jelenlegi beosztásában maradhat. (MOL XXVI-1-I-a, 5. d. 27. t. Kiemelés tőlem — D. P.)

Kiss Árpád Gyűjtemény iratait,²¹⁴ erre utaló dokumentum nem került elő. Valószínűleg 1947 decemberében, vagy 1948 januárjában. A szakmai folyóiratoknál megszokott átfutási időt figyelembe véve, az anyag egy korábbi változata, eredetileg talán két héttel vagy egy hónappal korábban jelent volna meg, ám a február 19-i értekezletet követően, a február 24-i miniszteri beszéd után bizonyos változtatásokat hajthattak végre a szövegen. Rozsonдай Zoltán várakozásaitól eltérően ugyanis *a tanítóképzőkre vonatkozó döntést ezúttal nem előzte meg ügyosztályközi véleménycsere, s feltételezhetően a nevelési ügyosztály fentiekben ismertetett értekezletén kész helyzet elé állították*. Nem nyitottak érdemi vitát a kérdésről, csak — az egyébként korántsem jelentéktelen — részletkérdésekben lehettek nyitottak a tanítóképzésért felelős ügyosztályvezető javaslatainak érvényesítésére. Ezáltal, s Ortutay Gyula beszéde nyomán Rozsonдай Zoltán kényes helyzetbe került: *jogszerű ügymenet esetén ugyanis, egy kötelességtudó köztisztviselő a döntés-előkészítés folyamatában hallatja véleményét, s a határozat megszületése után lojálisan végrehajtja, — de nyilvánosan semmiképpen sem vitatja azt*.

Ez esetben azonban „nem osztottak neki lapot a játszmában”, nem fejthette ki érveit szakterülete sorskérdésében. Így, mivel a döntés de facto megszületett — s akkor éppen a VKM-beli „tisztogatás” előkészületei zajlottak (Pálffy Endre személyében áprilisban Ő is új főosztályvezetőt kapott)²¹⁵ —, háromgyermekes családapaként, fegyelmezett minisztériumi tisztségviselőként tudomásul vehette volna a helyzetet, s visszakérhette volna, az új helyzetben „már nem aktuális” írását. Tíz hasonló helyzetű minisztériumi tisztviselőből kilenc valószínűleg így tett volna — s mivel a megelőző évtizedek tekintélyelvű közegében szocializálódtak, s egy hierarchikus államigazgatási szervezet alkalmazottai voltak —, aligha várhatnánk tőlük egyebet.

²¹⁴ A kutatás engedélyezéséért, előzékeny támogatásáért köszönettel tartozom Kozma Tamás és Kiss Endre professzor uraknak, s a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke munkatársainak.

²¹⁵ Ortutay Gyula 1948. április 9-én 4650/1948. számú rendeletével, „közoktatásügyünk és művelődéspolitikánk célkitűzéseinek, és ezáltal népünk művelődési színvonalának fokozatos emelése” érdekében, azonnali hatállyal életbe léptette a minisztérium új ügy- és személyzeti beosztását, melynek következtében a vezetők többsége kicserélődött. „12 főosztályvezető közül (egyelőre) 5 maradt meg beosztásában, 7 helyen új ember folytatta a munkát. Az ügyosztályvezetők közül 10 vezethette tovább az ügyosztályt, 14 helyre viszont új ügyosztályvezető került”. (Welker O. 1945–84. 48. és 55. o.; T. Kiss T. 1993. 104–107. o.)

Rozsondai Zoltán azonban másként — e sokkal kockázatosabb helyzetben is —, az 1946. évihez hasonlóan döntött. Talán azért, mert nem ismerte/ismerhette teljes mélységében az informálisan már kiépült, ám formálisan még nem manifesztálódott pártállami struktúra természetét, a MKP-MDP valós befolyását,²¹⁶ s hitt a közzétett racionális javaslatok — nyilvánosság révén megnövekedett — súlyában, s az egyelőre intern döntés nyilvánossá válása előtt, még változást remélt a miniszter álláspontjában. Talán, mert felelős KÖZtisztviselőként egyszerűen „nem hallgathatott”; diplomatikus változtatásokkal, sietve, — még a vonatkozó miniszteri rendelet megszületése előtt — publikálta emlékiratát.

A „*Pedagógiai Főiskola és a tanítóképző intézetek*” című tanulmányát²¹⁷ — lojalitását demonstrálva — Ortutay Gyula azon parlamenti megállapításával kezdte, amely az általános iskola mellett, a nevelőképző főiskola megteremtését, az 1868: XXXVIII. tc. óta a legjelentősebb oktatástörténeti fejleménynek minősítette. „*Az általános iskola és a pedagógiai főiskola megjelenésével nevelési intézményeink egész sora sorvadásnak vagy átalakulásnak indult, megszűnt, vagy az elmúlás felé tart. Szinte egyetlen nevelési, tanítási intézményünk sincs, amelynek életében ne jelentene lényeges változást megszületésük, fejlődésük*” — írta, leszögezvén, hogy tanulmányában „a tanítóképző-intézetek helyzetét, ezek sorsára való hatását” vizsgálja részletesen.

Minisztere iránti lojalitásának nyilvánítása mellett, fontosnak látta, hogy „a tanítói vonalat” is biztosítsa törekvéseikkel kapcsolatos rokonszenvéről: „A népiskola megszűnőben van. A múlt tanítója a szak-jellegű tanításra — képesítésének megfelelően — általában nem alkalmas. A jövő tanítójának, nevelőjének alkalmasnak kell lennie mind az osztály-, mind a szaktanításra. *A népiskolai tanítók elérték hosszú küzdelmük célját: a főiskolai nevelőképzést. Az új nevelők mind általános műveltség, mind szakműveltség, mind illetmény tekintetében felzárkóznak, a más főiskolai képesítésük mellé. ... Be kell következnie a hivatásuk fontossága alapján megérdemelt társadalmi megbecsülésüknek. Kendőzés nélkül megmondhatjuk: a társadalmi felszabadulás iránti küzdelmük jogos küz-*

²¹⁶ Novák Károlyllyal való jó viszonya ellenére sem valószínű, hogy parasztpártiként rendszeres információkkal rendelkezett volna a kommunista párt különböző szakmai fórumainak határozatairól, terveiről, s természetesen fogalma sem lehetett minisztere kettős pártkötődéséről.

²¹⁷ Rozsondai Z. 1948. 77–81. és 105–108. o. (Kiemelés részben tőlem — D. P.)

delem volt. ... Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a tanítói, az általános iskolai nevelői pálya vonzó hatása és megbecsülése elsősorban a nevelő megfelelő életkörülményei biztosításának függvénye.” Ugyanakkor a reális perspektívák mérlegelésére, tudomásul vételére ösztönözte a tanító-ságot: „Az általános iskola nevelőinek munkaterülete a pedagógiai főiskola egyre fokozódó működésének hatására a képesítés és képesség szerint fog rendeződni. Népiskolai tanítóink nagyobb része az általános iskola alsó tagozatában találja meg majd munkaterületét. A másik, kisebb része képességénél fogva, szakjellegű műveltségének szakosító tanfolyamok, önképzés útján való elmélyítésével a felső tagozatban. A fokozatos rendeződésnek ez a természetes iránya azonban nem kerülhet el-lentétbe az általános iskola egység gondolatával” — szögezte le, majd meggyőződéssel hangsúlyozta: „Az alsó tagozati osztálytanítói munka sem jelentőség, sem teljesítmény tekintetében nem kisebb értékű, mint a felsőé. Éppen ezért mindenképen kívánatos azonos értékelése”.

Miután lehetséges opponenseit jó szándékáról, szempontjaik messze-menő figyelembevételéről biztosította, rátért tulajdonképpeni témájára, arra, hogy mi is teszi a tanítóképzők kérdését oly fontossá:

„1. Jelenleg köznevelésünknek ez a leglényegesebb és legidőszerűbb kérdése.

2. *A pedagógiai főiskola, a tanítóképző-intézetek előtt a »lenni, vagy nem lenni« nagy kérdését vetette fel. A főiskola kifejlődésével a tanítóképzők — előbb vagy utóbb — megszűnnek vagy átalakulnak. Tanárságuk eddigi, középiskolai tanári rendű munkaterülete is megszűnik. Sorsfordulójuk előestéjén szükségesnek tartjuk köznevelésünk helyes irányú fejlődése érdekében annak a megvizsgálását, hogy miféle új munkaterületek felé tartson az útjuk.*

3. *A pedagógiai főiskola az egy személyben osztály-, és szaktanításra alkalmas nevelő kialakítását tűzte ki céljául. Az első feladat kimondottan tanítóképzési feladat. Ezzel eddig Magyarországon kerek 100 éven át csak a tanítóképző-intézetek foglalkoztak. A pedagógiai főiskola, a jövő nevelőképzés éppen ezért nem nélkülözheti a tanítóképző-intézetek gazdag tapasztalati és elméleti munkásságát, értékeit.*

4. *Meggyőződésünk, hogy a tanítóképző-intézetek munkásai, értékei a pedagógiai főiskola második feladatának, a szaktanításra alkalmas ne-*

velők képzésének szempontjából is teljesen komoly mérlegelésre érdemesek.²¹⁸

5. A tanítóképző-intézetek, általában szakiskoláink, iskolarendszerünkben „kisebbségi életet” éltek. A kisebbségek sorsát lényegében a többség intézi. *A tanítóképző-intézetek sorsfordulóján a köznevelés érdekében állónak tartjuk azt, hogy lényegükről, fogyatékosságaikról, értékeikről tárgyilagos képet adjunk. A következőkben a múlt futó érintése alapján, részletesen foglalkozunk a mával és az elkövetkező és elmúló hónapokkal.* A helyes diagnózis és prognózis felállításához kell a múlt ismerete. ...

A ma tanítóképző-intézete a múlt népiskola osztálytanítói szükségletére, tehát az általános iskolának csak az alsó tagozatára adhat megfelelő nevelőket. Szakképesítést nem nyújt. Öt év alatt nem is nyújthat.²¹⁹

Tanítóképző-intézeteink kettős célkitűzésüket: az általánosan művelt ember és a... kiváló tanító kialakítását nem valósíthatják meg. Mind az általános műveltségéből mind a tanítói szakműveltségéből csak alapos ízelítőt adnak növendékeiknek, komoly elmélyülési lehetőségre nincs idő. ... *A tanítóképzői ismeretszerzést sokoldalúság, bizonyos szétszóródottság, felületesség jellemzi.* Ennek legfőbb okát abban látjuk, hogy a tanítóképző-intézetekben, illetőleg líceumokban a heti 1–2 órás tantárgyak vannak túlsúlyban, szemben a gimnáziummal, amelyben 3–5 órás tantárgyak vannak többségben. Amíg a gimnáziumban a heti 1–2 órás tantárgyak száma, a tantárgyak 31%-a, addig a tanítóképzőben 67%-a, a líceumban 57%-a. A heti 3–5 órás tantárgyak száma a gimnáziumban a tantárgyak 69%-a, a tanítóképzőben 33%-a, a líceumban 43%-a. A tanítóképzőben jelenleg 7, heti 1 órás tantárgy van!” — írta Rozsondai Zoltán, hozzátéve, hogy ugyanakkor *„az ismeretnyújtás helyes módszeres útjának, az öntevékenység, munkáltatás elvének követésében iskoláink élén jártak a tani-*

²¹⁸ Érvélese itt — korántsem véletlenül — a tanítóképző intézeti tanárok miniszterhez intézett manifestumával azonos.

²¹⁹ Rozsondai Zoltán teljesen jogos, súlyos megállapításával szembehehelyezkedett a tanítóság azon törekvésével, mely a *népiskolai tanítói oklevél I–VIII. osztályra* jogosító jellege folytán, külön továbbképzés nélkül alkalmasnak vélte önmagát *az általános iskola valamennyi osztályában való tanításra*. Ha ennek sikerült volna érvényt szerezniük, akkor eltűnhetett volna a nép- és az általános iskola közötti — éppen a szakrendszerű tanítás, és a képzetesebb tantestület folytán alapvető — különbség.

tóképző-intézetek s ebben a tekintetben általában mintaszerű munkát végeznek.”

Komoly értékei a középfokú tanítóképzőknek *a gyakorló népiskolák* is, amelyek „valóban mintaiskolák. Döntő szerepük van a mai, tapasztalati alapra épített, helyes módszerű népiskolai tanítói munka kialakításában. A tanítójelölt ötéves tanulmányi ideje alatt átlag 350-400 félórás tanítást lát. Ezzel szemben *önállóan átlag csak 10-szer tanít, ami nem elég a gyakorlati készség elsajátítására*” — írta, saját tanítóképzős tapasztalataira is emlékezve Rozsondai, kartársaihoz hasonló *kritikával illetve a hároméves liceum és a kétéves tanítóképző „kényszerű és 1941-ben átmenetinek szánt, azóta állandósult különös házasságát”*. ...

Ezt követően a tanítóképzők növendékeinek társadalmi összetételével kapcsolatos — az idő előrehaladtával egyre gyakoribb — észrevételekre reagált: *„Tanítóképzőink legjobb tanulóanyaga mindenkor a szegény, egészséges, érintetlen társadalmi rétegek feltörő tanulói voltak. Ebben a tekintetben, a tanítóképzés virágkora az 1930-as évek körül volt, amikor a tanítói pályára az alkalmasság szempontjából erősen megrostált, csak jeles és jórendű tanulók voltak felvehetők. A liceum életbeléptetésével megszűnt ez az egészséges kiválasztás s a tanítóképző-intézetek és liceumok tanulóanyagának szintje erősen lesüllyedt”* — ismerte el a szerző, a probléma felvetése módjával egyben a lehetséges megoldásra is utalva.

Indirekt módon, taktikusan vitába szállt a tanítóképző intézeti tanárokkal kapcsolatos sommás megállapításokkal is: *„A tanítóképző-intézeti tanárok általában egyszerűbb, népi szülők gyermekei. A legkiválóbb tanítóképző-intézeti tanulókból kerültek ki. Haladásuk útján — írta, személyes emlékeire is utalva — általában szegénység kísérte őket. Gyermekkoruk egyetlen nyelve általában az anyanyelv volt. Az otthon kevés anyagi és szellemi útravalóval láthatta el őket. A tanárnő-jelöltek helyzete általában kedvezőbb, akár a tanítónő-jelölteké. ... Közoktatási, társadalmi rendszerünk szerkezete sem volt túl kedvező haladásukra. Bár az Apponyi-Kollégiumba való felvétel alapfeltétele a kitűnő-rendű előtanulmány volt, s ennek megfelelően a tanítóképző-intézeti tanárjelöltek a legélesebben megrostált pedagógus-jelöltjeink voltak, munkásságukat mégsem kísérhették a komoly egyetemi tanulmányokkal rendszerint együtt járó tudományos fokozatok. Ezek megszerzésének feltételei: a tehetség, a szorgalom és a lehetőség. A tanítóképző-intézeti tanárjelöltekben hiány-*

talánul megvolt az első kettő, *hiányzott* azonban a harmadik, a lehetőség: *a középiskolai érettségi, mint alaki feltétel*. A kiváló középiskolai tanárjelölt tanulmányának természetes velejárója volt a tudományos fokozat megszerzése, a kiváló tanítóképző-intézeti tanárénak ennek elmaradása. Az állami tanítóképző-intézetek — egy kivételével — vidéki kisvárosokban vannak. A tudományos továbbképzés lehetősége is kedvezőtlen. A külföldi és belföldi ösztöndíj — főként a múltban — különös ritkaságként hullott a tanítóképzők felé. A tanárság...főiskolai és egyetemi tanulmányai során a tanítóképző-intézet már említett fogyatékosságaiból adódó hátrányokat leküzdötte...

Az állami tanítóképző-intézeteknél jelenleg működő tanárok képesítésének minőségi megoszlása a következő: a szaktárgyakból kitűnő-dicséretes 85%, jeles-jó 13%, elégséges 2%. A pedagógiai minősítés: kitűnő-dicséretes 79%, jeles-jó 20%, elégséges 1%. A tanárság kiváló képesítésének és munkájának kell tulajdonítanunk azt a tényt, hogy az 5000/1945. M. E. sz. rendelet 2. § (2) bekezdésének b) pontja alapján, alkalmatlanság címén az állami tanítóképző-intézeti tanárok közül mindössze két tanárt a tanári létszámnak csupán 0,9%-át bocsátották el. Az a) pont alapján elbocsátottak száma 5% s ez is alatta marad a pedagógus elbocsátások átlagos mértékének.²²⁰ ... A... közoktatási rendszerünkben adódó minden gátlás ellenére van a tanítóképző-intézeti tanárságnak egyetemi r. tanára, vannak magántanárai, doktorai, szívesen látott egyetemi tanársegédei, gyakornokai. Az utóbbi időben a tanítóképző-intézeti tanárjelöltek kiváló teljesítményének a szegedi tudományegyetem kara részéről való méltánylása és elismerése eredményeként számuk egyre emelkedik. ...

*A tanítóképző-intézeti tanárképzés minőségi képzés volt és nem tartott lépést a jelentkező szükséglettel. Ennek következtében, főként a nem állami intézetekben, időnként erős tanárhiány jelentkezett. A hiányt a középiskolai tanárok alkalmazása szüntette meg” — konstata*ltta Rozsondai Zoltán, egyben az államosítás előtti végső leltárát adva a középfokú tanítóképzők fenntartó szerinti megoszlásának:

²²⁰ Itt az igazolási eljárások eredményeire utal Rozsondai Zoltán.

állami tanítóképző-intézet	9
állami tanítónőképző-intézet	4
rk. tanítóképző-intézet	6
rk. tanítónőképző-intézet	25
gk. tanítóképző-intézet	1
ref. tanítóképző-intézet	3
ref. tanítónőképző-intézet	5
evang. tanítóképző-intézet	2
evang. tanítónőképző-intézet	1
izr. tanítóképző-intézet	1
rk. leánylíceum	3
Összesen:	60

A 13 állami és 47 egyházi képzőben (líceumban) az 1946/47. tanévben 294, ill. 663 tanítóképző intézeti tanár és gyakorlóiskolai tanító működött, a tanítóképző-intézeti tanulók száma 12 156 volt . Valamennyiük számára létkérdés, hogy „*mi lesz a tanítóképző-intézetek sorsa? Hogyan illeszthetők be új nevelési rendszerünkbe úgy, hogy ez mindenképpen nevelési rendszerünk érdekét szolgálja s e mellett a közérdek összhangba hozható legyen, a tanítóképző-intézeti tanulók és nevelők érdekeivel?* ... A hangsúly *az elsőn van*” — szögezte le Rozsonдай Zoltán hozzátéve, hogy mivel „két pedagógiai főiskola már megnyitotta kapuit, nyilvánvaló, hogy *amilyen mértékben terebélyesednek a főiskolák, olyan mértékben sorvad el a jelenlegi tanítóképzés.* Következő fejtegetéseink e tényen alapszanak. Köznevelésünk fejlődése ebben az irányban halad, s ma minden munkásának az a feladata, hogy támogassa ezt az irányt.”

Az általános iskolák mihamarabbi, színvonalas kiépítése érdekében a pedagógiai főiskolák létrehozását ösztönző kultúrpolitika támogatása, képviselete azonban — Rozsonдай Zoltán szerint — nem zárja ki, sőt kifejezetten igényli az átmenet mikéntjének komoly mérlegelését. „a jelenlegi tanítóképző-intézetek új nevelési rendszerünkbe való beillesztésének, felszámolásának három lehetősége van: 1. a jelenlegi tanítóképzés folyamatának haladéktalan megszüntetése; 2. mindaddig változatlanul való megtartása, amíg a pedagógiai főiskolák rendszere teljes mértékben ki

nem épül; 3. a képzés fokozatos megszüntetése, elsorvasztása, a jelenlegi képzési rendszer érintetlenül hagyásával vagy átmeneti átalakításával.

A tanítóképzés azonnali leállítása súlyosan érintené mindazokat a tanulókat, akik hivatástudattal léptek a tanítói pályára. Szerzett jogokat sértene. A központi intézkedés tervszerűségébe vetett hitet, annak hitelét ingatná meg, ami a tanítóképző-intézeti — líceumi viszonylatban már úgyszólván eléggé megtépázott. Egyébként is *köznevelésünkben nevelői hiány van*. Az első megoldást tehát el kell vetnünk.

A második lehetőség választását, *a tanítóképzésnek még hosszabb ideig való érintetlenül hagyását*, szintén elvetendőnek tartjuk. A tanítóképzés... fogyatékosságai régebben is égetően szükségessé tették volna gyengeségeinek megszüntetését. ...

A tanítóképző-intézetek kérdéseinek megoldására a harmadik lehetőség marad: az intézetek fokozatos megszüntetése a jelenlegi képzési rendszerének átmeneti átalakításával. ...[Ennek] kettős irányúnak kellene lennie: az egyik a középiskolai színvonalnak megfelelő általános műveltség biztosítása, a másik az eddigi osztálytanítói képzésnek szakjellegű képzéssel való kiegészítése. ...

A pedagógiai főiskolák... csak fokozatosan építhetők ki. Általános iskolai életünkre való hatásuk csak három év múlva jelentkezik, s a rendkívül nagy tanárhányt tekintve akkor is csak kis mértékben. Jelenlegi tanítóképzőink már feleslegesen ontják az általános iskola alsó tagozatában való tanításra alkalmas tanítókat. Mindenképpen *célszerűnek tartjuk... a jelenlegi tanítóképző-intézeteknek, vagy azok egy részének az átmeneti időben való olyan átalakítását, hogy az általános iskola felső tagozata részére is szaktanításra legalább részben alkalmas tanítókat bocsáthassanak ki*. E feladat megoldására tanítóképző-intézeteink jó részét személyi és felszerelési tekintetben egyaránt alkalmasnak tartjuk. *E különleges feladat... a jelenlegi tanulmányi időnek hat évre való átmeneti felemelésével oldható meg*. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak átmeneti megoldásnak tekintjük a kérdés ilyen rendezését, s a nevelőképző főiskolák teljes üzembe helyezésével ezek az osztály- és egyben szakjellegű tanításra alkalmas tanítókat képző intézetek is bezárnák kapuikat. Azt is hangsúlyozzuk, hogy amennyiben a szakjellegű nevelőknek a nagy és gyors szükségleteknek megfelelő mennyiségben és időben való kibocsátása a pedagógiai főiskolák és szakosító tanfolyamok működése révén már most

biztosított, a szaktanítóknak a jelzett módon való átmeneti képzése tárgyaltan. *Elgondolásunk szerint a tanítóképzők alsó négy osztálya a gimnáziumokkal azonos értékű, elmélyült tárgyi tudást, általános műveltséget adna, s érettségi vizsgálattal fejeződne be; a felső két év pedig csak szaktárgyi ismeretet és pedagógiai szakműveltséget nyújtana. Az első év az osztálytanításra, a második a szaktanításra való gyakorlati készséget fejlesztené ki*” — fejtegette az 1938-ban törvényerőre emelt tanítóképzési koncepciót (több tantestület javaslatával összhangban), a szaktanítóképzés új elemeivel kiegészítve — Rozsonдай Zoltán.²²¹ Kitért a továbbképzés, a pedagógiai főiskolákkal létrejövő új felsőoktatási rendszerbe való beillesztés lehetőségére is: „A képzés a szükséghez képest részben tanfolyamokon részben a főiskola esetleges későbbi hallgatása révén lenne elmélyíthető.”

Majd javaslata potenciális ellenzőihez fordult, annak bizonyítására, hogy elképzelése nem pusztán az átszervezéssel léteben veszélyeztetett ügyosztály vezetőjének a status quo-védő akciója, hanem, egy az általános iskola ügye iránt elkötelezett, — „az osztálytanítói túlképzés” problémáit sokoldalúan értő — szakembernek, az optimális megvalósítás útját vázoló koncepciója: „Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a tanítóképzés csupán osztálytanítói képesítő jellegének további fenntartása merőben pénzparazárás s az elhelyezkedni nem tudó, illetőleg elhelyezésre nem alkalmas szellemi munkanélküliek termelése.²²² *Köznevelésünknek hosszú ideig nincs szüksége csak osztálytanítókra, ellenben égető szüksége van szaktanítókra, tanárookra, vagy olyan osztálytanítókra, akik szakjellegű tanításra is képesek.* Véleményünk szerint sokkal egyszerűbb, célszerűbb, eredményesebb és olcsóbb a szaktanítónak a jelenlegi tanítóképzés keretének átmeneti kibővítésével való képzése, mint végzett tanítóknak tanfolyamok

²²¹ Rozsonдай Z. 1948. 105–108. o. (Kiemelés részben tőlem — D. P.)

²²² „Minden meglévő nép- és általános iskolának teljesen osztott alsó tagozatú iskolává való kiépülése esetén a tanítói szükséglet, tehát az ideális maximális szükséglet 29 528 fő lenne. Jelenleg 27 023 működő tanítónk van, s mintegy 3700 okleveles tanító kéri állami kinevezését, tehát osztálytanítóink száma máris túlhaladja azt a maximális szükségletet, amelyet összes nép- és általános iskoláink alsó tagozatainak teljesen osztottá való kiépítése kívánna meg. Ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy rendes tanítóképző- intézeteink évente átlag 1800, a dolgozók tanítóképző-intézetei pedig átlag 250 tanítót bocsátanak ki, még akkor is erős osztálytanítói túltermelésről kell beszél-nünk, ha a nyugdíjazás és halálozás folytán bekövetkező 4-5%-nyi fogyást, évente 1200–1400 tanítónak a szolgálatból való kiválását is figyelembe vesszük” — szögezte le Rozsonдай Zoltán. (1948. 105–106. o.)

*útján való kialakítása.*²²³ A tanítási munkával párhuzamos tanulás sohasem lehet olyan értékű, mint a tanítási munka terhéől megszabadult tanulás. Egyébként is az általános iskola szaknevelői szükséglete oly nagy, hogy véleményünk szerint még akkor is hosszú időbe telik a szükséglet kielégítése, ha a szakjellegű nevelőképzés négy helyen: a pedagógiai főiskolákon, a továbbképző tanfolyamokon, a tanítóképző-intézetekben a már jelzett módon, valamint a tanárképző-intézetekben teljes üzemben történik” — hangsúlyozta, a későbbiek ismeretében teljes joggal Rozsondai Zoltán.

Koncepciója racionális megfontolás eredménye volt: a tanítói túlképzés, és a szaktanár hiány problémáira próbált átmeneti megoldást kínálni, olyan helyzetben, amikor az — akkor működő általános iskolává fejlesztendő intézményekben, különböző becslések szerint 15–25 000 szaktanár hiányzott,²²⁴ s (a létrejött pedagógiai főiskolák 1950-től évente csak néhány száz, jobb esetben 1-2 ezer tanár kibocsátást tettek lehetővé). Számításai szerint ugyanis, csak az akkor már működő 40 000 pedagógus természetes fogyásának pótlására évente 2000 új pedagógusra lett volna szükség, ami az addig működő 60 tanítóképző teljes volumenének megfelelő szám, amihez hozzáadódik a hiányzó tanárok pótlásához szükséges létszám. *Rozsondai Zoltán* diplomatikusan kitért a nevelőképző főiskolák számára, s azok szükséges volumenére vonatkozó számítások elől („ez nem lehet jelenlegi fejtegetésünk feladata”). *De gondolatmenetével teljesen egyértelművé tette, hogy az általános iskola kiépítésének időszakában, a megnövekedett szaktanár-szükséglet kielégítésére a meglévő tanerők, eszközök, intézmények optimális felhasználásával, a célnak megfelelő továbbképzésükkel/továbbfejlesztésükkel látta csak — legalábbis*

²²³ A képzés minősége szempontjából vitathatatlan érvelés gyenge pontja, hogy — érthetően — nem számolhatótt kellően az akkor még kevésbé súlyosnak érzékelt, ám egy éven belül égető pedagógushiánnyal. Utóbbi esetben ugyanis, a szaktanítói tanfolyam hallgatói nem nélkülözhetők az általános iskolákból tanulmányaik éveire. 1956. május 21-én a minisztérium akkori vezetői éppen ezzel magyarázták „a pedagógusképzés színvonalát illető kényszerű engedményeiket”. (Erdely-Grúz Tibor miniszter 1956. május 21-i előterjesztésében MOL XIX-I-2-m- 152/1956. 25. d. és M-KS-276-91/33. öe.)

²²⁴ *Tesléry Károly* 1946 nyarán — a VKM népiskolai/általános iskola ügyosztályán feldolgozott országos felmérés alapján úgy vélte, hogy akkor az országban csak a népiskolák elkerülhetetlen fejlesztéséhez az alkalmazásban álló 22 560 tanító mellett további 5549 tanítóra volt szükség, s ennek még kb. kétszeresére az általános iskolák megteremtéséhez, vagyis összesen kb. 15 000 pedagógusra. (1946/12. 2–3. o.)

rövidtávon —, **elfogadható minőség mellett kezelhetőnek a helyzetet.** Érzékeltette: *ilyen tanárszükséglet mellett, — az ország akkori helyzetében, amikor a felsőfokú képzés gyors személyi, tárgyi és finansziális feltételei egyaránt hiányoztak*²²⁵ —, a pedagógusképzés (úgy, ahogy) legnagyobb volumenét adó intézményhálózatát, **a tanítóképzést felszámolni, irracionális lépés lenne, melynek (a szükséges létszám „gyorstalpaló tanfolyamokon” való biztosítása révén) csak a pedagógusképzés színvonala láthatja kárát.**

Az országos szaktanárihiány és a pedagógusképzéssel kapcsolatos megnövekedett elvárások idején — s a méltányosság elemi követelményei folytán — ugyanilyen racionális megfontolást igényelt Rozsondai Zoltán szerint, az is, hogy *„mi legyen a tanítóképző-intézeti tanárság és a gyakorlóiskolai tanítóság sorsa? A kérdést nevelési rendszerünk szükséglete és a tanítóképző-intézeti tanárság és gyakorlóiskolai tanítóság képesítése, annak értéke és eddigi működése dönti el.* Ez határozza meg új munkaterületét. Ez a munkaterület kétféle jellegű: az első munkaterület felvevőképesége korlátozott, és kiválasztás alapján foglalható el. A második munkaterület felvevőképesége nagy, s elfoglalásához kiválasztásra nincs szükség. Az első munkaterülethez sorolhatjuk a tanítóképző-intézetek részbeni utódját, a pedagógiai főiskolát és gyakorlóiskoláját a központi és külső tanügyigazgatást, a szabadművelődés területét s a jelenleg működő középiskolákat. A másodikhoz tartoznak az általános iskolák, az óvónőképző-intézetek a tanítóképző-intézetekből esetleg kialakuló középiskolák. ...

²²⁵ „Felvetődik még a kérdés: *milyen lesz az átalakulás üteme, az intézetek fokozatos megszűnése. Ezt a kérdést a pedagógiai főiskolák kifejlesztésének üteme határozza meg.* Ez pedig az ország pénzügyi lehetőségeinek s az intézetek benépesítésének a függvénye. A benépesítés is lényegében pénzkérdés. Egy intézmény benépesülése két módon történhetik: mesterségesen és természetesen. A mesterséges benépesítés eszközei: az ingyenes tanulás biztosítása, a tanulásra való berendelés, a jövő munkahely kötelező biztosítása. Mondanunk sem kell, hogy ennél sokkal értékesebb a természetes benépesülés. Ennek alapja a főiskola természetes vonzó hatása, s az általános iskolai nevelő, életkörülményeinek a mainál jóval kedvezőbb, a más főiskolai képesítésűek életkörülményeivel egyenlő mértékű biztosítása. *A legfőbb kérdés tehát pénzkérdés*” — írta Rozsondai Zoltán, nem hagyva kétséget aziránt, hogy a háború következményeivel és a békeszerződésben előírt kötelezettségekkel birkózó Magyarországon ez könnyen az egységes általános iskolai nevelőképzés bevezetése Achilles-sarkának bizonyulhat... (107. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

*A pedagógiai főiskola feladata, az egy személyben osztály- és szaktanításra egyaránt alkalmas nevelő kialakítása. A feladat első része kimon-
dottan tanítóképzési feladat, s ezt a tanítóképzők 5 év alatt oldották meg...
A polgári iskolai tanár képzése, aki egy személyben osztály- és szaktanítá-
ásra alkalmas nevelő, tehát megfelel a pedagógiai főiskola nevelőképzési
célkitűzésének, 4 évig tartott. A pedagógiai főiskola e kettős célt kívánja
elérni. Ebben a rendkívüli vállalkozásában véleményünk szerint nem nél-
külözheti a tanítóképző-intézeti tanárság ama kiváló tagjainak munkássá-
gát, akik tudományos és pedagógiai felkészültségük mellett egy személy-
ben osztály- és szaktanításra is képesítették, s így elsősorban lennének
hivatottak az új főiskola kettős célkitűzésének megvalósítására. ... [A]
főiskolák tanári testületének további kiépítésénél elsősorban a tanítókép-
ző-intézeti tanárság soraiból erre alkalmas tanárok kiválasztására kell tö-
rekedni” — hangsúlyozta, az addigi gyakorlat alig leplezett bírálataként
Rozsonдай Zoltán, tanítóképzős pedagógusokat javasolva az óvónőképző
intézetek, a tanügyigazgatás, a tanfelügyelői kar, a szabadművelődés és
az egyéb közép-illetve általános iskolák tanári karaiba is.*

„Bárhogy alakul is a nevelőképzés újjászervezése, a fejlődés irányá-
ban kell maradnia, vigyázni kell arra, hogy ne vesszen el semmi abból,
ami most jó, és teljesen kielégíttessék minden lényeges szükséglet” —
idézte befejezésül Rozsonдай Zoltán *Imre Sándor* szavait, az utolsó előtti
pillanatban kérve és korrektül informálva a döntési helyzetben lévőket:
sáfárkodjanak gondos, felelős gazda módján a tanítóképzésben, a tanító-
képzőkben rejlő értékekkel.²²⁶ S bár időtállóan bizonyult tanulmánya
végén jelezte, hogy fejtegetését azzal a hittel írta, hogy „talán ezzel is
hozzájárulhat köznevelésünk szolgálatához”, ebben rövidesen csalódnia
kellett.

Érvelését ugyan figyelemreméltónak találta az Országos Köznevelési
Tanács alelnöke, a nevelőképző főiskolák régi elkötelezettje, *Kemény
Gábor*, aki 1948. március 1-jei Rozsonдай Zoltánhoz írt levelében elis-

²²⁶ Az alábbiakból kiderül, hogy ennek éppen az ellenkezője történt:

- az egyházakkal folytatott iskolapolitikai küzdelem áldatlan következményeként a tanítóképző
intézeti tanárság jelentős része (a szerzetestanárok) elveszték a pedagógusképzés számára, s a
megmaradók egy része is — az egyre rigidebbé váló világnézeti-politikai követelmények érvé-
nyesítése során — elkerült a tanítóképzés területéről;
- az intézménytípus meg gondolatlan átalakítások sorozatán esett át,
- képzési ideje — egy évtizedre — az 1923 előtti szintre csökkent.

merete: „teljesen reális mérlegelés alapján keresed az értékmentés járható útját. Érveid és statisztikai adataid alapján teljesen átérsz az ember, hogy az a kétségtelenül szükséges, és nagyszabású reform, amely 1947. november 17-én megindult, csak így oldható meg egészen, ha a régi intézmények tényleges produktív értékeit át tudjuk menteni.” Ám az ügy érdemi részét illetően leszögezte: „Nagy tapintatot és mégis nagy határozottságot követelő munka ez... (A) *régi tanítóképzők s főleg a felekezeti képzők szelleme maradi*, ennek tulajdonítható, hogy pl. 1928-ban, amikor a tanító társadalom követelte a főiskolai tanítóképzést, éppen a tanítóképző intézeti tanárok ellenezték e tervet; ezzel szemben *egyes tanítóképző(s) tanárok kiváló kvalitása, és a tanítás módszereiben való felkészültségük kétségtelen*: ezt a mai demokratikus időkben nem szabad felhasználatlannul hagyni. Tehát tényleg csak az segít, amit tanulmányodban világosan megírsz: a régi intézmények *fokozatos* megszüntetése, és a kiváló tanítóképző(s) tanárok tehetségükhöz méltó elhelyezése. Így az átmenet nem értékvesztést, ellenkezőleg állandó értégyarapodást jelent” — írta, Rozsondai Zoltánt „a viszontlátásig szeretettel üdvözölve” az OKT akkor már súlyosan beteg, május 15-én elhunyt alelnöke.²²⁷

A tanítóképzéssel kapcsolatos érdemi döntés befolyásolására képes *Mérei Ferenc* viszont érdemi reflexió nélkül tolta félre Rozsondai Zoltán tanulmányát, olyannyira, hogy a MKP Köznevelési Bizottsága számára készült, a tanítóképzők megszüntetésére vonatkozó javaslatában még a tanulmány szerzőjének nevét is rosszul írta: „*A Rozsoldai-féle terv (az átmeneti időre hat évre emelni a tanítóképzőt és szakosítani) — nem elfogadható*” — írta, s még a tanítóképző intézeti tanárokkal kapcsolatos javaslatait sem méltányolta: „A kiadandó rendeletnek lehetővé kell tenni, hogy a tanítóképző intézeti tanárok szaktárgyaikat — személyi elbírálás után — középiskolában is taníthassák”²²⁸ — olvashatjuk a tanítóképzős tanárokkal kapcsolatos változatlan fenntartást tükröző előterjesztésben.

Argumentáció híján magunknak kell megkísérelnünk magyarázatot találni arra, hogy vajon miért nem hatottak Mérei Ferencre Rozsondai Zoltánnak az értékmegőrzésre, a hagyományok, a régi, jó szakemberek új konstellációban való hasznosítására felszólító racionális érvei. Ennek

²²⁷ Az idézett levél a Rozsondai-család birtokában, fénymásolata megtalálható kötetünk 284. oldalán. (Kiemelés részben tőlem — D. P.)

²²⁸ MOL XXVI-I-1-a 5. d. 27. t. (Kiemelés tőlem — D. P.)

egyik oka bizonyára az egyházi nevelőképzés mihamarabbi megszüntetésére irányuló — a katolikus egyházzal kibontakozott politikai birkózásban csak még határozottabbá vált — törekvése volt, márpedig a tanító(nő)képzők kb. 80%-a egyházi (több mint fele katolikus) kezelésben volt. Amíg a generális államosításra vonatkozó határozat meg nem született, a tanítóképzés régi formájának megszüntetése, s az állami Nevelőképző Főiskolákkal való felváltása látszatott a kívánatos célhoz vezető legrövidebb útnak. A másik, ettől korántsem független motívum Rozsondai Zoltánnak a tanítóképzés pozitív hagyományai megőrzésére irányuló szándéka volt. Márpedig ez a képzés a megelőző évtizedekben — Mérei Ferenc és elvtársai számára elfogadhatatlanul —, az állami képzőkben is keresztény-nemzeti szellemiségű volt, s kétségtelenül ilyen felkészítésben részesültek a tanítóképző intézeti tanárok az Apponyi Kollégiumban is. Mivel a „holnapra megforgató” „fényes szelek” éppen ezen tradíciók meghaladását célozták, Méreinél a Rozsondai-féle érvelés kontraproduktívnak bizonyult: ő nem hitt a régi út folytathatóságában, a régi világban szocializálódott, általa világnézeti és módszertani szempontból egyaránt konzervatívnak tartott tanítóképzős tanárok pedagógusképzésben való felhasználhatóságában.²²⁹ „A pedagógiai főiskolák felállítása és kifejlesztése politikai szempontból is elsőrendűen fontos. Legközvetlenebb feladatunk ezeknek az intézményeknek határozott profilú kommunista

²²⁹ Amikor az államosítást követően kiderült, hogy a fakultatív hitoktatásra a pedagógiai gimnáziummá átalakított tanítóképzőkben nagyon sokan jelentkeztek, s hogy kevésbé hajlandók a „le-morzsolódásra” is, a VKM Kollégiumának balatonkenesei értekezletén 1950 januárjában Mérei Ferenc radikális intézkedést javasolt: „a pedagógiai gimnáziumok kérdéséhez ... ott a [hittan] lemorzsolódás 10%. Mindnyájan tudjuk, hogy itt leglényegesebb a kérdés. ... borzalmas dolog, hogy klerikális tanítókat képeznek és jövőre, két év múlva klerikális tanítók mennek ki. Azt javaslom, hogy ebben a kérdésben azonnal hozzunk határozatot. Úgy hiszem ugyanis, hogy ez nem választható el attól, hogy a volt egyházi iskolákról van szó. A nevelői kar figyelemreméltó része az egyház alatt is tanított. ... Úgy gondolom, hogy 4-500 olyan személy van, akinek a szerepe ebből a szempontból jelentős. Véleményem szerint a VKM személyzeti osztályának ezt a kérdést külön meg kellene vizsgálnia, személy szerint végignéve őket. ... Azután a szükségletekhez képest... átcsoportosítást, áthelyezést kell végrehajtani. ... /A/ pedagógiai gimnáziumok esetében nem várhatjuk meg a szívós és lassú munka eredményét. ... /B/avaslom, hogy ezen a ponton a radikálisabb beavatkozás útját keressük. ... Azokat tehát, akiknél a klerikális kötöttség nem olyan természetű, hogy ki kellene őket zárni a tanári pályáról, de olyan természetű, hogy a pedagógiai gimnáziumokban kártékony, át kellene helyezni más gimnáziumokba. A kártékonyság küszöbe a pedagógiai gimnáziumokban alacsonyabban van, mint a többi középiskolában. Ezért javaslom, hogy... itt radikális intézkedések történjenek.” (MOL XIX-1-1-r 2. d. Kiemelés tőlem — D. P.)

főiskolákká való szervezése. *Míg a tanítóképző intézetek az elmúlt idők reakciós szellemű nevelőképzésének melegágyai voltak, s míg ezeket a hagyományokat az államosított képzők sem tudják máról holnapra feladni, a pedagógiai főiskolák hagyománytalan intézmények, tehát maguk alakítanak ki maguknak kommunista hagyományokat*” — írta, egy vélhetően 1948 tavaszán-nyarán papírra vetett feljegyzésében — számunkra Rozsondai Zoltán javaslatainak figyelmen kívül hagyását is indokolva — Mérei Ferenc.²³⁰

A MKP Köznevelési Bizottsága 1948. április 13-i ülésén jóváhagyta Mérei javaslatát, így hat nap múlva napvilágot látott²³¹ *Ortutay Gyula* tankerületi főigazgatókhoz címzett — tájékoztatásul az egyházi főhatóságoknak is megküldött — 160.950/1948. V. 2. számú rendelete:

„A 6650/1945. NE. számú rendelettel létesített általános iskola felső tagozatában általában szakjellegű tanítás lépett életbe, szemben a népis-kola kizárólagos osztálytanításával. *A általános iskola osztály- és egyben szakjellegű nevelői szükségletét az iskola egységének megóvása végett egységesen pedagógiai főiskolákon kívánom biztosítani. Minthogy e feladatot a tanítóképző intézetek nem oldhatják meg, elhatároztam a jelenlegi tanítóképzés fokozatos megszüntetését. Ezt a lépésemet az is időszzerűvé teszi, hogy az általános iskolában mutatkozó rendkívül nagy szaknevelői szükséglettel szemben az osztálytanításra képesített tanítókból felesleg van s a jelenlegi tanítóképzés változatlanul való megtartása éppen ezért a tanítói pályán elhelyezkedni nem tudó szellemi munkanélküliek számának további, nem kívánatos emelkedését eredményezné. Az állami tanítóképző-intézetek és liceumok fokozatos megszüntetése ügyében tehát a következőket rendelem el:*

1. Az 1948/49. iskolai évben — a pécsi délszláv tanításhelvű líceum és tanítóképző-intézet kivételével — *valamennyi állami tanítóképző in-*

²³⁰ Előterjesztés az általános iskolai nevelőképzés (pedagógiai főiskolák) jelenlegi helyzetének és fejlesztési terveinek tárgyában. PIL SzKL 44. f. 41. d. 368. dosszié, MOL XXVI-I-1-a 9. d. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²³¹ Az 1938. évi XIII. és XIV. törvénycikkeket, s a végrehajtásukat átmenetileg felfüggesztő 55.600/1941. számú VKM rendeletet „felülíró” miniszteri utasítás — a pedagógiai főiskolák helyzetének jogi rendezetlensége folytán — „nem jelent meg sem a Magyar Közlönyben, sem a Köznevelésben. [Ezért] a kultuszminisztérium ügyviteli intézkedéseként tekinthető” — írta Rozsondai Károly felettesének a dunántúli püspöknek, 1948. május 25-én. (EOL Soproni Tanítóképző és Liceum iratai 1941–48. 89. d. és ETB 30. cs.)

tézet és liceum, tanítónőképző-intézet és leányliceum I. osztályában, valamint a tanítóképző-intézeti IV. osztályában a tanítást szüneteltetni kell. A liceum és leányliceumok jelenlegi III. osztályos tanulói a liceum IV. osztályában folytathatják tanulmányaikat.

2. A szünetelő liceumi, illetőleg leányliceumi I. osztály helyett a budapesti XII. ker., a bajai, a kiskunfélegyházi, nyíregyházi, pápai és békési áll. tanítóképző intézetben *a gimnázium V. osztálya*, a cinkotai áll. tanítónőképző-intézetben és a jászberényi tanítóképző-intézetben *a leánygimnázium V. osztálya*, a budapesti II. ker. és a győri áll. tanítónőképző-intézetben *az óvónőképző-intézet I. osztálya nyílik meg*. A budapesti VII. ker. áll. tanítónőképző-intézetben, a kőszegi áll. tanítóképző-intézetben a megfelelő iskolaépületek hiánya miatt a szünetelő leányliceumi ill. liceumi I. osztályok helyett új osztály nem nyitható meg.
3. Azokban az intézetekben, ahol az 1948/49. iskolai évben új osztályként a gimnázium, illetőleg leánygimnázium V. osztályát kell megnyitni, *a polgári iskolát végzett tanulók minden felvételi vagy különbözeti vizsgálat nélkül felvehetők* ezekbe az osztályokba. Ezeknek a gimnáziumi vagy leánygimnáziumi osztályoknak átmenetileg *külön helyi tantervet* adok ki.

*A tanítóképző-intézetek tanári testületei jelenlegi szolgálati helyük érintetlenül hagyásával a megszűnő liceumi, illetőleg leányliceumi I. osztály helyében megnyíló új osztályokra kiterjesztetten folytatják működésüket.*²³²

A tanítóképző intézeti tanárok feltétel nélküli alkalmazására vonatkozó módosításban talán Rozsonдай Zoltán kezennyomát regisztrálhatjuk, egyebekben azonban úgy tűnik, elgondolásaiból semmit sem sikerült érvényesítenie. Érvelése, ha nem is észrevétlen, de hatástalan maradt, *ügydöntőnek szánt emlékirata az iskolák fölötti befolyás megszerzésé-*

²³² EOL ETB 30. cs. és a Soproni Tanítóképző és Liceum iratai 1941–48. 89. d.; MREZSL 2. d. f. 53. d. 2957/1948.; PL 3081/1948. (Kiemelés tőlem — D. P.)

Az iskolák államosítást követően a rendelkezés hatályát a 168.098/1948. V. számú, a 45. 500/1948., a 164. 975/1948. V. 2. , a 167. 090./1948. V. 2. számú VKM rendeletekkel volt egyházi képzőkre is kiterjesztették.

(MREZSL 2. d. f. 53. d. 5607/1948.; FML VI. 501. 17. d. 1940/49. és GyMSM SL. XXVI. 60. 1. d. 8/1948–49., XXVI. 61. 1. d. 11/1948–49. sz.)

ért/megtartásáért vívott egyre élesedő politikai küzdelemben, csak emlékiratnak bizonyult, többféle értelemben is:

- Időtálló tárgyszerű értékelését adta (emlékét rögzítette) a középfokú ötéves tanítóképzés teljesítményének.
- Meggyőzően demonstrálta, hogy — az általános iskola nevelőszükségletének biztosítására — a döntésre hivatottak választhattak volna a megvalósultnál járhatóbb, effektívebb, kisebb minőségi veszteséggel járó utat is.
- Maradandó példáját nyújtotta a hivatásának élő, a tanítóképzésért felelős KÖZtisztségviselő hozzáértő, lojális, ugyanakkor bátor kiállásának.

Kezdeményezésének szinte teljes kudarca ugyanakkor rá kellett döbentse, hogy mozgástere, befolyása lényegesen szűkült: *az új politikai konstellációban — ha nem akar belenyugodni a tanítóképzéssel kapcsolatos kedvezőtlen döntések sorozatába —, Ő az, aki tartósan „pedagógiai gerilla harcmodorra” kényszerül...*

Államosítás, pedagógiai gimnázium, négyéves tanítóképzés — menteni, ami menthető

„1948 tavaszán a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte a tanítóképzők megszüntetését” — írta évek múltán egy feljegyzésében Rozsondai Zoltán,²³³ hozzátéve, hogy ezért az egyházi tanítóképzőket²³⁴ államosító 1948. évi XXXIII. tc. nyomán, *szeptemberben* mindenütt „*helyi tantervű humán vagy reálgimnáziumi osztályokban*” kezdték tanulmányaikat az elsősök. Az ily módon gimnáziumi (I.), líceumi (II–IV.) és tanítóképző intézeti (V.) osztályokból álló intézmény helyébe *1949 őszén a négyéves pedagógiai gimnázium* lépett,²³⁵ mely „meg akarta szüntetni a

²³³ Rozsondai Zoltán: A tanítóképzés a múltban és ma. (Feljegyzés 1951. január 20.)

²³⁴ Lásd erről: Faragó L. – Kiss Á. 1949. 286–287. o.; Ortutay Gy. 1965. 393–401. o.; Horváth M. 1975. 141–157. o.; Balogh S. – Izsák szerk. 1980. 448. o.; Fürj Z. 1992. 1206–1218. o.; Mészáros I. 1994. 72 o.; Knausz I. 1998. 27–67. o.; Balogh M. 2000/6. 402–416. o.; Gergely J. 2000. 138–151. o.; Kardos J. 2000. 152–160. o.; Nagy P. T. 2000. 165–194. o.

²³⁵ Az erre vonatkozó elvi döntés az MDP Agitációs és Propaganda Párt Kollégiumának 1949. május 4-i ülésén körvonalazódott: „A Kollégium megbízza a Köznevelési Bizottságot, hogy a középiskolai reform tervébe dolgozza be a pedagógiai középiskolai típus létesítését” — olvashatjuk a határozatban. MOL M-KS-276-86/25.

tanító- és óvónőképző intézetek tanításának jellegzetességét: az ismeretszerzés szétaprózottságát, szétszórtságát, felületességét. Mind az általános műveltség, mind a szakműveltség-adás területén elmélyülésre, alaposagra törekedett, s meg kívánta szüntetni a tanító- és óvónőképzés »zsákutcáját«. Célkritizésének megfelelően, valamennyi osztályt rendkívül feszített óratervvvel és tantervvvel az egységes középiskolai rendszerbe gyömöszölte be. ... *A pedagógiai gimnázium kettős, teljes értékű tantervi célkitűzéseinek megvalósítása súlyos maximalizmusnak bizonyult.* A gimnáziumival közel egyenértékű közismereti, a tanítóképzési és óvónőképzési szakanyagnak négyévi tanulási keretbe való bezsúfolása a heti óraszámnak 38-40, a rendkívüli feladatokkal még magasabbra való emelése rendkívül súlyos megterhelést jelentett a tanulók számára... A volt líceumi osztályoknak pedagógiai gimnáziumi osztályokká való átalakítása gyakorlatilag leküzdhetetlen tantervi nehézségeket hozott,²³⁶ ... ellentmondásai magukban hordozták elmúlásának feltételeit... A Központi Vezetőség a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájáról 1950 áprilisában súlyos [ideologikus, túlzó, a hibák okát „az ellenség aknamunkájában” kereső, kíméletlen — D. P.] kritikát mondott, ... a pedagógiai gimnázium egyévi működés után megszűnt, s bekövetkezett tanítóképzővé való átszervezése. Az 1948 tavaszán ‘véglegesen’ megszüntetett tanítóképző intézet új célkitűzéssel, új alakban, új szakiskolaként jelent meg: *1950 szeptemberében megnyílt a négyéves tanítóképző*”.²³⁷

²³⁶ Egy ilyen értékmentő „gerilla-akciója” révén Rozsonдай Zoltánnak sikerült megakadályoznia, hogy a pedagógiai gimnázium balul sikerült kísérlete során a tanítóképzők elveszítsék gazdasági gyakorló kertjeiket. „A tanítóképző-intézetek szervezésére vonatkozó jogszabályok szerint minden tanítóképző-intézettel kapcsolatban gazdasági gyakorlóterületet kellett létesíteni. Célja a mezőgazdasági ismeretek gyakorlati része elsajátításának lehetővé tétele volt. A pedagógiai gimnáziumok jelenlegi tantervi anyagának, óratervének nem része a mezőgazdasági ismeretek, s ezért természetesen vetődik fel a gazdasági gyakorlóterületek további hasznosításának kérdése. Tekintve a pedagógiai gimnáziumok tantervének átmeneti jellegét, addig is, amíg ez véglegesen ki nem alakul, a gazdasági gyakorlóterületeket a pedagógiai gimnáziumok tartozékaként kívánom megtartani” — írta 1250-G-5/1950. IV. számú levelében a pedagógiai gimnáziumok igazgatóinak, javaslatot kérve a gyakorlókertek átmeneti hasznosításához. (MOL XIX-I-1-r 2. d. Kiemelés tőlem — D. P.)

²³⁷ Rozsonдай Zoltán: Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. Információ csak belső használatra. 1952. július 8. (Kiemelés részben tőlem — D. P.); a VKM munkájáról hozott MDP KV határozat 1950. március 29-i keltezéssel került publikálásra *A Magyar Dolgozók Pártja*... 1951. 175–181. o.; Ladányi A. 1988. 208–210. o.; Németh A. 1990. 100–103. o. és Kardos J. 1997. 72–74. o.

Az intézményt létrehozó 1950. évi 43. sz. tvr. értelmében „a tanítóképzők feladata az általános iskola alsó tagozata (I–IV. osztály) részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően képzett, általánosan művelt, felsőbb tanulmányokra is képesített nevelők elméleti és gyakorlati képzése. ... Tanítóképzőt csak az állam tarthat fenn. ... a képzés időtartama négy év, melyet egy gyakorlóév követ. ... A tanítóképzőben közismereti tantárgyakat és a tanítóképző szakirányának megfelelő elméleti és gyakorlati tantárgyakat kell tanítani. A tanulók tanítási gyakorlati kiképzésének helye a tanítóképzővel szervezetileg összefüggő gyakorló általános iskola” — olvashatjuk a rendeletben, mely egyebek között a IV. évet lezáró érettségi vizsgáról és a gyakorlóévet követő képesítő vizsgáról is intézkedett.²³⁸

A tanítóképzés idejét lényegében a három évtizeddel korábbi szintre csökkentő átszervezést²³⁹ eleve súlyos fenntartással fogadó *Rozsonдай Zoltán* — két tanév tapasztalatai alapján — a következőképp jellemezte²⁴⁰ az új intézményt: „*A volt kapitalista társadalmi rendszer tanítóképzésének világnézeti alapja a valláserkölcsi világnézet volt. Új társadalmi rendszerünkben, a szocializmus építésének korszakában a tanítóképzés alapja a természettudományos világnézet, a dialektikus materializmus lett. ... A múlt tanítóképző-intézete és a ma tanítóképzője között ez a legdöntőbb különbség*” — írta, majd további sajátosságokat rögzített. „.... [M]élyreható változások mentek végbe a tanulók szociális összetételében. ... [A „kis emberek” iskolájába] a tanítóképzőbe nagy tömegben vonultak be a dolgozó paraszt és munkás gyermekek. ...” Az államosításig a képzős tanárok kétharmada egyházi intézményekben tanított. Ezért részben ideológiai okokból a korábban világnézetileg meglehetősen homogén tantestületek fellazításának céljával, tudatosan kezdeményezett, részben

²³⁸ *Törvények és rendeletek...* 1951. 140–142. o.

²³⁹ 1954. július 3-án valószínűleg a MDP PB által a nevelőképzés kérdéseinek vizsgálatára kiküldött bizottság tájékoztatására készült a „Tanítóképzésünk képzési idejének alakulása” című feljegyzés, melyet *Rozsonдай Zoltán* a következőkkel zárt: „Az, hogy a bevált ötéves tanítóképzés miért alakult át négyévéssé... abban találja magyarázatát, hogy 1949-ben, amikor a tanítóképző pedagógiai gimnáziumként újra megnyílt, az egységes, s minden gimnáziumra egyaránt érvényes négyéves rendszerbe illesztették be. A tanítóképzés leglényegesebb kérdését, a képzési időt tehát végeredményben alaki, szervezési hiba döntötte el” — állította diplomatikusan — az általános iskola megteremtésével létrejött tanítóhiányról célzatosan „megfelelkezve” — a tanítóképzős osztály képviselője.

²⁴⁰ *Rozsonдай Zoltán*: A tanítóképzés a múltban és ma. (Feljegyzés 1951. január 20.)

az időszakra általánosan jellemző rutin „átcsoportosítások” folytán, a tantestületek összetétele „a szakszerűség szempontjából kedvezőtlenül” alakult. Tagjaik alig negyede rendelkezett tanítóképző intézeti tanári képesítéssel,²⁴¹ így „a minőségi tanítóképzést, szakképzést, a négyéves keretben csak csökkentett, lefokozott mértékben oldhatták meg”²⁴² — tette hozzá 1952. július 8-án. „(A) tanítóképzés kettős és bizonyos tekintetben divergáló célkitűzése a négyéves tanulási idő keretben — ahogy a századelőn is — az ismeretszerzés szétaprózottságára, szétszórtságára, felületességére vezetett”²⁴³ ... A gyakorló tanítójelölti év a képzés színvonalának emelése szempontjából kevés eredményt hozott” sőt, a képesítő vizsgák tanúsága szerint a munkában töltött év alatt „megkoptak” a jelöltek ismeretei.²⁴⁴ A képző intézményekből a különböző pártfórumokhoz érkező jelentések arról is beszámoltak, hogy — különösen a fiú tanítóképzőkben — beiskolázási nehézségek folytán „a tanulók nagy része átirányított” volt, ami a pályán maradásuk, tanítói hivatástudatuk kialakítása szempontjából komoly nehézségek forrásává vált.²⁴⁵

²⁴¹Bódi Ferenc — aki gimnáziumi tanári végzettség és gyakorlat, egyetemi doktorátus majd politikai szerepvállalás után a VKM-ből került cinkotai tanítónéköpítőbe igazgatónak —, évtizedek múltán így emlékezett: „Az itt töltött másfél év sem volt leányálom, mert *állandóan voltak nem kívánatos külső beavatkozások*, de a tanári testület jó részben kiváló emberekből állt. Ilyen volt mindegyiknél az igazgatóságából leváltott Medgyessy Zsófia és a hozzá legközelebb álló franciatanárnő Simonyi Illus és a rajztanár Tóth Mihály. *Az akkori idők 'szelleme'* azonban nem engedte meg, hogy az ember, ha vezető volt, egy helyen meg is melegedjék. E védekező taktika össze volt kapcsolva a leplezetlen kontraszelekcióval. Ezért történt az, hogy leváltottak egy nagyon átlagos képességű tanítóval. Ez már nem is lepett meg, hiszen az érettségi vizsgán, ahol én, kártársnőm tehermentesítés céljából, mint vizsgáztató tanár szerepeltem, szintén egy tanító volt az elnök, aki mély és igaz tudásáról igyekezett bennünket meggyőzni... Leváltásom után a budai, XII. kerületi tanítóképzőhöz kerültem igazgatóhelyettesnek, de én ezt a munkát különböző okoknál fogva nem sokáig vállaltam. Az iskola akkor alakult át gyakorlóiskolává, és én inkább a vezető tanárság mellett foglaltam állást.” (A kéziratosszerű visszaemlékezés rendelkezésre bocsátásáért özvegyének, Hadik Magdának tartozok köszönettel. Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁴²Kelemen Elemér pontos megfogalmazása szerint: „... kettős determináció — a közoktatásnak az egész társadalomra irányuló, tömeges kiterjesztése egy kizárólagos és ellentmondást nem tűrő ideológia és politika szolgálatában — határozta meg a magyar pedagógusképzés közelmúltbeli történetét.” (Kelemen E. – Setényi J. 51. o.; vö. Mészáros I. 1994. 73–76. o.)

²⁴³A négyéves képzés visszaállításával elkerülhetetlenül visszaköszöttek a századelőn tapasztalt problémák, melyekről lásd: Szakál J. 1934. 88. o.; Ködöböcz J. 1986/a. 300–306. o.; Bollóné P. I. 1988. 158–160. o.; Németh A. 1990. 36–70. o.; Tóth G. 1999. 14–16. o.

²⁴⁴Füle S. 1956. 22. sz. 127. o.

²⁴⁵Lásd erről: Kovács Józsefné: „A tanítóképző néhány problémájáról”, és Amigó Mária: „A pedagógusképzés problémái” című, 1952. januári írásait; s az MDP Budapesti PB Agitációs és Propaganda Osztályának 1952. II. 25-ei feljegyzését a budapesti tanítóképzők problémáiról. MOL MKS-276-89/300. 1–2., 3., 7., 67–73.o., valamint Polesinszky Jenő igazgató 1952. VI. 19-i feljegy-

A változtatás szándéka tükröződött Darvas József miniszternek „az általános-, középiskolai és tanítóképzői tantervek átdolgozására” vonatkozó — 1952. szeptember 18-ai — javaslatában is: „Az általános és középiskolákban lassan emelkedik a tanulmányi színvonal. Sok az elégséges, és elégtelen tanuló. Nem kielégítő a tanulók világnézeti, politikai, erkölcsi fejlődése sem. A materialista világszemlélet, a szocialista hazafiság sok esetben felszínes, szólamszerű, nem eléggé megalapozott, ami módot ad klerikális, és egyéb burzsoá befolyások érvényesülésére”²⁴⁶ — kezdte mondandóját a miniszter, majd az egyes iskolatípusok helyzetét áttekintve a tanítóképzés problémáira tért át: „Az általános és középiskoláknál is több kifogás merül fel a tanítóképzők munkája ellen. A végzett fiatal tanítók tárgyi, de különösen módszertani tudása alatta marad a kezdő pedagógusokkal szemben támasztható igényeknek is. Politikai felkészültségük, a falu életében a mezőgazdaság területén való tájékozottságuk, nem felel meg az élet támasztotta követelményeknek”²⁴⁷. Sok esetben gyenge munkájuk része az általános iskola alsó négy osztályában, az alapismeretek nyújtásában tapasztalt gyenge eredményeknek.

A kedvezőtlen helyzet egyik oka, hogy évekig a gyengébb tanulók mentek tanítóképzőbe, csak az utóbbi két évben történt e téren javulás. Ehhez járul, hogy a tanárok java része nem speciálisan képzett tanítóképzői, hanem polgári iskolai és gimnáziumi tanár. De mindennél komolyabb ok az, hogy *a tanítóképző tantervei és tankönyvei* néhány speciális tárgy (pedagógia, ének, zene) tanításától eltekintve *alig különböznek a gimnáziumi tantervektől, tankönyvektől, nem szolgálják az általános iskola alsó tagozatában folyó oktatásra s a gyakorlati életre való előkészítést.* Tan-

zését a XII. kerületi tanítóképzőben tapasztalható „lemorzsolódások” okairól. ELTE TÓFK iratár 662/1952.; O. Nagy G. 1969. 98–102. o.; Panyik I. 1991. 88–89. o.

²⁴⁶ A politikai szereppel szintén próbálkozott Veres Péter így füstölgött ekkoriban: „Lehet-e azon segíteni, hogy a politikuskok ostobák. Lehet-e azon változtatni, hogy politikának látják az életet, és ezért nem az igazi valóságot látják. ...A forradalmároknak, hogy sikerre jussanak... nagyon kellene tudniuk, hogy mi az az emberi nem és az emberi társadalom, aztán minden adott nemzet életében, amit nem lehet, amit nagyon nehezen és nagyon sokára lehet, és amit nem is kell megváltoztatni...” (1986. 142–143. o. Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁴⁷ 1952. május 15-én Darvas József a Köznevelésben a pedagógusok továbbképzését sürgetve — a demokrácia iránti lojalitásukat hangsúlyozva — megjegyezte: „jelentékeny részük néhány alapvető kérdésben még ingadozó... Különösen ... a klerikalizmushoz való viszony alapvető megváltoztatása megy elég lassan, ami nem is csoda ha tudjuk azt, hogy pedagógusaink nagyobbik része egyházi tanítóképzőből került ki, s ... hogy ... a múlt rendszer igyekezett minél szilárdabb világnézetet kialakítani”. (10. sz. 290. o.) Vö.: Nagy P. T. 1998. 13–14. o.

terveinknek ez az alapvető hibája különös világossággal mutatkozik meg a szovjet tantervekkel való egybevetéskor.

Tanterveink nem biztosítanak kellő óraszámot az általános iskola alsó tagozatában döntő magyar és számtan tanítására. ...nem biztosítják az egyes tárgyak alsó tagozati módszertanának tanítását szorosan az egyes tárgyak tanításához és a gyakorlóiskolákban folyó oktatáshoz kapcsolva. Nem tanítunk a tanítóképzőkben mezőgazdasági ismereteket, műhelygyakorlatokat, politikai ismereteket, melyek a szovjet tantervben komoly szerepet játszanak a fiatal tanítók politikai, gyakorlati képzése szempontjából. Nem tanítunk a tanítóképzőkben pszichológiát és logikát” — írta a miniszter²⁴⁸ s a döntésre illetékes pártforum számára készült határozati javaslatában is *figyelman kívül hagyta a tanítóképzés eredeti (ötéves) képzési idejének visszaállítására irányuló felvetéseket*.²⁴⁹

Bizonyára a címzettnél is jobban megfogadta Rákosi Mátyás üzenetét, melyet a Középiskolai Főosztály vezetője Vadász Ferencné útján küldött az „örökké nyughatatlan” Rozsondai Zoltánnak: „Van valaki a tanítóképzői osztályon, aki ugrál, mint egy kis egér, fel akarja emeltetni a tanítóképzők képzési idejét. Ne ugráljon, hagyjon fel ennek a kérdésnek az erőltetésével!” — figyelmeztetett a „nagy tanító és vezető”²⁵⁰ — a továbbiak ismeretében nem sok eredménnyel.²⁵¹

Rozsondai Zoltán ugyanis fáradhatatlanul gyártotta a négyéves tanítóképzés tarthatatlanságát sejtető, érzékeltető, majd egyenesen deklaráló feljegyzéseit,²⁵² sőt, ez irányú álláspontját közvetlenül is közölte a téma

²⁴⁸MOL M-KS-276-89/300. öe. 74., 78–80.o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁴⁹Lásd erről bővebben: Donáth P. 2001. 78–79. o.

²⁵⁰Darvas József 1952. január 22-i, 853-171/1952. IV. szám alatt utasította a tanácsi osztályvezetőket és iskolai igazgatókat „nagy tanítónk és vezetőnk Rákosi elvtárs 60. születésnapjára” való felkészülésre. (NML Bgy. XXVI. 64. 853-3-1/1952. (A balassagyarmati anyaggyűjtésben Németh Georgina volt segítségemre.)

²⁵¹Lásd az erről szóló memoárt kötetünkben!

²⁵²Pl.: 1951. január 20-i feljegyzését Rozsondai Zoltán a következőkkel zárta: „A ma tanítóképzőjének kulcskérdése az, hogy mennyire tudja megvalósítani kettős célkitűzését, amit a múlt tanítóképzője nem tudott megoldani. Ez itt a nagy kérdés, amire csak néhány év tapasztalata adhat feleletet.”

1952. július 8-i feljegyzésében óvatosan felvetette: „a tanítóképzés minőségi színvonalra szempontjából szükségszerűen felvetődik a gyakorlóév megfelelő ‘hasznosításának’ kérdése, *tanulmányi, tanítási szempontból a tanítóképzőkhöz való szorosabb hozzárendelésének gondolata*. ...”

„A tanítóképzés színvonalának emelése érdekében a minisztérium új tantervet adott ki az 1953/54. tanévre. ... Az évkedzeti tapasztalatok azt mutatják, hogy... a tanítóképzés négyéves ke-

íránt kevés fogékonyságot mutató *Erdey-Grúz Tiborral*. Már a beiktatását követő beszélgetésen éles vitába keveredett az új miniszterrel, aki azzal nyugtatgatta Őt, hogy „azért ne gondolja, hogy ezen a téren visszaléptünk vagy 100 évet!” „Százat ugyan nem, de ötvenet igen” — feleltem erre, írta (a kötetünkben közölt) memoárjában a tanítóképzős szakember. Viszonyuk különösen akkor vált feszültté,²⁵³ amikor a miniszter, a képzési idő visszaállításával kapcsolatos javaslatokat, s a kétéves felsőfokú tanítóképzés rentabilitására vonatkozó számításokat figyelmen kívül hagyva,

rete úgy látszik nem ad lehetőséget a tanítói hivatás megfelelő betöltéséhez szükséges kultúr — anyagnak komolyabb megterhelés nélkül való elvégzésére. Ez ... ismételten felveti a tanítóképzés időtartamának kérdését. Meg kell vizsgálni, hogy elegendő-e a jelenlegi négy év a tanítóképzés célkitűzéseinek eredményes megvalósítására” — írta Rozsonдай Zoltán. (Kiemelések végig tőlem — D. P.)

²⁵³ 1950–1955-ben Rozsonдай Zoltánnak tanítóképzéssel kapcsolatos elképzelései lényegesen eltértek a központi irányvonalat kényszerűségből érvényesítő (Darvas József), vagy azt saját álláspontjaként képviselő (Erdey-Grúz Tibor) miniszterei álláspontjától. Az ebből adódó konfliktusok, viták s az ezektől aligha függetleníthető alacsonyabb beosztásba helyezés hátrányosan befolyásolták hangulatát, munkájának megítélését. Egy 1952-ből ránk maradt káderjellemzésében szemére vetették, hogy nem hajlandó belenyugodni a képzési idő csökkentésébe, s az új szempontokat előtérbe helyező káderpolitikába, s a felmerülő új problémákra „a régi gyakorlat analógiáit veti fel lehetséges megoldásként. Ez sokszor termékeny eljárás, néha azonban konzervatív jelleget ad az ügyintézésnek. A kérdés megvitatásakor azonban sohasem merv, a jó érveket mindig elfogadja. ... Viszonya dolgozótársaihoz igen jó, tisztelik, s tekintélye korrekt magatartása, szaktudása miatt széles körökben megalapozott. Korábban ellentétek mutatkoztak közte és Darvas elvtárs között. Ezek már teljes mértékben felszámolódtak a tanítóképzésért folytatott közös munka során.” Egy 1956 júniusi jellemzésében Bizó Gyula osztályvezető is megemlítette, hogy „a megelőző években munkáját kellően nem értékelték, és személyét sem ítélték meg minden vonatkozásban helyesen. Mint osztályvezető főelőadói beosztásba kerülve, több osztályvezetővel dolgozott együtt. Egyrészt osztályvezetői, de még inkább munkatársai (pl. G. M.-né) politikailag nem tartották megfelelően fejlettnak, s ezért háttérbe szorították. Ugyanakkor szakmailag sokat tanulhattak volna tőle. Különösen az utóbbi időben éleződött ki helyzete, amikor az osztályvezető nélkül volt, s mint megbízott vezetőt is egyes ügyekben (pl. személyi ügyek) mellőzték. Ez a helyzet bizonyos visszahúzóást, sértődöttséget váltott ki benne. Természetesen politikai fejlődését is gátolta. E téren valóban van pótolni valója: pl. egy főosztály-értekezleten a racionalizálással kapcsolatban a régi rossz gyakorlatról szólva, nem mutatott rá azokra a pozitív jelenségekre, amelyek éppen ma ezen a területen találhatók. De van tennivalója a pártcsoportnak és az osztályvezetésnek is: a bizalomnak olyan légkörét kell megteremteni számára, melyben kiváló képességei maradéktalanul kibontakozhatnak, s munkalendülete felfokozódik. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy rendszerünkhez hű, szocialista építésünk célkitűzéseit elfogadja, s azok megvalósításáért dolgozik. Hiányosságainak, hibáinkat jól meglátja, kritikai érvéke fejlett, azonban azok kijavításáért nem harcol elég következetesen és kitartóan. Az elmondottak mellett Rozsonдай Zoltán emberi és munkatársi magatartása példás. Egyenes, igazmondó, bátor ember, aki véleményét személyre való tekintet nélkül alkotja meg és hangoztatja. Munkatársait szívesen támogatja, s jó kollegiális viszonyt alakít ki velük, különösen, ha látja, hogy munkájukhoz értenek és képesek is annak megoldására.” (Kiemelések tőlem — D. P.)

az egységes tanárképzésre vonatkozó, 1954. február 24-én Farkas Mihálynak átküldött tervezetében csak annyiban foglalkozott a (változatlanul négyéves) tanítóképzéssel, amennyiben azt a szaktanár/tanító túlképzés problémái megkívánták: „*A tanítóképzőkben 1957-ig végez 6400 tanító, a szükséglet 2400* (a felesleg 1955 nyarától jelentkezik ... [A]z általános iskolai tanító felesleget nemcsak a tanteremépítés vártnál lassabb üteme idézi elő, hanem közvetve a középiskolai tanárfelesleget okozó... tanulói létszámcsökkenés is. Az általános iskola felső osztályaiban ugyanis még több ezer szaktanár hiányzik. A hiány pótlására eddig évenként kb. 1500-2000 tanítót vittünk a felső tagozatba, egyidejűleg levelező főiskolai oktatásba vonva be őket. Ha azonban a középiskolában el nem helyezhető középiskolai tanárokat az általános iskola felső osztályaiba küldjük, akkor évente 1500-2000-rel több tanító marad az alsó osztályokban.” „Az 1955-től jelentkező tanítófelesleget az úttörőmozgalom, a népművelés, a MTH²⁵⁴ otthonok területén kívánjuk elhelyezni. ...Ha a második ötéves tervben 5000-nél több tantermet tudunk építeni, a felesleg csökken²⁵⁵. ...1954 őszétől 48 tanítóképző közül 20-at fokozatos visszafejlesztéssel megszüntetünk” — olvashatjuk az előterjesztésben.²⁵⁶

²⁵⁴ Munkaerőtartalékok Hivatala

²⁵⁵ A tanterem-hiány döntően befolyásolta a nyolcosztályos általános iskola gyakorlati megvalósításának ütemét, a tanulócsoportok lehetséges számát, s így a szükséges pedagóguslétszámot; nagymértékben lekötötte az Oktatási Minisztérium (OM) rendelkezésére álló szűkös erőforrásokat. Ezért röviden összegezni próbálom az erre vonatkozó töredékes információkat. Az OM Kollégiumának 1954. szeptember 23-i értekezletén arról tárgyaltak, hogy az első ötéves terv során kb. 1300 tanterem készült — amiből tényleges növekménynek csak 1000 tekinthető — míg a tanulócsoportok száma 5000-rel nőtt... Még az 1954. évi felújítási keretért is harcolni kellett a Pénzügyminisztérium (PM) képviselőivel, akik az előző évnek 80%-át, 92 millió forintot ígérték, ám csupán 65 milliót szándékoztak rendelkezésre bocsátani. A vitában ezúttal is a PM erőfölénye érvényesült: egy november 20-i előterjesztés végül is 69 millió forint felújításra-fordításáról adott számot, s arról, hogy az 1954-re tervezett 500 tanterem helyett 308 készült el. 1955-re pedig csak 286 osztályterem megépítését tervezhették, de még ahhoz sem látszott biztosítottnak az építési kapacitás. (MOL XIX-1-2-k 3. d.; Kardos-Kornidesz szerk., 1990. II. 63. o.; Sándor szerk., 1955. 406. o.; Szabad Nép, 13. évfolyam 110. sz. 2. o.) 1956. január 18-án „Az általános iskolák helyzetéről” a Minisztertanács számára készített jelentésben Erdely-Grúz Tibor arról számolt be, hogy „az iskolahálózat ... nem fejlődött kielégítően, mert nem tudtuk megfelelő arányban biztosítani a tárgyi feltételeket. Növelni kellett a meglévő tantermek kihasználtságát (1950-ben 6500, jelenleg több mint 11 000 tantermet használnak reggeltől-estig, az összes tantermek 43%-át). Bérlet és igénybevétel útján sokszor nem megfelelő helyen és épületben kellett szükségstantermeket biztosítani (ezek száma jelenleg 2249). ... A tanulók egyre nagyobb száma szellőztetlen, levegőtlen, kellő világítás nélküli termekben, sok esetben életkorának nem megfelelő, egészségtelen padokban tartózkodik. Reggeltől-estig használt tantermekben tanul jelenleg kb. 760 000 tanuló (az összes tanuló 60%-a), szükségstermekben pe-

Az Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Agitációs és Propaganda Osztálya március 2-án szempontunkból fontos megjegyzéseket fűzött az előterjesztéshez: „nem értékeli egészében és összefüggésében a pedagógusképzés súlyos problémáit²⁵⁷ ... [N]em veszi figyelembe, [hogy] a tanítóképzés reformja, az alsó tagozat erősítése nélkül a felső tagozat színvonalának emelése megvalósíthatatlan figyelmen kívül hagyja a tervbe vett intézkedés bevezetésének politikai kihatását. Látja, hogy bármelyik egyetem megszüntetése igen súlyosan érintené kultúrpolitikánkat, de *mellőzi* a pedagógiai főiskolák megszüntetésének s a *tanító- és óvónőképzők lényeges létszámcsökkentésének politikai következménye-*

dig kb. 100 000 tanuló. ... A következő években tovább súlyosbítja a tantermi ellátottságot, hogy a II. ötéves terv időszakában szokatlanul nagyszámú, kb. 200 000 tanuló elhelyezését kell biztosítani, ami kb. Budapest tanulólétszámának felel meg” — jelentette a miniszter. (MOL XIX-I-2-m 30. d. 0021/6/1956.) Ezért — a második ötéves tervtárgyalások folyamán — 1956. április 22-én Jóboru Magda Gerő Ernőnek írt feljegyzésében, 29-én pedig a miniszter már az Országos Tervhivatal (OT) által prognosztizált 4100 helyett 4500 tanteremért harcolt, kevés eredménnyel. (MOL XIX-I-2-n 7. d. 471/1956. és M-KS-276-91/120. öe. 1–2. o.) Június 16-i Antos Istvánnak írt levelében — a tervtárgyalás harmadik fordulójában — Erdey-Grúz Tibor az uralkodó „bázisszemlélettel” szemben nyomatékosan leszögezte: „Az általános iskolákra fordított 260 millió Ft. annyira alatta maradt a szükségleteknek, hogy az I. ötéves terv kezdetén a tantermek 25%-ában tanítottunk délelőtt-délután, ma 43%-ában. ... [A]z általános iskoláknál nemcsak a nagymérvű lemaradást kellene pótolni, hanem az I. ötéves terv 15 000-res tanulólétszám-növekedésével szemben közel 200 000-rel több gyermek oktatásáról kell gondoskodnunk. ... A 4500 tanteremre vonatkozó igényünket fenntartjuk, tekintettel arra, hogy a jelenlegi színvonal tartásához 5500 tanteremre lenne szükség. A 4100 tanterem biztosítja ugyan a tanköteles-korú gyermekek beiskolázását, fokozódik azonban az iskolák zsúfoltsága és több mint 2000 szükségstanteremben fogunk tanítani” — érvelt a miniszter. (MOL XIX-I-2-m 25. d. 121/1956. Kiemelés tőlem — D. P.) S bár hosszas viták és Benke Valéria egy parlamenti felszólalása nyomán — a tervezés során — végül is az utóbbi számot sikerült elfogadtatni, a helyzet valójában alig változott. Knausz Imre adatai szerint 1955 és 1957 között — a különböző terv-variánsokban szereplő évi 1-2 ezer helyett — átlagosan csak 307 tanterem készült. (1994. 142–143. o. Vö.: *Andor M.* 1987. 35–40. o.)

²⁵⁶ MOL M-KS-276-89/313. 31–40.o.; MOL XIX-I-2-b 2. d. (Kiemelés tőlem — D. P.) Az anyagra a pártközpont valamelyik illetékese ráírta: „és mi lesz, ha újra szükség lesz az iskolák rohamos fejlesztésére? Akkor újra valami átmeneti szükségintézkedés, mint a 2 éves pedagógiai főiskola? — Ideje volna már rátérni az átgondolt, alapos perspektivikus tervezésre...” V.ö.: *Kozma T.* 1985. 50–60. és 221–225. o.; *Lukács P.* 1988. 6–10. o.

²⁵⁷ Márpedig e problémák elég nagy figyelmet keltettek akkoriban. Temesi Alfréd a Fővárosi Tanács X. Osztályának vezetője — a Budapesti Pártválasztmány közoktatásra vonatkozó határozata végrehajtásáról a VB számára írt 1954. március 8-i jelentésében — beszámolt arról, hogy „a pedagógusképzésben megállapított hiányosságok csökkentése, a pedagógus hivatástudatra való eredményesebb nevelés érdekében ankétot szervezünk valamennyi közép- és felsőfokú nevelőképzéssel foglalkozó intézmény és a fiatal gyakorlóéves pedagógusok részvételével. A tapasztalatok gyűjtését már megkezdtük, majd az ankét után az érdekeltekből álló bizottság a pedagógusképzésre javaslatot dolgoz ki.” (MOL XIX-I-2-m 11. d. 611/1954.) Sajnos a bizottság jelentését eddig nem sikerült megtalálni. Vö.: *Faragó L.* 1954. 248–249. o.

it, a káderek elhelyezésével együtt járó problémákat. ...*megvan a lehetőség arra, hogy a pedagógusképzők normális létszámának megállapításával elért megtakarítással és a pedagógusképzés átfogó reformjával a pedagógusképzést minden területen lényegesen magasabb színvonalra emeljük*” — hangsúlyozták a feljegyzés összeállítói, majd a középiskolai képzésre épülő kétéves szakiskolai tanítóképzés mellett érveltek: „A jelenlegi tanítóképzés bevezetése óta válsággal küzd. Nem tudja teljesíteni azt a követelményt, hogy növendékei az általános műveltséggel együtt a tanítói munkához nélkülözhetetlen szakanyagot is elsajátítsák. (A tanítóképzőkben 20 tantárgy van, szemben a gimnáziumok 12 tantárgyával. A tanítóképzőkben a tantárgyak 60%-a heti 1-2 órás tárgy, a gimnáziumban 12%. Ebből ered, hogy míg a gimnáziumban Petőfi, Arany ismertetésére 16 órát fordíthatnak, addig a tanítóképzőkben csak 6-7 óra jut.) 16-17 éves fiatalok logikát, pszichológiát tanulnak, ugyanakkor nem tudnak helyesen írni, számolni. *A tanítóképzés reformja, mely középiskolai képzésre épülne 2 éves szakképesítéssel, ezeket a problémákat megoldaná.* ... Az alsó tagozatú nevelőképzés reformja... a működő pedagógusok számára pedagógiailag és politikailag is indokolható perspektívát mutat. Progresszív lépés lenne a párthatározat és a kormányprogram szellemében.”²⁵⁸

A dokumentumot összeállító KV munkatársak — helyzetükből és az írás jellegéből adódóan — nem bocsátkoztak részletekbe arra vonatkozóan, hogy vajon miképpen is lehetne jól megszervezni, korszerűsíteni a tanítóképzést. Valószínűleg ehhez kérték az OM illetékes ügyosztályának javaslatát, amit négy nap múlva *Rozsonдай Zoltán* el is készített „*Nevelőképzési kérdések*” címmel²⁵⁹ — Bence Gyulának címezve. Az akkoriban a pártközpont s a minisztériumok közötti levelezésben szokatlan „nem bi-

²⁵⁸ *Kardos-Kornidesz szerk.* 1990. II. 199–201. o. (Kiemelések tőlem — D. P.)

²⁵⁹ Az aláírás nélkül fennmaradt dokumentum tartalmi és stílusi elemzése *Rozsonдай Zoltán* szerzőségére utal, vagy arra, hogy valamelyik felettese néhány — például a tanárképzésre, s az ideológiai harc fontosságára vonatkozó betoldással — az általa készített anyag módosított változatát küldte át a pártközpontba. A dokumentumot a nyolcvanas éveiben járt Rozsonдай Zoltántól elkérő — s azt a rendelkezésemre bocsátó — *Ladányi Andor* professzor úr is erre az álláspontra jutott 1985-ben megjelent — időtállóan bizonyult, kitűnő — tanulmányában (1985. 358. o.) Kérdésemre válaszolva *Köte Sándor* professzor úr — aki a KV Tudományos és Kulturális Osztálya munkatársaként tevékenykedett akkoriban — valószínűbbnek tartotta az utóbbi variációt. A korabeli hivatali hierarchiában, s az annak megfelelő információs rendszerben Bence Gyula partnere az OM illetékes főosztályvezetője lehetett, s nem a korábbi osztályvezetői besorolásából politikai okból föléladóvá (s csoportvezetővé) visszaminősített, ám ekkoriban a beteg — 1954. június 20-án elhunyt Polesinszky Jenő — osztályvezető helyett helyállt Rozsonдай Zoltán.

zalmas” jelzéssel ellátott feljegyzésében a nagy tapasztalattal rendelkező szakember — a döntéshozók számára fontos szempontokat, „hívószavakat” előtérbe állítva — kifejtette, hogy „**a hatéves képzés teljes értékű tanítóképzést jelentene minden tekintetben.** A szocializmus építése korszakában mind az általános iskolai tanítás, mind az általános iskolai tanító társadalmi kulturális irányító feladata, a világnézeti harcban való helytállása szempontjából ez a képzés lenne a teljes értékű. Három megoldási lehetőséget látunk:

a) *Hatéves tanítóképző:* az általános iskolára épített 6 évfolyam teljes egészében, kezdettől fogva a tanítóképző céljait szolgálná. Biztosítaná az általános és a pedagógiai műveltséget, pedagógiai és az általános iskolai alsó tagozati tanítás szempontjából szükséges egyéb készségek (éneke, zene, rajz, testnevelés) kialakítását. A hat évet tanító-képesítő vizsga zárná le. Oklevele képesítene az általános iskola alsó-tagozatában való tanításra; felvételi vizsgával felsőbb tanulmányokra.

b) *Érettségire épített két évfolyamos tanítóképzés.* Kettős megoldási lehetőség van: az általános gimnáziumi érettségire és az olyan érettségire épített, mely biztosítja már a tanítói szakkészségek (éneke, rajzi készség) megszerzését.

Az általános gimnáziumi érettségire épített tanítóképzés előnyei: iskolarendszerünk minden megrázkódtatás nélkül áttérhetne erre a képzésre. A múltban is volt ilyen jellegű képzés: gimnáziumi érettségivel, különböző vizsga alapján egész osztályok végeztek el a tanítóképző V. osztályát, s szereztek tanítói képesítést. E tanítók általában beváltak. Nagyobb hiányok a készségek, a hivatástudat területén jelentkeztek.

A tanítóképzést előkészítő szak-középiskolai érettségire épített kétéves tanítóképzés.

Előnyei: az életkorhoz és hosszabb időhöz kötött tanítói szakkészségek kialakítását (éneke, zene, testnevelés, rajz) teljes mértékben biztosítaná, a tanítói pedagógiai jellegű tapasztalatok szerzésére az általános iskola látogatásával módot adna, s ezzel hozzájárulna a tanítói hivatástudat kialakításához.

Hátránya: a tanulóanyag megfelelő kiválasztása nélkül, az iskola könnyen másodrangú, gyenge középiskolává fejlődne ki. Megfelelő irányítás nélkül a kiváló tanulók nem a pedagógiai pályát, a tanítói foglalko-

zást választanak további célul. Ugyanez vonatkozik az általános gimnáziumi érettségire alapozott tanítóképzésre.

Mindent egybevetve: *legcélszerűbbnek a teljes értékű tanítóképzés megoldása szempontjából a megfelelő szakjellegű középiskolára épített kétéves (akadémiai jellegű, értékű) tanítóképzés látszik.*²⁶⁰ Abban az esetben, ha a gimnáziumi érettségire épített képzést valósítjuk meg, a tanítói szakkészségek kialakítása érdekében általános gimnáziumaink egy részébe (a szükségleteknek megfelelő mértékben) kötelező tárgyként az ének-zenét, egy részébe pedig a rajzot kellene bevezetni. A másik megoldási mód az lehetne, hogy a gimnáziumokba ezeket a tárgyakat sehol sem vezetjük be és a kétéves tanítóképzésre bizzuk az ének-zenei és rajzi készség kialakítását, úgy ahogyan ma a pedagógiai főiskolákon is megy. Ennek hátránya: kétéves képzés megfelelő előképzés nélkül nem elegendő elfogadható készség kialakítására; a készségek kialakításának illetőleg megalapozásának ideje életkorhoz kötött, főként a zenében” — írta Rozsondai Zoltán, majd reális helyzetmegítélése folytán sietve hozzátette: „*Átmenetileg teljesen elfogadható megoldásnak tekintjük az ötéves tanítóképzést. Megvalósítása rendkívül nagy haladást jelentene a mai sívár helyzethez képest,*”²⁶¹ mivel

„a) a tanítójelöltek tárgyi tudása, pedagógiai készsége, politikai-erkölcsi magatartása, világnézete aránytalanul mélyebben lenne kialakítható, mint ma. Megszűnne a tanítójelöltek mai elviselhetetlen túlterhelése.

b) Lényeges mértékben enyhítené a jelenleg meglévő nevelőfelesleg következtében előállott alkalmazási kérdéseket (Sic!). A jelenlegi III. éves, esetleg a IV. éves tanítójelöltek különösebb tanulmányi nehézség nélkül végezhetnék el az ötéves tanítóképzőt, s költségvetésileg is megta-

²⁶⁰ Rozsondai Zoltán itt a képzési struktúrára vonatkozóan az 1938. évi XIII. és XIV. törvénycikkekben vázolt elképzelést elevenítette fel. Annak indokolásakor Hóman Bálint miniszter kifejtette: „A tanító által betöltött magasrendű népnevelő hivatás megköveteli a társadalmi megbecsülés fokozását is. Mindez megvalósíthatatlan a középfokú iskola keretében, viszont a pedagógiai szempont megköveteli, hogy a rövidtartalmú főiskolai képzés szoros összefüggésben maradjon a középiskolai előképzéssel. Ezért... az új tanítóképző akadémiai kétéves tanfolyamot csak a líciummal kapcsolatban és a gyakorló népiskolával szoros összefüggésben szervezem meg.” Az 1935. évi ... 17. k. 263.o. (Kiemelések részben tőlem — D. P.) Vö.: PL Serédi Cat. 42. 193639. 2963/1937.

²⁶¹ Kiemelések részben tőlem — D. P.

karítást jelentene a képzési idő felemelése. A jelöltek alkalmazása költségesebb, mint taníttatása” — hangsúlyozta az ideológiai-politikai mozzanatok mellett gazdaságiak iránt is egyre fogékonyabb pártvezetők figyelmét felkelteni, az ügyhöz megnyerni szándékozó tanítóképzős szakember.

Nem is teljesen eredménytelenül: 1954 tavaszán-nyarán ugyanis a pártközpont és a miniszterelnökség segítségével — a miniszter tartózkodása ellenére — javaslatot készítettek, a Politikai Bizottság számára a megmaradó intézetek²⁶² képzési idejének 5 évre való visszaállításáról. „*A tanítóképzés legjobb megoldása az lenne, ha főiskolai fokra tudnánk emelni*” — írta akkor a pártközpont illetékeseként — szakmai álláspontjának megfelelően, az UNESCO ajánlásaival összhangban — (a nemrég elhunyt) *Köte Sándor*, hozzátéve, hogy „*az 5 éves képzés bevezetése azonnal szükséges — a 4 éves képzés bevezetése bűnös könnyelműség volt...*”²⁶³

A javaslatot a Politikai Bizottság „a népgazdaság helyzetére” hivatkozva 1954. július 14-én elvetette.²⁶⁴ Nem maradt más hátra, mint a drasztikusan csökkentett képzési volumen mellett, az adott időkeretben hatékonyabb képzésre törekedni: a szakiskola jelleg erősítésével, s a továbbtanulásra való felkészítés céljának elhagyásával. Vagyis a korábbi „zsákutcás jelleg” erősítésével. *Az átmenetileg ismét Rozsondai Zoltán által irányított ügyosztály — a tanítóképzős tanárok, igazgatók támogatásával — de facto „jegelte” a feladat végrehajtását. Ettől aligha függetle-*

²⁶² Az 1954. februári előterjesztésnek az 1954. évi felvételi keretszámokra vonatkozó részét május 12-én terjesztette a miniszter a Minisztertanács elé, amely az ötéves terv során várható tanítófeleslegre hivatkozva a korábbi 2800, majd 2100 tanítójelölt beiskolázása helyett 650 felvételt javasolta, „a jelenlegi 49 tanítóképző helyett 29 tanítóképzőbe”. *A Minisztertanács június 11-i ülésén, ennek megfelelően döntött.* (MOL XIX-I-2-b 2.d.; *Rozsondai Zoltán*: Bár csak ne lett volna igazam! című memoárja kötetünkben; *Kardos–Kornidesz szerk.* 1990 II. k. 202–204. o.; *Ladányi A.* 1989. 83. o.)

1954. április 23-án Kovács József a Pedagógusok Szakszervezetének elnöke (korábban az ötéves képzés visszaállításáért lobbizó miniszterhelyettes) Horváth Márton KV osztályvezetőhöz írt levelében leszögezte: „*elvileg egyetértünk azzal, hogy a tanítói felesleg veszélyének elkerülése céljából szükséges néhány képzőt megszüntetni... Megítélésünk szerint azonban nem indokolt 20 képző megszüntetése; az OM túl mereven kezeli a tervszámokat... nem számol azzal, hogy a kultúr munka más területein is... kellenek jól képzett tanítók. Mindezek alapján szükségesnek tartjuk, hogy a képzők megszüntetésére vonatkozó tervet alaposan vizsgálják felül, és a végleges döntést a különböző szempontok mérlegelése után hozzák meg.*” (MOL M-KS-276-89/313. öe. 121. o. Kiemelés tőlem — D. P.) Vö.: *Kovács J.* 1978. 90–105. o.; *Donáth P.* 2001. 79–83. o.

²⁶³ MOL M-KS-276-89/300. 253. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁶⁴ MOL M-KS-276-53/ 185. öe. 1. és 5. o.; *Ladányi A.* 1988. 210. o.; *Donáth P.* 2001. 101–112. o.

nül, a tanítóképzők igazgatói még egy 1954. decemberi országos értekezleten sem voltak hajlandók érdemben tárgyalni a változatlanul 4 éves képzés új koncepciójáról, hiszen a megbeszélés a minisztériumi főosztályvezető asszony (Vadász Ferencné) „helytelen irányítása folytán, részben a jelenlevő tanítóképzős pedagógusok ellenállása miatt, helytelen irányba terelődött, s lényegében az 5 éves tanítóképző szükségességének igazolását tűzte ki célul”²⁶⁵ — olvashatjuk egy korabeli feljegyzésben.

Az — újabb kurzusváltásig — valamelyest enyhült légkörben lehetséges véleménynyilvánítás, a hatalom irracionális döntéseivel szorult helyzetben való szembeszegülés e példáját jelzi számunkra Jóboru Magda egy 1955 márciusi megjegyzése is: „azt tapasztaltuk, hogy tanítóképzős nevelőink egy része még mindig azon a nézeten van, hogy négy év alatt nem lehet jó tanítókat képezni. Még a tanévben össze fogjuk hívni a képzők igazgatóit és tanulmányi vezetőit, és ismertetni fogjuk velük az új óra és tantervek alapelveit. Meg vagyunk győződve, hogy ez az ismertetés meg fogja változtatni a nézetüket...” — hangsúlyozta a miniszterhelyettes asszony.²⁶⁶ A kemény politikai nyomást érzékelve, s hivatali kötelességüknek megfelelően az ügyosztály dolgozói végül is — legalábbis formálisan — elkészítették a négyéves tanítóképzés új irányelveit.²⁶⁷ A politikai értelemben meglehetősen visszafogott, s az anyanyelv jobb oktatása érdekében az orosz nyelv oktatásának fakultatívvá tételét javasló (!), egyébként meglehetősen vázlatos, elnagyolt tervezetet az OM Kollégiumának 1955. március 10-i ülésén a résztvevők komoly kritikával illették.

Összefoglalójában Erdey-Grúz Tibor megállapította „hogy az anyag nem tűz ki meghatározott politikai célt, nem az adott társadalmi helyzetből indul ki. Az kétségtelen, hogy a négyéves tanítóképző tantervének összeállítása nem könnyű feladat, azonban az anyagból az tűnik ki, hogy

²⁶⁵ MOL XIX-I-2-k 4. d. az 1955. március 10-i Kollégiumi értekeztet anyagaiban. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁶⁶ Jóboru Magda a Köznevelésben kifejtette: „az új tantervek csak akkor lehetnek jók, ha gyakorló nevelők maximális bevonásával készülnek. Márpedig nem adhatnak komoly segítséget azok, akik nem értenek egyet az alapelvekkel, a célkitűzésekkel...” 1955. 6. sz. 126. o. (Kiemelés tőlem — D. P.) Lásd róla: Mann M. 2004. 119–121. o.

²⁶⁷ Az 1955. március 10-i kollégiumi ülésen Vadász Ferencné főosztályvezető kénytelen volt elismerni: az előterjesztésben „azt írtuk, hogy 20 tanítóképző vezetőjével megbeszéltük és egyetért valamennyi. ... Mindegyik úgy szólalt fel, hogy alapján egyetértünk, de mégis csak az 5 éves képzésben látjuk a megoldást.” MOL XIX-I-2-k 4. d. az 1955. március 10-i Kollégiumi értekeztet anyagaiban. (Kiemelés tőlem — D. P.)

nem is vetettek minden erőt latba, hogy a négyéves tanítóképző adta maximális lehetőségeket kihasználják. ... Az előterjesztés nem hangsúlyozza ki a tanítóképző speciális célját és jellegét, vagyis azt, hogy középfokú szakiskola... A cél meghatározásánál azonban a továbbtanulás, mint egyik célkitűzés ne szerepeljen” — hangsúlyozta a miniszter hozzátéve: „az orosz nyelv kötelező tárgyként való kihagyása nem helyes, az új tervben is szerepelnie kell”. ... Majd bírálóan megállapította: „a javaslat az egyes tárgyakat ideológiai kapcsolattal nem fogja össze”.²⁶⁸

Rozsondai Zoltán a rendkívül kemény bírálatokat az eredetileg 13 oldalas anyag 6 oldalra zsugorításának kényszerével háritotta el, hozzátéve, hogy „ha Petőfit arra szorították volna, hogy 8 versszak helyett csak 2 szakaszban írja meg a 'Szeptember végén'-t, az sohasem lett volna világhírű költemény...” *Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy „a tanítóképzés alapkérdései problematikusak, és az egész iskolatípusban rendkívül sok a probléma. ... Kérésünk az, mivel ez erősen tudományos jellegű probléma, ezt a Tudományos Intézet végezhesse el”.*²⁶⁹ E gesztusával elhárította az ügyosztálytól a tanítóképzés csonkításának feladatát, ám passzív rezisztenciájával,²⁷⁰ humorba öltött távolságtartásával megpecsételte saját sorát is.

Második vonalban

— a képzési idő felemeléséért, a felsőfokú tanítóképzésért

A Nagy Imre menesztését követő légkörben²⁷¹ Vadász Ferencné főosztályvezető már június elején javaslatot tett „a tanító és óvónőképzők irá-

²⁶⁸ MOL XIX-1-2-k/4. d. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁶⁹ Uo., valamint a család birtokában lévő, kötetünkben olvasható „Szeptember végén” — kollégiumi stílusban, című memoárban. A Pedagógiai Tudományos Intézetben Bori István, Faludi Szilárd és Füle Sándor készítették a négyéves képzés új terveit. (Füle S. 1968. 190–191. o.)

²⁷⁰ 1955. januárjában, a korábbi OM Kollégiumi határozatok végrehajtásáról szóló előterjesztésben, elmarasztalták Csukás István főosztályvezetőt, s a mb. osztályvezetőként tevékenykedő Rozsondai Zoltánt azért is, mert nem kezdeményezték az óvónőképzés képzési idejének 4 évre való visszaállítását kilátásba helyező 1953. október 29-i határozat megváltoztatását (a 3 éves képzés fenntartását), annak ellenére sem, hogy illetékes pártfórumok így döntöttek. Sőt — Rozsondai módszerére jellemzően — egyik alternatívaként a négyéves képzés megermentését terjesztették elő...

²⁷¹ 1955. május 5-én az OM Kollégiumi értekezletén tárgyaltak az MDP KV-nak — a Rákosi ismételt átmeneti felülkerekedését deklaráló — „márciusi határozatának a közoktatás területén való alkalmazásáról”. A témát lezárva Erdely-Grúz miniszter hangsúlyozta: „fontos, hogy a káderek megítélésénél az utóbbi időben eluralkodott apolitikus szellemet — mely a[z 1953.] júniusi hatá-

nyitó munkájának megjavítására”, melyben úgy vélte, hogy az „osztály nem képes önállóan, kezdeményező módon és valóban elvi magaslatról irányítani a képzők munkáját. ... (Ezért) biztosítani kell a vezetést oly módon, hogy az osztályvezető a szocialista pedagógiában képzett, politikailag önállóan intézkedni tudó, a felmerülő problémákra élénken reagálni tudó kezdeményező erő legyen.”²⁷²

A tradicionális tanítóképzős szellemet, értékeket képviselő, pártonkívüli szakember, Rozsondai Zoltán periferizálódása ezzel, immár végső fázisába lépett, s a főszerepet — az írásunk elején említett, megfelelő szakképzettséggel, politikai elkötelezettséggel és a pedagógus szakszervezetben szerzett mozgalmi tapasztalattal rendelkező — Bizó Gyulára osztották,... s Ő már 1955. augusztus 5-i feljegyzésében visszaigazolni látszott a vele szemben támasztott elvárásokat: „Eddigi benyomásaim alapján nincs a tanító- és óvónőképzőkben sürgősebb tennivaló, mint a világnézetű nevelés megjavítása. ...A tantestületek tagjainak nagy része, 30-40%-a Apponyi-kollégiumot végzett, kikben — a kivételektől eltekintve — az ellenforradalmi rendszer ideológiája mélyen gyökeredző. ... (Ezért) a jelenlegi helyzet javítása mindenekelőtt a tanári állomány politikai és ideológiai színvonalának javítását követeli. Ez elsősorban szívós és türelmes nevelőmunkával történhet. A képzőkben dolgozó tanárok továbbképzését különösen előtérbe kell állítani... [A]nyagának olyannak kell lennie, hogy az ideológiai és szakmai ismeretek szoros egységét tárja a tanárok elé, és dialektikus materialista világnézetüknek az oktató-nevelőmunkában való érvényesülését kényszerítő módon biztosítsa” — szögezte le a frissen kinevezett osztályvezető, hozzátéve, hogy „a jelenlegi helyzeten adminisztratív intézkedésekkel is javítani kell ... [A]kiknél eddigi munkájuk alapján nem látunk garanciát arra nézve, hogy a világnézetű nevelés terén munkájuk pozitív legyen, azokat erről a pályáról el kell távolítani.”²⁷³ Szükséges lehet ez, hiszen — ahogy a Köznevelésben (1955. október 15-én) megjelent „Politikai nevelés a pedagógusképző intézetekben” című cikkében írta — „óvónő- és tanítóképzőinknek a kommunista pedagógia

rozat óta igen megerősödött — megszüntessük. ... Most a politikai szempontnak kell előtérbe kerülni, (s) ... igen fontos a vallásos világnézet elleni harc folytatása...”

MOL XIX-I-2-k 4. d. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁷²Az előterjesztés a Rozsondai-család birtokában van.

²⁷³MOL M-KS-276 –91/71. 103–105. o. (Az utóbbi mondatot a gépelt szövegből utóbb tollal kihúzták. Kiemelés tőlem — D. P.)

műhelyeivé kell válniuk ... [melyek tevékenysége] arra irányul, hogy ifjúságunkat pártunk politikájának szellemében neveljük. ... A falusi osztályharc középpontjában... a mezőgazdaság kollektivizálása áll. Az idevágó kérdéseket a jövődő nevelőjének igen alaposan kell ismernie. ... Az idealista vallásos világnézet elleni szakadatlan, nyílt és ádáz küzdelem nélkül, nevelésünk terén csak fél munkát végezhetünk.²⁷⁴ ... Tanáraink számottevő hányada csak tanítja a marxista világnézetet, de eközben nem harcol az ellenséges világnézet ellen. ..” — konstataulta — „az ideológiai offenzívában” érdekelt hatalmi tényezők számára is figyelemkeltő programot hirdetvén — Bizó Gyula.

Diagnózisát „visszhangozta” az 1956. március 7-ei OM kollégiumi értekezlet előterjesztése is: „A tanárok közül sokan — kellő meggyőződés hiányában — a tanulókat érdeklő (politikai, etikai, világnézeti) kérdéseket csak általánosan elvont módon fejtegetik, holott ezek a kérdések a tanulókat egyedi, konkrét módon érdeklik. A régi tanítóképzős tanárok a nevelésnek éppen ezt a fogását ismerték jól, de ma csak kevesen alkalmazzák. ... *A tantestületek egységének kialakulásában sok még a polgári szemléletmód /Sic!/* ... A képzők tanulóinak hivatástudata igen jó, ... előzékenyek, udvariasak és fegyelmezettek. ... *Erkölcsei arcukatukban azonban még kevés a kommunista vonás. A képzők sajátos légkörében magatartásuk polgári etikai szint kap:* a nehézségek leküzdése gyakran a nehézségek elviselésének készségévé lesz. ... (Így már a) falusi beosztástól sem idegenkednek.” Igaz, még ilyen lehetőséget sem biztosíthatunk mindenkinek, mivel „az 1955/56-os tanévben végző 1950 tanulóknak csak mintegy 60-65%-át tudjuk gyakorlóévre beosztani” — írták.²⁷⁵

A nyomasztónak tűnő „tanítói túltermelés” mellett az oktatáspolitikai irányítóinak további alapvető problémái összegeződtek a *Hegedüs András miniszterelnöknél 1956. február 17-ére összehívott tanácskozás előterjesztéseként* készült anyagból: „A [tanítóképzésben] a zsúfolt közismereti anyag mellett a szaktárgyak anyaga is túlméretezett. A tanulók túl vannak terhelve, s ismereteik készségeik nem eléggé szilárdak... [Többségük] a marxista világnézet alaptételeit... ismeri, de csak egy részüknél

²⁷⁴ Lásd erről bővebben: *Mészáros I.* 1996. 5–43. o.; *Nagy P. T.* 2000. 187–243. o.; *Donáth P.* 2004.

²⁷⁵ „A világnézeti-politikai nevelés helyzete a tanítóképzőkben” c. előterjesztést lásd: MOL XIX-I-2-k 7. d. és az elhelyezkedési lehetőségeket illetően: M-KS-276-91/120. (Kiemelés tőlem — D. P.)

váltak ezek az ismeretek belső meggyőződéssé. Ellenséges nézetek hatására... könnyen bizonytalanokká válnak, elveiket feladják. ... Különösen a lányok között számosan vallásosak, s falujukban rendszeresen járnak templomba. ... *A tanítóképzők tanári testületeiben találjuk a legtöbb volt egyházi tanerőt.* Bár az iskolák államosításakor 320 szerzetes tanár a képzőket elhagyta, a protestáns egyháznál működtek teljes egészükben az iskoláknál maradtak. Számottevő minőségi szelekció csak 1953-tól vált lehetővé a képzők számának csökkentésével. Jelenleg a tanároknak kb. 30%-a párttag. ... elosztásuk azonban aránytalan. (Pl. a kecskeméti képzőben egyetlen párttag van.) Jelenleg a tanárok 86%-a vesz részt ideológiai továbbképzésben, többségük filozófia oktatásban. ... [V]ilágnézetileg még mindig sokfélék. ...Vannak, akiknek szavaiból erős tartózkodás érezhető (Sic!), ...a tudományt és a vallást összeegyeztethetőnek tartják.” S ami talán az összeállítás készítői számára a legaggasztóbbnak tűnt : „*a végzetek zöme, 60-70%-a iskolai és iskolán kívüli munkáján nem látszik határozottan, hogy a mi rendszerünkben végeztek*” — állították.²⁷⁶

Márpedig — ahogy a Minisztertanács és a Központi Vezetőség megfelelő részlegeit akkoriban irányító Kálmán György és Andics Erzsébet vélte — „a tanítótól joggal várja a társadalom, hogy politikai képzettségben, általános műveltségben kiemelkedő személyiség legyen és szolgálati helyén ebből a szempontból is megfelelő munkát végezzen. ...Ezért ... a tanítóképzést úgy kell átalakítani, hogy a gimnázium 4 évére épüljön a kétéves tanítóképzés, főiskola, vagy egyéb elnevezéssel. Ezzel a középfokú oktatás rendszere egyszerűbbé válik; a technikumi képzés, az érettségizettekből történő szakmunkásképzés rendszerébe igazodik a tanítóképzés is; s az érettségi után megfelelőbb kiválogatásra nyílik lehetőség.”²⁷⁷

Rozsondai Zoltán két évvel korábbi tervezetének egyik variációját favorizáló érveik meggyőzték — az akkoriban korántsem a reform-irányvonal zászlóvivőjeként ismert — Hegedüs András miniszterelnököt. Így — az SZKP XX. kongresszusának 3. napjával egyidejűleg (tehát semmiképp sem annak hatására!); s az ötéves képzés visszaállítása mel-

²⁷⁶ MOL M-KS-276-91/120. (Kiemelés tőlem — D. P.), *Ladányi A.* 1988. 212–213. o.; *Donáth P.* 2004.

²⁷⁷ Ebben a kérdésben egybeeső álláspontjukat Kálmán Györgynek „a tanítóképzés jelenlegi rendszeréről és az ehhez fűződő javaslatról” c. 1956. február 13-i feljegyzéséből idéztem. MOL M-KS-276-91/120. (Kiemelés tőlem — D. P.)

lett érvelő szakminiszter álláspontja ellenére — úgy döntöttek, hogy „a gimnáziumra épülő 2 éves tanítóképzés (akadémia) előnyösebb a 4 vagy 5 éves képzésnél. Egységesebbé válik a középiskolai oktatás rendszere, 18 éves korban biztosabb a pályaválasztás, inkább ki lehet elégíteni a társadalmi igényeket (Sic!) és ez a képzési rendszer olcsóbb. Ettől a rendszertől a gimnázium felé irányuló érdeklődés növekedése várható... Az erre vonatkozó javaslatokat a PB elé kell terjeszteni.”²⁷⁸

Így azután — a posztját amúgy is MTA főtitkári tisztségére cserélni készülő — *Erdey-Grúz Tibor* május 21-én aláírta a „tanító- és óvónőképzés átszervezésére” vonatkozó előterjesztést, mely szerint „az óvónőktől és a tanítóktól nevelőmunkájuk és a társadalmi életben különösen falun betöltött fontos politikai szerepük magas fokú általános- és szakműveltséget, ideológiai képzettséget és politikai fejlettséget követel. Ugyanakkor valamennyi szakkáderünk közül óvónőinket és tanítóinkat képezzük a legalacsonyabb színvonalon. ... *A tanítónak meg kell tanítani a 6–10 éves gyermekeket a legalapvetőbb ismeretekre. Ki kell alakítania erkölcsük, magatartásuk, jövőendő világszemléletük és politikai nézeteik alapvonásait.* Mindezzel a tanító meghatározó módon irányt szab a gyermek egész további fejlődésének. Ez a nevelői tevékenység a tanítótól magas színvonalú elméleti és gyakorlati pedagógiai felkészültséget követel. *A tanító — különösen a falu és a tanyavilág társadalmi életében — jelentős politikai szerepet tölt be,*... a falu sokrétű politikai feladatai között biztonságosan kell eligazodnia. *Erre csak alapos ideológiai felkészültségű és a politikai, a kulturális munka gyakorlatát jól ismerő tanító képes.* Tanítóképzőink jelenleg ilyen tanítókat képezni nem tudnak” — szögezte le az előterjesztés, hozzátéve, hogy a gimnáziumi érettségire épülő „kétéves tanító- és óvónőképző [bizonyára] módot ad a jó szakmai és ideológiai előkészítésre.”²⁷⁹

A tervezet *Andics Erzsébet* és *Jóboru Magda* által aláírt végső változata 1956. július 26-án került — az immár Rákosi Mátyás nélkül, Kádár

²⁷⁸ MOL M-KS-276-91/120. (Kiemelés tőlem — D. P.) Forrásaink a tanítóképzést, s a közoktatás néhány más területét illetően is igazolni látszanak Hegedűs András memoárjának állítását, miszerint bizonyos reformokat kezdeményezett. Annak megítélését azonban, hogy ezek révén, 1956 tavaszán-nyarán beszélhetünk-e egy „új reformkorról”, a tisztelt olvasóra bízánk... (1988. 233–241. o.)

²⁷⁹ MOL M-KS-276-91/33. (Kiemelés tőlem — D. P.)

János részvételével — összeült *Politikai Bizottság* elé. Mivel ebben a februári érvek mellett, számításokkal alátámasztott költségmegtakarítást, és tervezhetőbb munkaerő-gazdálkodást ígértek az előterjesztők — s a testület tagjai amúgy is más, akkor sokkal égetőbbnek látszó dolgokkal voltak elfoglalva — változtatás nélkül megszületett a határozat:

„Az óvó- és tanítóképzést gimnáziumi érettségire kell felépíteni, szakiskolai jellegű, két évfolyamú nevelőképző intézmények létesítésével... Első évfolyamukat — a kádarszükséglettől függően — az 1958/59-es, vagy az 1959/60-as tanévben kell megindítani...”²⁸⁰

*Az érettségire épülő tanítóképzés magasabb általános műveltségi bázisa; a tanítójelöltek érettebb korban való pályaválasztása, és képzése; a — középiskolai előtanulmányokat is számba véve —, jelentősen megnőtt képzési idő (4 év helyett 4+2, ill. 4+3 év); s a felsőoktatási képzéssel (idővel) együtt járó kvalifikáltabb oktatói kar kialakulásának lehetősége: új korszakot nyitott a hazai tanítóképzés történetében. Ezzel hazánk az európai államok között az első közé került, akik megvalósították a tanítómozgalmak régi követelését: a felsőfokú kisgyermekkori nevelőképzést.*²⁸¹ (Az már külön vizsgálódás tárgya lehetne, hogy ez mennyiben hozta meg számukra az áhított társadalmi felemelkedés lehetőségét.)

Fontos döntésüket — az új politikai konstellációnak megfelelően „a XX. kongresszus szellemének érvényesüléseként”, „a régi sérelmek orvoslásaként”, újabb engedményként állították be az erre illetékesek;²⁸² — valójában csak átmenetileg, és látszólag tettek le a szakmai szempontokon túlmutató politikai-világnézeti törekvéseik megvalósításáról. Amint a helyzet ezt lehetővé tette, visszatértek korábbi elképzeléseikhez.

Erről tanúskodik *Benke Valéria* miniszter és *Orbán László* KB osztályvezető²⁸³ 1958. június 5-ei előterjesztése az *MSZMP Politikai Bizott-*

²⁸⁰ MOL M-KS-276-91/33. és M-KS-276-53/297. (Kiemelés tőlem — D. P.), *Ladányi A.* 1988. 214–215. o.; *Donáth P.* 2004.

Rozsondai Zoltánnak a felsőfokú képzés melletti egyértelmű elkötelezettségét bizonyítja Bizó Gyula 1956. július 26-i levele az éppen Balatonszárszón nyaraló helyetteséhez: „Kedves Zoltán! Az első, akit sietünk értesíteni, Te vagy: ma délelőtt 12 órakor (sic!) a képzés új tervét elfogadták. Az osztály körbeállva siratja a régi romjait. Érezd magad nagyon jól. Részletekről majd beszélünk. Természetesen a hír csak Neked szól. Andante maestoso! Sok szeretettel ölel az egész osztály nevében: Gyula” (A levél a család birtokában.)

²⁸¹ *Ladányi A.* 1988. 60. o.

²⁸² Lásd ehhez: *Donáth P.* 2004.

²⁸³ Lásd róla: *Csoma Gy.* 1979/2. 100–101. o.; *T. Kiss T.* 1993. 521. o. *Mann M.* 2004. 146. o.;

ságához, melyben a PB 1956. július 26-ai határozatának fenntartását kérték: „a tanítóktól és óvónőktől iskolai nevelőmunkájuk (Sic!) és a társadalmunkban betöltött fontos szerepük alapos általános- és szakműveltséget, ideológiai képzettséget, politikai szilárdságot követel.” Az akadémiai képzés előnye — állították —, hogy „a tanulók az általános műveltséget a gimnáziumban megszerzik, ... ezért egy felsőfokú szakiskolán 2 év alatt alapos marxista nevelésben részesülhetnek, s a munkájukhoz szükséges korszerű szakismereteket elsajátíthatják ... A képzők tantestületének összetétele politikailag igen rossz. ...A 955 tanárból párttag 66; osztályidegen származású 101; volt egyházi képzőben tanított 409. Mivel a jelenleg működő 40 képző helyett csak 12 intézményre lesz szükség, s mert a képzés ideje 4-ről 2 évre csökken, és felsőoktatási módszerekkel folyik, a jelenlegi tanárlétszámnak csak kb. 40%-ára lesz szükség. Ez a tanárok politikai szelekcióját lehetővé teszi; megfelelő átcsoportosításokkal létrehozuk az első, majdnem kizárólag szocialista szellemű oktatókkal működő nevelőképző intézményeinket”²⁸⁴ — vélték, praktikus megfontolások (és a két évvel korábbi javaslatból ismerős érvek) sorát felvonultatva az előterjesztők.

*A Politikai Bizottság 1958. június 10-én tárgyalta „a tanító- és óvónőképzés átszervezésére” vonatkozó előterjesztést.*²⁸⁵

A téma előadójaként bevezetőjében *Benke Valéria* kifejtette: „A reformnak az a célja, hogy olyan káderpolitikai és politikai helyzetet teremtsünk a tanítóképzésben, amely lehetővé teszi, hogy nekünk neveljenek a tanítók. ...Alaposan megvizsgáltuk az ifjúság nevelésének problémáit és minden egyes vizsgálat arra vezetett, hogy a kulcskérdés a pedagógusképzés megjavítása. ... A jelenlegi vitatható intézetek helyett szocialista pedagógiai intézeteket tudnánk létrehozni.”²⁸⁶

A vitát eldöntő hozzászólásában *Kádár János* úgy vélte, hogy „a javaslat indokolása vagy tévedésen alapszik, vagy nem fogadható el. Ha az elvtársak azt mondják, hogy ideje már a pedagógusképzést magasabb

²⁸⁴ MOL M-KS-288-5/82. 76–77. o. (Kiemelés tőlem — D. P.), *Ladányi A.* 1988. 222–223. o.; *Donáth P.* 2000. 107–109. o.

²⁸⁵ MOL M-KS-288-5/82. (Kiemelés tőlem — D. P.), *Ladányi A.* 1988. 222–225. o.; *Donáth P.* 2000. 108–110. o.

²⁸⁶ MOL M-KS-288-5/82. 32–33. o. (Kiemelés tőlem — D. P.) Vö.: *Benke V.* 1984/10. 25. o.; Lásd róla: *Mann M.* 2004. 119. o.; *T. Kiss T.* 1993. 489. o.

szintre emelni, akkor ez érthető. ...Szükséges, hogy a tanítók- és óvónők képzése szakmailag magasabb színvonalú legyen. De ha politikailag akarják indokolni, saját maguk ellen beszélnek. ... Állítom, hogy az intellektuel kategórián belül a pedagógusok nem a legrosszabbak... *Ha szakmai nívó emelésével indokolják javaslatukat, két kézzel megszavazom, 1959 szeptemberétől kezdjük el, de akkor mindjárt a tanárképzés 5 év lesz, a tanítóképzés 3 év, és az óvónőképzés 2 év. ...*” — foglalt állást a (Nagy Imre per második napjával párhuzamosan zajló) Politikai Bizottsági ülésen — a „vörös akadémia” tervének előterjesztőit igencsak meglepve — Kádár János.²⁸⁷

A július 25-ei KB ülésen — az időszerű belpolitikai kérdésekről („az ellenforradalmárokkal való leszámolásról” — a perről, a kivégzésekről és visszhangjukról — s más „aktuális ügyekről”) szólván — már erről is másképp „hangszerelte” mondanivalóját: „született egy döntés arról, hogy a tanító és óvónők képzését magasabb színvonalra emeljük, mint ahogy az eddig volt, elsősorban szakszempontról, de ugyanakkor azzal a reménnyel, hogy ez a tanítók és óvónők politikai képzését is jelentős mértékben meg fogja javítani.”²⁸⁸

Az eredeti elképzelésüktől — a számukra váratlan június 10-i kádári reakció után sem tágitó kezdeményezők²⁸⁹ — a megengedő megfogalmazás adta mozgásteret messzemenően kihasználva, e „remény” valóra válásán serénykedtek. Rozsondai Zoltán a „Tanítóképzésünk színvonalproblémái” című tanulmányában, 1969-ben, leírta, hogy az új intézményi igazgatók vezetésre való alkalmasságát — fontossági sorrendben — a következő szempontok alapján bírálták el: 1. politikai, erkölcsi, világné-

²⁸⁷ Állásfoglalása eldöntötte a határozat sorsát: „Az 1959-es év szeptemberétől kezdve a tanárképzés 5 éves, a tanítóképzés 3 éves és az óvónőképzés 2 évfolyamú intézményekben történjék, plusz az esti és levelező tagozaton. Tudomásul vesszük, hogy politikai és egyéb követelmények jobb ki-elégítése céljából kezdetben elsősorban a termelésben dolgozó érettségizettek közül vesznek fel hallgatókat.” MOL M-KS-288-5/82. 34–35. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁸⁸ Soós L. szerk. 1997. 420. o. (Kiemelés tőlem — D. P.)

²⁸⁹ Az előterjesztők zavarát és elszántságát egyaránt jó példázza a június 10-i PB ülésen meghívottként részt vett Szigeti József miniszterhelyettes reakciója. Kádár János markáns állásfoglalását hallván szót kért s — látszólag a minisztere által képviselt állásponttól némiképp eltérve, mégis lényegében amellet kitarva — a következőket mondta: „Elsősorban természetesen a szakmai indok a döntő. Azt hiszem, hogy a kádárkérdéseken túl, tehát azon, hogy a politikai helyzetet a tanító- és óvónők képző intézetekben javítani tudjuk, elsősorban szakmai indokok szerepelnek.” MOL M-KS-288-5/82. 35. o.

zeti meggyőződésük szilárdsága; 2. emberi magatartásuk; 3. szaktudásuk.” Így a tizenegy kinevezett igazgató közül mindössze négy működött már korábban a tanítóképzés területén, hét még soha. (Minthogy a tanítóképző intézetek szakszerű irányítását már az elinduláskor biztosítani kellett, az utóbbi hét intézetben a szakigazgatást a volt középfokú tanítóképző intézeti igazgatók igazgatóhelyettesi kinevezésével oldották meg.) Az azonos szempontok alapján kinevezett intézeti tanároknak pedig *alig 50 %-a rendelkezett a tanítóképzős tapasztalatokkal...*²⁹⁰

„Az általános iskola I–IV. osztálya számára művelt, hivatásukat értő és szerető, kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók” képzésére hivatott intézmény²⁹¹ politikailag „jó megszervezését, kommunista szellemű nevelőmunkáját” szem előtt tartva az MSZMP Budapesti Bizottsága is „a kommunista vezetés biztosítását, s a tanári kar jó összetételének biztosítását” vélte a legfontosabbnak. Ezért a „budapesti akadémia” előkészítését ellenőrző Végrehajtó Bizottság — 1959. május 4-i — ülésén elégedetten konstatálta, hogy a képző igazgatója párttag, helyettese (a volt igazgató) párton kívüli lett; s hogy — a kerületi pártbizottságok „meghallgatása” alapján végzett kiválasztás eredményeként — a budai „akadémiára bekerült 26 pedagógus közül 15 — vagyis több mint 50% — párttag”.²⁹²

Ilyen intenciót tükrözött a tanítóképzős tanárok számára 1959 augusztusában tartott tanfolyam is. Fő előadója Marosán György volt, aki — a felkérésnek megfelelően — arról beszélt, hogy „mit kíván a párt a kommunista pedagógusoktól, különös tekintettel azokra, akik tanító- és óvóképzéssel foglalkoznak?”²⁹³ A tanfolyam nyitóelőadását tartó Bizó Gyula is mozgósítónak szánt beszédet tartott, melyben hangsúlyozta: „a képzés átszervezése is harcban született meg. Ez a harc végső fokon, lé-

²⁹⁰ Rozsondai Z. 1969. 231. o.

²⁹¹ Lásd a Tanítóképző Intézet tanterve című minisztériumi utasítást. ELTE TÓFK irattár, 377/1959.

²⁹² MOL M-Bp-1/1./PVB./49.

Kiss Tihámér professzor úr memoárjaiból, s hozzám írt 2002. január 29-ei leveléből tudhatjuk, hogy Bizó Gyula olymódon igyekezett a politikai és szakmai elvárásoknak egyaránt megfelelő színvonalas tanítóképzést teremteni, hogy általa jó szakembereknek tartott pedagógusokat hívott meg a felsőfokú képzőkbe, szakcsoport-vezetői pozícióhoz a pártba való belépést szabva előfeltételül. „Én a vörös herbartizmus korában újra lehetőséget kapva, hogy az általam is képviselt oktatási metodikai reform szellemében folytathassam a képzést, vállaltam a feltétel teljesítését”- tegyük hozzá, a szakmai publikációk megjelenítése érdekében is. (Vö.: Kiss T. 1961. 281. o.; 1996. 405. o.)

²⁹³ MOL M-KS-288-5/141. öe.

nyegét tekintve nem egyéb osztályharcnál. Az elvtársak ennek a harcnak aktív részeseivé váltak. ... *a továbbiakban ez a harc fokozódni fog.* Ha nem akarjuk, hogy meglepetések, csalódások, sikertelenségek érjenek bennünket, erről egy pillanatra sem szabad elfeledkeznünk. ... *Ne engedjék magukat fő feladatuktól, a kommunista nevelők képzésétől, semmilyen, bármennyire is tetszetős vagy sürgős problémáért eltéríteni.* ... *Egyszerűen figyelmüket és energiájukat egyértelműen a kommunista nevelőképzésre kell koncentrálniuk.*²⁹⁴

Ezekkel összevetve Rozsondai Zoltán kötetünkben olvasható előadását már-már távolságtartónak találjuk.²⁹⁵ „Korszakalkotó nagy gondolatok megszületését kevés név jelzi, a nagy gondolatok megvalósításában, munkálásában már névtelenek sokasága vesz részt. A nagy gondolatok megjelenésétől azok megvalósulásáig hosszú, küzdelmes, nehéz, gyakran hősi erőfeszítéssel teli az út. Világképünk megalkotása Ptolemaiosz, Kopernikusz, Kepler és Newton, a dialektikus matematika, a differenciál- és integrálszámítás Leibniz és Newton a geometria megalkotása Euklidesz, a kommunizmus Marx, Engels, Lenin nevéhez fűződnek. E korszakalkotó, világméretű nagy gondolatok megvalósításában, munkálásában már neves és névtelenek sokasága vesz részt.

A tanító- és óvónőképzés gondolata eltörpül, szűk méretű a világméretű nagy gondolatokhoz képest, *de az emberiség általános műveltségének kialakításában korszakalkotó,* nagy gondolat s az emberiség mai műveltségi fokán már *előfeltétele újabb nagy, korszakalkotó gondolatok megszületésének.*

Azok között a hallgatók között, akik 1959 szeptemberében Magyarországon elsőnek indulnak el a felsőfokú tanító- és óvónőképzés útján a tanítói és óvónői pálya felé, bizonyára még alig akad olyan, aki tudna *arról a hosszú, küzdelmes, nehéz, hősi útról, amely a felsőfokú tanítóképzés és óvónőképzés gondolatának megjelenésétől megvalósulásáig eltelt, s amely utat Bizó elvtárs hétfői bevezető előadásában oly találóan, plasztikusan vázolt...* Arról is kevesen tudnak, hogy *a felsőfokú tanító- és óvónőképző intézetek létesítését elhatározó legfelsőbb döntés óta milyen nagy, kitartó nehéz munkát kellett végezni ahhoz, hogy a legfontosabb*

²⁹⁴ Bizó Gy. 1959. 349. o.

²⁹⁵ Kiemelések végig tőlem — D. P.

szervezési, személyi és tanulmányi intézkedések napvilágot láthassanak, megtörténhessenek.

Előadásom — a tanító- és óvónőképző intézetek szervezeti- és működési szabályzat, ismertetése — csak egyik láncszeme annak a jogszabály és utasítássorozatnak, amelyekkel a Minisztérium szilárd vázat kíván adni az új intézményeknek.

Feladatom nem szárnyaló feladat. *Petőfi, Puskin, Shakespeare, Goethe, Arany, Vörösmarty, Ady, József Attila, Lermontov, Tolsztoj, Nyekraszov, Shelley, Keats* költészetéről szárnyalóan szép, a hallgatókat magukkal ragadó előadásokat tarthatnak az irodalom művelői, kiválóságai, szakemberei. A szervezeti- és működési szabályzat ismertetése ezzel szemben, hogy mégis alliterációval éljek, *színtelen, száraz, szikkadt, szenvtelen, szenvedélytelen, szárnyalás-szegény, szürke, szerény, de kétségkívül szükségzerű feladat.* Itt most erre van szükség. ... Amennyire a tárgy természete lehetővé teszi, mégis igyekszem a paragrafusok száraz, szikkadt útvesztőit élvezettel megtölteni” — bocsátotta előre bevezetőjében, majd a szabályzat alapelveit vázolta:

„A ... régi és új fogalmak halmazának rendezésében mintegy öt alapelvet érvényesítettünk. Ezek a következők:

- 1.) a felsőfokú tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek szervezetének és működésének világnézeti alapja a marxista-leninista világnézet;
- 2.) a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet felsőfokú oktatási intézmény s ennek megfelelő feladatot tölt be;
- 3.) bár a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet felsőfokú oktatási intézmény, mégsem egyetem, főiskola vagy akadémia;
- 4.) a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet új intézmény, amely Magyarországon még nem működött;
- 5.) a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet alapfeladata, felsőfokú tanítót és óvónőt képezni.”

Majd a felsorolt alapelvek szabályzatban való érvényesülését ismerte, az akkori rendelkezéseknek és elvárásoknak megfelelően:

„Az új intézmények feladatát, a létesítésüket elrendelő 1958: 26. tvr. határozza meg. A szervezeti- és működési szabályzat az élen közli az inté-

zetek feladatát, s ezzel pontosan körvonalazza, meghatározza azt, hogy világnézeti szempontból mi a feladat. A Tanítóképző Intézet feladata az általános iskola I–IV. osztálya számára, az Óvónőképző Intézet feladata az óvoda számára művelt, hivatásukat értő és szerető kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók, illetve óvónők képzése. Az Intézet feladata: »mélyítse el az egyes tárgyak feldolgozása és marxista tanulmányaik során a hallgatók dialektikus-materialista világnézetét. Biztosítsa, hogy a marxizmus-leninizmus tanulásának mély megértése alapján felismerjék a társadalmi fejlődésnek a kommunizmus felé vezető útját. Tegye Őket képessé a marxizmus helyes alkalmazására mind pedagógiai, mind társadalmi munkájuk során. Érezzék meggyőződéssel vállalt hivatásuknak, hogy a szocializmus építésében részt vegyenek; tudatosodjék bennük, hogy minden iskolának, minden óvodának a szocialista kultúra és a dialektikus materialista világnézet őrhelyévé és kisugárzási pontjává kell válnia.«

A világnézeti alapelv erőteljesen kifejezésre jut az intézeti vezetés feladatainak kijelölésében, a kollégium működésének szabályozásában, a társadalmi szervezetek helyének az Intézet életében, működésében való kijelölésében.

Az igazgató az Intézet vezetésére vonatkozó hatáskörében az MSZMP politikájának szellemében és a felsőbb állami szervek rendelkezései alapján látja el feladatát. Figyelemmel kíséri és előmozdítja a dolgozók politikai és szakmai fejlődését. Segíti a KISZ munkáját. Az intézeti tanácsnak tagja a KISZ oktató képviselője... Az intézeti tanár feladata az intézet világnézeti munkájába való részvétel, világnézeti önképzés, KISZ támogatása. A hallgatók felvételénél előnybe részesülnek azok a jelentkezők, akik érettségi bizonyítvány megszerzése után egy, vagy több évig ipari nagyüzemben vagy a mezőgazdaság szocialista szektorában fizikai termelőmunkát végeztek és munkájukkal, valamint magatartásukkal ezt a kedvezményt kiérdemelték. Az Intézetben a Magyar Szocialista Munkáspárt helyi szervezete működik. A társadalmi szervezetek közül fontos szerepe van a KISZ intézeti szervezetének. Legfőbb feladata a szocialista tanító- és óvónőképzés munkájának segítése, a hallgatók politikai nevelése. A kollégium feladata, hogy hathatós segítséget nyújtson az Intézet alapvető célkitűzéseire — a művelt, hivatásukat értő és szerető, marxista-leninista világnézetű tanítók és óvónők képzésének megvalósításá-

hoz. A kollégiumi oktató-nevelő munkában, belső életének megszervezésében, a közösségi élet kialakításában, az ifjúsági önkormányzat helyes megszervezésében és irányításában fő szerepet a KISZ-nek kell biztosítani” — kezdte a szabályzat korrekt, gyakran szó szerinti ismertetését Rozsondai Zoltán, órák múlva — egyebek között — a következőkkel zárva előadását:

„Kedves Elvtársak, kedves Hallgatóim! Egy szabályzat, jogszabály, utasítás, intézkedés értékét az határozza meg, hogy mennyire vág egybe az étellel, hogy hasznos útmutatására milyen gyakran van szükség. *Az értékek, igazságok sorsát azonban nem tisztán önértékük határozza meg, hanem az az értékrendszer, környezet is, amelybe beleszületnek, belekerülnek.* Jedlik Ányos dinamóelve hét évvel korábban született meg, mint Siemensé. Sorsa, útja mégis a szertárak, múzeumok csendes, elzárt magányába vezetett, s ott feneklett meg. Siemens elve fejlettebb közgazdasági világba született bele s útja a laboratórium csendjéből a lüktető, zajló technikai világba vezetett s újabb alkotások forrása lett. Az azonos értékek sorsához, fejlődéséhez a fejlettebb német technikai, gazdasági élet többet adott, mint a fejletlenebb magyar.

Az új intézetek jogszabály, utasításváza már kész. Az intézetek már minden alapvető utasítást megkaptak. Ez azonban önmagában csak önérték, holtérték. Étellel, lüktető tartalommal az intézeteknek kell megtölteniük. A szervezeti- és működési szabályzat, az utasítások értékét majd az adja meg, hogy önértékéhez mivel járulnak hozzá az intézetek.

A szabályzat csak ideiglenes. Kérjük tehát az elvtársakat, ezt a kedves »tömegbázist«, gondosan tanulmányozza s figyelje az új intézmény működését, szervezetét s időnként vesse egybe a szervezeti- és működési szabályzattal. Jegyezze fel, gyűjtse össze tapasztalatait, észrevételeit, javaslatait a szabályzat kiegészítésére, módosítására, hogy akkor, amikor egy évfolyam teljes tanulmányi idejének eltelte után, mintegy három-négy év múlva sor kerül a végleges, helyesebben időt állóbb szabályzat elkészítésére, a szabályzat megfelelhessen a teljes értékű ismeret negyedik kritériumának: ne legyen jelképes, hanem gazdag tapasztalaton nyugvó.

Dialektikus gondolkodásunknak megfelelően szándékosan használtam az időt állóbb és nem az időt álló kifejezést. Időt állónak csak a korszakalkotó nagy gondolatokat, alkotásokat tekinthetjük. Az idő — gondolat-

világunk örök dialektikus eleme — azonban még ezeken is változtat. Mert *alkotásainkat az idő hozza, s nagy részét az idő is viszi el!* Különleges fogalom az idő. Roppant bonyolult megismerési folyamatok eredménye. Mindenfajta ember, a legegyszerűbbtől kezdve a szellemiség legmagasabb fokán állóig mondhatja, hogy tudja mit jelent az idő, mert gondolatvilágában e szóhoz bizonyos tudatos lelki elemek kapcsolódnak. ... Nem csoda tehát, ha korszakalkotó koponyák oly sokat foglalkoztak az idővel. Nem csoda, ha Shakespeare is 65. szonettjében így kiált fel: »Óh, hogy állja az Idő, a napok zord ostromát a mézillatú nyár, ha érckapuk gögje is összerogy s mállik a zúzhatatlan sziklaszál? Szörnyű gondolat! Mi mentheti meg az Idő kincsét az Idő elől? S ha a szépséget meglopni siet, gyors lábait mely vaskéz tartja föl? Egy se! vagy csoda lesz, s a fekete tinta neved fénnel ragyogja be.«

Kedves Hallgatóim! A szervezeti- és működési szabályzat nem shakespeare-i szonett, nem a rímek és gondolatok hallhatatlan összecsengése. A fekete tinta nevét fénnel nem ragyogja be. ... Alkotói sem Shakespeare-ek, hanem a magyar tanítóképzés egyszerű lelkes munkatársai. De ha feladatát két-három évig tisztességgel, becsülettel megoldja, az új intézmények életét, működését egészségesen szabályozza, célját elérte, célunkat elértük. Ennyi az egész!” — szögezte le különös, egyszerre minisztériumi tisztviselőtől elvárhatóan fegyelmezett, mértéktartóan „vonalas”, s ugyanakkor színes, többértelmű részletekkel tarkított előadása vége felé Rozsondai Zoltán.

A hosszú idézet — melyért a T. Olvasó elnézését kérjük — alkalmasnak tűnik arra, hogy *Rozsondai Zoltán „ötvenes évek”-beli minisztériumi pályafutása néhány sajátosságát illusztrálja*. Szabályzata, előadása szövege megfelelt az akkori hivatalos elvárásoknak, az 1958. évi 26. számú törvényerejű rendeletnek, s végrehajtási utasításainak, valamint a hasonló szabályzatoknál szokásos gyakorlatnak, emellett logikus felépítésű, használható volt. *Előadásában korrekt áttekintését adta a dokumentumnak, sok idézettel, parafrázissal, a dolog ideologikus, tartalmi vonatkozásait illetően szárazon, már-már szenvtelenül, személytelenül*. Különösen szembetűnő lehetett ez a jelenlévők számára Marosán György és Bizó Gyula világnézeti-, politikai szempontból „harcosan elkötelezett” (ne feledjük: 1959-ben vagyunk!), a jelenlévőket a felsőfokú tanítóképzés ügye — s attól elválaszthatatlanul —, a világnézeti-politikai értelemben elkö-

telezett, kommunista nevelőképzés szolgálatára lelkesítő előadásai után. *Amikor Rozsonдай hangja személyessé válik, azonnal a tudománytörténet, magyar és világirodalom egészére (korántsem csak az akkoriban preferált alakjaira) hivatkozik, s megkísérli a tanítóképzés ügyét elhelyezni, jelentőségét érzékeltetni az egyetemes kultúra történetében. A szó hétköznapi értelmében „filozófál”, anélkül, hogy az „akadémiai”, vagy az akkor határozott ideologikus célzattal művelt filozófia nyelvét, fogalmait használná. Inkább szépirodalmi és mindennapi példák segítségével közvetíti mondanivalóját, s ez, — a 20. század trianoni Magyarországon egymást váltó/tagadó markánsan ideologikus rendszerek világában — lehetővé tette a matematikai-természettudományos végzettségű, lírai lelkületű, hangsúlyozottan etikus magatartású, ugyanakkor gyakorlatias Rozsonдай Zoltán számára, hogy „ne legyen játéka mindenféle szélnek”.*

Előadásában a marxizmuson kívül sokféle, általa értékesnek ítélt kulturális hagyományból merített, s legalábbis többértelmű fejtegetésbe bocsátkozott az idő dialektikus, mindent megrostáló szerepéről. Ami arra is utalhatott, — legalábbis a letűnt évtizedek tapasztalata ilyen olvasatra készítet(het) —, hogy a hatalom egyes képviselői részéről „vörös akadémiaként” eltervezett felsőfokú tanítóképzésből idővel, talán csak a tanítóképző akadémia (főiskola) marad. S lőn...

A tanítóképzés: hivatás, szolgálat — közérdek és igazságkeresés

Ezzel lényegében eljutottunk történetünk végére, de mielőtt pontot tenénk bevezető tanulmányunk utolsó mondata után, röviden vissza kell térnünk a dolgozat elején idézett Rozsonдай-levelekhez, eltávolításának körülményeihez, s talán annak is érdemes néhány szót szentelnünk, hogy miért gondoljuk, hogy egy „minisztériumi osztályvezető, tisztviselő” tevékenysége méltó lehet az utókor, legalább a késői pályatársak figyelmére.

Kezdjük az utóbbival. Rozsonдай Zoltán hagyatékában több olyan dokumentum maradt ránk, amely segít megértenünk a tanítóképzés történetében mind a mai napig kevésbé tisztázott 1945–1960 közötti időszak történéseit, mozgatórugóit, s reményeink szerint tanulmányunk is szolgáltathoz ehhez hasznos adalékokat.

A tanítóképzés ügyéért komoly áldozatot, nem egyszer komoly egzisztenciális kockázatot vállalt *Rozsondai Zoltán története ugyanakkor, hitünk szerint túlmutat önmagán, s talán az elmúlt évtizedekről folytatott történeti diskurzushoz is szolgálhat szempontokkal.* A „két Magyarországról” elmélkedők, a fekete-fehér történelmi ábrázolást és megítélést preferálók ugyanis — látszólag —, megfélemlenek arról, hogy a magyarság tisztességes milliói itt, ebben az országban éltek le alkotó életüket az elmúlt évtizedekben, s hivatásukért, családjukért, kisebb-nagyobb közösségeikért *legjobb tudásuk szerint tették, amit lehetett.* Ilyen tiszteletreméltó pályafutás *Rozsondai Zoltáné is.* Előbb — tanítványai tanúsága szerint — *kiváló tanárként, majd minisztériumi KÖztisztviselőként szolgált a magyarországi tanítóképzés ügyét, s mindenkor miniszterét, anélkül, hogy bármelyik adott kurzust kiszolgált volna.* Tevékenységét — a köztisztviselői etikának megfelelően — a közérdek iránti, a jóváhagyási folyamatok és eljárások iránti, és a kollégák iránti elkötelezettség jellemezte.²⁹⁶ Elkötelezettje volt a színvonalas tanítóképzés ügyének, s — amennyire ennek szolgálata lehetővé tette — lojális munkatársa miniszterének. *Mindent megtett, amit tehetett annak érdekében, hogy a változó történelmi-politikai konstellációban előremozdítsa, vagy legalább megvédje a hazai tanítóképzés ügyét, értékeit:*

- tervezeteivel, feljegyzéseivel ostromolta/informálta a döntési helyzetben lévőket;
- a nyilvánossághoz fordult meggyőzésük érdekében;
- a felettes fórumok pártfogását kérte a hibás döntés korrigálásához;
- a „jegelés”, a végrehajtás elszabotálásának, ügyes „kijáánlásának” módszerével halogatta az általa helytelennek tartott elképzelések megvalósítását.²⁹⁷

Ha mindennek ellenére — többször is —, legjobb meggyőződésével ellentétes intézkedések megtételére kényszerült (az intézményrendszer átalakításai során, személyi kérdésekben), folyamatosan kereste, s gyakran meg is találta a korrekció lehetséges útját.

A középfokú tanítóképzés/képzők kitűnő ismerőjeként és reprezentánusaként védte annak érdekeit, látta hiányosságait, kereste azok kiküszöböl-

²⁹⁶ Cooper T. L. 1987. 58–59. o.

²⁹⁷ Vö.: Thompson D. F. 1992. 35–42. o.

lésének, s a már 1938-ban beharangozott felsőfokú képzés megvalósításának útját. Balszerencséjére az adott történelmi helyzetben ezen „álom” megvalósulására, csak a hatalom ideologikus „víziójával” összekapcsolva kerülhetett sor, a „kettős-elkötelezettségű” Bizó Gyula²⁹⁸ irányításával. Úgy, hogy amikor Rozsonдай Zoltán évtizedes célja — a felsőfokú képzés — megvalósult, csak ilyen „kettős-elkötelezettségű” irányítók maradhattak a parancsnoki hídon. S mivel a képzők száma csökkent, a képzési szint/struktúra is átalakult, valamint a tanári kar jelentős része is kicserélődött, — tudása (képzés-, hely-, emberismerete) is nélkülözhetőnek tűnt. Lényegében ez(ek)ért, mennie kellett.²⁹⁹ Balsorsában is szerencsés volt: az 1948–1959 közötti megpróbáltatások után beléphetett „az ígért földjére”, intézeti tanárként taníthatott a felsőfokú esztergomi, majd a budai képzőkben.

Tíz év elteltével jobbító szándékú, kritikus képét adta ugyan az ottani életnek,³⁰⁰ de eszébe sem jutott megbánni útválasztását, s megtagadni az

²⁹⁸ Bizó Gyulának a tanítóképzés iránti és politikai elkötelezettségére utalunk.

²⁹⁹ 1956. szeptember 26-i jellemzéseiben Bizó Gyula osztályvezető még határozottan kiállt Rozsonдай Zoltán megtartása mellett: „Többször felvetődött a minisztériumból való elhelyezése. Kihelyezésének indokai a következők voltak: politikai passzivitás és a minisztérium szempontjából nem szerencsés baráti kapcsolatok. Véleményünk szerint ezek a kihelyezési indokok erőltetettek. Rozsonдай elvtárs jó munkát végez, ezért munkakörében továbbra is megtartjuk.” Ma még pontosan nem rekonstruálható, hogy vajon mitől változott meg ennyre a továbbra is kétségtelenül jó munkát végző Rozsonдай Zoltán megítélése. Szerepe lehetett ebben annak is, hogy munkatársai 1956 októberében a minisztériumi forradalmi bizottság tagjává választották, s még inkább annak, hogy bár örömmel támogatta a tanítóképzés felsőfokúvá tételét, kevésbé rokonszenvezett a megteremtésével kapcsolatos ideológiai elvárásokkal, és még kevésbé azonosult az abból adódó személyzeti politikával. Óvatosan erre utal kötetünkben a szervezeti szabályzatról közölt beszéde (s leplezetlenebbül 1969-es tanulmánya a tanítóképzés színvonalproblémáról) is.

Az 1956-ot követő minisztériumi rendcsinálás jegyében fogant „káderjelentésekben” többször megfogalmazódott, hogy bár a tanító- és óvóképző osztály „szakmailag jól felkészült emberekből áll”, „politikai erősítés itt is szükséges”. „A vezetést Bizó elvtárs személyével politikai és szakmai szempontból jól megoldott. Ugyanakkor Rozsonдай, Juhász, Ungváry, Hermann Alice nagy szakmai tudásuk és hozzáértésük mellett politikailag nem erősek. A nevelőmunka mellett perspektívában cserére is gondolni kell.” (MOL M-KS-288-33/2. öe.)

Keresztúry Dezsőnek 75. születésnapja alkalmából írt — 1979. október 25-i — köszöntő levelében *Rozsonдай Zoltán* tárgyszerűen utalt hosszú minisztériumi pályafutása akkoriban unikális jellegére is: 1946-ban „a Minisztérium fogalmazói karának és a beosztott külső munkatársaknak a létszáma kereken 300 volt. Amikor 1961-ben én is kiléptem a Minisztériumból, a 300-ból mindössze már csak 9-en voltunk, a régiék 3%-a! Kit erre, kit arra sodornak a szelek....”

³⁰⁰ Rozsonдай Zoltán a „Tanítóképzésünk színvonalproblémái” című tanulmányát kötetünkben közöljük.

érte tett erőfeszítéseket.³⁰¹ Nyugdíjasként is, évtizedeken át féltő figyelemmel kísérte a hazai tanítóképzés, s a budai képző sorsának alakulását. „Mérlegkészítés” közben³⁰² nyugodt lelkiismerettel konstatálhatta, amit az általa nagyra tartott Kiss Árpád — az OKT-ból való kényszerű távozásakor — írt a kitűnő Sík Sándornak: „Talán nincs sok szóra szükség, hogy megéreztessen, milyen nehéz volt sokszor kitartani — természetesen azoknál a problémáknál, melyekhez egyáltalán hozzászólhattunk — amellet az alapelv mellett, melyet Tőled tanultam: *cselekedni az adott viszonyok között a legjobbat*. Ha ez nem sikerült mindig, nem a jóakaraton múlt, hanem az erő volt hozzá kevés.”³⁰³

S mi, emléket őrző utódai tisztelettel, örömmel regisztrálhatjuk, hogy Rozsondai Zoltán egész pályafutására igaz maradt, amit igazolási ívére a „Mit kíván még előadni?” rovatba, 1945. május 4-én válaszolt:

„Szolgálatomat nem foglalkozásnak, hanem hivatásnak tekintettem.

*Ténykedésemben mindenkor a közérdek,
az igazságkeresés vezetett.*”³⁰⁴

³⁰¹ Erről tanúskodik, a minisztériumból való távozása alkalmából a tanítóképzőknek küldött 1961. február 18-i búcsúlevele kötetünkben.

³⁰² Rozsondai Zoltán 1983. május 30-án, Köpeczi Béla miniszterhez írt levelében tárgyszerű összegezte tevékenységét: „1945-től 1961-ig 16 éven át a Minisztérium tanító-és óvónőképzői osztályán, időnként meglehetősen nehéz, súlyos körülmények között, mint előadó és osztályvezető dolgoztam, s nagy erőfeszítéseket tettem tanító- és óvónőképzésünk színvonalának emeléséért.” (A levelet lásd kötetünkben.)

³⁰³ Kiss Árpád 1948. november 3-án Sík Sándorhoz írt levelét közölte: *Mészáros I.* 1989/1. 55. o.

³⁰⁴ Rozsondai Zoltánnak a közalkalmazottak igazolását előíró 1080/1945. M. E. számú rendeletnek megfelelően kitöltött nyilatkozatából. (BFL XIII. 463. 166/B; Magyar Közlöny 1945. 20. szám, 1–3. o.)

Rozsondai Zoltán

(Zajzon, 1902. június 6. – Budapest, 1996. augusztus 11.)

főbb életrajzi adatai:

Tanulmányai:

- 1916–1920 tanítóképzős tanulmányok Kolozsvárott ill. Nagyenyeden (oklevele minősítése: valamennyi tárgyból kitűnő);
- 1920–1923 matematika–fizika szakos hallgató Budapesten a Polgáriskolai Tanárképző Főiskolán (oklevele minősítése: valamennyi tárgyból jeles);
- 1923–1925 Apponyi Kollégiumot végzett a budapesti tudományegyetemen, majd természet–filozófia–pedagógia tárgyakból kitűnő eredménnyel tanítóképző–intézeti tanári képesítő vizsgát tett;
- 1943 színjeles eredménnyel érettségizett a dési állami gimnáziumban;
- 1944 jogi tanulmányokat folytatott a kolozsvári tudományegyetem jogi karán.

Munkássága:

- 1925–1927 polgári iskolai óraadó helyettes tanár a békéscsabai polgári fiú- és felső-mezőgazdasági iskolában;
 - 1927–1940 polgári iskolai óraadó helyettes tanár, rendes tanár, majd 1929. július 6-tól 1940 decemberéig tanítóképző–intézeti rendes tanár Kiskunfélegyházán, az állami tanítóképzőben;
 - 1940–1944 szakelőadó tanítóképző–intézeti tanár, majd 1941 decemberétől tanügyi előadó a kolozsvári tankerületi főigazgatóságon;
 - 1944–1945 Kolozsvár kiűrését követően tanügyi előadóként áthelyezik a budapesti tankerületi főigazgatóságra;
 - 1945–1961 tanügyi előadó, 1945. június 30-tól tanügyi osztálytanácsos osztályvezető, 1947 májusától miniszteri osztálytanácsos osztályvezető, 1950 májusától főelőadó (csoportvezető, osztályvezető helyettes), 1954 novemberétől 1955 nyaráig megbízott osztályvezető, majd ismét főelőadó — a nevét többször változtató minisztérium tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztályán;
 - 1961–1962 a felsőfokú Esztergomi Tanítóképző Intézet tanára;
 - 1962–1966 a felsőfokú Budapesti Tanítóképző Intézet tanára;
 - 1966 őszétől nyugdíjas.
- Kitüntetései: A Közoktatásügy Kiváló Dolgozója (1953, 1961); a Munka Érdemrend ezüst fokozata 1966, bronz fokozata 1973.

A bevezető tanulmányhoz és a jegyzetekhez felhasznált irodalom

- A fiúk és lányok (1949) megoszlása középiskoláinkban. Országos Neveléstudományi Intézet Értesítő, 1. sz. 31–35.
- A középiskolai (1949) tanulók migrációja. Országos Neveléstudományi Intézet Értesítő, 1. sz. 15–27.
- Alexits György (1947/1): Köznevelésünk demokratizálásnak alapproblémái. Társadalmi Szemle, 2. évf. 1. sz. 40–48.
- A Magyar Dolgozók Pártja (1951) Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai. Szikra, Bp. 175–181.
- A Magyar Kommunista Párt a magyar tanítókért. (1947) Szikra,
- A Magyar Tudományos (2003) Akadémia tagjai T-III. k. (főszerk.: Glatz Ferenc) MTA Társadalomkutató Központ, Bp.
- A magyarországi szakszervezeti mozgalom dokumentumai 7. kötet. A munkásegységért, a demokráciáért, az államosításokért 1945–1948. (szerk.: Végh Oszkár) Népszava, 1987.
- A népi demokrácia útja. (1946) A Magyar Kommunista Párt III. Kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra, Bp.
- Andor Mihály (1987): Dolgozatok az iskoláról. Művelődéskutató Intézet
- Angyal János (1945/6): Az általános iskola falun és tanyán. Köznevelés, 1. évf. 6. sz. 1–3.
- Angyal János (1945/9): Nevelők képzése az általános iskola számára. Köznevelés, 1. évf. 9. sz. 2–4.
- Ankét (1947/5) a nevelőképzés kérdéseiről. Köznevelés, 3. évf. 5. sz. 88–89.
- A Tanítóképző Intézeti (1947) Tanárok Országos Egyesülete beolvadt a szakszervezetbe. Pedagógus Értesítő, 2. évf. 4. sz. 9.
- Az 1935. évi április 27-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 17. k. Bp., 1938.
- Az 1945. évi november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás, 6. k. Athenaeum, Bp., 1952.
- Az intézeti (1946/20) oktatás és a nevelőképzés. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának emlékiratából. Köznevelés, 2. évf. 20. sz. 7–9.
- Az új idők szelleme (1945). Embernevelés, 1. évf. 3–4. sz. 85–86.
- Ágotha Tivadar (2001): Három állomás. Lapok Pápa történetéből, 111. évf. 2. sz. 275–292.
- Balatonfüredi pedagógus konferencia 1956. október 1–6. (Rövidített jegyzőkönyv szerk.: Szarka József – Zibolen Endre – Faragó László) PTI, 1957.
- Balogh Margit (2000/6): Szabadlábban fogolyként, avagy kommunizmus és egyházi ellenállás Magyarországon. Vigília, 65. évf., 6. sz. 402–416.
- Balogh Margit (2002): Mindszenty József 1892–1975. Élet-kép sorozat. Elektra Kiadóház

- Balogh Margit – Gergely Jenő (1996): Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. II. Adattár. História, Bp.
- Balogh Sándor (1973/4): A fakultatív vallásoktatás kérdése és az egyházak (1947 tavasza). Századok, 107. évf., 4. sz. 906–940.
- Balogh Sándor (1975): Parlamenti és párharcok Magyarországon 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó
- Balogh Sándor – Izsák Lajos szerk. (1977): Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944–1948. Tankönyvkiadó, Bp.
- Balogh Sándor – Izsák Lajos szerk. (1980): Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948. Gondolat, Bp.
- Barankay Lajos (1946/13): Lehetséges-e a tanító- és tanárképzés egységesítése? Köznevelés, 2. évf. 13. sz. 6–7.
- Barcza József – Dienes Dénes szerk. (1999): A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990. Tanulmányok. Sárospatak
- Baróti Dezső (1988): Sík Sándor. Akadémiai kiadó, Bp.
- Barra György (1946/6–7–8): Régi és új iskolarendszerünk. Köznevelés, 2. évf. 6. sz. 6–8., 7. sz. 2–5., 8. sz. 2–3.
- Bassola Zoltán (1998): Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomása. (szerk.: Jáki László – Kardos József) OPKM, Bp.
- Bassola nem járt Kalocsán. (1946) Népszava, 74. évf., 159. sz. 3.
- Bábosik István – Mezei Gyula (1994): Neveléstan. Telosz Kiadó, Bp.
- Bálint László (2002): Diákmegmozdulások Szegeden 1947-ben. Szegedi Műhely, 41. évf. 3–4. sz. 137–145.
- Beke Margit szerk. (1996): A Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Köln–Budapest,
- Beke Margit (1988): A katolikus egyház oktatási és nevelési intézményei 1948-ig. In: Magyar Katolikus Almanach II. köt. 1988. A magyar katolikus egyház élete 1945–1985. Bp. 1988. 232–257.
- Benke Valéria (1984/10): „Sokkal együtt van részem...” Valóság, 27. évf. 10. sz. 14–26.
- Beszámoló (1947) művelődéspolitikánk mai helyzetéről. Az Országos Köznevelési Tanács teljes ülése 1947. február 11. A Köznevelés Könyvtára. Szerk.: Kiss Árpád. MVKM, Bp.
- Beszámoló (1948) művelődéspolitikánk mai helyzetéről. Az Országos Köznevelési Tanács teljes ülése 1948. február 5. A Köznevelés Könyvtára. Szerk.: Kiss Árpád. MVKM, Bp.
- Benőcs József (1945/6): Vádoltak és vádlók. Köznevelés, 1. évf. 6. sz. 8–9.
- Berend T. Iván (1999): Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990. Vince Kiadó, Bp.
- Berzeviczy Gizella (1947): Milyen legyen a magyar nevelőképzés? Embernevelés, 3. évf. 7–8. sz. 309–312.

- Béki Ernő (1945/3–4): A nevelő és a politika. Embernevelés, 1. évf. 1–2. sz. 45–51.
- Béki Ernő(1948): A magyar nevelők szakszervezeti mozgalma. In: Kiss Árpád szerk.: A Köznevelés évkönyve. VKM, Bp. 1948. 189–210.
- Bibó István (1947/1): A koalíció válaszüton. In: Bibó István (1986): Válogatott tanulmányok. II. k. 1945–1949. (Vál., szerk.: Huszár Tibor, Vida István és Nagy Endre). Magvető Könyvkiadó, Bp. 335–366.
- Bibó István (1947/2): A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme. In: Bibó István (1986) II. k. 485–504.
- Bibó István (1947/3): Értelmiség és szakszerűség. In: Bibó István (1986) II. k. 505–522.
- Bibó István (1948/1): Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem. In: Bibó István (1986) II. k. 569–620.
- Bizó Gyula (1959): A tanító- és óvónőképzés reformja. Köznevelés, 15. évf. 16. sz. 349.
- Bizó Gyula (1965): Az általános iskolai nevelőképzés. In: Simon Gyula (szerk.): Nevelésügyünk húsz éve 1945–1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből. Tankönyvkiadó, Bp. 419–450.
- blp (1946/10): A pedagógusok harca a megélhetésért. Köznevelés, 2. évf. 10. sz. 2–6.
- Bogárdi Szabó István (1995): Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között. Teológiai doktori értekezés. Debrecen
- Bollókné Panyik Ilona (1988): A magyar tanítóképzés tantervtörténeti előzményei és hasznosítási lehetőségeik a négyéves tanítóképzés tervezésében.). In: Magyarfalvi Lajos (szerk.): A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés. BTF, Bp. 150–196.
- Bourdieu P. (1978): Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In: Bourdieu P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok. Gondolat, Bp. 7–70.
- Cooper T. L. (1987): Hierarchia, erény és a közigazgatás gyakorlata. A normatív etika perspektívája. In: Gulyás Gyula szerk. (1997): Közszolgálat és etika. Helikon Kiadó 47–61.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi Kiadás, Franklin Társulat, Bp. (CJH)
- Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza – Palasik Mária szerk. (1998): Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. 1956-os Intézet, Bp.
- Csoknyay József (1978): Messze volt a cél... In: Lapok Pápa történetéből. 102. évf. (2000) 1. sz. 189–204.
- Csoma Gyula (1979/2): Orbán László 1912–1978. Pedagógiai Szemle, 29. évf. 2. sz. 100–101.
- Csoma Gyula (2000): Közoktatás és nemzet. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Dancs Istvánné szerk. (1979): Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Források a magyar népi demokrácia történetéhez III. k. Kossuth Könyvkiadó.
- Darvas József (1952): Pedagógusaink továbbképzéséről. Köznevelés, 8. évf., 10. sz. 289–291.

- Darvas József (1970): Elindult szeptemberben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- Dessewffy Tibor (1999): Iskola a hegyoldalban. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Donáth Péter (1997, 1998): Iskola és politika. Az állami német nemzetiségi tanítóképzés Magyarországi történetéhez 1919–1944. Trezor Kiadó, Bp.
- Donáth Péter (1999): Oktatáspolitikai és tanítóképzés — az első Nagy Imre-kormány idején. *Magyar Pedagógia* 99. évf., 1. sz. 71–95.
- Donáth Péter (2000/7): A „kettős nevelés”-ről az ötvenes években. *Valóság*, 43. évf., 7. sz. 64–79.
- Donáth Péter (2000/3) Amikor a körösi „lámpás”-gyűjtogatók átmeneti lámpaoltásra kényszerültek. *Studia Caroliensia* (A Károli Gáspár Egyetem folyóirata) 1. évf., 3. sz. 12–38.
- Donáth Péter (2000): A felsőfokú tanítóképzés megteremtésének oktatáspolitikai előzményei, ideológiai motívumai (1953–1959). — In: : A Jezsuita tanügyi szabályzattól napjainkig. Tanulmányok. Neveléstörténeti konferenciák 1999. Neveléstörténeti füzetek 18. sz. (szerk.: Kelemen Elemér – Balogh László) — OPKM, Bp., 2000. 99–110.
- Donáth Péter (2001/1): A „tanítóképző akadémiák” kérdése 1908, 1938., 1958 – azonoságok és különbségek. — In: Tanulmánykötet. (szerk.: Kovátsné Németh Mária) Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr, 219–234.
- Donáth Péter (2001/2): A tanítóképzés a legfelső döntéshozó fórumok előtt: 1954. (Egy súlyos következményekkel járó oktatáspolitikai döntés születése.) In: Donáth Péter – Farkas Mária szerk.: Filozófia – Művelődés – Történet. Az ELTE Tanítóképző Főiskolai Kara Tudományos Közleményei. XIX. k. Bp., 73–116.
- Donáth Péter (2004): Vizsgálatok, diagnózisok - javallatok. Kísérletek a tanítóképzés világnézeti-politikai ésszakmai rekonstrukciójára a Hegedüs-kormány idején. In: Feitl István – Sipos András szerk.: Diákok, iskolák, oktatáspolitikai a 19-20. században. Napvilág Kiadó, 88–135.
- Durkheim E. (1980): Nevelés és szociológia. (Ford.: Farkas József, Kiss Árpád és Lakatos Mária) Tankönyvkiadó, Bp.
- D. Kapi Béla (1938) beszéde a felsőházban. In: A Dunántúli Ág. H. Ev. Egyházkerület Soproni Tanítóképző-intézetének 1937–38. tanévi Értesítője. (Szerk.: Rozsondai Károly) Cegléd, 1938. 9–13.
- Éhártné (1998) Varga Zsuzsanna: A Pápai Állami Tanítóképző Intézet emlékezete 1896–1996. Pápa
- Erős Ilona (1990): Tények és viták az általános iskoláról 1946-ban. In: Donáth Péter szerk.: A Budapesti Tanítóképző Főiskolai Tudományos Közleményei VII. k. Bp. 1990. 45–61.
- Faragó László (1948): A budapesti Pedagógiai Főiskola megszervezése és diákönkormányzata. *Köznevelés*, 4. évf. 10. sz. 207–210.
- Faragó László (1948/19): Egy Jakobinus népnevelő. *Március Tizenötödike*, 2. évf. 19. sz. 2.

- Faragó László (1950/1–2): A „koalíciós neveléstudomány” bukása. *Magyar Pedagógia*, 1950. évf. 1–2. sz. 66–77.
- Faragó László (1954): Gyakorlóéves pedagógusok ankétja. *Köznevelés*, 10. 14–15. sz. 248–249.
- Faragó László – Kiss Árpád (1949): Az új nevelés kérdései. Egyetemi Nyomda, Bp.
- Farkas László (2002): Hőmantól Ortutayig. Történelmi évek egy magyar minisztériumban 1934–1949. (Szerk.: Varga Domokos) OPKM
- Ferge Zsuzsa (1976): Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó
- Feyerabend P. (1974): Milyen lesz a tudományfilozófia 2001-ben? In: Tillmann J. szerk.: A későújkor józansága I. Olvasókönyv a tudományos-technikai világfelszámolás tudatosítása köréből. Göncöl Kiadó, Bp., 1994. 190–205.
- Fogarasi Béla (1947/2): A hároméves terv és a kultúra. *Társadalmi Szemle*, 2. évf. 2. sz. 100–105.
- Földes Ferenc (1941): Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. In: Földes Ferenc válogatott művei. (szerk.: Simon Gyula) Tankönyvkiadó, Bp., 1957. 109–183.
- Füle Sándor szerk. (1956): A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon 1904–1956. PTI Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára 22. sz. Kézirat.
- Füle Sándor (1968): A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése. In: Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei. V. Debrecen, 185–197.
- Füle Sándor (1970): A magyar tanítóképzés reformjai. 1945–1970. In: Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei. VII. Debrecen, 7–19.
- Fürj Zoltán: (1990/2): A protestáns egyházak és a fakultatív hitoktatás kérdése. *Pedagógiai Szemle*, 1990. évf. 2. sz. 112–127.
- Fürj Zoltán (1992/10): Egyház — iskola — államosítás. *Magyar Tudomány*, 1992. évf. 10. sz. 1206–1218.
- Fürj Zoltán (1996): Egyház és iskola. Református iskolák a Tiszántúlon 1944–45 fordulóján. Debrecen.
- Gárdos Dezső (1947): Összeesküvés az általános iskola ellen. *Népszava*, 75. évf. 1947. február 2. 10.
- Gáspár Edit (1949): A magyar középiskolák utolsó évfolyamainak szociális összetétele. *Országos Neveléstudományi Intézet Értesítő*, 1. sz. 12–14.
- Gergely Ferenc (1994): „Prepa” voltam Félégyházán 1948–1951. Emlékezés a tanítóképzőre. Kézirat, Bp.
- Gergely Jenő (1977): A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950. Kossuth Könyvkiadó
- Gergely Jenő (1985): A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Gergely Jenő (1997): A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék, Bp.

- Gergely Jenő (2000): 1948 és az egyházak Magyarországon. In: Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. (szerk.: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor) Napvilág Kiadó, Bp., 2000. 138–151.
- Gianone András (2003/1): A magyar Actio Catholica tevékenysége 1945–1948-ban. Múltunk, 48. évf. 1. sz. 79–126.
- Glatz Ferenc et al. szerk. (2003): A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. k., MTA Társadalomkutató Központ, Bp.
- Gombos Gyula (1992): A történelem balján II. Szűk esztendők. Húsz év után. Huszonegy év után. Igazmondók. Püski, Bp.
- Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. Szent István Társulat, Bp.
- Gyarmati György (1985/2): A közalkalmazottak politikai megítélésének változása Magyarországon 1945–1946-ban. Századok, 119. évf. 2. sz. 518–556.
- Gyarmati György (2000/2): Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947–1948-ban. In: Gyarmati Gy. szerk. (2000): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség II. világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, 97–133.
- Gyarmati György (2001): Magyarország a II. világháborútól napjainkig 1944/45–2000. In: Tóth István György szerk.: Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig. Osiris Kiadó, Bp., 557–639.
- Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály szerk. (1988): Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. Minerva, Bp.
- Habermas J. (1971): A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban. Gondolat, Bp.
- Hajós Mihály szerk. (1898): A magyarországi néptanítók Ötödik Egyetemes Gyűlésének naplója. Népiskolai szakosztály. [A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója. II. k.] Bp.
- Hajós Mihály – Szabó Bugáth László szerk. (1905): A magyarországi néptanítók Hatodik Egyetemes Gyűlésének naplója. Elek Lipót Könyvnyomdája, Bp.
- Használt-e a cikkezés? (1946) Népszava, 74. évf. 166. sz. 1946. július 26. 3.
- Hegedűs András (1953): Hogyan nyújtson segítséget a falusi pedagógus a termelőszövetkezetek megszilárdításához. Nevelők Lapja, 9. évf., 20. sz. 1.
- Hervei Géza (1946/20): A nevelőképzés reformja Angliában. Köznevelés, 2. évf. 20. sz. 13–14. o.
- Hegedűs András (1988): A történelem és a hatalom ígázatában. Életrajzi elemzések. Kosuth Könyvkiadó.
- H-i (1946): Klerikalizáció nem nyughatnak — a közoktatásügyi miniszter segít nekik. Népszava, 74. 156. sz. 1946. július 14. 7.
- Hollósy Tibor – Lux Ibolya (1998): Lektorai kiegészítő „A Pápai Állami Tanítóképző Intézet emlékezeté”-hez. In: Éhártné Varga Zsuzsanna: A Pápai Állami Tanítóképző Intézet emlékezete 1896–1996. Pápa, 87–92.

- Horváth Julianna – Szabó Éva – Zalai Katalin szerk. (2001): A Magyar Kommunista Párt iratainak repertóriuma 1944–1948. Napvilág Kiadó, Bp.
- Horváth Márton (1975): A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945–1948. Tankönyvkiadó, Bp.
- Horváth Márton (1976): A világnézeti, pedagógiai és szervezeti egység kérdései közoktatásunkban a „fordulat éve” táján. In: Arató Ferenc szerk. (1976): Az államosítás közoktatásunkban. Tankönyvkiadó, Bp. 11–31.
- Horváth Márton (1978): Közoktatás-politika és általános iskola. Akadémiai Kiadó, Bp.,
- Horváth Márton (1983): Kovács Máté művelődéspolitikai tevékenysége a koalíció időszakában. In: Kovács Máté emlékkönyv. (Szerk.: Szelle Béla) Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Bp., 1983. 17–26.
- Horváth Márton (1995): Kiss Árpád. 2. kiadás. Magyar pedagógusok. OPKM, Bp.
- Hunyady György (2002): Az értelmetlenek kiválasztása. Püskösti Árpád beszélgetése Hunyady Györggyel a kontraszelekció lélektanáról. Népszabadság, 60. 103. sz., 24.
- Husztai József (1936): Polgári iskolai és tanítóképző-intézeti tanárképzés. Mártonffy Károly szerk. (1937): Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. III. kötet, Bölcsészeti, orvosi és műszaki szakosztályok. Bp. 1937. 83–90.
- Illyés Gyula (1946/16): Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében. Köznevelés, 2. évf. 16. sz. 2.
- Imre Sándor (1936): A tanítóképzés és az egyetem. In.: Mártonffy Károly szerk. (1937): Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. III. kötet, Bölcsészeti, orvosi és műszaki szakosztályok. Bp., 1937. 103–111.
- Isten szava a nevelőkhöz (1948). Ravasz László, Muraközy Gyula, Farkas József előadásai a kecskeméti nevelők csendes napjain. Kecskeméti Református Szent Eklézsia.
- Izsák Lajos (1985/2): A katolikus egyház társadalompolitikai tevékenysége Magyarországon 1945–1956. Századok, 119. évf. 2. sz. 423–466.
- Izsák Lajos (1998): Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944–1990. Kulturtrade Kiadó.
- Izsák Lajos (1998, szerk.): A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. Napvilág Kiadó, Bp.
- Izsák Lajos – Kun Miklós szerk. (1994): Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948. Századvég Kiadó, Bp.
- Jakab Miklós (1979): Társadalmi változás és a magyar értelmiség 1944–1948. Kossuth Könyvkiadó.
- Jóboru Magda (1955): Az első félév tapasztalatai. Köznevelés, 11. évf., 6. sz. 123–127.
- Jóboru Magda (1974): Tervek a középiskola megreformálására a felszabadulás utáni években. Pedagógiai Szemle, 24. évf. 5. sz. 410–418.

- Jóboru Magda (1979/10, 11): Köznevelésünk felszabadulás utáni történetének néhány kérdése 1945–1948. 1948–1950. Pedagógiai Szemle, 29. évf. 10., 11. sz. 867–876., 963–972.
- Juhász Béla (1945/6): A nevelés mai célja. Köznevelés, 1. évf. 6. sz. 3–5.
- Kabdebő Lóránt (1983): A háborúnak vége lett. Koszmosz Könyvek,
- Kalmár Melinda (1998): Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája. Magvető, Bp.
- Karády Viktor (1997): Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon 1867–1945. Történeti-szociológiai tanulmányok. Replika Kör, Bp.
- Kardos József (1997): A magyar iskola elmúlt évtizedei 1945–1996. In: Iskola a magyar társadalom történetében. OPKM, Bp. 69–79.
- Kardos József (2000): Fordulat a közoktatásban. In: Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. (szerk.: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor) Napvilág Kiadó, Bp., 2000. 152–160.
- Kardos József (2003/6–7): Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-időszak oktatáspolitikája. Iskolakultúra, 2003. 6–7. sz. 73–80.
- Kardos József – Kornidesz Mihály szerk. (1990): Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. k. 1945–1953., II k. 1954–1972. Tankönyvkiadó, Bp.,
- Kelemen Elemér (1993): A magyar pedagógusmozgalmak és -szakszervezetek vázlatos története. In: „Lázad hát már az élet alágyúrtja, a tanító...?” 75 éves a Pedagógusok Szakszervezete. PSZ., h. n. é. n. 7–48.
- Kelemen Elemér – Setényi János (1994): Az oktatási törvénykezés változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés. Bárczy István Könyvtár 1. FPI, Bp.
- Kelemen Elemér (2002): Hagyomány és korszerűség. Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon. Új Mandátum.
- Kelen Jolán szerk. (1958): A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900–1920. A Tanácsköztársaság iskolapolitikája. Kossuth Könyvkiadó
- Kemény Gábor (1927): Tanítóság és nemzeti kultúra. In: Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. (Szerk.: Köte Sándor) Tankönyvkiadó, Bp. 1966. 84–88.
- Kemény Gábor (1932): Az új pedagógia körvonalai. In: Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. (Szerk.: Köte Sándor) Tankönyvkiadó, Bp. 1966. 94–104. o.
- Kemény Gábor (1945): Demokratikus iskolareform. In: Embernevelés, 1. évf. 1–2. sz. 2–20.
- Kemény Gábor (1945/a): A nevelők legégetőbb kérdései. In: Sándor László szerk. (1983): Emléklülés Kemény Gábor születésének 100. évfordulójára. Bp. 47–49.
- Kemény Gábor (1945/b): A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének célkitűzése és ügyrendje. In: Sándor László szerk. (1983): Emléklülés Kemény Gábor születésének 100. évfordulójára. Bp. 51–53.
- Kemény Gábor (1946/9–10): Vezércikk, cím nélkül. Embernevelés, 2. 9–10. sz. 321.
- Kemény Gábor (1946/9–10): Észrevételek a nevelőképzésről. Embernevelés, 2. évf. 9–10. sz. 335–338.

- Kemény Gábor (1947/b): Demokráciára való nevelés és embernevelés. In: Kiss Árpád szerk. (1947): Nevelőmunka az általános iskolában. A Köznevelés Könyvtára 1. k. VKM, Bp. 23–33.
- Kemény Gábor (1947/33): A reakció támadásra indult az általános iskola ellen. Szabad Nép, 5. évf. 33. sz. 1947. február 9. 3.
- Keresztury Dezső (1945/10): Előszó. Köznevelés, 1. évf., 10. sz. 1.
- Keresztury Dezső (1946): A mai magyar művelődéspolitikai irányelvei. In: Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. VKM, Bp., 7–35.
- Keresztury Dezső (1946/4–5/a): A dolgozók iskolái. Köznevelés, 2. évf. 4–5. sz. 1–2.
- Keresztury Dezső (1946/4–5): A magyar demokrácia művelődéspolitikája. Köznevelés, 2. évf., 4–5. sz. 2–3.
- Keresztury Dezső (1946/21): A parasztság a magyar művelődéspolitikában. Köznevelés, 2. évf. 21. sz. 1.
- Keresztury Dezső (1993): Emlékezéseim, szülőföldeim. Argumentum Kiadó, Bp.
- Kertész Imre (1993): A fölösleges értelmiségi. Előadás a Tutzingi Evangélikus Akadémián, 1993. In: uő: A száműzött nyelv. Magvető Kiadó, 3. kiadás, 2001. 186–202.
- Kéthly Anna (1947/36): Támadások az általános iskola ellen. Népszava, 75. évf. 36. sz. 1.
- Ki. (1945/7): Új tanítóképzést. Köznevelés, 1. évf. 7. sz. 7–8.
- Kiss Árpád (1943): Mai magyar nevelés. Debreceni Könyvek Kiadása
- Kiss Árpád (1944): Nevelés magyarul Európában. In: Kiss Árpád – Kovács Máté szerk.: Magyarságtudomány és nemzetnevelés. Debreceni Könyvek kiadása, 45–62.
- Kiss Árpád (1945): A demokrata nevelők szerepe a diáktársadalom életében. In: Demokrácia és köznevelés. Országos Köznevelési Tanács, Bp., 76–91.
- Kiss Árpád (1945/12): Az általános iskola, mint kultúrpolitikai probléma. Köznevelés, 1. évf. 12. sz. 8–10.
- Kiss Árpád (1946/17): Az új iskola felé. Köznevelés, 2. évf. 17. sz. 1–2.
- Kiss Árpád (1946/18): Az általános iskola a megvalósulás útján. Köznevelés, 2. évf. 18. sz. 1–2.
- Kiss Árpád (1946/20): A nevelőképzés reformja. Köznevelés, 2. évf., 20. sz. 2–6.
- Kiss Árpád (1946/23): Nevelők a nevelőképzésről. Köznevelés, 2. 23. sz. 4–8.
- Kiss Árpád (1948/3–4): Hozzászólás Szávai Nándor: A mai középiskola című előadásához. Embernevelés, 4. 3–4. sz. 146–147.
- Kiss Árpád (1948/b): A magyar köznevelési reform. In: Kiss Árpád szerk. (1948): A Köznevelés évkönyve. VKM., Bp., 23–48.
- Kiss Árpád (1999): Igazság költészet nélkül. TLA, Bp.
- Kiss Réka (2003/3): A diktatúra szorításában. Ravasz László egyházpolitikai útkeresései a második világháborút követő esztendőkből (1945–1948). Századvég, Új folyam, 29. sz. 39–68.
- T. Kiss Tamás (1993): A magyarországi kulturális minisztériumokról 1867–1993. Bp.

- Kiss Tihamér (1947/9): A különösen tehetségesek nevelése az általános iskolában. Embernevelés, 3. évf. 9. sz. 399–403.
- Kiss Tihamér (1961): A tanulók cselekvésre alapozott ismeretszerzése és az erre felkészítés fontossága tanítóképzőinkben. Magyar Pedagógia, 41. évf. 3. sz. 281–294.
- Kiss Tihamér (1996): Piaget pszichológiájának és didaktikai elveinek hatása hazánk oktatás-metodikájára. Magyar Pedagógia, 96. évf. 4. sz. 397–406.
- Kiss Tihamér (1998): Pszichológus életpályámról. In: Bodor Péter – Pléh Csaba – Lányi Gusztáv szerk.(1998): Önarckép háttérrel. Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai. Pólya Kiadó, Bp. 134–151.
- Knausz Imre (1994): A közoktatás Magyarországon 1945–1956. Kandidátusi értekezés, Knausz Imre (1998): Történelem és oktatás. FPI.
- Koltai István (1947/5): A nevelők lelki egysége. Embernevelés, 3. évf. 5. sz. 224–226.
- Kornidesz Mihály (1979): Középiskolai képzésünk a felszabadulás utáni években 1945–1946. Pedagógiai Szemle, 29. évf. 12. sz. 1070–1080.
- Kornidesz Mihály (1979): Tervek a középiskolai rendszer egységesítésére a felszabadulás utáni években. Pedagógiai Szemle, 30. évf. 4. sz. 291–303.
- Kovács József (1978): Tegnaptól holnapig. Egy pedagógus visszaemlékezései. Tankönyvkiadó, Bp.
- Kovács Máté (1945): A magyar köznevelési korszerű kifejlesztése. Országos Köznevelési Tanács, Bp.
- Kovács Máté (1946/14–15): Az általános iskola továbbfejlesztése. Köznevelés, 2. évf. 14–15. sz. 3–4.
- Kovács Máté (1946/21): Az általános iskola a megvalósulás útján. Köznevelés, 2. évf. 21. sz. 4–5.
- Kovács Máté (1983) emlékkönyv. (Szerk.: Szelle Béla) Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Bp.
- Kovács M. Mária (1982/9): Közalkalmazottak, 1938–1949. Valóság, 25. évf. 9. sz. 41–53.
- Kozma Tamás (1985): Tudásgyár? Az iskola, mint társadalmi szervezet. KJK, Bp.
- Kozma Tamás (1994): Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó
- Ködöböcz József (1986/a): Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Tankönyvkiadó, Bp.
- Köte Sándor (1979): A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikai és pedagógiai törekvései. Tankönyvkiadó, Bp.
- Köte Sándor (1989): A pedagógus Kemény Gábor. Tankönyvkiadó – Békés Megyei Tanács, Budapest – Békéscsaba.
- Köveskúti Jenő (1908): A tanítók akadémiai képzése. Magyar Tanítóképző, 23. évf. 108–116., 169–175.
- Köveskúti Jenő (1920): A magyar tanítóképzés reformja. Magyar Tanítóképző, 35. évf. 1–11.
- Köveskúti Jenő (1920/a): A magyar tanítóképzés fejlődése. Magyar Tanítóképző, 35. évf., 39–44., 71–81.

- Köveskúti Jenő (1927): A tanítóképzés reformja. Magyar Tanítóképző, 40. évf., 53–57.
- Kuszák István (1939): A líceum szerepe az evangélikus tanítóképzésben. In: . In: A Dunántúli Ág. H. Ev. Egyházkerület Soproni Líceumának (I. isk. év) és Tanítóképző-intézetének (LXXX. isk. év) Évkönyve. (Szerk.: Rozsondai Károly) Győr, 1939. 11–16.
- Ladányi Andor (1985): Egy fontos oktatáspolitikai döntés megszületése. Magyar Tudomány, 30. évf., 5. sz. 356–365.
- Ladányi Andor (1985/a): A felsőfokú tanítóképzés előzményei 1945–1959. Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei. XIX. Debrecen, 333–345.
- Ladányi Andor (1986): Felsőoktatási politika 1949–1958. Kossuth Könyvkiadó
- Ladányi Andor (1988): A felsőfokú tanítóképzés előzményei (1945–1959). In: Magyarfalvi Lajos (szerk.): A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés. BTF, Bp. 197–232.
- Ladányi Andor (1989): Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után. Tankönyvkiadó – OKI, Bp.
- Ladányi Andor (1999): A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai Kiadó.
- Lázár György (1950): A magyar neveléstudomány feladatai a szocialista építésben. Szikra, Bp.
- Lázár György (1950/1): A magyar pedagógia visszavonulási taktikája. In: Lázár György (1950) 5–60.
- Lengyel László (2002): A távol közelében. (Kérdez: Hankiss Elemér) Helikon Kiadó.
- Litván György (1988): „Mi kommunisták, különös emberek vagyunk...” A sztálinizmus lélektana. Századvég, 6–7. sz. 150–159.
- Lukács Péter (1988): Iskola a piacon — avagy hogyan kerüljük el az újabb oktatási reformokat. Mozgó Világ, 14. 5. sz. 6–16.
- Lukács Sándor (1946/23): A nevelőképzés reformjához. Köznevelés, 2. évf., 23. sz. 1–3.
- Lukács Sándor (1946/9–10): Az általános iskola legfontosabb elvi kérdései. Embernevelés, 2. évf., 9–10. sz. 321–331.
- Lukács Sándor (1947/6): Nagysikerű ankét a nevelőképzés reformjáról. Pedagógus Értesítő, 2. évf., március 15. 6. sz. 7–10.
- Lukács Sándor (1947/7): Szakszervezetünk a nevelőképzés reformjáért. Pedagógus Értesítő, 3. évf., április 1. 7. sz. 4–6.
- Lukács Sándor (1982/8): Iskolapolitikánk a felszabadulást követő években. Valóság, 35. évf., 8. sz. 35–50.
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv (1939) 8. évf., 1939.; 13. évf. 1946.
- Magyar Statisztikai Évkönyv (1943–1946). Új folyam. LI., LII., LIII., LIV. 1943., 1944., 1945., 1946. Bp. 1948.
- Magyar Katolikus Almanach II. köt. 1988. A magyar katolikus egyház élete 1945–1985. Bp. 1988.
- Magyarország (1947) hároméves terve. Az Országos Tervhivatal Kiadása, Bp. 1947. július

- Mai magyar (1946) művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. VKM, Bp.
- Mann Miklós (2002/1): Oktatáspolitikusok és koncepciók a sajtó tükrében 1945–1990. In: Szabolcs Éva – Mann Miklós szerk.: Magyar neveléstörténeti tanulmányok I. Új szempontok, új források. Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2002. 76–122.
- Mann Miklós szerk.(2004): Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században. ÖNKONET, Bp.
- Mannheim Károly (1999/c): Szabadság, hatalom és demokratikus tervezés. In: Felkai Gábor szerk.: Mannheim Károly. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 217–274.
- Megalakult a (1947) szakszervezet Pedagógiai Bizottsága. Pedagógus Értesítő, 3. évf. 20. sz. október 15.
- Megnyílnak (1947/17) az első nevelőképző főiskolák. Köznevelés, 3. évf. 17. sz. 378.
- Mezei Gyula (1985/4): A közoktatás irányításának alakulása a felszabadulás után. Pedagógiai Szemle, 35. évf., 4. sz. 318–334.
- Mérei Ferenc (1947–48): Demokrácia az iskolában. Neveléstudomány és iskolakutatás, 4. évf., 1985/3. sz. 11–91.
- Mérei Ferenc (1948): Közoktatástügyünk alapproblémái. Előadás a NÉKOSZ II. Nevelői Értekezletén 1948. január 5-én. Valóság, 4. évf. 209–216.
- Mérei Ferenc (1948/22): A falakon belül. A neveléstudomány feladata. Köznevelés, 4. évf. 22. sz. 549–552.
- Mérei Ferenc (1949/12): A burzsoá objektivizmus a gyermeklélektanban. Magyar Pedagógia, 57–58. évf. 1949. december, 68–78.
- Mészáros István (1989): Mindszenty és Ortutay. Iskolatörténeti vázlat: 1945–1948. Bp.
- Mészáros István (1989/1): A koalíciós időszak iskolatörténetéből — Sík Sándor az Országos Köznevelési Tanácsban 1945–1948. Pedagógiai Szemle 39. évf. 1. sz. 43–56.
- Mészáros István (1992/S): Sík Sándor a pedagógus. OPKM, Bp.
- Mészáros István (1994): ...Kimaradt tananyag ... Diktatúra és az egyház 1945–1956 I. Márton Áron Kiadó Bp.
- Mészáros István (1996): Ateista nevelés iskoláinkban 1950–1990. Neveléstörténeti tanulmány. Eötvös József Kiadó, Bp.
- Mészáros István (1996–1196): A magyar nevelés és iskolatörténet kronológiája 1996–1996. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Mészáros István (2000): A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Szent István Társulat, Bp.
- Mészáros István (2002/2): Mindszenty-mozaik. Írások a bíborosról. Ecclesia, Bp.
- Mészáros István (2002/3): Pannonia Sacra. Mindszenty-tanulmányok. Kairosz Kiadó.
- Mindszenty József (1989): Emlékirataim. Szent István Társulat, Bp.
- Mindszenty József (1945–46, 1947, 1948): Egyházam és hazám. Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei, I. k.1945–1946., II. k. 1947., III. k. 1948. Szerk.: Beke Margit. Esztergom–Budapesti Főegyházmegye — Szent Gellért Kiadó, 1993., 1994., 1997.

- Mindszenty-leveleskönyv. Gondolatok a bíboros leveleiből 1938–1975. Összeállította: Mészáros István. Bp., 1997.
- Molnár Oszkár (1938): Tanítóképző-akadémia. Magyar Tanítóképző, 51. évf. 134–136.
- Muszty László (1947/12): „A magányos ember”. A tanító „proletár” tudata, önképzése, és önnevelése. Embernevelés, 3. évf. 12. sz. 529–533.
- O. Nagy Gáborné (1969): Az intézet története 1945–1969. In: A Budapesti Tanítóképző Intézet száz éve 1869–1969. (Bihari J. – Nábrádi I. – Szőnyi T. – Vágó E. szerk.) Bp. 81–139.
- Nagy László – Beke Manó – Kovács János – Hajós Mihály szerk. (1898): A II. Országos és Egyetemes Kongresszus naplója. I. k. 1–2. rész. Bp.
- Nagy Mária (1986): Politika, tudomány és pedagógiai gyakorlat az 1945 utáni magyar oktatási rendszerben. Magyar Pedagógia, 1986. évf. 343–358.
- Nagy Miklós (1946/14–15): Az iskola és a politika. Köznevelés, 2. évf. 14–15. sz. 4–5.
- Nagy Miklós (1946/16): A magyar nevelők demokratikus átképzése. Köznevelés, 2. évf. 16. sz. 1.
- Nagy Miklós (1946/20): A nevelőképzés reformja elé. Köznevelés, 2. évf., 20. sz. 1–2.
- Nagy Péter Tibor (1997): Egy iskolatípus útja a népoktatás szférájából a felsőoktatás felé: a tanítóképzés. In: Neveléstörténeti előadások. Előadások a nevelés társadalomtörténetéből. Kodolányi János Főiskola – Oktatókutató Intézet, Székesfehérvár–Bp., 135–147.
- Nagy Péter Tibor (1998): Gondolatkísérlet az ötvenes évek hittan-politikájának megértéséhez. OKI, Kézirat.
- Nagy Péter Tibor (2000): Járszalag és aréna. Egyház és állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Nagy Péter Tibor (2002): Hajszálcsovek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon. Új Mandátum.
- Nevelőképző (1947/17) Főiskolát Pápára. Pápai Néplap, 3. 17. sz. 1.
- Németh András (1990): A magyar tanítóképzés története 1775–1975. In: Főiskolai Füzetek 11. sz. Zsámbék.
- Niederhauser Emil (2001): Kelet-Európa története. História – MTA TTI, Bp.
- Ordass Lajos (1982, 1998): Válogatott írások I–II. k. (szerk.: Szépfalusi István) Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Ormándi János (1992): Keresztury Dezső kultuszminiszteri pályája 1945–1947. Kandidátusi értekezés. Szeged.
- Ortutay Gyula (1947): Művelődéspolitikánk alapelvei. A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Zeneművészeti Főiskolán 1947. május 17-én tartott előadása. Egyetemi Nyomda, Bp.,
- Ortutay Gyula (1948/5): Részletek Ortutay Gyula kultuszminiszter költségvetési beszédéből. Köznevelés, 4. évf. 5. sz. 73–77.
- Ortutay Gyula (1949): Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária Könyvkiadó, Bp.

- Ortutay Gyula (1965): Emlékezés az államosításra. In: Ortutay Gyula: Fényes, tiszta árnyak. Tanulmányok, emlékek, vázlatok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 393–401.
- Ortutay Gyula (1973): Az 1948/XXXII. törvénycikk: az iskolák államosítása. Valóság, 16. évf., 8. sz. 1–19.
- Padányi-Frank Antal szerk. (1939/40. 1940/41. 1941/42. 1942/43. 1943/44): A Budapesti M. Kir. Állami Líceum és Tanítóképző-intézet évkönyve(i). Bp., 1940., 1941., 1942., 1943., 1944.
- Palasik Mária (2000): A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Napvilág Kiadó, Bp.
- Panyik Ilona (1991): A Budapesti Tanítóképző Főiskola. Tankönyvkiadó – BTF, Bp.
- Pataki Ferenc (2003): Nevelés-ügyek. Társadalompedagógiai írások. Aula, Bp.
- Pető Iván – Szakács Sándor (1985): A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. KJK, Bp.
- Póth Piroska (1985/2): A koalíciós pártok kultúrpolitikája 1945–1948 között. Századok, 119. évf. 2. sz. 498–517.
- Pukánszky Béla – Németh András (1994): Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó,
- Pukánszky Béla (2004): Tizenkilencedik századi magyar neveléstani kézikönyvek gyermekszemlélete, a gyermekkor történetére vonatkozó kutatások tükrében. Akadémiai doktori értekezés, tézisek.
- Ravaszh László (1988): Válogatott írások 1945–1968. (szerk.: Bárczay Gyula) Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern,
- Rákosi Mátyás (1948): A fordulat éve. 2. kiadás, Szikra, Bp.
- Rákosi Mátyás (1948/1): Tiéd az ország, magadnak építed! Beszámoló a MKP funkcionáriusainak harmadik országos értekezletén 1948. január 10-én. In: Rákosi Mátyás (1950): Válogatott beszédek és cikkek. Szikra, Bp. 242–277.
- Rákosi Mátyás (1997): Visszaemlékezések 1940–1956. 1–2. k. (Feitl István és Sipos Levente szerk.) Napvilág Kiadó, Bp.
- Rákosi Sándor és Szabó Bálint szerk. (1967): A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948 Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Révai József (1947): Az összeesküvés tanulságai. Szikra, Bp.
- Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp.
- Rónay László (2000): Sík Sándor. Balassi Kiadó, Bp.
- Rozsondai Károly (1936): A mi iskolánk. In: A Dunántúli Ág. H. Ev. Egyházkerület Soproni Tanítóképző-intézetének 1936–37. tanévi Értesítője. (Szerk.: Rozsondai Károly) Cegléd, 1937. 9–11.
- Rozsondai Károly (1938): Új korszak küszöbén. In: A Dunántúli Ág. H. Ev. Egyházkerület Soproni Tanítóképző-intézetének 1937–38. tanévi Értesítője. (Szerk.: Rozsondai Károly) Cegléd, 1938. 13–21.
- Rozsondai Zoltán (1948): Pedagógiai Főiskola és a tanítóképző intézetek. Köznevelés, 4. évf., 5. sz. 77–81. 6. sz. 105–108.

- Rozsondai Zoltán (1969): Tanítóképzésünk színvonalproblémái. Magyar Pedagógia, 69. évf., 3. sz. 231–242.
- r- (1947): Beteg az általános iskola. Nemzedék, 2. évf., 3. sz. 1. és 7.
- Sík Sándor (1945): Előszó. In: Demokrácia és köznevelés.(1945) OKT, Bp. 3–4.
- Sík Sándor (1993): A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából. (Szerk.: Szabó János) Magvető, Bp.
- Simon Gyula (1973): Emlékezés Kemény Gáborra. Embernevelés, 12. évf., (2000) 1–2. sz. 51–53.
- Simon László (1946/6): „B” lista és oktatószemélyzet. Köznevelés, 2. évf. 6. sz. 2–3.
- Soós László szerk. (1997): A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei. MOL, Bp.
- Standeisky Éva (2003): Kultúra és politika Magyarországon 1945–1956. In: Vonyó József szerk. (2003):
- Szabady Egon (1968) szerk.: Művelődésszisztematikai adattár. KSH, Bp.
- Szabó Béla szerk. (1945/46): A Budapesti Állami Líceum és Tanítóképző-intézet évkönyve az 1945–46. tanévről. Bp., 1946.
- Szabó Béla szerk. (1946/47): A Budapesti XII. ker. Áll. Líceum és Tanítóképző-intézet évkönyve az 1946–47. tanévről. Bp., 1947.
- Szabó Imre (1988): Az iskolák államosítása Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Pest Megyei Levéltár, Bp.
- N. Szabó József (1993): Értelmiség és rendszerváltás 1944 ősze–1946 ősze. Debrecen
- N. Szabó József (1995): A Nemzeti Parasztpárt és a kultúra 1945–1946. Nyíregyháza
- Szakács Sándor – Zinner Tibor (1997): A háború „megváltozott természete” — Adatok és adalékok, tények és összefüggések — 1944–1948. Bp.
- Szakál János (1934): A magyar tanítóképzés története. Bp.
- Szarka József (1979/12): Dr. Kiss Árpád. Valóság, 29. évf. 12. sz. 1059–1060.
- Szántó Károly (1999): A nemzet napszámosai régen és ma. Történetek, elbeszélések. Pécs
- Széchy Éva (1974/2): „Akinek nem adatott meg katedrán tanítani”. (Emlékezés Darvas József-re a pedagógusra). Pedagógiai Szemle, 24. évf. 2. sz. 89–106.
- Szoboszlai Ferenc (1945/1–2): Mit vár a főváros a Pedagógusok Szabad Szakszervezetétől? Embernevelés, 1. évf. 1–2. sz. 40–45.
- Szombatfalvy György (1947/1): Egy elhibázott kísérlet — az általános iskola. Magyar Nemzet, 3. évf. 27. sz., 1947. február 2. 4.
- Szombatfalvy György (1947/2): Védhető-e — az általános iskola. Magyar Nemzet, 3. évf. 39. sz., 1947. február 16. 5.
- Szűcs László szerk. (1997/A-B): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15. A–B köt., MOL, Bp.
- Szűcs László szerk. (2000): Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2.–szeptember 19. MOL, Bp.

- Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században. Tanulmányok. Pannonia Könyvek, Pécs, 121–137.
- Tesléry Károly (1946/10): Népoktatásunk elszomorító helyzete. Köznevelés, 2. évf. 10. sz. 7–9.
- Tesléry Károly (1946/12): Régi örökség — új felelősség. Köznevelés, 2. évf. 12. sz. 2–3.
- Tettemanti Béla (1945/3–4): Világnézet és nevelés. Embernevelés, 1. évf. 3–4. sz. 87–92.
- Thompson D. F. (1992): A közszolgálati etika lehetősége. In: Gulyás Gyula szerk.: Közszolgálat és etika. Helikon Kiadó, 1997. 34–46.
- Tibori János (1995): A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1944–1957. Debrecen.
- Tompa Józsefné (1949/1): A tanulók megoszlása a gimnázium humanisztikus és reális tagozatában. Országos Neveléstudományi Intézet Értesítő, 1. sz. 30–31.
- Tompa Józsefné (1949/3): A középiskolai tanulók szociális megoszlása az 1948–1949. iskolaévben. Országos Neveléstudományi Intézet Értesítő, 3. sz. 54–65.
- Tóth Gábor (1996): A magyarországi tanítóképző intézeti tanárképzés története. Apponyi Kollégium. OPKM, Bp.
- Tóth Gábor (1999): A művelődéspolitikai és a tantervelméleti felfogások hatása a tanítóképző intézeti tantervre. In: Ballér Endre – Horánszky Nándor szerk.: Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben 1868–1945. Tanulmányok. OKI, Bp., 11–47.
- Tóth István (1972): A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948. Kossuth Könyvkiadó
- Törvények és rendeletek (1951) hivatalos gyűjteménye, Bp.
- Veres Péter (1986): Olvasónapló 1953–1956. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- Vida István (1976): A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947. Akadémiai Kiadó
- Vita (1947/5) a Kommunista Párt hároméves művelődési tervéről. Köznevelés, 3. évf. 5. sz. 87.
- Voksán József (1976): Az iskolák államosítása és a szakszervezet. In: Arató Ferenc szerk. (1976): Az államosítás közoktatásunkban. Tankönyvkiadó, Bp. 23–31.
- Walkó György (1947): Igény és szaktudás. Elmélkedés a nevelőképzés reformjáról. Embernevelés, 3. évf. 7–8. sz. 312–314.
- Weber M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat, Bp.
- Welker Ottó (1945–84): A művelődésügyet irányító minisztériumok szervezete, ügybeosztása és vezető tisztviselői 1945–1984. Kézirat, é.n.
- Wittman Tibor (1947/10): Szociológia a jövő tantervében. Embernevelés, 3. évf. 10. sz. 449–451.
- Zoltán Péter (1946/6): Dolgozik a minisztérium. /Interjú Kovács Mátéval az elnöki ügyosztály vezetőjével. / Köznevelés, 2. évf. 6. sz. 5–6.

Levéltárak — rövidítések

Baranya Megyei Levéltár	BML
Bács-Kiskun Megyei Levéltár	BKMÖL
Békés Megye Képviselő-testülete Megyei Levéltára	BéML
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár	BAZML
Budapest Főváros Levéltára	BFL
Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékének Kiss Árpád Gyűjteménye	KÁGY
Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára	RL
Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára	DREL
Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Főiskolai Karának irattára	ELTE TÓFK
Evangelikus Országos Levéltár	EOL
Fejér Megyei Levéltár	FML
Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára	GyMSM SL
Győri Püspöki Levéltár	GyPL
Jász-Nagykun-Szolnok Megye Levéltára	SZML
Kalocsai Érseki Levéltár	KÉL
Magyar Országos Levéltár	MOL
Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára	MREZSL
Nógrád Megyei Levéltár Balassagyarmati Részleg	NML Bgy
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára	OSZK Kt.
Pest Megyei Levéltár, Budapest	PML
Politikatörténeti Intézet Levéltára	PIL
Prímási Levéltár	PL
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Nagykönyvtár, Kézirattár	SRKTGy, NK Kt.
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára	SzSzBMÖL
Szakszervezetek Központi Levéltára	PIL SZKL
Székesfehérvári Püspöki Levéltár	SzfVPL
Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégium Levéltár	TtREL
Vas Megyei Levéltár	VaML
Veszprém Megyei Levéltár	VeML

**Tanulmányok,
cikkek,
előterjesztések**

Rozsondai Zoltántól

A PEDAGÓGIAI FŐISKOLA ÉS A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK¹

Első közlemény

A KÖZNEVELÉS 1947. évi december 15-i száma köznevelésünk történetének egyik legjelentősebb állomásáról ad hírt: 1947. november 17-én megnyílt a budapesti állami pedagógiai főiskola. Megnyílt az általános iskola természetes következményeként és függvényeként. Tárgyilagosan megállapíthatjuk, hogy az 1868: XXXVIII. tc., a népiskola és tanítóképző-intézet megalkotása óta nem volt köznevelésünk fejlődésében jelentősebb esemény, mint az általános iskolát életre hívó 6650/1945. M. E. számú rendelet megjelenése és a pedagógiai főiskola megnyitása.

Az általános iskola és a pedagógiai főiskola megjelenésével nevelési intézményeink egész sora sorvadásnak vagy átalakulásnak indult, megszűnt vagy az elmúlás felé tart. Szinte egyetlen nevelési, tanítási intézményünk sincs, amelynek életében ne jelentene lényeges változást megszületésük, fejlődésük. Hatásukat legtalálóbban talán ahhoz a változáshoz hasonlíthatjuk, amelyet erős mágnes vízszintes üveglapon, egyenletesen szétszórt, nyugodt vasreszeléktömegben vált ki. A mágnes megjelenésére nagy nyugtalanság támad. Izgés-mozgás, bizonytalanság, itt-ott fejtelenség lesz úrrá a vasreszelékseregben. A mágnes közelében a tér erős irányító hatására azonban rövidesen megindul a részek rendeződése, fokozatosan beáll a nyugalom s a kísérletező, alkotó ember tudatos rendező ütügetésére a tér távoli részén is követik a részek a központi erő kijelölté irányt, és minden részecske elfoglalja meghatározott helyét az új rendszerben. A kezdet káoszát a vég harmonikus nyugalma, a rendszer szépsége váltja fel.

Az általános iskola és a pedagógiai főiskola hasonlóan kavarta fel köznevelési rendszerünk alsó és középső részét. A kezdet nyugtalanságain, bizonytalanságain azonban már túljutottunk, s a rendeződés mentén haladunk. Úgy érezzük, talán nem lesz hiábavaló, ha a folyamatnak ebben a szakaszában megkíséreljük néhány gondolattal elősegíteni az egészské-

¹ Rozsondai Zoltán tanulmánya a Köznevelés, 4. évf. 5. sz. 77–81., 6. sz. 105–108. oldalain jelent meg, 1948. március 1-jén és 15-én. Keletkezésének körülményeiről, hatásáról, a bevezető tanulmány „Emlékirat vagy emlékirat?” című fejezetében található bővebb információ.

ges irányú rendeződést. Az általános iskola megjelenése nyomán támadt nyugtalanság, bizonytalanság elülőben van. Most a pedagógiai főiskolán van a sor. Bizonytalanságot, nyugtalanságot, rendeződést előidéző „mágneses tere” megjelent az 1868: XXXVIII. tc. egyik főpillére, a *tanítóképző intézetek* felett. A következőkben éppen ezért a tanítóképző intézetek helyzetét, ezek sorsára való hatását vizsgáljuk meg részletesen. Az általános iskolának és a pedagógiai főiskolának más intézményeinkben előidézett változását csupán a teljesség kedvéért érintjük.

A népiskola megszűnőben van. A múlt tanítója a szakjellegű tanításra — képezésének megfelelően — általában nem alkalmas. A jövő tanítójának, nevelőjének alkalmasnak kell lennie mind az osztály-, mind a szaktanításra.

A népiskolai tanítók elérték hosszú küzdelmük célját: a főiskolai nevelőképzést. Az új nevelők mind általános műveltség, mind szakműveltség, mind illetmény tekintetében felzárkóznak a más főiskolai képezésűek mellé. Ennek megfelelően a múlt társadalmában való alárendeltségi helyzetük fokozatosan meg fog szűnni. Be kell következnie a hivatásuk fontossága alapján megérdemelt társadalmi megbecsülésüknek. Kendőzés nélkül megmondhatjuk: a társadalmi felszabadulás iránti küzdelmük jogos küzdelem volt. A néptanítónak mindenki lelkivilága kialakításában döntő szerepe van, külön-külön mindenki élete végéig magában hordozza volt tanítóinak képét, s a társadalom mégis lebecsülte a néptanítót. Az úr szemében félparaszt, a paraszt szemében félúr volt. A pedagógiai főiskola hatására ezen a téren is lényeges változás várható. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a tanítói, az általános iskolai nevelői pálya vonzó hatása és megbecsülése elsősorban a nevelő megfelelő életkörülményei biztosításának függvénye.

Az általános iskola nevelőinek munkaterülete a pedagógiai főiskola egyre fokozódó működésének hatására a képezés és képesség szerint fog rendeződni. Népiskolai tanítóink nagyobb része az általános iskola alsó tagozatában találja meg majd munkaterületét. A másik, kisebb része képességénél fogva, szakjellegű műveltségének szakosító tanfolyamok, önképzés útján való elmélyítésével a felső tagozatban. A fokozatos rendeződésnek ez a természetes iránya azonban nem kerülhet ellentétbe az általános iskola egység gondolatával. Az alsó tagozati osztálytanítói munka sem jelentőség, sem teljesítmény tekintetében nem kisebb értékű, mint a

felsőé. Éppen ezért mindenképen kívánatos azonos értékelése. Az általános iskola megszületésére népiskoláinkban bekövetkezett rendkívüli változást nevelői gárdájának tarkasága mutatja legszemléletesebben. Jelenleg a következő nevelők tanítanak benne: népiskolai tanító, tanítóképző intézeti gyakorlóiskolai tanító, polgári iskolai, gimnáziumi, tanítóképző intézeti, kereskedelmi közép-iskolai, mezőgazdasági középiskolai tanár, gazdasági és énekszaktanító, líceumi ének-zene-szakoktató. Hosszú ideig tart, míg e tarka kép egységessé olvad össze.

A polgári iskolák sorsát az általános iskola már eldöntötte. A közel 80 éves intézmény 1948-ban végleg bezárja kapuit. Helyzete lényegében mégsem változik. Épülete, felszerelése az általános iskoláé. Tanársága a polgári iskola helyett a vele egyenlő jellegűnek tekinthető általános iskolai felső tagozatban folytatja munkáját. Sem képesítés, sem munkaterület szempontjából lényegében nem érinti az általános iskola és pedagógiai főiskola megszületése. Ritka jelenség tanúi vagyunk: *egy intézmény megszűnik, s új alakban megnövekedve folytatja életét.* A pedagógiai főiskola hatására fokozatosan megszűnik a *Polgári Főiskolai Tanárképző Főiskola* nagy múltú, kitűnő intézménye. Sorsa lényegében a polgári iskola sorsa: tevékenységét más alakban, más keretben folytatja. Nem vitás, hogy az új főiskola tanári karában elsősorban a volt főiskola tanárainak van helye.

A pedagógiai főiskola megnyitása a középiskolai tanárképzést csak mennyiségi tekintetben érinti. Kevesebb tanár kibocsátására fog majd berendezkedni, mert a gimnázium alsó négy osztályának megszűnésével kisebb nevelői szükségletet kell kielégítenie. A gimnáziumokra az általános iskola volt lényeges hatással, alsó osztályai 1948-ban teljesen felszámolódnak. Tanárságuk nagyobb része a négyosztályossá összezsugorodott középiskolában folytatja eddigi munkáját, kisebb, de tekintélyes része az általános iskola felső tagozatában és köznevelésünk más területén talál új munkahelyre. Munkaterületének jellege lényegében nem változik.

Miután változatos képet adtunk arról a köznevelésünkben páratlanul álló nagy változásról, amely az általános iskola és a pedagógiai főiskola megnyitása révén alsó- és középfokú nevelési intézményeinkben megy végbe, részletesen kívánunk foglalkozni tömeg-nevelőképzésünk eddigi

műhelyeire, a *tanítóképző intézetekre* való sorsdöntő hatásával. Az alaposabb tárgyalásra a következők készítetnek:

1. Jelenleg köznevelésünknek ez a leglényegesebb és legidőszerűbb kérdése.

2. A pedagógiai főiskola, a tanítóképző intézetek előtt a „lenni, vagy nem lenni” nagy kérdését vetette fel. A főiskola kifejlődésével a tanítóképzők — előbb vagy utóbb — megszűnnek vagy átalakulnak. Tanárságuk eddigi, középiskolai tanári rendű munkaterülete is megszűnik. Sorsfordulójuk előestéjén szükségesnek tartjuk köznevelésünk helyes irányú fejlődése érdekében annak a megvizsgálását, hogy miféle új munkaterületek felé tartson az útjuk.

3. A pedagógiai főiskola az egy személyben osztály- és szaktanításra alkalmas nevelő kialakítását tűzte ki céljául. Az első feladat kimondottan tanítóképzési feladat. Ezzel eddig Magyarországon kerek 100 éven át csak a tanítóképző intézetek foglalkoztak. A pedagógiai főiskola, a jövő nevelőképzés éppen ezért nem nélkülözheti a tanítóképző intézetek gazdag tapasztalati és elméleti munkásságát, értékeit.

4. Meggyőződésünk, hogy a tanítóképző intézetek munkásai, értékei a pedagógiai főiskola második feladatának, a szaktanításra alkalmas nevelők képzésének szempontjából is teljesen komoly mérlegelésre érdemesek.

5. A tanítóképző intézetek, általában szakiskoláink, iskolarendszerünkben „kisebbségi életet” éltek. A kisebbségek sorsát lényegében a többség intézi. A tanítóképző intézetek sorsfordulóján a köznevelés érdekében állónak tartjuk azt, hogy lényegükről, fogyatékosságaikról, értékeikről tárgyilagos képet adjunk. A következőkben a múlt futó érintése alapján részletesen foglalkozunk a mával és az elkövetkező és elmúló holnapokkal. A helyes diagnózis és prognózis felállításához kell a múlt ismerete. A mai tanítóképzés minden fény- és árnyoldala a múltban talál magyarázatra.

A mai tanítóképzés alapján az 1868: XXXVIII. tc. Eötvös nemes, felvilágosult elméje ekkor indította el a mai tanítóképzést. Az első önálló tanítóképző-intézet ezt megelőzően, 1828-ban nyílt meg. Az eredetileg hároméves tanítóképzés 1881-ben négy évfolyamúvá alakult át. Mint-hogy a négyéves képzés nem tarthatott lépést a művelődési igényekkel,

1920-ban hat évre emelik fel a képzés idejét. Ez a korszerű intézkedés nem valósult meg. A rendelkezést 1923-ban hatálytalanítják, és a tanítóképzés hatéves tantervi keretét, anyagát öt évre szorítják le. E mesterséges intézkedés visszas következményei szükségképpen jelentkeztek, s mindmáig megmaradtak. Az 1938: XIII. tc. a tanítóképző intézetek fokozatos megszüntetését és líceumokká való átszervezését tervezte. A tervek szerint tanítói képesítést az 1938: XIV. tc.-kel létesített tanítóképző akadémiában, a líceum előzetes elvégzése alapján, két év alatt lehetett volna szerezni. A törvény az ország területgyarapodása következtében előállott tanítóhiányra való tekintettel nem lépett életbe, s az 55. 600/1941. V. K. M. számú rendelet a líceumok kifejlődését leállítja, s a tanítói képesítés megszerzését a líceum I–III. osztályának s a tanítóképző intézet IV–V. osztályának elvégzéséhez köti. A líceumi tanulmányoknak érettségi vizsgálatokkal való befejezését csak a 20. 200/1945. V. K. M. sz. rendelet teszi lehetővé.

*A tanítóképző intézetek tanári személyzetéről az 1868. évi XXXVIII. tc. csak ennyit mond: „A tanári személyzet egy igazgató tanárból, legalább két rendes és egy segédtanárból és egy gyakorlóiskolában működő tanítóból áll.” A tanítóképző intézet tanárainak külön képzéséről és képesítéséről csak 1906-ban történik gondoskodás, s ebben az évben szervezik meg a tanítóképző intézeti tanárjelöltek kollégiumát, a mai *Apponyi-Kollégiumot*. A kollégium tagja csak az a polgári iskolai tanár lehet, akinek tanári oklevelében a továbbtanulásra választott szaktárgyak jeles (1) érdemjegyűek, s a többi tárgyából legalább jó osztályzata van. A tanítóképző intézeti rajztanári képzésről és képesítésről 1907-ben, a zenetanári-ról 1908-ban történik intézkedés. Tanítóképző intézeti rajz-, illetőleg zeneképesítést adó középiskolai vagy polgári iskolai tanárok egy, illetőleg kétéves külön tanítóképző intézeti főiskolai tanfolyam elvégzése alapján szerezhetnek képesítést.*

Minden tanítóképző intézettel kapcsolatosan gyakorló népiskola működik. Az 1868: XXXVIII. tc. létesítette őket. Tanítói nagyobb gyakorlattal rendelkező kiváló népiskolai tanítók. 1932 óta külön gyakorlóiskolai tanítói vizsgálatot kötelesek tenni. Előhaladásuk, illetményük a polgári iskolai tanárokéval azonos.

A múltra való visszapillantás után nézzük meg a mai tanítóképző-intézeteket. Értéküket és fogyatékoságukat tantervük, tanulmányi rendszerük, tanulóanyaguk, nevelői rendjük és épületi, felszerelési adottságaik szempontjából mérlegeljük.

A nevelőképzés az iskolák nevelési szükségletének a függvénye. Jelenlegi nevelőképzésünk az általános iskoláé és a középiskoláé. Ebből az alapvető szempontból nézve mai tanítóképző intézeteinket, meg kell állapítanunk, hogy a mai nevelőképzés feladatának nem felelnek meg.

A ma tanítóképző intézete a múlt népiskola osztálytanítói szükségletére, tehát az általános iskolának csak az alsó tagozatára adhat megfelelő nevelőket. Szakképesítést nem nyújt. Öt év alatt nem is nyújthat.

Tanítóképző intézeteink kettős célkitűzésüket: az általánosan művelt ember és a kiváló szakember, kiváló tanító kialakítását nem valósíthatják meg. Mind az általános műveltségből mind a tanítói szakműveltségből csak alapos ízelítőt adnak növendékeiknek, komoly elmélyülési lehetőségre nincs idő. Olyan elmélyülő, alapos tudást, mint amilyent egyirányú célkitűzése, kevesebb és nagy óraszámú tantárgya, szigorúan rendszeres és nem szemelvényyszerű tanterve alapján a gimnázium ad tanulóinak, a tanítóképző nem adhat. *A tanítóképzői ismeretszerzést sokoldalúság, bizonyos szétszóródottság, felületesség jellemzi.* Ennek legfőbb okát abban látjuk, hogy a tanítóképző-intézetekben, illetőleg líceumokban a heti 1–2 órás tantárgyak vannak túlsúlyban, szemben a gimnáziummal, amelyben 3–5 órás tantárgyak vannak többségben. Amíg a gimnáziumban a heti 1–2 órás tantárgyak száma a tantárgyak 31%-a, addig a tanítóképzőben 67%-a, a líceumban 57%-a. A heti 3–5 órás tantárgyak száma a gimnáziumban a tantárgyak 69%-a, a tanítóképzőben 33%-a, a líceumban 43%-a. A tanítóképzőben jelenleg 7 heti 1 órás tantárgy van!

Amíg a tantervi anyag sokfélesége s az 1–2 órás tantárgyak többsége miatt nagy, átfogó elmélyülésre kevés lehetőség van a tanítóképző intézetekben, addig *az ismeretnyújtás helyes módszeres útjának, az öntevékenység, munkáltatás elvének követésében iskoláink élén jártak a tanítóképző intézetek,* s ebben a tekintetben általában mintaszerű munkát végeznek. Tanulmányi életük rendjében részben jóval megelőzték, megvalósították az 1935: VI. tc. végrehajtási utasításait, a minden közép, közép-

fokú és szakoktatási intézet részére kiadott módszeres, tanulmányi és egyéb utasításokat.

A tanítóképzők melletti gyakorló népiskolák általában valóban mintaiskolák. Döntő szerepük van a mai, tapasztalati alapra épített, helyes módszerű népiskolai tanítói munka kialakításában. A tanítójelölt ötéves tanulmányi ideje alatt átlag 350-400 félórás tanítást lát. Ezzel szemben *önállóan átlag csak 10-szer tanít, ami nem elég a gyakorlati készség elsajátítására.* A tanítási készség elsajátításának lelke, a tanítóképző-intézetek gyakorlati munkájának mintája: a gyakorlóiskolai tanító a kerekben 26 000-es népiskolai tanítói seregnek az élén jár.

A mai tanítóképzés két iskolafajtában folyik: három évig líceumban, két évig tanítóképzőben. E kényszerű és 1941-ben átmenetinek szánt, azóta állandósult különös házasságot a tanítójelölt és a köznevelés sínyle meg. Magának a líceumnak kettős célkitűzése: gyakorlati irányú középiskolai jellegű műveltség nyújtása és a tanítói pályára való előkészítés is megbontotta a tanítóképző-intézetek azelőtti egységesebb jellegét.

Tanulói általában szegény, egyszerű kisemberek gyermekei. A tanítóképző intézet a „kis” emberek iskolája. Intézményes felemelkedési helye a tehetséges szegényparaszt-, iparos-, munkás-, tanító- és kistsztyviselő-gyermekeknek. Tanulóotthonai, ingyenes és kedvezményes helyei lehetővé tették a szegény ember tanulását. A tanítóképző intézetek tanulóinak zömét mindenkor a kisparaszt-, földmunkás-, napszámos-, kisiparos-, ipari munkás és tanítógyermekek adták. Nagybirtokos, nagyiparos gyermeke csak akkor vetődött a tanítóképzőbe, ha kimondottan gyenge képessége miatt a gimnáziumokban nem boldogulhatott. — A tanítónőképzők tanuló-benépesítése nem ennyire jellegzetes. Mint elsőrangú nőnevelő-intézeteket, jómódú és társadalmunk magasabb rétegeinek gyermekei is szép számmal látogatták.

A tanítóképző-intézetek jellegzetes tanulóanyagaira rávilágítanak a következő adatok:

	1926/27	1936/37	1946/47
Nagybirtokos, középbirtokos, bérlő	0,3%	0,6%	0,0%

Kisbirtokos, kisbérlő, napszámos, stb.	20,7%	21,9%	39,8%
Önálló iparos, ipari munkás, stb.	22,1%	20,4%	27,5%
Pap, tanár, tanító	15,1%	12,3%	5,0%

Tanítóképzőink legjobb tanulmányaga mindenkor a szegény, egészséges, érintetlen társadalmi rétegek feltörő tanulói voltak. Ebben a tekintetben a tanítóképzés virágkora az 1930-as évek körül volt, amikor a tanítói pályára az alkalmasság szempontjából erősen megrostált, csak jeles és jórendű tanulók voltak felvehetők. A líceum életbeléptetésével megszűnt ez az egészséges kiválasztás, s a tanítóképző-intézetek és líceumok tanulmányának szintje erősen lesüllyedt.

A tanítóképző intézetekről alkotott kép teljességéhez hozzátartozik még a tanárságának az értékelése. Ennek jelentőségét ma, amikor sorsuk forduló előtt áll, különös fontosságúnak tartjuk.

A tanítóképző intézeti tanárok általában egyszerűbb, népi szülők gyermekei. A legkiválóbb tanítóképző intézeti tanulókból kerültek ki. Haladásuk útján általában szegénység kísérte őket. Gyermekkoruk egyetlen nyelve általában az anyanyelv volt. Az otthon kevés anyagi és szellemi útravalóval láthatta el őket. A tanárnő-jelöltek helyzete általában kedvezőbb, akár a tanítónő-jelölteké. Társadalmi rétegződésük megfelel a tanítónőképző intézeti tanulókének. Közoktatási, társadalmi rendszerünk szerkezete sem volt túl kedvező haladásukra. Bár az Apponyi-Kollégiumba való felvétel alapfeltétele a kitűnő rendű előtanulmány volt, s ennek megfelelően *a tanítóképző intézeti tanárjelöltek a legélesebben megrostált pedagógus jelöltjeink voltak*, munkásságukat mégsem kísérhették a komoly egyetemi tanulmányokkal rendszerint együtt járó tudományos fokozatok. Ezek megszerzésének feltételei: a tehetség, a szorgalom és a lehetőség. A tanítóképző intézeti tanárjelöltekben hiánytalanul megvolt az első kettő, hiányzott azonban a harmadik, a lehetőség: a középiskolai érettségi, mint alaki feltétel. A kiváló középiskolai tanárjelölt tanulmányának természetes velejárója volt a tudományos fokozat megszerzése, a kiváló tanítóképző intézeti tanárának ennek elmaradása. Az állami tanítóképző intézetek — egy kivételével — vidéki kisvárosokban vannak. A tudományos továbbképzés lehetősége is kedvezőtlen. A külföldi és belöldi ösztöndíj — főként a múltban — különös ritkaságként hullott a ta-

nítóképzők felé. A tanárság nyári intézményes tanfolyami továbbképzéséről nem történt komoly gondoskodás. Feleslegesnek tartjuk a múlt közoktatási rendszerünket jellemző ilyen jellegű igazságtalan tények további felsorolását. Ezek elmondását azonban részben a tiszta kép megalkotása végett tartottuk szükségesnek, részben azért is, hogy ezzel is hangsúlyozzuk a következő tényt: *a tanítóképző intézeti tanárság a múlt közoktatási rendszerünkéből adódó kedvezőtlen körülmények, egyenlőtlen előhaladási lehetőségek ellenére az adott feltételek között általában kiválóan teljesítette feladatát*, s pedagógustársadalmunkban egyenlő félként tekinthet körül. Főiskolai és egyetemi tanulmányai során a tanítóképző intézet már említett fogyatékoságaiból adódó hátrányokat leküzdötte, s hogy minden gátlás ellenére is megállta a helyét, azt főként az éles, háromszoros megrostálásnak, kiválasztásnak tulajdoníthatjuk. Természetes, hogy mint minden foglalkozási ágban, a tanítóképző intézeti tanárság soraiban is vannak gyenge és közepes értékű tagok, de az is nyilvánvaló, hogy a kiválasztás elvének éles alkalmazása révén létrejött foglalkozási rétegekben aránylag kevés a gyenge és közepes képességű tagok száma. A tanítóképző intézeti tanárképzésnek a kiválasztás az alapelve. A pedagógia főiskola életre hívásával a tanítóképző intézeti tanárképzés is megszűnik. A képzés alapelveinek azonban tovább kell élnie, s át kell hatnia egész nevelőképzésünk területét, mert köznevelésünk minőségi fejlődésének ez az alapbiztosítéka. A tanítóképző intézeti tanárság egyetemes minőségi értékeit szemléletesen mutatják a következő adatok:

A Magyar Statisztikai Évkönyvek tanúsága szerint *a tanítóképző intézeti tanári vizsgálatra jelentkezők mindíg 100%-ban sikeresen tették le vizsgálatukat*. Ezzel szemben a nem tanítóképző intézeti tanárvizsgáló bizottságok előtt jelentkezők vizsgálati eredménye aránytalanul kedvezőtlenebb. Az 1945/46. évben tanítóképző intézeti tanári oklevelet szerzett jelöltek közül 77%-nak kitűnő, 21%-nak dicséretes 2%-nak jórendű a szaktárgyi vizsgálati eredménye. Ugyanilyen értékű a pedagógiai vizsgálat eredménye is. Ugyanezek mondhatók el az 1946/47. évi vizsgálatok eredményéről. *Elégséges rendű vizsgálati eredmény nem volt*. Az állami tanítóképző intézeteknél jelenleg működő tanárok képesítésének minőségi megoszlása a következő: a szaktárgyakból kitűnő-dicséretes 85%, jeles-jó 13%, elégséges 2%. A pedagógiai minősítés: kitűnő-dicséretes 79%, jeles-jó 20%, elégséges 1%. A tanárság kiváló képesítésének és munkájának kell tulajdonítanunk azt a tény, hogy az 5000/1945. M. E. sz. rendelet 2. § (2) bekezdésének b) pontja alapján, alkalmatlanság címén az állami tanítóképző intézeti tanárok közül mindössze két tanárt, a tanári létszámnak csupán 0,9%-át bocsátották el. Az a) pont alapján elbocsátottak száma 5%, s ez is alatta marad a pedagóguselbocsátások átlagos mértékének.

A felsorolt adatok tények, s kétségtelen bizonyítékai a tanítóképző intézeti tanárság értékének. A számokban nem kételkedhetünk. Nem kételkedhetünk azonban Huszti József egyetemi nyilvános rendes tanárnak a tanítóképző intézeti tanárképzésről és tanárokról alkotott véleményében sem. Az 1936 decemberében tartott országos felsőoktatási kongresszuson erről a kérdésről többek között így nyilatkozott: „A fokozatos szelekció elvére épített régi rendszer, amely a polgári iskolai diplomások, legkiválóbbsait juttatta be az Apponyi Kollégiumba, továbbra is a legnagyobb mértékben megfelelőnek látszik. A tanítóképző intézeti diplomások a maguk hivatásának mind tudományos felkészültség szempontjából, mind didaktikai tekintetben szinte a mesterjelöltjei. A színvonalat mutatja az a körülmény is, hogy a tanárvizsgálatokon, amelyeket a jelöltek egyetemi-tanár cenzorok előtt tesznek átlagosan 70-80%-ban kitűnő jegy szokott lenni az eredmény.” Gelei József egyetemi nyilvános rendes tanár ugyanekkor ezt mondta: „Éppenséggel kiváló eredményt mutatnak fel az egyetemen az Apponyi kollégisták. Igen nagy a tudományszomjuk. Rendkívül nagy kedvvel dolgoznak a laboratóriumban. Akik hozzám kerültek, valamennyien kaptak csakis önálló vizsgálatokkal megoldható feladatokat, s ezeket kivétel nélkül úgy oldották meg, hogy azokból irodalmi kiegészítéssel doktori értekezés válhatott volna.” (És akkor még nem lehetett az, mert hiányzott ennek alaki feltétele.)

Így nyilatkoznak az élők. De ugyanezt mondanák a holtak is: *Fináczy Ernő, Pauler Ákos, Fröhlich Izidor, Tangl Károly, Mágocsy-Dietz Sándor* egyetemi tanárok és a többiek, akik már porladoznak.

A tanítóképző intézeti tanárok értékeléséről röviden még csak ennyit: a közoktatási rendszerünkben adódó minden gátlás ellenére van a tanítóképző intézeti tanárságnak egyetemi r. tanára, vannak magántanárai, doktorai, szívesen látott egyetemi tanársegédei, gyakornokai. Az utóbbi időben a tanítóképző intézeti tanárjelöltek kiváló teljesítményének a szegedi tudományegyetem kara részéről való méltánylása és elismerése eredményeként számuk egyre emelkedik. E tudományos fokozatok mögött, főként a távolabbi múltban, a megszokottnál sokkal nagyobb akarat, elszántság és tehetség húzódik meg.

Az értékek, igazságok sorsát nem tisztán önértékük határozza meg, hanem azaz értékrendszer is, amelybe beleszületnek. *Jedlik* dinamóelve hét évvel hamarabb született meg, mint *Siemensé*. Sorsa, útja mégis a szertárak, múzeumok csendes, elzárt magá-

nyába vezetett s feneklett meg. *Siemens* elve fejlettebb közgazdasági világba született bele, s útja a laboratórium csendjéből a lüktető, zajló technikai világba vezetett, s újabb alkotások forrása lett. Az azonos értékek sorsához, fejlődéséhez többet adott a fejlettebb német technikai, gazdasági élet, mint a fejletlenebb magyar. A középiskolai tanuló, tanárjelölt fejlődéséhez, sorsához többet adott az élet- és iskolarendszerünk, mint a tanítóképző intézetek. Ezek tények. *Tolsztoj* szerint pedig a legsúlyosabb dolgok a megtörtént tények, mert változhatatlanok.

Tanítóképző intézeti tanáraink tudatában is voltak közoktatási rendszerünk egyoldalúságának. Éppen ezért, ahol lehetett önerejükben igyekeztek azt ellensúlyozni. Szakműveltségük elmélyítése, korszerűsítés iránti vágyuktól hajtva, tisztán szerény fizetésükre támaszkodva, sokan jártak — főként a múltban — a külföldet, külföldi egyetemeket, tudományos intézeteket.

Tanítóképző intézetek nevelői képéhez szorosan hozzátartoznak azok a középiskolai tanárok, akiknek útja nem a középiskolákhoz vezetett, hanem a tanítóképzők felé. Az útirányváltozás okai: a középiskolákban való elhelyezkedés lehetőségének hiánya, a tanítóképző intézetekben való elhelyezkedésüknek helyi és egyéni életkörülményeik szempontjából való nagyobb célszerűsége és a tanítóképző intézetek nagyobb arányú pedagógusi életének vonzó hatása. E középiskolai tanárok az új és kezdetben idegenszerű munkaterületen teljesen beilleszkedtek a tanítóképzés munkavonalába, s általában lelkes, értékes, kiváló szolgálói lettek a tanítóképzés ügyének. Számuk, főként a nem állami intézetekben, tekintélyes. A tanítóképző intézeti tanárképzés minőségi képzés volt, és nem tartott lépést a jelentkező szükséglettel. Ennek következtében, főként a nem állami intézetekben, időnként erős tanárhiány jelentkezett. A hiányt a középiskolai tanárok alkalmazása szüntette meg.

A tanítóképző intézeti nevelői kar jellegzetes képéhez hozzátartozik még a *gyakorlóiskolai tanító*. Vállán nyugszik a tanítóképzés kimondottan gyakorlati készségének kialakítása. Szinte azt mondhatnók, hogy olyan a népiskolai tanítói készség, amilyen a gyakorlóiskolai tanító készsége. Számuk nem nagy, mindössze kereken 180. A tanítóképzés szempontjából való értékük, jelentőségük aránytalanul nagyobb.

A tanítóképző intézeti tanár munkássága — a tanítóképzés célkitűzésének megfelelően — kétirányú: általános művelődési és tanítói szakművelődési. Szinte önálló harmadik feladata az érintetlen, egészséges, alsó társadalmi rétegek igen értékes, értelmes, friss, üde, de nyers tanulóanyagának csiszolása, nevelése a középiskolai tanulás lehetőségéből kiszorult,

gyakran kevés értékű, alacsony értelmi színvonalú tanulóanyag értelmi szintjének fáradságos kalapálása, emelése. *E kettős külön feladat megfelelő betöltése a tanárságtól rendkívüli munkateljesítményt kíván. Jelentősége rendkívüli, de eredménye nem mutató, külső szem részére láthatatlan.*

A dolgozók tanítóképző intézeteivel külön nem foglalkozunk. Keletkezésük alapja nem a nevelőképzés változtatásának szükségessége, nem is a nevelőhiány, hanem társadalompolitikai szükségesség: a múltban önhibájukon kívül tanulni nem tudó tehetségesekkel szembeni társadalmi jóvátétel. Bár sorsuk függvénye a nevelőképzés általános alakulásának, élettartamukat mégis inkább a társadalmi jóvátétel teljesítésének mértéke határozza meg. A felnőtt dolgozók tanítói pályára való jelentkezésében erős csökkenés állapítható meg, ami annak a jele, hogy az intézetek a társadalmi jóvátételt már sokban teljesítették. Különösebb figyelemre a paraszt-tanítóképzők tarthatnak számot, minthogy különleges tanítói szükséglet kielégítését tűzték ki célul, s mint-hogy a parasztság felé az ezirányú társadalmi jóvátétel teljesítése ezideig aránytalanul kisebb, mint a városi lakosság felé.

A tanítóképző intézetekről adott helyzetképhez végül hozzátartozik épületi és felszerelési adottságaik megvilágítása. Kettő kivételével tanulóotthonnal kapcsolatosak, jórészüik épülete korszerű. Új nevelési rendszerünkbe való beillesztésüknél különös figyelembe kell ezt vennünk, tekintve azt, hogy nemcsak magán-, hanem középülethiányunk is országos jelenség.

A tanítóképző intézetek száma jelenleg a következő:

állami tanítóképző intézet	9
állami tanítónőképző intézet	4
rk. tanítóképző intézet	6
rk. tanítónőképző intézet	25
gk. tanítóképző intézet	1
ref. tanítóképző intézet	3
ref. tanítónőképző intézet	5
evang. tanítóképző intézet	2
evang. tanítónőképző intézet	1
izr. tanítóképző intézet	1
rk. leánylíceum	3
Összesen:	60

Az állami tanítóképző intézeti tanárok és gyakorlóiskolai tanítók száma: 294, a nem államiak száma: 663. A tanítóképző intézeti tanulók száma az 1946/47. évben 12 156 volt.

A tanítóképző intézetekről adott kép alapján most már felvethetjük a nagy kérdést: *mi lesz a tanítóképző intézetek sorsa? Hogyan illeszthetők be új nevelési rendszerünkbe úgy, hogy ez mindenképpen nevelési rendszerünk érdekét szolgálja, s emellett a közérdek összhangba hozható legyen a tanítóképző intézeti tanulók és nevelők érdekeivel?* A kérdést e kettős szempontból kell megvizsgálnunk. A hangsúly *az elsőn* van.

Két pedagógiai főiskola már megnyitotta kapuit. Nyilvánvaló, hogy amilyen mértékben terebélyesednek a főiskolák, olyan mértékben sorvad el a jelenlegi tanítóképzés. Következő fejtegetéseink e tényen alapszanak. Köznevelésünk fejlődése ebben az irányban halad, s ma minden munkásának az a feladata, hogy támogassa ezt az irányt.

Rozsondai Zoltán

A PEDAGÓGIAI FŐISKOLA ÉS A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK

Befejező közlemény

A jelenlegi tanítóképző intézetek az új nevelési rendszerünkbe való beillesztésének, felszámolásának három lehetősége van:

1. a jelenlegi tanítóképzés folyamatának haladéktalan megszüntetése;
2. mindaddig változatlanul való megtartása, amíg a pedagógiai főiskolák rendszere teljes mértékben ki nem épül;
3. a képzés fokozatos megszüntetése, elsorvasztása. a jelenlegi képzési rendszer érintetlenül hagyásával vagy átmeneti átalakításával.

A tanítóképzés azonnali leállítása súlyosan érintené mindazokat a tanulókat, akik hivatástudattal léptek a tanítói pályára. Szerzett jogokat sértene. A központi intézkedés tervszerűségébe vetett hitet, annak hitelét ingatná meg, ami a tanítóképző intézeti – líceumi viszonylatban már úgy is eléggé megtépázott. Egyébként is köznevelésünkben nevelői hiány van. Az első megoldást tehát el kell vetnünk.

A második lehetőség választását, *a tanítóképzésnek még hosszabb ideig való érintetlenül hagyását*, szintén elvetendőnek tartjuk. A tanítóképzés már tárgyalt fogyatékoságai régebben is égetően szükségessé tették volna gyengeségeinek megszüntetését. Ez mindenképpen érdeke a tanítóképzésnek és a tanítóképző intézeteknek s talán egyetlen tanítóképző intézeti tanár és gyakorlóiskolai tanító sem található az országban, aki ezt már régóta nem vallotta volna.

A tanítóképző intézetek kérdéseinek megoldására a harmadik lehetőség marad: *az intézetek fokozatos megszüntetése a jelenlegi képzés rendszerének átmeneti átalakításával*. Az átalakításnak véleményünk szerint kettős irányúnak kellene lennie: az egyik a középiskolai színvonalnak megfelelő általános műveltség biztosítása, a másik az eddigi osztálytanítói képzésnek szakjellegű képzéssel való kiegészítése. *A megoldás* részben tantervi kérdés, részben a tanulmányi idő bővítésének kérdése. Felfogásunkat a következőkben indokoljuk meg.

A pedagógiai főiskolák véleményünk szerint csak fokozatosan építhetők ki. Általános iskolai életünkre való hatásuk csak három év múlva jelentkezik, s a rendkívül nagy tanárhiányt tekintve, akkor is csak kis mértékben. Jelenlegi tanítóképzőink már feleslegesen ontják az általános iskola alsó tagozatában való tanításra alkalmas tanítókat. Mindenképpen célszerűnek tartjuk tehát a jelenlegi tanítóképző intézeteknek vagy azok egy részének az átmeneti időben való olyan átalakítását, hogy az általános iskola felső tagozata részére is szaktanításra legalább részben alkalmas tanítókat bocsáthassanak ki. E feladat megoldására tanítóképző intézeteink jórészt személyi és felszerelési tekintetben egyaránt alkalmasnak tartjuk. E különleges feladat szerintünk a jelenlegi tanulmányi időnek hat évre való átmeneti felemelésével oldható meg. *Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak átmeneti megoldásnak tekintjük a kérdés ilyenén való rendezését, s a nevelőképző főiskolák teljes üzembe helyezésével ezek az osztály- és egyben szakjellegű tanításra alkalmas tanítókat képző intézetek is bezárnák kapuikat. Azt is hangsúlyozzuk, hogy amennyiben a szakjellegű nevelőknek a nagy és gyors szükségletnek megfelelő mennyiségben és időben való kibocsátása a pedagógiai főiskolák és szakosító tanfolyamok működése révén már most biztosított, a szaktanítóknak a jelzett módon való átmeneti képzése tárgytalan.*

Elgondolásunk szerint a tanítóképzők alsó négy osztálya a gimnáziumokkal azonos értékű, elmélyült tárgyi tudást, általános műveltséget adna, s érettségi vizsgálatall fejeződne be, a felső két év pedig csak szaktárgyi ismeretet és pedagógiai szakműveltséget nyújtana. Az első év az osztálytanításra, a második a szaktanításra való gyakorlati készséget fejlesztené ki. A képzés a szükséghez képest részben tanfolyamokon, részben a főiskola esetleges későbbi hallgatása révén lenne elmélyíthető. *Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a tanítóképzés csupán osztálytanítói képesítő jellegének további fenntartása merőben pénzpazarlás, s az elhelyezkedni nem tudó, illetőleg elhelyezésre nem alkalmas szellemi munkanélküliek termelése. Köznevelésünknek hosszú ideig nincs szüksége csak osztálytanítókra, ellenben égető szüksége van szaktanítókra, tanárookra vagy olyan osztálytanítókra, akik szak- jellegű tanításra is képesek.* Véleményünk szerint sokkal egyszerűbb, célszerűbb, eredményesebb és olcsóbb a szaktanítónak a jelenlegi tanítóképzés keretének átmeneti kibővítésével való képzése, mint végzett tanítóknak tanfolyamok útján való kialakítása. A

tanítási munkával párhuzamos tanulás sohasem lehet olyan értékű, mint a tanítási munka terhétől megszabadult tanulás. Egyébként is az általános iskola szaknevelői szükséglete oly nagy, hogy véleményünk szerint még akkor is hosszú időbe telik a szükséglet kielégítése, ha a szakjellegű nevelőképzés négy helyen: a pedagógiai főiskolákon, a továbbképző tanfolyamokon, a tanítóképző intézetekben a már jelzett módon, valamint a tanárképző intézetekben teljes üzemben történik.

A szükséglet nagyságát az alábbi adatokkal világítjuk meg:

A népiskolák jelenlegi száma 2622, s 3443 tanító tanít bennük. Az általános iskolák száma 4760, s bennük 23 580 tanító és 3805 tanár működik. A tanítók összes száma tehát 27 023, a tanároké csak 3805, az összes iskolák száma 7382. A teljesen kiépült, nyolc osztállyal működő általános iskola nevelői szükséglete négy osztálytanító és hat szaktanító (tanár). Abban az esetben, ha a jelenlegi nép- és általános iskolák mindegyike teljes általános iskolává épülne ki, 44 292 tanárra és 29 528 tanítóra, összesen 73 820 nevelőre lenne szükség. Egy pillanatig sem kétséges, hogy az általános iskola ilyen nagyméretű kifejlesztésére emberi számítás szerint nem kerülhet sor, s erre nincs is szükség, Ezt egyébként a nagyszámú törpeiskola sem tenné lehetővé. Ez az elméleti maximális szaktanítói és osztálytanítói létszám nem reális. Reálisabban megkapjuk a szükségletet, ha a jelenlegi 4760 általános iskolának teljes általános iskolává való kiépítését vesszük alapul. Ebben az esetben a tanárszükséglet 28 560, a hiány tehát jelenleg 24 755.

Ha még tovább szűkítjük a szükségletet, s feltételezzük, hogy a törpeiskolák nagy száma miatt a jelenlegi általános iskoláknak csak mintegy 60%-a fejleszthető ki teljes általános iskolává, a minimális szaknevelői szükséglet még ebben az esetben is rendkívül nagy, mintegy 15-16 000 tanár. Tökéletesen más a helyzet az osztálytanítók területén. Minden meglévő nép- és általános iskolának teljesen osztott alsó tagozatú iskolává való kiépülése esetén a tanítói szükséglet, tehát az ideális maximális szükséglet 29 528 fő lenne. Jelenleg 27 023 működő tanítónk van, s mintegy 3700 okleveles tanító kéri állami kinevezését, tehát osztálytanítóink száma máris túlhaladja azt a maximális szükségletet, amelyet összes nép- és általános iskoláink alsó tagozatainak teljesen osztottá való kiépítése kívánna meg. Ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy rendes tanítóképző intézeteink évente átlag 1800, a dolgozók tanítóképző intézetei pedig átlag

250 tanítót bocsátanak ki, még akkor is erős osztálytanítói túltermelésről kell beszélnünk, ha a nyugdíjazás és halálozás folytán bekövetkező 4-5%-nyi fogyást, évente 1200-1400 tanítónak a szolgálatból való kiválását is figyelembe vesszük.

Még szembeűnőbben világítja meg álláspontunk helyességét az általános iskolai nevelőszükséglet *arányának* vizsgálata. A teljesen kiépített, nyolcosztályos általános iskola osztálytanítói és szaktanítói aránya: 4:6, illetőleg 2:3, azaz *minden két tanító helyett három tanárra van szükség*. Ezzel szemben a mai arány 8:1! Ha még tekintetbe vesszük az 1946/47. évi tanítói és tanári képzésnek arányát is, amely 3:1 volt, nyilvánvaló, hogy a tanítóképzésnek olyan átmeneti átalakítása, hogy a már tanuló tanítójelöltek az osztálytanításra való képesítés kiegészítéseként *szakjellegű tanításra való képesítést* is szerezhessenek, az általános iskola tanulmányi színvonalának emelése szempontjából égető szükségesség. Hiszen Budapesten, ahol a legkedvezőbb az általános iskola szakjellegű tanításának színvonala, ahol a népiskolák már megszűntek, s csak általános iskola van, 362 általános iskolában 3850 tanító működik és mindössze 840 tanár. Az arány 4:1, a kívánatos 2:3 helyett. A legkedvezőtlenebb a helyzet Csanád vármegyében, ahol 92 általános iskolában csupán 35 tanár van.

A pedagógiai főiskolai szükséglet meghatározása nagy körültekintést s pontos adatok alapján álló számítást kívánna. Ez nem lehet jelenlegi fejtegetésünk feladata, s nem is a mi feladatunk. Csak az érdekesség s a pedagógiai főiskolákra váró rendkívül nagy és nagyszerű feladat megvilágítása kedvéért említjük meg, hogy ha csak a jelenlegi általános iskolák tanításának biztosítására gondolunk, a kereken 40 000 nevelő természetes fogyásának pótlására évi 2000 nevelőre lenne szükség, amennyit átlagban a jelenlegi 60 tanítóképző intézet bocsát ki évente.

Utolsó feladatunkhoz érünk. Feleletet kell adnunk arra a kérdésre, hogy *mi legyen a tanítóképző intézeti tanárság és a gyakorlóiskolai tanítóság sorsa*.

A kérdést nevelési rendszerünk szükséglete és a tanítóképző intézeti tanárság és gyakorlóiskolai tanítóság képesítése, annak értéke és eddigi működése dönti el. Ez határozza meg új munkaterületét. Ez a munkaterület kétféle jellegű: az első munkaterület felvevőképesége korlátozott és kiválasztás alapján foglalható el. A második munkaterület felvevőképes-

sége nagy, s elfoglálásához kiválasztásra nincs szükség. Az első munkaterülethez sorolhatjuk a tanítóképző intézetek részbeni utódját, a pedagógiai főiskolát és gyakorlóiskoláját a központi és külső tanügyigazgatást, a szabadművelődés területét s a jelenleg működő középiskolákat. A másodikhoz tartoznak az általános iskolák, az óvónőképző intézetek a tanítóképző intézetekből esetleg kialakuló középiskolák. Nézzük röviden ezeket a munkaterületeket.

A pedagógiai főiskola feladata, az egy személyben osztály- és szaktanításra egyaránt alkalmas nevelő kialakítása. A feladat első része kimondottan tanítóképzési feladat, s ezt a tanítóképzők 5 év alatt oldották meg. A feladat másik része tanárképzési feladat, s ezt a polgári iskolai tanárképző főiskola s a tanárképző intézetek 4, illetőleg 5 év alatt teljesítették. A polgári iskolai tanár képzése, aki egy személyben osztály- és szaktanításra alkalmas nevelő, tehát megfelel a pedagógiai főiskola nevelőképzési célkitűzésének, 4 évig tartott. A pedagógiai főiskola e kettős célt kívánja elérni. Ebben a rendkívüli vállalkozásában véleményünk szerint nem nélkülözheti a tanítóképző intézeti tanárság ama kiváló tagjainak munkásságát, akik tudományos és pedagógiai felkészültségük mellett egy személyben osztály- és szaktanításra is képesítették, s így elsősorban lennének hivatottak az új főiskola kettős célkitűzésének megvalósítására. Azzal mindenkinek, tehát a tanítóképző intézeti tanároknak is tisztában kell lenniük, hogy a pedagógiai főiskolára való egyetemes átvételükre nem kerülhet sor. Ennek első akadálya egyszerűen az, hogy az új főiskolák tanári létszáma sokkal kisebb lesz, mint a tanítóképző intézeti tanári létszám. A második ok az, hogy a pedagógiai főiskola csak részben vette át a tanítóképzési feladatát. Tanítóképzési feladata kimondottan főiskolai tanári feladat, s ennek betöltésére a tanítóképző intézeti tanárok közül csak a kiváló tudományos felkészültségűek alkalmasak, ahogy általában főiskolai tanár feladat ellátására a középiskolai tanárok közül is csak az ilyen felkészültségűek felelnek meg. A pedagógiai főiskola kettős célkitűzésének megvalósítása szempontjából legkedvezőbbnek azt az esetet kell tartanunk, amikor a két feladat megvalósításához szükséges képesség egy személyben található. Minthogy erre a legnagyobb lehetőség a tanítóképző intézeti tanárság soraiban, felfogásunk szerint, a főiskolák tanári testületének további kiépítésénél elsősorban a tanítóképző intézeti tanárság soraiból erre alkalmas tanárok kiválasztására kell törekedni. A pe-

dagógiai főiskolák tanári testületének kiválasztásánál sem igazságosnak, sem méltányosnak nem tartjuk egyedül a tudományos fokozat alapjára, mint kiválasztási alapra való helyezkedést a múltban végzett tanítóképző intézet tanárokkal kapcsolatban. Hogy miért, azt már részletesen is megokoltuk: a tudományos fokozatok általában nem teljes mértékei a tanítóképző intézeti tanárok értékének. Elmaradásuk múlt közoktatási rendszerünk természetes következménye, meglétük a szokásos tudományos fokozatok értékénél nagyobb érték bizonyítéka.

A pedagógiai főiskolákkal kapcsolatosan *gyakorlóiskolák működnek*. A tanítóképző intézeti gyakorlóiskolai tanítóknak elsősorban itt a helyük. A gyakorlóiskola a tanítóképző intézeti tanárok részére is hálás munkaterület. Szaktanításra kiválóan alkalmasak, osztálytanításra is képesítettek, s a tanítóképzés szaktanári irányításával ezen a téren alapos áttekintést szereztek.

A tanítóképző intézeti tanárok másik felszívódási területe a *központi és külső tanügyigazgatás* területe. Itteni elhelyezkedésük alapja szakértükük, természetesen minőségi kiválasztás alapján. A volt népiskola (általános iskola) tanulmányi kérdéseit a legmagasabb és legátfogóbb szintézisben általában a tanítóképző intézeti tanárok hivatottak megítélni. A hármas képesítésüknek és gyakorlatuknak megfelelően tanügyi-, igazgatási-, és munkaterületeken kiváló szolgálatot tehetnek köznevelésünknek. Mint érdekességet említjük meg, hogy az első magyar felelős minisztérium megalakulása 1848 óta kereken 100 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy tanítóképző intézeti szakember a központi igazgatás fogalmazói karába bekerülhessen. A tanítóképző intézeti tanárok külön figyelmet érdemelnek a tanfelügyelői állások betöltésénél. A népoktatási kerületek tanulmányi irányítására mind tanári, mind tanítói képesítésük és gyakorlatuk alapján valóban hivatottak. Tanítóképző intézeti tanárainknak, általában pedagógusainknak, a tanügyigazgatás területén való elhelyezkedésével kapcsolatosan gondolnunk kell azonban arra is, hogy a tanügyigazgatás két feladatot jelent: közigazgatást és tanulmányi irányítást, ellenőrzést. Éppen ezért pedagógiai ismereteiknek közigazgatási ismeretekkel való alapos kiegészítése köznevelésünk érdekében áll. Természetes viszont az is, hogy a tanügyigazgatás területén elhelyezkedő jogi képesítésű szakembereink munkájának értékét lényegesen emeli a pedagógia területén való alapos tájékozottságuk.

A *szabadművelődés* területe szorosan kapcsolódik a tanítóképzés feladatahoz. Tanítóképző intézeteink eddig is tevékeny részt vettek benne. A szabadművelődési státus létszámába egyre több tanítóképző intézeti tanár átvételére került sor. Új munkaterületük kijelölésénél erre is kell gondolnunk.

A jelenleg működő *középiskolák* a tanítóképző intézeti tanárok új munkaterülete szempontjából gyakorlatilag nem nagy jelentőségűek. Középiskoláink négy osztályra való összezsugorodásával tanáraik tekintélyes részének nincs már helye volt otthonában. Ilyen körülmények között elsősorban azoknak a tanítóképző intézeti tanároknak az ide való átvételéről lehet szó, akiknek mind a középiskolai, mind a tanítóképző intézeti tanári képesítésük megvan, vagy az előbbit megszerzik. Ezek száma, főként a nem állami intézeteknél elég tekintélyesnek mondható. Közéjük tartoznak az ének-, zene-, rajz- és testnevelő tanárok is. Az előbbieket átvétele azért is megokolt, mert képesítésük magasabb értékű a megfelelő középiskolai tanári képesítésnél.

A tanítóképző intézeti tanárok nagyobb felvevő képességű új munkaterületei közül elsőnek az *óvónőképzést* említjük. Ez főként tanítónőképző intézeteinket érinti. Megszűnő tanítónőképző intézeteink egy része óvónőképző intézetté alakulhat át, mert egyre emelkedő óvónőszükséglettel kell számolnunk.

1946/47-ben óvodáink száma 1062 volt, az óvónők száma 1468. A gondozott gyermekek száma 54 590. Tájékoztató adataink szerint jelenleg 500 000 óvodáskorú, azaz 3–6 éves gyermek van. Ezek közül ma csak kb. 100 000-et tudnak az óvodák és napközi otthonok befogadni. Egy-egy óvónőre 40 gyermeket számítva, az óvónői szükséglet 12 500-ra tehető. Ezzel szemben jelenleg ennek csak tizedrésze, mintegy 1200 óvónő teljesít szolgálatot. Négy óvónőképző intézetünk évente átlag 150 óvónőt bocsát ki. Jelenleg mintegy 200 van állás nélkül. A dolgozók óvónőképző intézetei évente átlag 100 óvónőt képesítenek. A hároméves terv 1500 új óvoda építését irányozta elő. Ebből az első évben mintegy 300 épül meg. Ennek óvónőszükségletét még fedezni tudja az ország jelenlegi óvónőképzése, de a további szaporulatát már nem, annál kevésbé, mert az üzemek, demokratikus szervek, társadalmi egyesületek is állítanak fel óvodákat, s még inkább napközi otthonokat. Évi 500 új óvoda felállításához legalább 500 új óvónőre lesz szükség, amennyit kb. 15 új óvónőképző

intézet bocsátana ki évente. Minthogy ezek megnyitásának eredménye is csak négy év múlva mutatkoznék, az átmeneti időben szükség lesz a felnőttoktatásra. És ha tekintetbe vesszük azt, hogy a napközi otthon 12-14 órán keresztül gondolja a gyermekeket, továbbá azt, hogy a gyermekgondozó intézetek egyharmada napközi otthonnak tekinthető, kb. 4000-rel emelkedik az óvónőszükséglet. A szükséglet azzal is emelkedni fog, hogy a számításunkba vett 40-es létszámú gyermekcsoportok helyett fokozatosan át kell térnünk a 25-30-as létszámú csoportokra. Az óvodáskornak lefelé és felfelé való kiszélesítésére irányuló törekvés is a szükséglet emelkedéséhez vezet. Összefoglalásul tehát megállapíthatjuk, hogy óvónőképzésünk komoly fejlődés előtt áll, s főként tanítónőképző intézeteink, amelyek évente átlag 1200 tanítónőt bocsátanak ki, részben, fokozatosan óvónőképző intézetekké alakulhatnak át. Minthogy külön óvónőképző intézeti tanárképzés nincs, hanem tanítóképző intézeti tanárok végzik az óvónőképzést, az óvónőképzővé átalakuló tanítóképző intézetek változatlanul az óvónőképzés szolgálatába állhatnak.

Tanítóképző intézeteink egy része — a szükségletnek megfelelően — *középiskolává* alakulhat át. Átalakulásuknak ez az iránya szükségszerű. A tanítóképző intézetek, illetőleg a líceumok I. osztályaiban évente mintegy 3000-3500 növendék tanul. Ezek többsége — mint említettük már — általában szegény kisemberek gyermeke, s mintegy 95%-uk a polgári iskolát végezte el. Tanulási igényük középiskolai rendű, s ennek kielégítésére eddig a tanítóképző intézetek adtak lehetőséget. A tanítóképző intézetek megszűnésével e tanulóréteg tanulási igénye nem szűnik meg, s máris kopogtatnak a tanítóképző intézetek kapuin, s kérik az 1948/49. iskolai évre való felvételüket. Gimnáziumainkban részben polgári iskolai tanulmányaik, részben a gimnáziumok túlszűfolttsága miatt nem folytathatják tanulmányaikat. A zsúfolttság miatt erre a gazdasági középiskolák sem adnak lehetőséget. Továbbtanulásuk csak akkor biztosítható, ha tanítóképző intézeteink tekintélyes része tanulóotthonnal egybekötött középiskolává alakul át. Ezek az átmenetileg helyi tantervvel működő iskolák lehetővé teszik a polgári iskolát végzett tanulók tanulását, s a régi helyen új munkaterületet adnak a tanítóképző intézeti tanárságnak. Ezekre a középiskolákra nemes feladat betöltése vár. Átveszik a tanítóképző intézetek egyik legszebb hivatását: a szegény társadalmi rétegek értékes gyermekei ingyenes tanulásának, felemelkedésének intézményes biztosítását.

Gondolni kell ezzel kapcsolatban *a mezőgazdasági középiskolává való átalakulásra* is, minthogy lakosságunk többsége őstermelő, s a minden tanítóképző intézet melletti gazdasági gyakorlóterület kiindulópontja lehet a gazdasági oktatásnak.

Utoljára említjük a legnagyobb jelenleg szinte korlátlan felvevő képességű munkaterületet, *az általános iskolát*. Utoljára azért, mert a tanítóképző intézeti tanárok itteni foglalkoztatása semmiféle rendezni való kérdést nem vet fel.

Mint már említettük a tanítóképző intézetek tanulóotthonokkal kapcsolatosak. Megszüntetésükkor egy részük főiskolai kollégiumokká, szemináriumokká, középiskolai tanulóotthonokká, s körzeti — tanulóotthonnal egybekötött — általános iskolákká alakulhat át.

Részletesen foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy miként alakulhat a tanítóképző intézetek sorsa. Felvetődik még a kérdés: milyen lesz az átalakulás üteme, az intézetek fokozatos megszűnése. Ezt a kérdést a pedagógiai főiskolák kifejlődésének üteme határozza meg. Ez pedig az ország pénzügyi lehetőségeinek s az intézetek benépesítésének a függvénye. A benépesítés is lényegében pénzkérdés. Egy intézmény benépesülése két módon történhetik: mesterségesen és természetesen. A mesterséges benépesítés eszközei: az ingyenes tanulás biztosítása, a tanulásra való berendelés, a jövő munkahely kötelező biztosítása. Mondanunk sem kell, hogy ennél sokkal értékesebb a természetes benépesülés. Ennek alapja a főiskola természetes vonzó hatása, s az általános iskolai nevelő életkörülményeinek a mainál jóval kedvezőbb, a más főiskolai képezésűek életkörülményeivel egyenlő mértékű biztosítása. A legfőbb kérdés tehát pénzkérdés. Azzal ugyanis tisztában kell lennünk, hogy a nagy többség átlagember, az erős hivatástudat csak a törpe kisebbség értéke.

Végére értünk fejtegetéseinknek. Részletesen boncolgattuk a pedagógiai főiskolának nevelési rendszerünkre, elsősorban tanítóképzésünkre való hatását. A kérdés megvilágításában egyetlen cél vezetett: köznevelésünk érdekének szolgálata, a tanítóképzés értékes tapasztalatainak új köznevelésünkbe való átmentése. *Imre Sándorra* gondoltunk, aki az 1936. évi országos felsőoktatási kongresszus munkálatain ezt mondta: „Bárhogy alakul is a nevelőképzés újjászervezése, a fejlődés irányában kell maradnia, vigyázni kell arra, hogy ne vesszen el semmi abból, ami most

jó, és teljesen kielégíttessék minden lényeges szükséglet.” Szükségesnek tartottuk a kérdéssel való alapos foglalkozást azért is, mert a tanítóképző intézetek s általában szakiskoláink múlt nevelési rendszerünkben kisebbségi életet éltek.

Minden „kisebbség” lényeges vonása — legyen az vallási, nyelvi vagy iskolai — az, hogy jóval tájékozottabb a „többség” dolgaiban, mint a többség a kisebbségében. A kisebbség tájékozottsága alárendeltségi helyzetéből adódó szükségszerűség, a többség tájékoztatlansága fölérendelt biztonsági, kényelmi helyzetéből, a tapasztalatok hiányából adódó természetesség. A kisebbség sorsát általában a többség intézi. Mindig jó tehát a kisebbség problémáinak világos ismertetése. Fejtegetéseinket azzal a hittel írtuk meg, hogy talán ezzel is hozzájárulhatunk köznevelésünk szolgálatahoz.

Köznevelés 1948. 5–6. sz.

TANÍTÓKÉPZÉSÜNK ÚTJA A FELSZABADULÁS ÓTA

Információ. Csak belső használatra!

A felszabadulás a háborús eseményektől erősen megtépázott, jellegében, nevelő testületeiben döntően felekezeti, tanulói szociális összetételében főként kispolgári, kisparaszti, szervezetében felemás tanítóképzést talált hazánkban.

A felszabadulást megelőző mintegy 100 éven át tanítóképző intézeteink nagy többsége felekezeti volt. Az állami tanítóképzés teljesen háttérbe szorult, és ahelyett, hogy a köznevelésünk állami irányítása szempontjából ez a tarthatatlan helyzet az idők folyamán javult volna, fokozatosan romlott. Világosan mutatják ezt a következő adatok:

	1912-ben		1920-ban		1948-ban	
Az állami tanítóképzők száma	27	35%	10	28%	13	21%
A felekezeti tanítóképzők száma	51	65%	26	72%	47	79%

Az állami tanítóképzés az 1920-1945-as években fokozatosan, feltűnően háttérbe szorult, aminek fő oka az egyre-másra megnyíló szerzetes intézetek voltak.

Tanítóképzésünk vázlatos képe a felszabadulás idején s az azt követő közvetlen években a következő volt:

A tanítóképzők 79%-a felekezeti volt s csupán 21%-a állami, tanítónőképzőink 90%-a volt egyházi. A felekezeti tanítóképzés világnézeti alapja döntően a valláserkölcsi nevelés volt. Fő célja mindenekelőtt az egyházhoz hű tanító kialakítása volt.

A tanítóképzők tanulói általában szegényebb, egyszerű kisemberek gyermekei; a tanítóképző intézet a „kis emberek” iskolája. Bár összes középiskoláink közül ebbe az iskolafajtába járt viszonylag a legtöbb szegényparaszt és szegény munkás gyermek, ezek a tanulók tömegesen a tanítóképzőkbe sem juthattak be. A tanulók zömét kispolgári, kisparaszti rétegek adták. A tanítóképzőket — mint nevelő intézeteket — már a jó módú nagypolgári, a társadalom vezető rétegeinek gyermekei is szép számmal látogatták.

A tanítóképző intézetek nevelői többségükben ebben az iskolában való tanításra képesített, igen éles minőségi szelekción átment tanítóképző in-

tézeti tanárok, gyakorló iskolai tanítók voltak. Szociális származásuk általában megfelelt a tanulók rétegződésének. A nevelőtestületek döntően felekezetiiek voltak.

A tanítóképzők szervezete felemás volt. A tanítóképzés két iskolafajtában folyt: három évig liceumban és két évig tanítóképző intézetben. E kényszerű és átmenetinek szánt különös iskolaházasságot a tanítóképzés s végeredményben egész köznevelésünk erősen megcsínylette.

A háborús események pusztító hatása a tanítóképzőket sem kerülte el s súlyos *épület- és felszerelési károkat szenvedtek*. Voltak használhatatlanná vált, teljesen elpusztult épületek. Az intézetek nagy többsége csak kisebb mértékben sérült meg; a felszerelési károk súlyosabbak voltak.

Ilyen volt tanítóképzésünk helyzete a felszabadulás idején. A felszabadulás után azonnal megkezdődött az intézetek helyreállítása, felszerelésének pótlása. A tanítóképzők helyzete egyébként 1948-ig alig változott. Tanítóképzésünk döntő változásai — a tanítóképzés radikális megszüntetése, az intézetek államosítása, pedagógiai gimnáziumokká való átszervezése, ezeknek tanítóképzőkké való átalakítása, a tanulók szociális összetételének, nevelőtestületeinek átalakulása — az 1948. évtől kezdődően következtek be. A változások pergésszerűen követték egymást.

1947. november 17-én megnyílt a budapesti állami pedagógiai főiskola. A főiskola az egy személyben osztály- és szaktanításra, tehát az általános iskola mindkét tagozatában való tanításra egyaránt alkalmas nevelők képzését tűzte ki céljául. A pedagógiai főiskola a tanítóképzők előtt felvetette a „lenni vagy nem lenni” nagy kérdést. Sorsukkal kapcsolatban háromféle döntési lehetőség volt: 1. a tanítóképzés azonnali megszüntetése, leállítása; 2. mindaddig változatlanul való megtartása, amíg a pedagógiai főiskolák rendszere teljes mértékben ki nem épül; 3. a képzés fokozatos megszüntetése.

A Minisztérium a három lehetőség közül a legszerencsétlenebb mellett döntött: 1948. tavaszán minden távlat, alapos mérlegelés, a reális általános iskolai nevelőszükséglet felmérése nélkül, a pedagógiai főiskolák feladatának és teljesítőképességének erős túlbecsülése alapján elrendelte a tanítóképzés haladéktalan megszüntetését. A kérdés eldöntésében a volt ONI-nak döntő szerepe volt. A tanítóképző intézetek tanulói az 1947/48. tanévet még a megkezdett tanulmányi rend szerint fejezték be, de a kö-

vetkező tanévben már csak az V. osztályos tanulók folytathatták tanítóképzői tanulmányaikat. A radikális rendelkezés súlyos következményei később teljes mértékben jelentkeztek.

A felszabadulás utáni tanítóképzésben a leglényegesebb, legmélyrehatóbb változás 1948 júniusában következett be. A világi és egyházi nagybirtokok felosztása, a bányák, gyárak, bankok államosítása után kultúrforradalmunk is döntő szakaszába lépett: az 1948:XXXIII.t.c. államosította az általános és középiskolákat. Tanítóképző intézeteink teljes mértékben állami intézetek lettek.

Az államosítás idején tanítóképzőink megoszlása az iskolafenntartók szerint a következő volt:

állami tanítóképző	13	21%
felekezeti tanítóképző:		
r.k.	31	
g.k.	1	
ref.	8	
evang.	3	
izr.	1	
r.k. leánylíceum	3	
összesen:	47	79%

Összes iskoláink közül az egyházak, a klérus befolyása a tanítóképzők területén volt a legerősebb. Az államosítás a mintegy 100 éves egyházi jellegű tanítóképzést gyökeresen megváltoztatta s ezzel köznevelésünknek ezen a döntő területén is biztosította az egységes államvezetés gondolatát, célkitűzéseinek megvalósítását. Eötvös eredeti terve, a csak állami tanítóképzés, csak 80 évvel később vált valósággá.

Az államosítás roppant jelentőségű ténye rendkívüli, igen komoly feladatok megoldását kívánta. Biztosítani kellett az 1948/49. tanév megnyitását, az államosított iskolák és tanulótthonok folyamatos működését. Az államosítás idején az állami tanítóképző intézeti nevelők száma mindössze 294, a nem államiaké 663 volt. A katolikus iskolák kivételével az összes felekezeti iskolák nevelői helyükön maradtak. A szerzetes tanítóképző intézeti nevelők, mintegy 300-an, kiváltak a tanítóképzés kötelékéből. Pótlásuk rendkívül komoly feladat volt. A feladatot a Minisztérium

megoldotta. Szeptemberben a volt szerzetes iskolákban is megindult a tanítási munka.

Rendkívüli gondot jelentett a szerzetes intézetekkel kapcsolatos tanulóotthonok működésének biztosítása is, hiszen az államosítási törvény végrehajtásával kapcsolatban a tanulóotthonok tekintélyes részében továbbra is a rendek tulajdonában maradtak. Rendkívül erős szervezési munkával, nagy beruházásokkal szeptemberben már állami tanulóotthonok várták a tanítójelölteket.

Az 1948/49. tanévben az 1948 tavaszán megszüntetett tanítóképzők helyén a következő, köznevelésünk történetében páratlanul álló keverék iskolafajta kezdte meg működését: helyi tantervű humán vagy reálgimnáziumi I. osztály, líceumi II–IV. osztály és tanítóképző intézeti V. osztály. A IV. osztály tanulói a tanév végén líceumi érettségi vizsgát, az V. osztály tanulói képesítő vizsgát tettek. Amilyen rendkívüli eredményt jelentett a tanítóképzés szempontjából az intézetek államosítása, olyan kuszaságot, zavart hoztak a megszüntetésével kapcsolatos szervezeti rendelkezések. A tanítóképzés ezek utáni rendkívüli tantervi, tanulmányi nehézségeinek, ellentmondásainak, az általános iskolai nevelő-utánpótlás komoly zavarainak legfőbb oka a tanítóképző intézetek elhírtelenkedett, megfontolatlan megszüntetésében keresendő.

Alig telt el egy év a tanítóképző intézetek megszüntetése után, elismertté vált az a természetes tény, hogy a pedagógiai főiskolák az általános iskolai nevelőszükségletet sem számszerűen, sem az egy személyben mind az alsó, mind a felső tagozatra alkalmas nevelők képzése tekintetében nem tudják biztosítani. A pedagógiai főiskolák új feladata az általános iskola felső tagozatára való szaknevelőképzés, aminek szükségszerű következménye a középfokú tanítóképzés visszaállítása lett. A megszüntetett tanítóképző intézeteket a középiskolai reform új életre hívta, s pedagógiai gimnáziumként illesztette be az egységes gimnáziumi iskolarendszerünkbe.

1949 szeptemberében megnyílt a pedagógiai gimnázium — a következő osztályokkal: pedagógiai gimnázium I–III. és líceum IV. osztállyal.

A pedagógiai gimnáziumnak kettős feladata volt: felsőbb egyetemi tanulmányok végzésére alkalmas, általánosan művelt ember kialakítása és az általános iskola alsó tagozatában való tanításra, illetve az óvodákban,

napközi otthonokban való foglalkozásra alkalmas nevelők képzése. Általános művelődési anyaga ennek megfelelően általában megegyezett a gimnázium tantervi anyagával, s a tanítóképzés, illetve óvónőképzés különleges szakfeladatait a III. és IV. osztályának szakanyaga volt hivatott megoldani. A pedagógiai gimnázium meg akarta szüntetni a tanító- és óvónőképző intézetek tanításának jellegzetességét: az ismeretszerzés szétaprózottságát, szétszórtságát, felületességét. Mind az általános műveltség, mind a szakműveltségadás területén elmélyülésre, alaposságra törekedett, s meg kívánta szüntetni a tanító- és óvóképzés „zsákutcáját”. Célkitűzéseinek megfelelően készült el tanterve, amely már az 1949/50. tanévben — a IV. osztály kivételével — valamennyi osztályt rendkívül feszített óratervvvel és tantervvvel az egységes középiskolai rendszerbe gyömoszölte be. Alapgondolata az volt, hogy a pedagógiai gimnáziumok — szemben a tanítóképző intézetekkel — az általános iskolának *csak az alsó tagozata* részére képeznek nevelőket, szakfeladatukörük tehát jóval szűkebb, mint a tanítóképző intézeteké volt, tehát a kettős feladatot is megoldhatják.

A pedagógiai gimnáziumok kettős, teljes értékű tantervi célkitűzésének megvalósítása súlyos maximalizmusnak bizonyult. A gimnáziumival közel egyenértékű közismereti, a tanítóképzési és óvónőképzési szakanyagnak négyévi tanulási keretbe való bepréslése, a heti óraszámnak 38–40, a rendkívüli feladatokkal még magasabbra való emelése rendkívül súlyos megterhelést jelentett a tanulók számára. A volt líceumi osztályoknak pedagógiai gimnáziumi osztályokká való átalakítása gyakorlatilag leküzdhetetlen tantervi nehézségeket hozott. A nehézségek leküzdésére megfelelő tankönyvek nem állottak rendelkezésre. Több intézetben az is fokozta a nehézségeket, hogy a megszüntetett ipari és mezőgazdasági leány-középiskolákból minden tantervi különbözeti vizsga nélkül osztálynyi számban léptek át a tanulók a pedagógiai gimnáziumokba. A pedagógiai gimnázium szervezeti ellentmondásai magukban hordozták elmúlásának feltételeit.

Alig néhány hónap telt el a pedagógiai gimnáziumok megnyitása után, a jelentkező nagy tanítóhiányra való tekintettel rendkívüli intézkedést kellett tenni. Az eredeti terv szerint a IV. osztályos tanulók líceumi érettségi vizsgával fejezték volna be tanulmányaikat, ami azt jelentette, hogy az 1949/50. tanév végén okleveles tanítókat nem bocsátanak ki az intézetek. A szükséghelyzet a tanítóképzés történetében egyedülálló rendel-

ékezt kényszerített ki: a Minisztérium a líceum IV. osztályát a II. félévtől kezdődően bifurkálta, s a jó tanulmányi előmenetelű tanulók részére az iskolai év második felére, tehát egy félévre megnyitotta a tanítóképzőt. Ezek a tanítójelöltek mindössze egy félévi előkészítés után, anélkül, hogy érettségi vagy képesítő vizsgát tettek volna, 1950. szeptemberében általános iskolába mentek tanítani. A nagy tanítóhiány következtében az oktatási osztályok nagy többségükben tanyai, pusztai, kis községek osztatlan és részben osztott általános iskoláiba osztották be ezeket a tanítói hivatásra alig előkészített nevelőket. Működésük, későbbi tanítóképesítő vizsgájuk gyenge eredménye teljes mértékben igazolta: a felszabadulás utáni tanítóképzés döntő kérdéseinek intézésében súlyos tévedések voltak.

A Központi Vezetőség a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájáról 1950 áprilisában súlyos kritikát mondott. A kritikával kapcsolatos határozatok következményeként a pedagógiai gimnázium egyévi működés után megszűnt s bekövetkezett *tanítóképzővé* való átszervezése. Az 1948 tavaszán a „véglegesen” megszüntetett tanítóképző intézet új célkitűzéssel, új alakban, új szakiskolaként, új tartalommal jelent meg: *1950 szeptemberében megnyílt a négyéves tanítóképző*.

A „tanítóképezdéket” az 1868:XXXVIII.t.c. hívta életre. E népoktatási alaptörvény óta, mintegy 80 éven át, a tanítóképzés sorsát rendeleti úton intézték. A tanítóképzés területén törvényerejű rendet végül is az 1950:43. tvr. teremtett.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete szerint a tanítóképzők feladata az általános iskola alsó tagozata (I–IV. osztály) részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően képzett, általánosan művelt, felsőbb tanulmányokra is képesített nevelők elméleti és gyakorlati képzése.

A törvényerejű rendelet éles határvonalat húz a letűnt társadalmi és az új társadalmi rendszer tanítóképzése között. A volt kapitalista társadalmi rendszer tanítóképzésének világnézeti alapja a valláserkölcsei világnézet volt. Új társadalmi rendszerünkben, a szocializmus építésének korszakában a tanítóképzés alapja a természettudományos világnézet, a dialektikus materializmus lett. A két tanítóképzés alapját egy egész világ választja el.

A múlt tanítóképző intézete és a ma tanítóképzője között ez a legdöntőbb különbség.

A tanítóképző szervezetének lényege a következő:

Tanítóképzőink négy évfolyamosak, a tanítóképzés időtartama azonban öt év. A négyévi tanítóképzői tanulmányt érettségi vizsgával fejezik be a tanulók. Azok, akik az általános iskola alsó tagozatában való tanításra kívánnak képesítést szerezni, egy évig általános iskolában gyakorló tanítójelöltként tanítanak. A gyakorlóév eltelte után tanítóképesítő vizsgát tesznek. Azok, akik nem kívánnak tanítói pályára lépni, tanítóképzői érettségi bizonyítványuk alapján felsőbb, egyetemi és főiskolai tanulmányokat folytathatnak.

Az alatt az idő alatt, amíg az 1948 tavaszán megszüntetett tanítóképző intézet 1950 őszén új életre kelt, mélyreható változások mentek végbe a *tanulók szociális összetételében*. Bár a középiskoláinkat ebben a tekintetben gyökeresen átalakító változás a tanítóképzőkben is végbement, a változás mégsem volt annyira jellegzetes, mint a volt társadalmi rendszer vezető osztályainak iskolájában, a gimnáziumban. A változás mégis rendkívüli, s a tanítóképző, a „kis emberek” volt iskolájának szociális összetétele évről-évre kedvezőbb lett. A tanítóképzőkbe nagy tömegben vonultak be a dolgozóparaszt- és munkásgyermekek. A kedvező helyzetet és a változást világosan mutatják a következő adatok:

	1949/50.	1950/51.	1951/52.
Munkás tanulók	30,4%	35,5%	38,8%
Paraszt tanulók	31,1%	31,2%	35,3%
Egyéb tanulók	38,5%	33,3%	25,9%

Lényeges, de a tanítóképzés szakszerűségének szempontjából kedvezőtlen eltolódás következett be a tanítóképzők nevelőtestületeinek összetételében. A tanítóképző intézetek 1948-ban megszűntek. Alig egy évre rá megszűnt a tanítóképző intézeti tanárképzés is, a szaknevelő-szükséglet biztosítása. Tanítóképzésünk nevelőtestületeiben erősen eltolódott a gimnáziumi jelleg felé. Képesítés szerinti összetétele az 1951/52. tanévben a következő volt:

Tanítóképző intézeti tanár	235	24,2%
Középiskolai (gimn.) tanár	349	35,9%

Közgazdasági középiskolai tanár	5	0,5%
Mezőgazdasági középiskolai. tanár	3	0,3%
Ipari középiskolai tanár	1	0,1%
Polgári iskolai tanár	86	8,9%
Szaktanító tanár	47	4,8%
Nem szakképesítésű nevelő	<u>245</u>	<u>25,0%</u>
Összesen:	973	100,0%

A tanárok közül:

tanítóképző-intézeti tanár	235, azaz 24,2%,
egyéb képesítésű	738, azaz 75,8%.

A kedvezőtlen képet megfelelő szakszerű átképzéssel feltétlenül meg kell változtatni. E nélkül a tanítóképzés szakfeladatait megfelelően nem oldhatja meg.

Az előbbieken *vázoltuk tanítóképzésünknek a felszabadulás utáni útját*, közöltük a leglényegesebb változásokat. Az út tele van váratlan, szeszélyes fordulatokkal, törésekkel. Az út gyakran bozótos, zavaros, szinte értelmetlen, áttekinthetetlen. A tanítóképző intézeteknek két éven belüli háromszoros átszervezése az egyébként is kétarcú — líceum és tanítóképző intézet — szervezetében, tanulmányrendjében, tantervi rendszerében olyan zavaros, kusza helyzetet teremtett, hogy hatása ma is érezhető, s teljesen kiegyensúlyozott, nyugodt tanulmányi élet csak a következő években várható. A változások azonban nem szűntek meg s tovább folytatódnak.

Az 1950/51. tanévben megnyílt tanítóképző természetszerűen még magában hordozta a pedagógiai gimnázium kettős, teljességre törekvő célkitűzéseit. Tantervének közművelődési anyaga, tanításának módja nem állott teljesen a tanítói szaknevelés szolgálatába. A tanítóképző szakiskolai jellege nem domborodott ki a szükséges mértékben, s a tanítójelölteket nem készítette elő megfelelően az általános iskola alsó tagozatában való *teljes* helytállásra. A tanítóképzés kettős és bizonyos tekintetben divergáló célkitűzése a négyéves tanulási idő keretében a tanítóképzői ismeretszerzés szétaprózottságára, szétszórtságára, felületességére, a tanulók erős túlterhelésére vezetett. Tanítóképzésünk nem helyezkedett teljes mértékben fő feladatának megoldására: a tanítójelölteknek az általános iskola alsó tagozati munkája végzésében való teljes értékű kiképzésére. A tanítóképzés szakkérdéseinek megoldásával kapcsolatban komoly akadályként

lépett fel a tanítóképzői tanárokból való nagy hiány. A gyakorló tanító-jelölti év a tanítóképzés színvonalának emelése szempontjából kevés eredményt hozott. A tanítójelöltek beosztásánál az általános iskolák továbbfejlesztése volt a döntő szempont, s nem a jelöltek továbbképzésének biztosítása. A jelölteknek a tanítóképesítő vizsgára való előkészítési feltevélei a legtöbb esetben kedvezőtlenek voltak.

A négyéves tanítóképzés szervezeti, tanulmányi hiányai egymásután jelentkeztek. A Minisztérium a hibák kiküszöbölésére, a szakképzés biztosítására már 1951 februárjában komoly lépéseket tett. Megindította a tanítóképzők részére a saját tankönyvek megírását, kiadatását, kiigazította a tanítóképzők óratervét; gondoskodott szaktárgyainak központi felügyeletéről, irányító tanmenetet, útmutatót adott ki a pedagógiából és más tantárgyakból, szabályozta a gyakorló tanítójelöltek munkáját, stb.

A megtett lépések nem bizonyultak átfogó jellegűeknek. Tanítóképzésünknek a szovjet tanítóképzéssel való összehasonlítása azt mutatja, hogy tanítójelöltjeinket korántsem készítjük elő olyan mértékben az általános iskola alsó tagozati munkáinak elvégzésére, mint a szovjet tanítóképző. A szovjet tanítóképző óraterve, tantervének tartalmi és szerkezeti felépítése, az általános iskola tantárgyai módszerének a szaktanári munkába való beillesztése, a tanítójelölteknek az iskolán kívüli feladatok végzésére való előkészítése, általában az egész tanítóképzés egyetlen döntő célt szolgál: az általános iskola alsó tagozata nevelői-oktatói munkájában való teljes helytállás biztosítását. Az 1950: 43. tvr.-el megszervezett tanítóképzőnk a tanítójelöltek felsőbb, egyetemi és főiskolai tanulmányainak biztosítását is lényeges feladatnak tekintette, s így nem fordult teljes arccal az általános iskola alsó tagozati szükséglete felé. Jelenlegi helyzetünkben a tanítóképzők tanári összetétele olyan, hogy a minőségi tanítóképzést, szakképzést a négyéves keretben csak csökkentett, lefokozott mértékben oldhatja meg. Minthogy az eddigi tapasztalat szerint a tanítóképzés szempontjából a gyakorló tanítójelölti év nem hozott megfelelő eredményt, a tanítóképzőben szerzett pedagógiai ismeretek frissességét sok tekintetben elkoptya, a tanítóképzés minőségi színvonala szempontjából önkéntelenül és szükségszerűen felvetődik a gyakorlóév megfelelő „hasznosításának” kérdése, tanulmányi, tanítási szempontból a tanítóképzőkhöz való szorosabb hozzárendelésének gondolata.

Tanítóképzésünk a felszabadulás utáni teljes bizonytalansága után a fejlődés új állomásához érkezett el: a szovjet tanítóképzés tapasztalatai és a magyar tanítóképzés és általános iskola viszonyainak alapul vételével olyan átszervezéséhez, amely teljes mértékben biztosítja az általános iskolai tanító számára a tanítás minden kérdésében való helytállását, s egyúttal megadja továbbtanulásának, fejlődésének lehetőségét is.

Tanítóképzésünk megoldásra váró feladata sok és komoly, a feladatok azonban megoldhatók.

Budapest, 1952. július 8-án

Rozsondai Zoltán

NEVELŐKÉPZÉSI KÉRDÉSEK²

*Levél Bence elvtársnak.
(Nem bizalmas)*

A kérdés megvizsgálása időszerű. Időszerűvé tette az, hogy a jelenlegi nevelőképzésünk sem terjedelem, sem tartalom, sem szervezet tekintetében nem felel meg iskoláink oktató-nevelő, társadalmunk kulturális szükségletének. Tanítóképzésünk, pedagógiai főiskolai nevelőképzési színvonalunk alacsony, méretezése az objektív általános iskolai nevelőszükséglethez mérten túlméretezett. Tájékozódásunk szerint ugyanez mondható el — ha kisebb mértékben is — a középiskolai tanárképzésről.

A nevelőképzés az általános iskola és középiskola függvénye.

A teljes értékű nevelőképzés tényezőit e két iskola nevelő-oktatói szükséglete és a társadalom egyéb kulturális szükséglete határozza meg. Három alapvető területet kell kielégítenie a nevelőképzésnek: a tárgyi tudás, a nevelő-oktatói készség és a két terület kialakításával kapcsolatban a politikai iskolai nevelési terület szükségleteit. Annak a kérdésnek taglalásánál, hogy jelenlegi nevelőképzésünk hogyan alakítható át teljes értékű képzéssé, e három követelmény szempontjából kell a kérdést mérlegelnünk. A tanítóképzés területén a következő megoldási lehetőségeket látjuk:

² Az aláírás nélkül fennmaradt dokumentum tartalmi és stílusi elemzése Rozsondai Zoltán szerzőségére utal, vagy arra, hogy valamelyik felettese néhány — például a tanárképzésre, s az ideológiai harc fontosságára vonatkozó betoldással —, az általa készített anyag módosított változatát küldte át a pártközpontba. A dokumentumot a nyolcvanas éveiben járt *Rozsondai Zoltántól* elkérő — s azt rendelkezésemre bocsátó — *Ladányi Andor* professzor úr is erre az álláspontra jutott 1985-ben megjelent, időtállóan bizonyult, kitűnő tanulmányában (1985. 358. o.) Kérdésemmre válaszolva *Köte Sándor* professzor úr — aki a KV Tudományos és Kulturális Osztálya munkatársaként tevékenykedett akkoriban — valószínűbbnek tartotta az utóbbi variációt. A korabeli hivatali hierarchiában, s az annak megfelelő információs rendszerben Bence Gyula partnere az OM illetékes főosztályvezetője lehetett, s nem a korábbi osztályvezetői besorolásából politikai okból főelőadóvá (s csoportvezetővé) visszaminősített, ám ekkoriban a beteg — 1954. június 20-án elhunyt Polesinszky Jenő — osztályvezető helyett helytállt Rozsondai Zoltán. Az írás keletkezésének körülményeiről lásd a bevezető tanulmány „Államosítás, pedagógiai gimnázium, négyéves tanítóképzés — menteni ami menthető” c. fejezetét.

1. Négyéves tanítóképzés.

Összes eddigi tapasztalataink, a tanítóképzés hazai fejlődése mutatják, hogy négyéves keretben az általános iskolai tanítói hivatás megfelelő betöltésére, teljes értékű betöltésről nem is szólva, nevelőt nem lehet képezni. A bizonyító tényeket, érveket már sokszor leszögeztük. Ismétlés helyett a négyéves képzés további fenntartásának gondolatát, a megfelelő tanítóképzés szempontjából mérlegelve, elvetjük.

2./ Ötéves tanítóképzés.

A múltban hosszú időn át ötéves volt a képzés. A hatéves képzésnek öt évre zsugorításával alakult ki. Szükségmegoldásként jelentkezett. A képzésnek éppen a zsugorítás következtében tagadhatatlanul voltak tantervi hiányosságai, ismeretszerzési fogyatékoságai. Egy bizonyos: az ismeretnyújtás bár eléggé felületes volt, s a tanulók a gimnáziumi tanulókkal szemben megterheltek voltak, mégis sokkal alaposabb, komolyabb képzést jelentett, s a tanulókat jóval kisebb mértékben terhelte meg, mint a mai négyéves képzés.

A megfelelő, de nem teljes értékű tanítóképzés megvalósítása érdekében mindenképpen nagy haladást, döntő haladást jelentene az ötéves képzés megvalósítása. Ez tömören a következőket jelentené:

a) a tanítójelöltek tárgyi tudása, pedagógiai készsége, politikai-erkölcsi magatartása, világnézete aránytalanul mélyebben lenne kialakítható, mint ma. Megszűnne a tanítójelöltek mai elviselhetetlen túlterhelése.

b) Lényeges mértékben enyhítené a jelenleg meglévő nevelőfelesleg következtében előállott alkalmazási kérdéseket. A jelenlegi III. éves, esetleg a IV. éves tanítójelöltek különösebb tanulmányi nehézség nélkül végezhetnék el az ötéves tanítóképzőt, s költségvetésileg is megtakarítást jelentene a képzési idő felemelése. A jelöltek alkalmazása költségesebb, mint taníttatása.

3./ Hatéves képzés.

A múltban kétszer is hat évre emelkedett a képzés ideje. A vonatkozó jogszabályok ezekkel kapcsolatban meg is jelentek. Az egyik esetben gazdasági okok, a másik esetben a nagy tanítóhiány következtében a hatéves képzést öt évre zsugorította a kormányzat.

A hatéves képzés teljes értékű tanítóképzést jelentene minden tekintetben. A szocializmus építése korszakában mind az általános iskolai tanítás, mind az általános iskolai tanító társadalmi, kulturális irányító feladata, a világnézeti harcban való helytállása szempontjából ez a képzés lenne a teljes értékű. Három megoldási lehetőséget látunk:

a) Hatéves tanítóképző az általános iskolákra épített 6 évfolyam teljes egészében, kezdettől fogva a tanítóképzés céljait szolgálná. Biztosítaná az általános és pedagógiai műveltséget, pedagógiai és az általános iskolai alsó tagozati tanítás szempontjából szükséges egyéb készségek (ének-zene, rajz, testnevelés) kialakítását. A hat évet tanítóképesítő vizsga zárná le. Oklevele képesítene az általános iskola alsó tagozatában való tanításra; felvételi vizsgával felsőbb tanulmányokra.

b) Érettségire épített két évfolyamos tanítóképzés. Kettős megoldási lehetőség van: az általános gimnáziumi érettségire és olyan érettségire épített, amely biztosítja már a tanítói szakkészségek (ének, rajzi készség) megszerzését.

Az általános gimnáziumi érettségire épített tanítóképzés előnyei: iskolarendszerünk minden megrázkódtatás nélkül áttérhetne erre a képzésre. A múltban is volt ilyen jellegű képzés: gimnáziumi érettségivel, különbözeti vizsga alapján egész osztályok végezték el a tanítóképző V. osztályát, s szereztek tanítói képesítést. E tanítók általában beváltak. Nagyobb hiányok a készségek, a hivatástudat területén jelentkeztek.

A tanítóképzést előkészítő szakközépiskolai érettségire épített kétéves tanítóképzés.

Előnyei: az életkorhoz és hosszabb időhöz kötött tanítói szakkészségek kialakítását (ének, zene, testnevelés, rajz) teljes mértékben biztosítaná, a tanítói pedagógiai jellegű tapasztalatok szerzésére az általános iskola látogatásával módot adna, s ezzel hozzájárulna a tanítói hivatástudat kialakításához.

Hátrányai: a tanulóanyag megfelelő kiválasztása nélkül az iskola könnyen másodrangú, gyenge középiskolává fejlődne ki. Megfelelő irányítás nélkül a kiváló tanulók nem a pedagógiai pályát, a tanítói foglalkozást választanák további célul. Ugyanez vonatkozik az általános gimnáziumi érettségire alapozott tanítóképzésre. Mindent egybevetve: legcélszerűbbnek látszik a teljes értékű tanítóképzés megoldása szempontjából a

megfelelő szakjellegű középiskolára épített kétéves (akadémiai jellegű, értékű) tanítóképzés. Abban az esetben, ha a gimnáziumi érettségire épített képzést valósítjuk meg, a tanítói szakkészségek kialakítása érdekében általános gimnáziumaink egy részébe (a szükségletnek megfelelő mértékben) kötelező tárgyként az ének-zenét, egy részébe pedig a rajzot kellene bevezetni. A másik megoldási mód az lehetne, hogy a gimnáziumokba ezeket a tárgyakat sehol sem vezetjük be, és a kétéves tanítóképzésre bízunk az ének-zenei és rajzi készség kialakítását, úgy, ahogyan az ma a pedagógiai főiskolákon is megy. Ennek hátránya: kétéves képzési idő megfelelő alapképzés nélkül nem elegendő elfogadható készség kialakítására; a készségek kialakításának, illetőleg megalapozásának ideje életkorhoz kötött, főként a zenében.

Átmenetileg teljesen elfogadható megoldásnak tekintjük az ötéves tanítóképzést. Megvalósítása rendkívül nagy haladást jelente a mai sivár helyzethez képest.

4./ Tanárképzés.

Az egységes tanárképzés gondolata nem új. Romániában, a múltban egységes volt a tanárképzés. Az egyes iskolafajtákra a tanárokat részben a kiválóság szerint alkalmazták. A legkiválóbb, egységesen képzett tanárokat a tanítóképzőkbe osztották be, s besorolásuk magasabb volt bármilyen középiskolai tanári besorolásnál.

Amennyiben az egységes tanárképzés megvalósulna, ezen belül feltétlenül gondoskodni kellene az egyes iskolatípusok különleges tanítási szükségleteiről, elsősorban az általános iskolai tanítás megfelelő megoldásáról.

Tanárképzésünk legteljesebb értékű megoldása ez lenne:

Az általános gimnáziumi érettségi, vagy amennyiben megvalósulna az egységes tanárképzés, nevelői szakjellegű középiskolai érettségi bizonyítvány alapján mindazok, akik általános iskolai vagy középiskolai neveléssel, oktatással kívánnak foglalkozni, elvégeznék a kétéves, akadémiai fokú tanítóképzőt. A tanítóképző elvégzése után négyéves egységes tanárképzés alakítaná ki az általános iskola felső tagozatának és a középiskolának a tanárait. Ennek a képzésnek rendkívüli jelentősége az lenne, hogy a pedagógiai alapképzést teljes mértékben minden nevelő elsajátítaná, s így tanárképzése idején erős szakképzése mellett a pedagógiai ki-

egészítő képzés az érdekelt iskolatípusra könnyen és teljes értékkel megoldható lenne, nem úgy, mint ma. A másik rendkívüli jelentősége az lenne, hogy azok a nevelők, akik ilyen módon szereznek tanári képesítést, képességeiknek és készségeiknek, nem kevésbé kívánságaiknak megfelelően iskolarendszerünkben az oktatás bármely fokozatába beoszthatók lennének.

Abban az esetben, ha az egységes tanárképzés nem valósul meg, akkor a jelenlegi kétéves általános iskolai tanárképzést feltétlenül négyévesre kellene kibővíteni.

Budapest, 1954. március 8.

Rozsondai Zoltán

ÉSZREVÉTELEK

a tanítóképző intézeti matematika programjának összeállításához³

A felsőfokú tanítóképzésben a matematika programját, tehát oktatásának célját, anyagát és alapvető elveit véleményünk szerint többek között a következő tényezők határozzák meg:

1. A matematikának az általános iskola alsó tagozatában való helyzete, tanítása;
2. A szakmódszertan oktatásának és a gyakorlati képzésnek a matematikai igénye;
3. A hallgatók gimnáziumi és más középiskolai (szakiskolai) matematikai tanulmányai;
4. A felsőoktatás jellegű tanítóképző intézet színvonalának kérdése;
5. A matematika dialektikus jellege.

Ezeknek a tényezőknek a figyelembevételével a tanítóképzés matematikai anyagát véleményünk szerint az alábbiaknak megfelelően kellene súlypontosítottan kiválasztani és oktatni.

1. Az általános iskola alsó tagozatában két súlyponti tantárgy van: a magyar nyelv és irodalom és a matematika. A többi tantárgy járulékos jellegű. Az alsó tagozat fő szakfeladata a tanulók anyanyelven való kifejező készségének, valamint számolási készségének, jártasságának kialakítása, megalapozása. A matematika tanítóképző intézeti helyének kijelölésében ezt az alapvető szempontot hangsúlyozottan figyelembe kell venni. Ez természetszerűen a program összeállítására is vonatkozik.

Az alsó tagozati matematika formális anyag a természetes szám, a tört fogalmának kialakítása, vizsgálata, a számtani műveletek; a mértanból a pont, vonal, síkidom (négyzet, téglalap, háromszög), a terület, terület, mérések. A matematika anyag elemi jellegű. Ezt az elemi anyagot — évtizedeken át — tanítja a tanító, gyakran felsőbb szempontból való áttekintés nélkül, prakticista jelleggel, bizonytalan, homályos fogalmi tudással.

³ A felsőfokú tanítóképző intézetek tantárgyi programjainak összeállításához készült észrevétel felvetően 1958. június 10. után készült, hiszen Rozsondai Zoltán már csak tanítóképzőről (s nem tanító- és óvóképzőről) ír.

Minthogy az alsó tagozati matematika anyaga döntően a természetes számokra épül, véleményünk szerint a programnak a matematika mindazon ágait fel kellene ölelnie, amelyek a természetes számokkal, az ezekkel kapcsolatos összefüggésekkel foglalkoznak (aritmetika, számelmélet, kombinatorika, valószínűségszámítás, halmazelmélet). A programnak ezen kívül tartalmaznia kell a matematika azon ágait is, amelyek az alsó tagozati számfogalmak, mértani fogalmak kialakításában alapvető jellegűek (így pl. a sorozatokat).

Minthogy az elemi mennyiségtan tudatos, komoly, elmélyült tanítása elemi matematikai tudással aligha érhető el, az elemi matematikát feltétlenül felsőbb szempontból, s nem az elemi gyakorlatnak megfelelő szinten kell oktatni. Ha a hallgatók a rájuk váró több évtizedes elemianyag-tanításhoz a felsőbb szempontból való tárgyalást, megvilágítást, komoly megalapozást az elindításuknál nem kapják meg, tanításuk az évek során ellaposodik, elszürkül, s tartalmi tudásban elemi szintre süllyedhet. Az a felfogás, hogy az elemi mennyiségtan tanításához elegendő annak elemi tudása, a kérdésben való tájékozatlanságra vall.

2. Az általános iskolai alsó tagozati matematika tanítására való előkészítésnek alapvető tényezője a szakmódszertan tanítása és a gyakorlati képzés. Ezeknek magasabb szempontból való megalapozásának elengedhetetlen feltétele a program matematikai anyagának magasabb szempontból való kiszemelése és oktatása.

3. A felsőfokú tanítóképzésben a matematika tanítása a hallgatók gimnáziumi tanulmányaira, kisebb részben szakiskolai tanulmányaira épül. A gimnáziumi matematika szerves, komoly építménye jó alapot ad a hallgatók matematika tanításához. A hallgatók között azonban sok a közepes képességű, s a matematikai tudás meglehetősen gyorsan kopik. A gimnáziumi alap az aritmetikai s a jellegzetes tanítóképző intézeti matematika-oktatás szükséglete szempontjából meglehetősen hiányos. A program anyagának kiszemelésében a matematika azon részeinek felvételére, amelyeket a hallgatók a gimnáziumban hiányosan vagy nem tanultak, feltétlenül gondolni kell.

4. A tanítóképző intézet felsőoktatási intézmény. Ennek formai alapját az intézmény létrehozója, tartalmi alapját, az egyes tárgyak programjai s azok oktatása adják meg többek között. A tárgyak tekintélyes részénél az

előképzettség hiánya vagy a tárgy jellege miatt nincs lehetőség a felsőoktatási színvonal biztosítására. A matematikánál a színvonal biztosításának lehetősége megvan. Van önsúlya. A program összeállításában gondosan vigyázni kell arra, hogy ezt a természetes önsúlyt ne súlytalanítsuk. A matematikával emelhető a felsőoktatási intézmény színvonala.

5. A matematika dialektikus jellegű tudomány. Ez főként a függvények, a differenciál és integrálszámítás tárgyalása során érzékeltethető. A matematikának ezek az ágai a változások vizsgálatára kiválóan alkalmasak. A programba való felvételét, ha arra az időkeret lehetőséget ad, ezért is helyesnek tartanók.

Az elmondottak alapján a program anyagába a matematikából a következők felvételét tartanánk helyesnek:

A természetes szám fogalma. A természetes számsor alaptulajdonságai. Alapműveletek. Számrendszerek. Oszthatóság. Közös osztó, közös többszörös. A törtszámok. Az irracionális szám, a komplex számok. Sorozatok. Határérték. A halmazelmélet elemei. Kombinatorika. Valószínűségszámítás. A függvények. A differenciál és integrálszámítás elemei. Mértani alapfogalmak, mérések.

Vázlatos anyag-összeállításunk nagyrészt megegyezik a jelenlegi programmal és az ennek alapján kiadott jegyzettel. Programot és tematikát nem készítünk. Helyesnek tartanánk azt, ha a szakbizottság állítana össze a minisztériumi tájékoztatót, a bizottsági tagok tapasztalatának egybevetése alapján valamilyen irányító programtervezetet, s azt véleménynyilvánításra megküldené az érdekelt intézetek matematikusainak. Ez az irányítás reális alapot adna a megfelelő, a tényekkel számoló programkészítésnek.

Végül szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a matematika színvonalas, komoly, elmélyült, eredményes oktatását a jelenlegi tanulmányi rend nem biztosítja megfelelően. A heti 2 óra két féléven át a jelenlegi program megfelelő oktatására sem elegendő. Az eredményes oktatás érdekében a heti óraszámot 3 órára kellene felemleni, s a féléveket kollokviumok tartásával lezárni. A matematika elméleti és gyakorlati tantárgy. Matematikai gyakorlati órák nélkül ellentmondást jelent eredményének gyakorlati jeggyel való értékelése.

Rozsondai Zoltán

Kedves Elvtársak, kedves Hallgatóim!

Korszakalkotó nagy gondolatok megszületését kevés név jelzi, a nagy gondolatok megvalósításában, munkálásában már névtelenek sokasága vesz részt. A nagy gondolatok megjelenésétől azok megvalósulásáig hosszú, küzdelmes, nehéz, gyakran hősi erőfeszítéssel teli az út. Világképünk megalkotása Ptolemaiosz, Kopernikusz, Kepler és Newton, a dialektikus matematika, a differenciál- és integrálszámítás Leibniz és Newton, a geometria megalkotása Eukleidész, a kommunizmus Marx, Engels, Lenin nevéhez fűződnek. E korszakalkotó, világméretű nagy gondolatok megvalósításában, munkálásában már neves és névtelenek sokasága vesz részt.

A tanító- és óvónőképzés gondolata eltörpül, szűkméretű a világméretű nagy gondolatokhoz képest, de az emberiség általános műveltségének kialakításában korszakalkotó, nagy gondolat, s az emberiség mai műveltségi fokán már előfeltétele újabb nagy, korszakalkotó gondolatok megszületésének.

Azok között a hallgatók között, akik 1959 szeptemberében Magyarországon elsőnek indulnak el a felsőfokú tanító- és óvónőképzés útján a tanítói és óvónői pálya felé, bizonyára még alig akad olyan, aki tudna arról a hosszú, küzdelmes, nehéz, hősi útról, amely a felsőfokú tanítóképzés és óvónőképzés gondolatának megjelenésétől megvalósulásáig eltelt, s amely utat Bizó elvtárs hétfői bevezető előadásában oly találóan, plasztikusan vázolt. Azok között a hallgatók között, akik szeptemberben megkezdik tanítóképző intézeti, illetőleg óvónőképző intézeti tanulmányaikat, két-három év múlva remélhetőleg már alig akad olyan, aki ne látná világosan a felsőfokú képzéshez vezető utat. Arról is kevesen tudnak, hogy a felsőfokú tanító- és óvónőképző intézetek létesítését elhatározó legfelsőbb döntés óta milyen nagy, kitartó nehéz munkát kellett végezni ahhoz,

⁴ A felsőfokú tanítóképzők tanárai számára 1959 augusztusában szervezett felkészítő tanfolyamon elhangzott előadásról további információk találhatók a bevezető tanulmány „Második vonalban — a képzési idő felemeléséért, a felsőfokú tanítóképzésért” c. fejezetében.

hogy a legfontosabb szervezési, személyi és tanulmányi intézkedések napvilágot láthassanak, megtörténhessenek.

Előadásom — a tanító- és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzat, ismertetése — csak egyik láncszeme annak a jogszabály és utasítássorozatnak, amelyekkel a Minisztérium szilárd vázat kíván adni az új intézményeknek.

Feladatom nem szárnyaló feladat. Petőfi, Puskin, Shakespeare, Goethe, Arany, Vörösmarty, Ady, József Attila Lermontov, Tolsztoj, Nyekraszov, Shelly, Keats költészetéről szárnyalóan szép, a hallgatókat magukkal ragadó előadásokat tarthatnak az irodalom művelői, kiválóságai, szakemberei. A szervezeti és működési szabályzat ismertetése ezzel szemben, hogy mégis alliterációval éljek, színtelen, száraz, szikkadt, szenvtelen, szenvedélytelen, szárnyalás-szegény, szürke, szerény, de kétségkívül szükségszerű feladat. Itt most erre van szükség. Ez nem leértékelése a rám bízott feladatnak, hanem a feladat jellegének megvilágítása. Ne várjanak tehát az előadástól szint, ragyogást. Amennyire a tárgy természete lehetővé teszi, mégis igyekszem a paragrafusok száraz, szikkadt útvesztőit élvezettel megtölteni.

A szervezeti és működési szabályzat, amelyet minden intézetnek 10 példányban már megküldöttünk, miniszteri utasítás, majdnem jogszabály. A jogszabály a jogalkotó szerveknek kinyilvánított és megfelelő formában kihirdetett akarata. A kihirdetés helye általában a Magyar Közlöny. Itt a kihirdetés elmaradt. A szabályzat ezért miniszteri utasítás.

A jogszabály, a miniszteri utasítás a művelődésügyi igazgatásnak legelvontabb formája, absztrakt, elvi foglalat. Szinte azt mondhatnám, hogy olyan, mint valami számnélküli matematikai formula, szabály. A szervezeti és működési szabályzat lényegét már neve is megmondja. Meghatározza, hogy az új intézménynek melyek a szervezeti egységei, hogy az egész „újszülött” életének megindításától kezdve mit tegyen az agy, hogyan verjen a szív, hogyan vegyen lélegzetet a tüdő, és mit tegyenek a végtagok ahhoz, hogy az egész szervezet életműködése, életritmusa jó legyen. Ennyi az egész. Látszólag nem sok. És a szabályzat elkészítése mégis komoly gond volt. Olyan intézményre kellett új ruhát szabni, amilyen még nem volt, olyan „újszülöttnak” kellett az életműködését szabályozni, amely még nem élt. Amely első önálló szabad és teljes lélegzetét 1959

szeptemberében veszi. És a szabályozás közben arra is gondosan kellett vigyázni, hogy az újszülött ne hogy belebetegedjen az agyonszabályozásba, hiszen már nem középiskolás, hanem majdnem főiskolás.

A szabályzat elkészítésében nem támaszkodhattunk tömegbázisra. Egyszerűen azért nem, mert ilyen még nem volt. A tömegbázis, kedves hallgatóim, még születőben volt, s csak ezután kezdi meg ezen a területen működését. A szabályzat tervezetét véleményre, javaslataik közlésére valamennyi intézet vezetőségének, valamennyi érdekelt tanács művelődésügyi (oktatási) osztályának, a Minisztérium osztályainak, a KISZ Központi Bizottságának, az Egyetemi és Főiskolai Sportközpontnak megküldöttük. Itt is meg kell állapítanom, hogy a még meg sem indult intézetek új vezetősége sok érdekes, hasznos észrevétellel könnyítette meg munkánkat. Legértékesebb segítséget a felsőoktatási főosztály általános ügyekkel foglalkozó csoportja, valamint a jogi osztály adott. Bár a szabályzat kiadását gondos szűrés előzte meg, a szabályzatot mégis csak ideiglenes jelleggel bocsátotta a Minisztérium az intézetek rendelkezésére. Ennek alapvető oka az, hogy az intézetek működésével kapcsolatban közvetlen tapasztalatokkal még nem rendelkezhetünk. A szabályzat tehát a gondosan mérlegelt lehetőségek, eléképzelések szabályzata inkább és nem a tapasztalat, gyakorlat szabályzata. Leibniz, a dialektikus matematika, a differenciál- és integrálszámítás egyik zseniális megteremtője mondja: „a tökéletes ismeret világos, tiszta, pontos és nem jelképes”. A szabályzat — véleményünk szerint az első két kritériumnak eleget tesz, világos és tiszta. A pontosság kérdése, az egyes kérdések szabályozásának mértéke, már nehéz kérdés, komoly gondot jelentett. A negyedik kritériumnak csak részben felelhet meg. Az intézetek még alig működnek, működésükre vonatkozó közvetlen tapasztalataink még nincsenek, a szabályzat tehát sokban jelképes. Az ismeret teljes-értékűségének a tapasztalat pedig nélkülözhetetlen eleme. A szakadékról annak, aki szakadékot még sosem látott, nincs fogalma. Annak is alig van, aki messziről látott. Annak, aki a szélén volt és a mélybe nézett már határozott a fogalma. Tökéletes fogalma annak van, aki bele is zuhan, de úgy, hogy életben maradt, tehát tapasztalati alapon elmélkedhet a szakadék fogalmáról. Azt hiszem, hogy a szakadékok megismerésében ilyen nagy pontosságra, tökéletességre senki sem törekszik, ha csak meg nem unta az életét. A szervezeti szabályzat pontosságának mértékét, mint pontosságát, a szük-

séglet határozza meg. Gerendát nem mérünk analitikus mérleggel, milligrammmal, gyógyszert nem mérünk métermázsával.

Olyan ismeretterületeken, ahol a fogalmak száma nagy, a fogalmak közötti viszonyt, rendet alapelvek alkalmazásával lehet megteremteni. Az alapelvek nagyon különböző néven szerepelnek: alapelv, alapfeltevés, alapigazság, sarkigazság, egyetemes igazság, kiinduló igazság, axióma, postulat, princípium, általános igazság, alaptörvény, tézis a leggyakrabban előforduló elnevezések. Minél szilárdabbak az alapelvek, minél kevesebb a számuk, annál szilárdabb a fogalmi rendszer, annál áttekinthetőbb. Az euklidészi deduktív geometriai rendszer 9 axiómára, 5 posztulátumra és 23 definícióra, Kepler világképe három alaptörvényre, a dinamika Newton három alaptörvényére, alapelvre épül. Az alapelvek tapasztalati eredetűek. A fizika alapelvei a tapasztalatból induktív következtetésekkel, vagyis általánosítandó gondolati folyamatokkal alakulnak ki.

A tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzatának elkészítésénél a régi és új fogalmak halmazának rendezésében mintegy öt alapelvet érvényesítettünk. Ezek a következők:

1. a felsőfokú tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek szervezetének és működésének világnézeti alapja a marxista-leninista világnézet;
2. a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet felsőfokú oktatási intézmény, s ennek megfelelő feladatot tölt be;
3. bár a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet felsőfokú oktatási intézmény, mégsem egyetem, főiskola vagy akadémia;
4. a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet új intézmény, amely Magyarországon még nem működött;
5. a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet alapfeladata, középfokú tanítót és óvónőt képezni.

Ezek az alapelvek a szabályzatban a következőképpen érvényesülnek:

1. Az új intézmények feladatát, a létesítésüket elrendelő 1958:26.tvr. határozza meg. A szervezeti és működési szabályzat az élen közli az intézetek feladatát, s ezzel pontosan körvonalazza, meghatározza azt, hogy világnézeti szempontból mi a feladat. A Tanítóképző Intézet feladata az

általános iskola I–IV. osztálya számára, az Óvónőképző Intézet feladata az óvoda számára művelt, hivatásukat értő és szerető kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók, illetve óvónők képzése. Az Intézet feladata: „mélyítse el az egyes tárgyak feldolgozása és marxista tanulmányaik során a hallgatók dialektikus-materialista világnézetét. Biztosítsa, hogy a marxizmus-leninizmus tanulásának mély megértése alapján felismerjék a társadalmi fejlődésnek a kommunizmus felé vezető útját. Tegye őket képessé a marxizmus helyes alkalmazására mind pedagógiai, mind társadalmi munkájuk során. Érezzék meggyőződéssel vállalt hivatásuknak, hogy a szocializmus építésében részt vegyenek; tudatosodjék bennük, hogy minden iskolának, minden óvodának a szocialista kultúra és a dialektikus materialista világnézet őrhelyévé és kisugárzási pontjává kell válnia.

A világnézeti alapelv erőteljesen kifejezésre jut az intézeti vezetés feladatainak kijelölésében, a kollégium működésének szabályozásában, a társadalmi szervezetek helyének az Intézet életében, működésében való kijelölésében.

„Az igazgató az Intézet vezetésére vonatkozó hatáskörében az MSZMP politikájának szellemében és a felsőbb állami szervek rendelkezései alapján látja el feladatát. Figyelemmel kíséri és előmozdítja a dolgozók politikai és szakmai fejlődését. Segíti a KISZ munkáját. Az intézeti tanácsnak tagja a KISZ oktató képviselője... Az intézeti tanár feladata az intézet világnézeti munkájába való részvétel, világnézeti önképzés, KISZ támogatása. A hallgatók felvételénél előnybe részesülnek azok a jelentkezők, akik érettségi bizonyítvány megszerzése után egy vagy több évig ipari nagyüzemben vagy a mezőgazdaság szocialista szektorában fizikai termelőmunkát végeztek, és munkájukkal, valamint magatartásukkal ezt a kedvezményt kiérdemelték. Az Intézetben a Magyar Szocialista Munkáspárt helyi szervezete működik. A társadalmi szervezetek közül fontos szerepe van a KISZ intézeti szervezetének. Legfőbb feladata a szocialista tanító- és óvónőképzés munkájának segítése, a hallgatók politikai nevelése”. A kollégium feladata, hogy hathatós segítséget nyújtson az Intézet alapvető célkitűzéseire — a művelt, hivatásukat értő és szerető, marxista-leninista világnézetű tanítók és óvónők képzésének megvalósításához. A kollégiumi oktató-nevelő munkában, belső életének megszervezésében, a közösségi élet kialakításában, az ifjúsági önkormányzat helyes

megszervezésében és irányításában fő szerepet a KISZ-nek kell biztosítani. A szabályzat kollégiumra vonatkozó része — a tanító- és óvónőképzés különleges feladatait szabályozó részének kivételével — általában meg egyezik az egyetemek és főiskolák kollégiumaira vonatkozó szabályozással.

2. A második alapelv — a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet felsőfokú oktatási intézmény — a szabályzatban azzal is érvényesül, hogy szervezeti és jórészt működést szabályozó részében is az egyetemek és főiskolák (felsőfokú intézmények) működési- és szervezeti típus szabályzatát veszi alapul. A felsőoktatási intézményekre vonatkozó részből, utasításokból mindazt, ami a tanítóképző- és óvónőképző intézetek működése szempontjából megfelelő, átveszi, s úgy szabályozza az intézetek működését, hogy azok minél nagyobb mértékben illeszkedjenek bele a felsőoktatási intézmények keretébe anélkül, hogy sajátos jellegüket feladnák. Az intézetek felsőoktatási jellege főként a következő területek szabályozásában domborodik ki:

A közvetlen központi minisztériumi és nem tanácsí felügyeletben, az Intézeti Tanács létesítésében és működésében, a tanulmányi csoport és gazdasági hivatal megszervezésében, a hallgatók egyetemi, főiskolai rendszerű felvételi rendjében, az intézet vizsgarendszerében (kollokvium, szigorlat, államvizsga) tantervi és programrendszerében, az oktatási formákban, a saját és önkormányzaton alapuló kollégiumi rendszerben. Ezek azt jelentik, hogy

- az intézet minden személyi, fegyelmi, tanulmányi, szervezési és anyagi ügyében a felügyeletet a miniszter gyakorolja;

- az intézetek vizsgarendszere lényegtelenebb változtatásokkal az egyetemek és főiskolák vizsgarendszere, s a Minisztérium az egyetemi és főiskolai vizsgaszabályzatot kis változtatással a tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek vizsgáira kiterjesztette;

- a tanterv és program fogalma és készítési eljárása azonos az egyetemek és főiskolákéval (l. 14. o. 16.§).

Minthogy az egyes tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek egymástól lényegileg csak terjedelemben és elhelyezésben különböznek, az egyetemekre és főiskolákra kiadott típus szabályzattal ellentétben a Minisztérium nem típus szabályzatot adott ki az intézetek részére, amely-

nek alapján minden intézet saját helyi viszonyainak megfelelően készítené el a saját szabályzatát, hanem minden intézetre egyaránt kötelező utasítást adott ki. Ezt az eljárást egyébként az is megokolja, hogy az intézmény új, sok helyen a vezetés is új, az oktatói karban is sok az új ember, a tanító- és óvónőképzést még nem vagy kevéssé ismerő. Az intézetek saját működési tapasztalattal még nem rendelkezhetnek. Az egységes központi szabályozásra még éveken át szükség lesz. Az egységes utasítás azonban egyáltalán nem jelent teljesen merev megkötöttséget. A középfokú képzésről a felsőfokú képzésre való áttéréssel nagymértékben megnőtt a vezetés hatásköre, jellege, önállósága. Az utasításokat mindenkor a helyi körülmények figyelembevételével kell alkalmazni.

3. Bár az Intézet kétségtelenül felsőoktatási jellegű, mégsem egyetem, főiskola vagy akadémia, mondjuk meg: bizonyos mértékben hermafrodita. Ez az alapelv, a harmadik alapelv érvényesül abban, hogy az intézetek működésének szabályozásában, a szervezeti és működési szabályzat elkészítésében nem lehetett a legtetszetősebb és legkönnyebb utat választani: az egyetemekre és főiskolákra érvényes utasításoknak, szabályzatoknak a tanítóképző intézetekre és óvónőképző intézetekre való egyszerű, változtatás nélküli kiterjesztését. Ilyen, az egyetemektől és főiskoláktól eltérő szervezeti és működési területek a következők:

Az Intézet oktatási rendszere nem tanszéki rendszer, az oktatói között mellérendeltségi viszony van általában, s nincs olyan alárendeltségi viszony beosztásban és munkakörben, mint az egyetemeken és főiskolákon: professzor, docens, adjunktus, tanársegéd, gyakornok. A tanszékvezető helyett: szakcsoportvezető, illetőleg vezető tanár, a szakcsoporton belül: intézeti tanár.

Az Intézet működésében, mint igazgató, tanácsadó, véleményező szervének, alapvető irányító szerepe van az Intézeti Tanácsnak. Az oktatás-nevelés területén azonban az intézeti együttes oktatói értekezletnek is szerepe van, mert a gyakorló általános iskola, illetőleg a gyakorlóóvoda is szerves része az Intézetnek, nem úgy, mint az egyetemi vagy főiskolai tanárképzésnél, ahol a gyakorló intézményeknek az egyetemmel vagy főiskolával való szerves kapcsolata kisebb mértékű, mint a tanítóképző intézeteknél és az óvónőképző intézeteknél.

A szervezeti és működési szabályzat — szemben az egyetemek és főiskolák típusszabályzatával — a gyakorló általános iskola és a gyakorló-óvoda szervezetének és működésének szabályozását is felöleli. Ez is az intézet hermafrodita vonása. A Minisztérium jelenleg ezt tartja szükségesnek. Két-háromévi működés majd eldönti, hogy a végleges szabályozásban mit kell tenni.

4. A negyedik alapelv, a tanítóképző intézet és óvónőképző intézet új intézmény, újszülött, végigvonult a szabályzat készítésében s valóban fennáll. Bár az új intézmény nem mondhatja el magáról azt, amit Ady, ez a magános költő-óriás elmondott, hogy „sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse nem vagyok senkinek, nem vagyok senkinek”, mert egyenes jogutódja középfokú tanító- és óvónőképzésnek, mégis tagadhatatlanul magános újszülött. Az 1938: XIV. t.c. megteremtette ugyan ikertestvérét, a kétéves tanítóképző akadémiát, de ez az óvónőképzés Magyarországon még nem volt, a szervezeti és működési szabályzat teljességre, egyes területeken a szokottnál nagyobb részletességre, egyszerűsége, áttekinthetőségre, jó kezelhetőségre törekszik.

Teljes a szabályzat abban az értelemben, hogy az Intézetnek, valamennyi szervezeti egységének, valamennyi dolgozójának meghatározza helyét és működését, szemben az egyetemek és főiskolák szervezeti- és működési típusszabályzatával, amely csak a felsőoktatási intézmény szervezésére és működésére tér ki, s nem foglalkozik a gyakorló gimnáziumok, illetőleg gyakorló általános iskolák szervezetével és működésével. Ez ott természetes és szükségszerű. A szabályzat az Intézet szervezeti egységeit, az Intézet kötelékébe tartozó dolgozókat a 2. §-ban közli. Alaptájékoztatóként felolvasom.

A szabályzat a felolvasottak szervezeti és működési kérdéseit szabályozza.

A szabályzat a szokottnál részletesebben közli az intézet feladatát, a gazdasági hivatal szervezetét, az igazgató jogait, kötelességeit, feladatait, a művelődésügyi osztály és az intézet kapcsolatát, az oktatás formáit. Ennek oka a kérdések hangsúlyozott jelentősége vagy újszerűsége.

Egyszerűsége törekszik a szabályzat a gyakorló általános iskola, gyakorlóóvoda, az intézeteken kívüli általános iskolákban és óvodákban fo-

lyó gyakorlati képzés szabályozásában, de elkerüli a primitív egyszerűséget.

Az áttekinthetőség és jobb kezelhetőség érdekében külön részben foglalkozik a gyakorló általános iskolával és külön részben a gyakorlóóvodával annak ellenére, hogy igazgatásuk szabályozásában meglehetősen nagy a megegyező rész. Ezen a területen s a szabályzat egyéb részeiben is vannak átfedések. Jelenleg ezt a fogyatékossgot inkább megengedhetőnek tartjuk, mint a hézagosságot. A könnyebb kezelés érdekében hagytuk meg.

5. Az utolsó alapelv, a felsőfokú tanítóképző intézet alapfeladata változatlanul a középfokú képzés feladata: tanítók és óvónők képzése. Mégis rendkívüli a különbség a képzés színvonalában, eszközeiben, célkitűzéseiben. Az alapfeladatok változatlansága elsősorban a gyakorló általános iskolák és gyakorlóóvodák kérdéseinek szabályozásában jut kifejezésre. A felsőfokú képzésre való áttérés legkevésbé a gyakorló általános iskolát és gyakorlóóvodát érinti. Ezek az intézmények kevés szervezeti változtatással folytatják működésüket. Két alapvető változás van csupán működésükben: önálló intézményekké lettek, önálló vezetéssel s a tanácsi felügyelet és irányítás köréből az intézeti igazgató hatáskörébe kerültek át.

A tanító és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzatában a rendező alapelvek nagy vonásokban az elmondottak szerint rendezték a régi és új fogalmak halmazát, ezek az elmondottak szerint érvényesültek. Nem tekinthető egy ilyen előadás feladatának a szabályzat részletesebb ismertetése, tárgyalása. Az az utasítás, amely a szabályzatokat az intézeteknek megküldte, a szabályzat tanulmányozását az intézet dolgozóira bízta. Mégis tájékoztatásként, tömören közlöm a szabályzat néhány kvantitatív adatát, vázlatos szerkezetét.

A szabályzat nem nyomtatásban, hanem a Minisztérium sokszorosításában jelent meg. Oka: ideiglenes jellege. Terjedelme 45 oldal. Nyugodt, figyelmes olvasása kb. 20 óra. A sokszorosítás tiszta, világos, mondhatjuk, szép. A gépelési hibák száma elenyésző, mindössze 52. A szabályzatban, a határozott névelőket is számítva, hiszen nyelvtanilag ezek is szavak, s a nyelvhasználatban talán éppen a névelőkkel követjük el a leggyakoribb hibákat, összesen mintegy 50 000 szó van. A gépelő, sokszorosító, technikai dolgozók tehát ezreléknyi pontossággal dolgoztak, ami

kitűnő munka. Bár csak tartalmilag is ilyen nagy pontosságú lehetne a szabályzat. De ez *pium desiderium*, jámbor óhaj csupán, lehetetlenség.

A szabályzat hat részre, huszonegy fejezetre és 62 paragrafusra tagozódik. A részek sorban:

- I. rész: Tanítóképző Intézet és Óvónőképző Intézet. Az Intézet egészére vonatkozó utasításokat, szabályozásokat öleli fel (az Intézet célja, feladata, szervezete, felügyelete, vezetése, ügyvitele, gazdálkodása).
- II. rész: A tanítóképző és óvónőképző. Felöleli a felsőfokú oktatási rész szabályozását, a szabályzat döntő, súlyponti része (feladat, szervezet, vezetés, az oktatók, az oktató-nevelő munka, a hallgatók, a könyvtár, a műhely, a gazdasági kert és gyakorló kert, társadalmi szervezetek, szakkörök).
- III. rész: A gyakorló általános iskola (feladata, szervezete, vezetése, oktatók, a tanulók, az oktató-nevelő munka).
- IV. rész: A gyakorlóóvoda (feladata, szervezete, vezetése, a nevelő-oktató munka).
- V. rész: A kollégium (feladata, szervezete, vezetése, tanulmányi és nevelő munkája, a hallgatók).
- VI. rész: A gyakorlati képzésre kijelölt intézeten kívüli általános iskolák (az iskola kijelölése, feladata, irányítása, felügyelete, a gyakorlatot végző hallgatók).

Ez a hat rész felöleli egy-egy intézet szervezetének és működésének nagyvonalú teljes szabályozását.

A szabályzat alapja:

a felsőfokú tanítóképző- és óvónőképző intézetek létesítését elrendelő 1958. évi 26. számú törvényerejű rendelet,

az intézet feladatát meghatározó országos tanácsadó bizottsági javaslat,

az 1958. évi 26. számú törvényerejű rendeletet végrehajtó 187/1958/ M.K.23./M.M. számú utasítás,

a felsőoktatási intézmények, egyetemek és főiskolák szervezeti és működési szabályzata,

az általános iskolai rendtartás,
az óvodai rendtartás.

Nem foglalkozik a szabályzat az új intézmények két lényeges, nagy fontosságú szervével, az igazgatók tanácsával és a szakbizottságokkal. Létesítésüket a törvényerejű rendelet végrehajtási utasítása rendelte el. Mindkét szerv a miniszter tanácsadó szerve, s feladata a tanítóképzés és óvónőképzés színvonalának, egységének biztosításához javaslatok készítése. Minthogy mindkét bizottság működése már kilép egy-egy intézet szervezetének és működésének keretéből, a szervezeti és működési szabályzatban ezeknek a kérdéseknek szabályozása már nem volt megokolt.

Szocialista termelésünk színvonalának egyik fokmérője a termelékenység. A termelékenység emelése érdekében a dolgozókat érdekeltté kell tenni a termelésben. Hallgatóim nagy többsége intézeti tanár. Úgy érzem, hogy előadásom termelékenységének emelése érdekében erőteljesebben érdekeltté kellene tennem hallgatóimat a hallgatásban. Világosabban: röviden ismertetnem kellene még a szabályzat egyetlen paragrafusát, a 13. §-t, amelynek címe: az intézeti tanár. Hadd hallják már most meg, milyen feladatok várnak az intézeti tanárra. Felolvasom! (l. 11. o. 13. §.)

Ezek a feladatok várnak az intézeti tanárra. Gondolom, hogy feltűnt: a szabályzat nem szól a tanárok kötelező óraszámáról. Oka: felsőoktatási intézményekben, egyetemeken, főiskolákon tanító- és óvónőképző intézetekben nincs kötelező óraszám, csak — kötelező munka.

Azt, hogy milyen feladatok várnak az igazgatókra, igazgatóhelyettesekre, gyakorló általános iskolai igazgatókra, vezető óvónőkre, nem olvasom fel. Részben azért nem, mert ezeket már ismerik, részben azért nem, mert a feladatok száma nagy, s túl sok időt venne el a futó időből.

Kedves Elvtársak, kedves Hallgatóim! Egy szabályzat, jogszabály, utasítás, intézkedés értékét az határozza meg, hogy mennyire vág egybe az étellel, hogy hasznos útmutatására milyen gyakran van szükség. Az értékek, igazságok sorsát azonban nem tisztán önértékük határozza meg, hanem az az értékrendszer, környezet is, amelybe beleszületnek, belekerülnek. Jedlik Ányos dinamóelve hét évvel korábban született meg, mint Siemensé. Sorsa, útja mégis a szertárak, múzeumok csendes, elzárt magányába vezetett, s ott feneklett meg. Siemens elve fejlettebb közgazdasági

világba született bele, s útja a laboratórium csendjéből a lüktető, zajló technikai világba vezetett s újabb alkotások forrása lett. Az azonos értékek sorsához, fejlődéséhez a fejlettebb német technikai, gazdasági élet többet adott, mint a fejletlenebb magyar.

Az új intézetek jogszabály, utasításváza már kész. Az intézetek már minden alapvető utasítást megkaptak. Ez azonban önmagában csak önérték, holtérték. Élettel, lüktető tartalommal az intézeteknek kell megtölteniük. A szervezeti és működési szabályzat, az utasítások értékét majd az adja meg, hogy önértékéhez mivel járulnak hozzá az intézetek.

A szabályzat csak ideiglenes. Kérjük tehát az elvtársakat, ezt a kedves „tömegbázist”, gondosan tanulmányozza s figyelje az új intézmény működését, szervezetét, s időnként vesse egybe a szervezeti és működési szabályzattal. Jegyezze fel, gyűjtse össze tapasztalatait, észrevételeit, javaslatait a szabályzat kiegészítésére, módosítására, hogy akkor, amikor egy évfolyam teljes tanulmányi idejének eltelte után, mintegy három-négy év múlva sor kerül a végleges, helyesebben időt állóbb szabályzat elkészítésére, a szabályzat megfelelhesen a teljes értékű ismeret negyedik kritériumának: ne legyen jelképes, hanem gazdag tapasztalaton nyugvó.

Dialektikus gondolkodásunknak megfelelően szándékosan használtam az időtállóbb és nem az időtálló kifejezést. Időtállónak csak a korszakalkotó nagy gondolatokat, alkotásokat tekinthetjük. Az idő — gondolatvilágunk örök dialektikus eleme — azonban még ezeken is változtat. Mert alkotásainkat az idő hozza, s nagy részét az idő is viszi el! Különleges fogalom az idő. Roppant bonyolult megismerési folyamatok eredménye. Mindenfajta ember, a legegyszerűbbtől kezdve a szellemiség legmagasabb fokán állóig mondhatja, hogy tudja, mit jelent az idő, mert gondolatvilágában e szóhoz bizonyos tudatos lelki elemek kapcsolódnak. A futballrajongó gondolatvilágában is tudatos lelki elemek kapcsolódnak az idő fogalmához, a gól lehetősége, a gól várása vagy a góltól való félelem! Amikor torkaszakadtából kiáltja: Bíró! Idő! Ha azonban valamennyi embernek lelki elemeiből az idő fogalmát szabatosan akarnók megfogalmazni, a legnagyobb nehézségekbe ütköznénk. Nem csoda tehát, ha korszakalkotó koponyák oly sokat foglalkoztak az idővel. Nem csoda, ha Shakespeare is 65. szonettjében így kiált fel: „Óh, hogy állja az Idő, a napok zord ostromát a mézillatú nyár, ha érckapuk gögje is összerogy s mállik a

zúzhatatlan sziklaszál? Szörnyű gondolat! Mi mentheti meg az Idő kincsét az Idő elől? S ha a szépséget meglopni siet, gyors lábait mely vaskéz tartja föl? Egy se! Vagy csoda lesz, s a fekete tinta neved fénnel ragyogja be.”

Kedves Hallgatóim! A szervezeti és működési szabályzat nem shakespeare-i szonett, nem a rímek és gondolatok hallhatatlan összecsengése. A fekete tinta nevét fénnel nem ragyogja be. Ne is ragyogja be! Alkotói sem Shakespeare-ek, hanem a magyar tanítóképzés egyszerű lelkes munkatársai. De ha feladatát két-három évig tisztességgel, becsülettel megoldja, az új intézmények életét, működését egészségesen szabályozza, célját elérte, célunkat elértük. Ennyi az egész! Nem több. És ez elég!

Gyakorlati tanításon, ha egy-egy tanítványomnak sikerült a tanulók érdeklődését felkeltenie, láttam, tudtam, hogy már fél sikere van. Egész azért nem, mert nem elég az érdeklődést felkelteni, meg is kell tartani, ki is kell elégíteni. Mondják, könnyebb az emberek, a tömegek tetszését megnyerni, érdeklődését felkelteni, szívüket meghódítani, mint megtartani. Ha előadásommal sikerült hallgatóim érdeklődését ennek a szintelen, szívtelen, szenvtelen, szenvedélytelen, szárnyalás-szegény, szikkadt, száraz, szürke, szerény, szükségyszerű szervezeti és működési szabályzat elolvasásához, tanulmányozásához felkelteni, előadásomnak van sikere. Ha nem sikerült, akkor nincs. Teljes sikere azonban csak akkor lehet, ha hallgatóim a felkeltett érdeklődést meg is tartják és ki is elégítik. Akkor nem hiába vettem el futó, tovatűnő, drága nyarukból egy rövid, napsugaras délelőttöt!

Rozsondai Zoltán

Budapest, 1959. augusztus

TANÍTÓKÉPZÉSÜNK SZÍNVONALPROBLÉMÁI⁵

Tízéves a hazai felsőfokú tanítóképzés. Úgy véljük, hogy ennyi idő már elegendő tapasztalati alapot ad működésének megvizsgálására, színvonalproblémáinak felvetésére: mai tanítóképzésünk milyen színvonallal indult el 1959 szeptemberében, hogyan változott a színvonala az elmúlt évek során, melyek a színvonalproblémái ma, s milyen fejlődési lehetőségei vannak a távoli jövőben.

I.

1. Az 1958: 26. tvr. tanítóképző intézeteink *felügyeletét* és igazgatását a művelődésügyi miniszter közvetlen hatáskörébe utalta, s ezzel megszüntette helyi jellegű tanácsi felügyeletüket. A központi felügyelettel és igazgatással egységesebbé, célszerűbbé, szakszerűbbé, színvonalasabbá vált tanítóképzésünk irányítása. A megyei tanácsok egy, esetleg két tanítóképzőjük szakszerű irányítását nem biztosíthatták. A tanítóképzés ügyeinek intézése a Minisztériumon belül az önálló tanítóképző intézeti osztály feladata volt. Az osztály a felsőoktatási főosztályhoz s így a felsőoktatási intézmények felügyeletét gyakorló miniszterhelyettes hatásköré alá tartozott.

2. Az új intézetek megszervezésének egyik lényeges feladata *a személyi kérdések megoldása*, az igazgatók kiválasztása volt. Kiválasztásuk, vezetésre való alkalmasságuk eldöntésének szempontjai fontossági sorrendben a következők voltak: 1. politikai, erkölcsi, világnézeti meggyőződésük szilárdsága; 2. emberi magatartásuk; 3. szaktudásuk. Az új felsőoktatási intézmények vezetésével, irányításával megbízott tizenegy igazgató közül négy már működött a tanítóképzés területén, hét még nem. Minthogy a szakintézmény szakszerű irányítását már az elinduláskor biztosítani kellett, hét intézetben a szakigazgatást volt középfokú tanítóképző intézeti igazgatók, igazgatóhelyettesek kinevezésével oldotta meg a Minisztérium.

Az intézeti oktatók kiválasztásának, kinevezésének szempontjai azonosak voltak az igazgatóknál alkalmazott szempontokkal. A kinevezett

⁵ Rozsondai Zoltán tanulmánya a Magyar Pedagógia, 69. évf. 3. számában jelent meg a 231–242. oldalakon, 1969 tavaszán.

intézeti tanároknak csak mintegy 50%-a volt tájékozott, volt otthonos a tanítóképzésben. A tanítóképzés sajátos szakfeladatainak megoldása, az oktató-nevelő munka teljes értékű végzése feltétlenül megkívánja az általános iskola alsó tagozata tanítási kérdéseiben, módszerében való alapos jártasságot, annak megszerzését.

3. A tanítóképző intézetek működésének megkezdésekor rendkívül komoly problémát jelentett az intézetek *megfelelő hallgatókkal való benépesítése, az országos felvételi keretszám betöltése*. Világosan mutatja ezt a felsőoktatási intézményekbe az 1959/60. tanévre felvett hallgatók érettségi eredmény szerinti alábbi százalékos megoszlása.

Intézménytípus	Kitűnő	Jeles	Jó	Közepes, elégséges
Tudományegyetem	33,4	26,4	29,5	10,7
Műszaki egyetem	33,2	23,5	31,7	11,6
Orvostudomány egyetem	39,5	24,3	25,4	10,8
Pedagógiai főiskola	8,9	19,4	43,1	28,6
Tanító- és óvónőképző	2,3	8,1	33,9	55,7
Agráregyetem	12,9	17,6	39,0	30,5
Tanítóképző (1960/61.)	3,6	9,2	29,8	57,4
Óvónőképző (1960/61.)	0,0	2,0	20,0	78,0

A tanítóképző intézetek hallgatóinak érettségi színvonala a megindulás idején nyugtalanítóan alacsony volt. A hallgatók csak sikeres felvételi vizsga alapján voltak felvehetők. Felvételi vizsgára csak azok voltak bocsáthatók, akik testileg, egészségileg és zenei hallás szempontjából alkalmasnak bizonyultak a tanítói pályára. A felvételi vizsgán a jelentkezők pedagógiai rátermettségét, nyelvi kultúráját és rajzkészségét értékelte a bizottság. Minthogy az intézetek benépesítése komoly problémát jelentett, a felvételi vizsgák bizonyos mértékben formális jellegűek voltak.

4. Az új felsőoktatási intézmények megszervezésében rendkívüli feladatot jelentett *tantervének, programjainak, jegyzeteinek megalkotása*. A középfokú tanítóképző tantervi anyaga, rendszere, oly nagymértékben tért el a felsőoktatási intézmény tartalmi igényétől, hogy a probléma megoldásához nem lehetett alapul venni. Hazánkban felsőoktatási rendszerű tanítóképzői tantervek, programok nem készültek. Elmondható, hogy a Minisztérium tanítóképző intézeti osztálya, az erre a célra meg-

alakított „Országos munkabizottság” bevonásával, az új intézmény oktató-nevelő munkájának megindításához életképes tantervet, programokat és jegyzeteket alkotott meg. A tanterv feltűnő hiányossága, hogy a matematika, amely pedig az alsó tagozat súlyponti tárgya, nem szerepel a tantárgyak között. A hallgatók kötelező heti óraszama félévenként: I.: 29, II.:33, III.: 29, IV.: 31, V.: 30.

5. Bár a tanítóképző intézet felsőoktatási intézmény, *szervezete* bizonyos mértékben eltér a többi felsőoktatási intézményétől. Az oktató-nevelő munka alapszerve nem a tanszék, hanem a szakcsoport. Egyes szakcsoportok heterogének, egymással össze nem függő szaktárgyak oktatói alkotják. Az oktatók között nem alárendeltségi — tanár, docens, adjunktus, tanársegéd, gyakornok — viszony van, hanem mellérendeltségi viszony. Valamennyi oktató intézeti tanár. Ezek az eltérések lényeges és negatív szerepet játszanak az intézetek működésében, színvonaluk kialakításában.

6. A középfokú tanítóképzésnek felsőoktatási szintre való áttérése legkevésbé a *gyakorló általános iskolákat* érintette. A felsőfokú intézetek ezeket — a szombathelyi intézet kivételével — a középfokú tanítóképzőktől „örökölték”. A tanítóképzés gyakorlati színvonalának kialakításában, az alsó tagozati tanításra alkalmas tanítók képzésében a múltban is döntő szerepük volt. Kiváló munkát végeztek. Megállapítható, hogy az új intézetek működésének megkezdésekor a tanítóképzés színvonalát meghatározó tényezők közül a gyakorlóiskolák jelentették a törésmentes folytonosságot, állandóságot, amelyre új tanítóképzésünk biztosan építhetett.

A gyakorlati képzés színvonalának emelése érdekében a tanítóképző intézeti hallgatók egy félévet külső általános iskolában szakmai gyakorlattal töltenek el.

Összefoglalásként megállapítható, hogy új tanítóképzésünk 1959 szeptemberében kiváló központi szervezéssel, szakirányítással, erős, szilárd erkölcsi-politikai-ideológiai intézeti vezetéssel, ennél jóval kisebb értékű szakkészültséggel, a többi felsőoktatási intézményhez képest lényegesen alacsonyabb hallgatói érettségi színvonallal, életképes, de hiányos tantervvel, programokkal, jegyzetekkel, felsőoktatásra alkalmas el-

helyezéssel és általában kiváló gyakorló általános iskolákkal indult el a fejlődés útjára.

II.

Az elmúlt tíz esztendő során tanítóképzésünk felsőoktatási rendszerében alapvető változás nem történt. Bár a felsőoktatási intézményekről szóló 1962. évi 22. számú törvényerejű rendelet a felsőfokú tanítóképzést létrehívó 1958: 26. tvr.-t hatályon kívül helyezte, a tanítóképzés rendszerében változást nem hozott, s végeredményben a tanítóképző intézeteket félreérthetetlenül besorolta a felsőoktatási intézmények közé, a felsőoktatási intézmények oktatási rendszerébe. Ezzel felügyeletét, igazgatását még szorosabbra fűzte a felsőoktatási intézmények felügyeleti, igazgatási rendszeréhez. A felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről szóló 35/1962. (IX. 16.) számú rendelet, hasonló értelemben járt el. A következőkben tanítóképzésünknek csak a leglényegesebb, a tíz év során bekövetkezett változásaival foglalkozunk.

1. A tanítóképző intézetek minisztériumi felügyeleti és igazgatási ügyeit hét éven át a felsőoktatási főosztályhoz tartozó önálló tanító- és óvónőképző intézeti osztály intézte. Az osztály 1965-ben kivált a felsőoktatási főosztály keretéből s a főosztály felügyeletét gyakorló miniszterhelyettes hatásköréből. A tanítóképzés ügyeinek intézése, azóta az általános iskolai tanárképzés, gyógypedagógiai tanárképzés és óvónőképzés ügyeivel együtt az önálló pedagógusképző osztály feladata.

2. Lényeges változás volt több intézet vezetésében. Az 1959-ben megnyílt tizenegy intézet igazgatói közül mindössze három maradt meg vezetői állásában. Egyes intézeteknek az elmúlt évek során három igazgatójuk is volt.

Az oktatói karban, már lényegesen kisebb volt a fluktuáció, mint az intézetek vezetésében, ami az oktató-nevelő munka színvonalának emelkedésében lényeges szerepet játszott. Az elmúlt évek azoknak az oktatóknak a számára, akik a tanítóképzés ismerete nélkül kezdték meg oktató-nevelő munkájukat, bőséges lehetőséget adtak a tanítóképzés elméleti és gyakorlati kérdéseivel tudományos színvonalon való foglalkozására is. Ezt az értékes, felfelé ívelő munkát az intézeti tanárok előadásai, szaklapokban, folyóiratokban megjelent tanulmányai mindennél szebben igazol-

ják. Magukban az évenként megjelenő „Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei”-ben mintegy hetven tanulmány jelent meg a pszichológia, pedagógia, módszertan, neveléstörténelem, népművelés, irodalom, művészeti tárgyak köréből.

3. A tanítóképző intézetekbe felvett hallgatók érettségi színvonala lényeges emelkedést mutat az elmúlt évek során. Ennek szemléltetésére közöljük százalékosan az alábbi adatokat:

Tanév	Érettségien elért eredmény		
	Kitűnő, jeles	Jó	Közepes, elégséges
1960/61.	12,8	29,8	57,4
1963/64.	16,1	46,0	37,9
1964/65.	13,0	43,0	44,0
1965/66.	17,9	60,5	21,6
	Jeles	Jó	Közepes, elégséges
1967/68.	32,5	53,7	13,8
1968/69.	29,4	59,7	10,9

4. 1964-ben, a hallgatók „túlterhelésének” megszüntetése érdekében új tantervet adott ki a Minisztérium. A tanterv csökkentette a heti óraszámot. A félévenkénti óraszám így alakult: I.: 30, II.: 32, III.: 31, IV.: 27, V.: 23. A tanterv megszüntette a szigorlatokat, csökkentette a kollokviumok számát, emelte a gyakorlati jegyes és az aláírásos tantárgyak számát. Az államvizsga tárgyaként „záró dolgozat megvédését” írta elő. A tanterv elméleti óráinak száma 30%-ra csökkent, a gyakorlati óráké 70%-ra emelkedett. A tanterv nem vette figyelembe azt, hogy a hallgatóknak csak „mennyiségi” túlterhelése volt bizonyos mértékben, és nem „minőségi”. A tanítóképző, intézetek dominálón pedagógiai jellegű tantárgyai nem is vezethetnek veszélyes minőségi túlterhelésre. Az új tanterv bevezetése az oktatás színvonalának, súlyának emelése helyett átmenetileg annak csökkentéséhez, kisebb súlytalanításához, a hallgatók munkájának bizonyos mértékű lazításához vezetett. A Minisztérium a tanterv fogyatékoságait esetenkénti rendelkezésekkel korrigálta.

5. Nyolc éven át az intézetek megnyitásakor kiadott egységes *Szervezeti és működési szabályzat* határozta meg valamennyi intézet működését. Nyolc év után megérett a helyzet arra, hogy az egyes intézetek különleges

helyi adottságainak megfelelően alkossák meg szervezeti és működési szabályzataikat. Ennek érdekében adta ki a Minisztérium a *Tanárképző Főiskolák, Tanítóképző Intézetek és Óvónőképző Intézetek szervezetének és működésének Általános Szabályzatát*. Ennek alapján minden tanítóképző intézet elkészítette a saját szervezeti és működési szabályzatát, s ezzel az intézetek szervezete és működése sajátos helyi színeződést is kapott. Az intézetek szervezeti felépítésében egyébként tíz év alatt semmiféle lényeges változás nem történt.

6. Az intézetek elhelyezésében, számában lényeges változást a szegedi tanítóképző intézet megszüntetése jelentett.

7. A középfokú tanító képzésben, a gyakorló általános iskolák feladata a 14–18 éves tanulók gyakorlati képzésének megoldása volt. Az új, felsőfokú tanítóképzésben *18–21 éves, érettségizett, jóval nagyobb tudású és szellemi, fejlettségi színvonalon álló hallgatókat* kell az általános iskolai alsó tagozati gyakorlati oktató-nevelő munkára előkészíteni: Bár a cél mindkét esetben ugyanaz, de a cél megvalósításában már teljes mértékben a magasabb életkor, magasabb szellemi, tartalmi színvonal alapulvételével kell eljárni. Gyakorlóiskoláink ezt az „átállási” feladatot a gyarapodó évek során szépen, megnyugtatóan oldották meg, s — tervszerű együttműködésben az intézeti tanárokkal — mintaszerűen készítik elő a hallgatókat általános iskolai oktató-nevelő gyakorlati munkájukra.

Összefoglalásként megállapítható, hogy — az elmúlt évek során — a tanítóképzésünk minisztériumi felügyeletét és igazgatását intéző osztály kivált a felsőoktatási főosztály keretéből. Gyakran változtak az intézetek igazgatói; örömdetes, hogy lényegesen emelkedett az oktatók szaktudása, tudományos munkássága, a tanítóképzés szakkérdéseiben való tájékozottsága, a hallgatók érettségi színvonala, s bár az új tanterv bevezetésével csökkent a hallgatók mennyiségi túlterhelése, de az enyhe követelményű vizsgarendszer következtében átmenetileg csökkent tanítóképzésünk fajsúlya, általános színvonala, lazult a tanulás komolysága.

III.

Tanítóképzésünk tízéves fejlődésének, színvonal alakulásának vázlatos elemzése már megfelelő alapot ad jelenlegi leglényegesebb színvonal-problémáinak felvetésére, perspektivikus vizsgálatára.

1. Új tanítóképzésünk egyik nehezen megoldható problémája az *oktatók megfelelő utánpótlása*. Jelenleg pályázat alapján, intézeti tanári ki-nevezéssel minden tanítóképzési tapasztalat és gyakorlat nélkül a kezdő oktató „egyenlő rangú” oktatótársa lesz a nagy oktatói-nevelői gyakorlattal és tudományos munkássággal rendelkező intézeti tanárnak. A megfelelő oktató-utánpótlás, oktatóképzés s ezzel tanítóképzésünk színvonalának emelése érdekében a jövőre vár ennek a minden felsőoktatási intézménytől eltérő kérdésnek a rendezése. Véleményünk szerint ennek természetes útja: *a gyakran heterogén szakcsoporti rendszer megszüntetése, tanszéki rendszer kiépítése, s ezzel szubordinációs oktatói kar kialakítása*. Ennek alapfeltétele a jelenleginél nagyobb kapacitású, nagyobb hallgatólétszámú intézetek létesítése. Nem mamut-intézeteké, mert az az oktatók és hallgatók közötti személyes kapcsolatot könnyen mechanizált gépezetté alakíthatná át. Olyan befogadóképességű intézetek megszervezése, amelyekben minden szakon az oktatók létszáma annyira emelkednék, hogy a tanszék minden szakon megalakítható lenne. És nem a jelenlegi intézetek megszüntetésével, hanem kibővítésükkel. A jövő helyes, de meglehetősen távoli útja ez. Jelenleg ez rendkívüli szervezési, személyi és költségvetési kérdéseket vetne fel. Véleményünk szerint addig is, amíg a távoli jövőben ennek megvalósítására sor kerülhetne; az oktatók alkalmasságának pályázat alapján való kiválasztására, eldöntésére nagyobb gondot kellene fordítani, mint bármelyik felsőoktatási intézményben.

Új tanítóképzésünk még fiatal. Bár oktatóinak oktató-nevelő munkája, tudományos és szakszínvonala sokat fejlődött tíz év alatt, kiemelkedő, rendkívüli értékű oktatókban még nem lehet túl gazdag. Éppen ezért addig is, amíg tanítóképző intézeteink szervezetiileg is teljes felsőoktatási intézményekké alakulhatnak át, s így az oktatók utánpótlása szakszerűen megoldható lenne, lehetővé kellene tenni a tanítóképzés területén rendkívül értékes, kiemelkedő oktató-nevelő munkát végzett s a nyugdíjazási korhatárt elért oktatók részére a tanítóképzésben való további részvételt. Ez elsősorban közérdek, a tanítóképzés s ezzel közvetve az általános iskolai színvonal emelésének érdeke. Tanítóképzésünk még korántsem ért el olyan színvonalat, hogy legnagyobb értékeit idő előtt elpazarolhatná. Ezeknek a kiemelkedő, nyugdíjkorhatárt elért kiválóságoknak a száma oly kevés, hogy gyakorlatilag semmiképpen sem gátolná a fiatalság természetes, jogos előrehaladását

2. Tanítóképzésünk színvonalának alakulására döntő hatással van *a hallgatók alkalmassága*. Ezt a tanítóképzés színvonala, az általános iskolai tanítói hivatás megfelelő betöltése szempontjából többek között a következők határozzák meg: *a) a hallgatók politikai-erkölcsi-ideológiai tájékozottsága, magatartása, b) középiskolai tanulmányi színvonala, érettségi eredménye, c) középiskolai típusok szerinti megoszlása, d) pedagógiai képessége, rátermettsége.*

a) A felvételi vizsgát tett pályázók politikai-erkölcsi-ideológiai tájékozottságának, még kialakulóban levő magatartásának mértékéül elsősorban a középiskoláknak a pályázókra vonatkozó jellemzése vehető alapul. A felvételi bizottság rendelkezésére álló rövid idő, beszélgetés alapján csak bizonyos mértékű valószínűséggel lehet a vizsgázó tájékozottságára, magatartására következtetni. Az emberi magatartás, meggyőződés egzakt módon nem mérhető.

b) Felsőfokú tanítóképzésünk kezdeti éveiben a felvett hallgatók középiskolai tanulmányi színvonala, az érettségien elért eredménye lehangolóan alacsony volt. Az azóta eltelt évek, során ez a színvonal fokozatosan, lényegesen emelkedett. Bár a felsőoktatási intézmények többségében felvételi vizsgát tett s az 1968/69. tanévre felvett pályázók érettségi színvonala most is lényegesen magasabb, mint a tanítóképző intézetekbe áramlóké, a kezdeti színvonalhoz képest mégis rendkívüli az emelkedés. Világosan mutatják ezt az alábbi összehasonlító adatok:

Tanév	Felvett pályázók érettségi eredménye					
	Kitűnő	Jeles	Jó	Közepes	Elégséges	Összes
1960/61.	24	61	199	309	73	666
1968/69.	—*	189	383	67	3	642
Százalékban						
1960/61.	3,61	9,16	29,87	46,40	10,96	100,00
1968/69.	-	29,43	59,65	10,44	0,48	100,00

* Az 1968/69. tanévi érettségi eredmény értékelésére kitűnő fokozatot nem használtak.

Az 1960/61. tanévre felvett hallgatók közül — összevonva a kitűnő és jeles rendűeket — minden tizenharmadik volt kitűnő-jeles rendű, minden harmadik jó, minden második közepes és minden tizedik elégséges rendű.

Ezzel szemben az 1968/69. tanévre felvett hallgatók közül már minden harmadik volt jelesen; minden második jól, minden tizedik közepesen és csak minden kétszázadik volt elégségesen éret. Tíz év alatt tehát nagymértékben emelkedett a tanítóképző intézetek hallgatóinak középiskolai érettségi színvonala, amelyre mai tanítóképzésünk egész oktató-nevelő munkája épül.

A tanítóképző intézetekbe áramló és felvételi vizsgát tettek érettségi eredményei már sokkal kedvezőtlenebbek a legtöbb felsőoktatási intézményben felvételi vizsgát tett pályázókhoz képest. Szemléletesen mutatja ezt az alábbi összeállítás:

Intézménytípus	Vizsgát tett pályázók érettségi eredménye százalékban				
	5	4	3	2	N+
Tudományegyetemek	50,55	38,34	9,97	1,00	0,14
Műszaki egyetemek	38,04	44,28	15,68	1,66	0,34
Orvostud. egyetemek	48,50	38,10	11,39	1,98	0,03
Agrártud. egyetemek	25,78	47,16	23,07	3,95	0,04
Tanárképző főiskolák	22,46	49,29	24,33	3,86	0,06
Tanítóképző int.	12,39	49,68	32,26	5,67	0,00
Óvónőképző int.	5,11	30,21	46,95	17,73	0,00
Felsőfokú ip. techn.	9,31	38,29	40,97	10,35	1,08
Felsőfokú mez. techn.	4,78	33,85	45,25	15,40	0,72
Felsőfokú szakiskolák	23,74	49,16	23,48	3,35	0,27

N+ = Nem érettségizett

Megállapítható, hogy a tudomány- és orvostudomány egyetemeken minden második, a műszaki egyetemeken minden harmadik, a tanárképző főiskolákon minden negyedik, a tanítóképző intézetekben minden nyolcadik, az óvónőképző intézetekben pedig minden huszadik vizsgázó volt jelesen éret.

c) Felsőfokú tanítóképzésünk az általános gimnáziumra épül. Bár az 1958: 26. tvr. elvileg lehetőséget ad más középiskolai tanulmányt végzettek tanítóképző intézeti felvételére is, de szakközépiskolai, technikumi tanulmányok végzése általában nem ad megfelelő alapot a színvonalas tanítóképzésre. Az általános gimnáziumok célja kettős: korszerű, általánosan művelt és felsőfokú tanulmányok végzésére alkalmas emberek ki-

alakítása. A technikumok és más középiskolák célja hármas: olyan általánoson művelt szakemberek kialakítása, akik felsőfokú tanulmányok végzésére is alkalmasak. Az általános iskolában két súlyponti tantárgy van: a magyar nyelv és irodalom és a matematika. Középiskoláink közül csak a kettős célú gimnáziumban foglalkoznak e két tantárggyal s általában a közismereti tantárgyakkal, a tanítóképzés az általános iskolai tanítói oktató-nevelő munka szükségletének megfelelő terjedelemben és mélységben.

Az általános iskolai alsó tagozati ismeretek tanításához szükséges tantárgyakat az általános gimnáziumban és szakközépiskolában a következő óraszámokban tanítják:

Tantárgy	Az I–IV. osztály óraszámja	
	gimnáziumban	szakközépiskolában
Magyar nyelv és irodalom	548	387
Matematika	613	486
Fizika	387	198
Biológia	198	66
Kémia	264	132
Földrajz	198	66
Rajz	97	–
Ének-zene	97	–
Testnevelés	258	258
Összesen:	2660	1593

Az általános gimnáziumban 1067 órával, 40,1%-kal többet fordítanak azoknak a tantárgyaknak a tanítására, amelyek megalapozzák az általános iskolai alsó tagozati ismeretek tanítását. Alapvető jelentőségű tehát a tanítóképző intézetekbe gimnáziumi és nem más középiskolai érettség tett hallgatók felvétele. A tanítóképző intézetekben az 1968/69. évben felvételi vizsgát tett és felvett hallgatók középiskola típusok szerinti megoszlását az alábbi adatok mutatják:

	A felvettek megoszlása középiskolák szerint								Σ
	Gimn.	Ipari	Mezőg.	Közg.	Ipari	Mezőg.	Közg.	Egyéb	
Szám	574	2	3	20	4	11	20	8	642
%	89,41	0,31	0,47	3,12	0,62	1,71	3,11	1,25	100

A felvett hallgatók kerekén 90%-a gimnáziumi tanulmányokat végzett. Ez szilárd tanulmányi alapot ad a tanítóképzés színvonalas oktató-nevelő munkájához. A többi középiskola közül csupán a közgazdasági technikum és a közgazdasági szak-középiskolai tanulók mutattak számottevő érdeklődést a tanítói pálya iránt. Tanítóképzésünk megfelelő színvonalának biztosítása érdekében az intézeteknek a jövőben is döntően gimnáziumi érettségizettekkel való benépesítésre kell törekedniük.

d) Az 1968/69. tanévi tanítóképző intézeti felvételt pályázók és vizsgát tettek száma háromszorosa volt a felvételi keretszámnak. Az intézetek megnyitása óta, amikor a pusztán benépesítés volt a legfőbb gond, rendkívül megnőtt a *felvételi vizsga* jelentősége. Tanítóképzésünk igen lényeges, de talán legnehezebb problémája olyan felvételi vizsgarendszer megalkotása, amelynek alapján a nagyszámú pályázók közül nagy pontossággal lennének kiválogathatók a tanítói pályára legalkalmasabbak. A felsőoktatási intézmények felvételi vizsgatárgyai általában az intézmény szaktudományának megfelelő középiskolai tantárgyak. Így a műszaki egyetemké a matematika, fizika vagy kémia. A bölcsészkar magyar–orosz szakjára való felvételnél a magyar és az orosz. A tanítóképző intézetek szaktudományának, a pedagógiának és segédtudományainak megfelelő középiskolai tantárgy nincs. Ez az egyik nehézség a megfelelő felvételi vizsga megalkotásában. A másik nehézség az, hogy a tanítói pályára való alkalmasság nemcsak ismeret, hanem a pedagógiai képesség, beállítottság, rátermettség vizsgálatával állapítható meg.

Tanítóképző intézeti felvételi vizsgarendszerünk még csak kísérleti stádiumban van. Az intézetek első éveiben a felvételi vizsgálatok egyike a pedagógiai rátermettség vizsgálata volt, a pályázók előírt foglalkozása 6-10 éves gyermekkel. Az alapján véve korszerű gondolat a gyakorlatban nem vált be: a mintegy húszperces foglalkozás alapján a vizsgázó pedagógiai képességére megbízható megállapítás nem volt tehető. Az 1962/63. évtől kezdődően a pedagógiai rátermettség vizsgálata már nem

is szerepel a felvételi vizsgán. A jelenlegi vizsgarendszerben három követelmény fogadható el a tanítói pályára, illetőleg a tanítóképző intézeti tanulmányok végzésére való alkalmasság mértékéül: a testi-egészségi, a zenei hallás és a magyar nyelv és irodalmi vizsgálat. Az 1962 óta beiktatott történelemből való vizsga alkalmas lehet ugyan bizonyos mértékű történelmi, világnézeti tájékozottság megállapítására, de nem ad alapot a tanítóképző intézeti tanulmányok végzésére való alkalmasság, még kevésbé a pedagógiai képesség megállapítására. Ugyanez mondható el a biológiáról, amelynek felvételi tárgykénti bevezetése felvetődött. Minthogy az általános iskola alsó tagozatában egyik súlyponti tárgy a matematika, kézenfekvő lenne a magyar mellett a matematika felvételi vizsgára való beállítása. Ez nyilván alkalmat adna a pályázó rendszeres gondolkodásának, lényeglátásának a megvizsgálására.

Viszont az is igaz, hogy az a gimnáziumi érettségizett, akinek matematikából legalább jó érdemjegye van, nyilván rendelkezik olyan rendszeres gondolkodással, lényeglátással, amely ebből a szempontból alkalmassá teszi a tanítóképző intézeti tanulmányok végzésére, a tanítói pályára. Azt, hogy a jelenlegi felvételi vizsgarendszer nem ad eléggé biztos, megnyugtató alapot a pályázók pontos, igazságos kiválasztására, többek között igazolni látszik a középiskolából tíz pontot hozott és a felvételi vizsgán tíz pontot szerzett pályázók számának összehasonlítása.

Az 1968/69. tanévi felvételre 1993 érettségizett pályázott, és tett felvételi vizsgát. Ezek közül a középiskolából 10 pontot 165 pályázó, a vizsgázók 8,28%-a hozott. Ezzel szemben a felvételi vizsgán mindössze 15 pályázó, a vizsgázóknak csak 0,65%-a szerzett 10 pontot. Nehéz megmagyarázni azt, hogy amikor a felvételi vizsgát tett érettségizettek közül minden tizenkettedik hozott 10 pontot a középiskolából, csak minden kilencvenediknek sikerült 10 pontot szereznie a felvételi vizsgán. A felvételi vizsga tárgya a magyar és történelem volt. Ismételjük, hogy tanítóképzésünk további színvonalemelése érdekében a jövő egyik megoldásra váró nehéz, összetett feladata olyan felvételi vizsgarendszer megalkotása, amelynek alapján a pályázók közül nagy pontossággal lennének kiválogathatók a tanítói pályára legalkalmasabbak.

e) Tanítóképzésünk színvonal alakulásában s így közvetve az általános iskolai oktató-nevelő munkában *szerepe van a nőhallgatók száma emelkedésének*, a tanítóképző intézetek „elnőiesedésének”. Bár a nőhallgatók

számának aránya a pedagógusképző intézményekben a legnagyobb, a nők számának emelkedése általános jelenség felsőoktatási intézményekben. Az 1968/69. tanévre felvett hallgatók nemek szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

Intézménytípus	Az 1968/69.tanévre felvettek		
	száma	százalékban	
		nő	férfi
Tudományegyetemek	1125	78,7	21,3
Műszaki egyetemek	1110	35,2	64,8
Orvostudományi egyetemek	1153	60,5	39,5
Agrártudományi egyetemek	277	46,5	53,5
Tanárképző főiskolák	860	86,8	13,2
Tanítóképzők	581	90,7	9,3
Óvónőképzők	328	100,0	–
Felsőfokú ipari technikumok	1267	30,4	69,6
Mezőgazd. technikumok	828	15,1	84,9
Felsőfokú szakiskolák	8022	56,7	43,3

Az 1968/69. tanévre felvett 581 tanítóképző intézeti hallgató közül már 90,7% nő, és csak 9,3% a férfhallgató. Jelenleg tanítóképző intézetekben mindössze 58 férfhallgató van.

Általános iskoláinkban a tantestületek elnöiesedése továbbtartó folyamat.

Az 1968/69. tanévben, általános iskoláinkban 62 523 pedagógus működik. Ebből 44 328 nő oktató, tehát az oktatók 70,9%-a. Legnagyobb a nők aránya Miskolcon, 83,1% és Budapesten, 82,3%. Minthogy a tanárképző főiskolákon és a tanítóképző intézetekben jelenleg a nőhallgatók aránya még magasabb, a tanárképző főiskolák I. évfolyamán 86,8%, a tanítóképző intézetekben pedig 90,7%, az általános iskolák további elnöiesedése várható.

3. Tanítóképzésünk színvonala többek között a mindenkori tanterv, a tanterv alapján készített programok és tankönyvek függvénye. Az intézetek oktató-nevelő munkája jelenleg az 1964. évben kiadott tanterv alapján folyik.

Középfokú tanítóképzésünkben maga a tanítóképző adta meg azt a közismereti tudást, általános műveltséget, amelyre szüksége volt a leendő

tanítónak oktató munkájának végzéséhez, s azt is, hogy hogyan kell ezeknek az ismereteknek alapján oktatnia, nevelnie. Felsőfokú tanítóképzésünk alépitménye, az általános gimnázium természetesen nem adhatja meg és semmilyen irányítást sem adhat arra, hogy hogyan kell a gimnáziumban megszerzett ismeretek alapján az általános iskolában tanítani. Világos, hogy felsőfokú tanítóképzésünknek kell mindent megadnia ahhoz, hogy hallgatói megfelelően előkészülhessenek a tanítói munka korszerű végzésére. A tanítóképző intézet tantervében ennek megfelelően *vitathatatlanul uralkodó helyet kell elfoglalnia szaktudományának, a pedagógiának, és segédtudományainak, valamint ezek alkalmazásának, a szak módszertanoknak és a gyakorlati képzésnek*. Ezek szintézise adja meg a tanítóképző intézet szakjellegét. A pedagógia és segédtudományai, valamint a szakmódszertanok és a gyakorlati képzés alaptantárgyak. A világnézet kialakítása, az erkölcsi-politikai-ideológiai oktatás-nevelés szempontjából a marxizmus-leninizmus tudománya minden pedagógusképző felsőoktatási intézményben alapvető tudomány, így természetesen a tanítóképzésben is. Tanítóképzésünk többi tantárgya kiegészítő jellegű. *Ezek közül kiemelkedő helyet foglal el a magyar nyelv és irodalom és a matematika.*

Meglehetősen sok szó esik a tanítóképzésünk egyoldalúan humán jellegéről s arról, hogy a természettudományos tárgyak helyzete az 1964. évi tanterv alapján sem változott a szükséges és korszerűség szempontjából indokolt mértékben.

Egy oktatási intézmény humán–reál jellege a humán és reál tantárgyai-ra a teljes tanulmányi időben fordított óraszámok arányában, százalékosan, megközelítően kifejezhető. Arra az érdekes és lényeges kérdésre, hogy az intézet hallgatói tanítói hivatásuk betöltéséhez a tanítói képesítés megszerzésével megfelelő arányú humán és reál, társadalomtudományi-humán és természettudományi-technikai műveltséget visznek-e magukkal, megközelítő feleletet az általános iskola alsó tagozata, az általános gimnázium és tanítóképző intézet humán–reál tantárgyainak óraszámaránya adhat. A három intézménynek a teljes tanulmányi idő alatti, humán, reál és „neutrális” tantárgyak szerinti óraszámarányát az alábbi táblázat adja meg.

	Humán	Reál	Neutrális
	Óraszám százalékban		
Általános iskola I–IV. o.	58,8	33,0	8,2
Általános gimnázium	45,8	45,0	9,2
Tanítóképző intézet	67,7	14,8	17,5

Látható, hogy az általános iskola alsó tagozatának óraterve s így tanterve is erősen humán jellegű, aminek természetes oka a magyar nyelv és irodalom domináló helyzete. Ennek megfelelően az alsó tagozati oktató-nevelő munkában a tanító humán műveltségének nagyobb tere és jelentősége van, mint reálműveltségének. Minthogy a teljes általános iskolában a természettudományos szakműveltséget elsősorban a felső tagozat tanárai képviselik, a tanító természettudományos műveltségének az iskolán kívüli munkában, a társadalomban ma már nincs olyan alapvető jelentősége, mint a népiskola idején volt.

Az általános gimnáziumban a humán és reál tanulmányok egyensúlyban vannak, egyenlő mértékűek. A tantárgyak nagy óraszámúak mind a humán, mind a természettudományos általános műveltség kialakításához, mind a humán, mind a reál felsőfokú tanulmányok végzéséhez biztos, szilárd alapot ad.

Felsőoktatási intézményeink szaktudományokat művelő intézmények. A tudományegyetemek bölcsészkarai a humán, természettudományos karral a reáltudományok művelő helye. Tanítóképző intézeteink szaktudománya a pedagógia és segédtudományai, tehát az intézmény a humán tudományok elméleti és gyakorlati művelésének helye. Az 1964. évi tanterv szerint az órák 67,7%-a humán, és csak 14,8%-a reáljellegű. Ez az „aránytalanosság” természetes következménye az intézet fő feladatának, szakjellegének. Tanterve s így maga az intézmény is szükségszerűen, dominálónan humán jellegű.

Érdekes és szükséges elmélkedni azon, hogy a természettudományos jelleg hogyan lenne emelhető. Erre természetes s a tanítóképzés színvonalát emelő, egzaktabbá tevő lehetőséget elsősorban a matematika intenzívebb oktatása adhatna. Minthogy a tanítói munka középpontjában mindenkor a gyermek, az emberformálás áll, talán emelhető lenne a biológia emberre vonatkozó részének rendszeres, nem öncélú, hanem a tanítóképzés magasabb színvonalára szempontjából való oktatásával. Azt, hogy

mennyiben és hogyan lehetne tanítóképzésünk természettudományos oktatásának színvonalát emelni, csak rendkívül gondos, körültekintő és elfogulatlan tanulmányozás alapján lehet megállapítani.

4. A tanítóképzés színvonalának emelése érdekében *tanítóképző intézeteink szakfelszerelését teljesen korszerűvé, mintaszerűvé kellene tenni.* Olyan lélektani laboratóriumokat kellene minden intézetben felállítani, amelyekben kísérleti alapon győződhetnének meg a hallgatók az oktatás-nevelés törvényszerűségeiről, kvantitatív igazságairól. Teljesen korszerűvé kellene tenni az audio-vizuális felszerelést, s ezek elméleti kérdéseibe és gyakorlati kezelésébe minden hallgatót be kellene vezetni. Biztosítani kellene minden intézetben olyan kísérleti felszerelést, hogy a hallgatók mindazokat az elemi és középiskolai természettudományos kísérleteket, amelyek kapcsolatban vannak az általános iskola alsó tagozatának természettudományos fogalmaival, ismereteivel, kettős-hármas hallgatócsoportokban, egy időben elvégezhessék.

5. *Gyakorlóiskoláink mintaszerű felszerelése nélkül nem várható el a felszerelést megkívánó területeken a gyakorlati képzés színvonalának további emelkedése.* Az az állapot, hogy a gyakorlóiskolák sok tanácsi általános iskolához képest el vannak maradva a korszerű módszerek és korszerű kísérleti és szemléltetőeszközök ismeretében és alkalmazásában, tartósan nem tartható fenn a tanítóképzés színvonalának sérelme nélkül. A gyakorló általános iskolai oktató-nevelő munka színvonalának magasabban kell állnia az általános iskolai tanítási színvonalnál.

A féléves szakmai gyakorlatnak kétségtelenül vannak értékes elemei is. Fejleszti a pedagógiai képességeket, s még a képesítés megszerzése előtt összekapcsolja a való életet az intézetek mintaéletével. Mégis osztjuk azt a véleményt, hogy célravezetőbb lenne, ha a távoli általános iskolai szakmai gyakorlat helyett a jelöltek gyakorlati képzésében az adott város területi általános iskolái vennének részt. Így egységes és kétségtelenül magasabb színvonalú irányítást adhatna az intézet a jelöltek gyakorlati képzéséhez.

IV.

Az előzőekben részletesen boncolgattuk tanítóképzésünk színvonalkérdéseit. Vizsgálódásunkat a nappali tanítóképzés területén végeztük.

A teljesség kedvéért röviden érintenünk kell még a *levelező tanítóképzést* is.

Kezdetét a felszabadulást követően a dolgozók tanítóképző intézeteivel vette. Keletkezésének alapja nem a tanítóihiány, hanem társadalompolitikai szükségesség volt: a múltban önhibájukon kívül tanulni nem tudó tehetségesekkel szembeni jóvátétel. Azóta több mint húsz év telt el, s fenntartásuk „jóvátételi alapja” már megszűnt. Mai levelező tagozati alakban való működését főként az általános iskolákban képesítés nélkül működő tanítók, kisebb mértékben pedig tanügy-igazgatási munkakörben pedagógiai képesítés nélkül dolgozók tanítóioklevél-szerzésének lehetővé tétele okolja meg. Minthogy a színvonalas tanítóképzés a tanítóképző intézet irányítása alatt álló gyakorló általános iskolában végzett megfigyelésektől és gyakorlati tanításoktól elválaszthatatlan, természetes, hogy a levelező tanítóképzés tanítóképzésünk átlagos színvonalát lényegesen csökkenti. Ezt világosan igazolja többek között az 1968/69. évi felvételre pályázott nappali és levelező hallgatók vizsgaeredménye is. Amíg a nappali tagozati vizsgázók pontszámainak átlaga 12,58 volt, addig a levelező hallgatóké 10,92. A felvett nappali hallgatók pontszámátlagja 16,06, a levelezőké 13,75 volt. Még szembetűnőbben mutatja ezt a nappali és levelező tagozatra felvett hallgatók középiskolai érettségi eredmény szerinti megoszlása:

	Érettségiben elért eredmény százalékban				
	5	4	3	2	n ^x
Nappali tagozat	29,43	59,65	10,44	0,48	0
Levelező tagozat	17,86	30,36	33,93	13,09	4,76

^x Nem érettségizett

Tanítóképzésünk általános színvonalának biztosítása érdekében mindenképpen kívánatos a levelező tagozati tanítóképzés terjedelmének erős korlátozása. Levelező képzés útján csak a valóban kiemelkedő középiskolai tanulmányokat végzett olyan dolgozók részére kellene biztosítani a tanítói oklevél megszerzését, akiknél a munkakör betöltése feltétlenül szükségessé teszi a tanítói képesítés megszerzését.

Felvetettük és elemeztük tanítóképzésünk néhány időszerű színvonal-kérdését, megoldandó feladatát. Joggal vetődik fel a végső kérdés: merre tart tanítóképzésünk? Mit hoz a távoli jövő?

Talán egységes általános iskolai pedagógusképzés váltja fel a most önálló, külön-külön úton haladó tanító- és általános iskolai tanárképzést? Olyan, amilyennel 1948 szeptemberében a pedagógiai főiskola nyitotta meg kapuját? Vagy talán egységes tanárképzést hoz a jövő, amely már 1958-ban határozott terv volt, s a tanítóképzés magánosan halad önálló útján? Akárhogyan is alakul a jövő, egy bizonyos: a középfokú tanítóképzéshez már nem vezet vissza út, átlépett rajta az idő, az új, magasabb színvonalú tanítóképzés.

Rozsondai Zoltán

Budapest, 1969.

*Édesanyánknak,
az ÉLETÚT
hű társának*

**ÉLETÚT:
80 ÉV A TANÍTÓKÉPZÉSBEN,
A TANÍTÓKÉPZÉSÉRT**

Az erdélyi Kárpátoktól a Budapesti Felsőfokú Tanítóképzőig Memoárjai és ahogyan a tanítványok, a munkatársak, a barátok és a család látták*

* Zajzon, (Brassó megye) 1902. 06. 06.

† Budapest 1996. 08. 11.

Zajzon-fürdő (Nagy Lajos király már 1366-ban említi)

A zajzoni gyermek- és ifjúkor

Apját korán, öt éves korában elvesztette. Édesanyja nehéz körülmények között, állami tanítói fizetésből tartotta el családját, nevelte fel, taníttatta négy kis gyermekét.

* Az „Életút...” című fejezet jegyzetei a könyv végén találhatóak.

A polgári iskolát Hosszúfaluban végezte, a *tanítóképzőt a Kolozsvári Állami Tanítóképzőben* kezdte **1916**-ban, 14 évesen. A románok bevonulása következtében **1919**-ben a nagyenyedi Bethlen Gábor Református Kollégiumba került.

— **1920**-ban a *népiskolai tanítói oklevelet* Nagyenyeden,

— **1923**-ban a *polgári iskolai tanári oklevelet* mennyiségtan–természettan–vegytan tárgyakból a Budapesti Polgáriskolai Tanárképző Főiskolán,

— **1925**-ben a *tanítóképző intézeti tanári oklevelet* mennyiségtan–természettan tárgyakból a Budapesti Pázmány Péter Tudomány Egyetemen már mint Apponyi kollégista szerezte meg.

Károly bátyjával, akivel egy időben ugyanarra a szakra jártak egyetemre (ezzel is csökkentve a család kiadásait), ösztöndíjukból (az oklevelek magukért beszélnek) és a vakációkban vállalt munkájuk keresetéből támogatták családjukat, húgaikat. A két testvér, Zoltán és Károly jellege az élet nehézségeiben, küzdelmeiben edződött igazzá, követendő példává tanítvány, barát, ismerős, rokon számára.

Édesanyjuk 1927-ben meghalt. Teljes felelősséggel, önzetlen szeretettel biztosították, hogy az állás nélküli világban húgaik anyagi gondjait enyhítsék. Károly Sopronba került, de a kapcsolat nem szűnt meg, a kemény élet küzdelmeit kompenzáló líra, levelezésük egész életükben folytatódott.

JÉGMADÁR

Zolinak

*Emlékszel-e még?
A táj tündéri hó alatt aludt,
Friss, puha paplan fedte a falut,
Mely némán lélegzett verőfényben,
— Oly nagy volt a csend, hogy szinte féltem, —
Talpunk alatt meg-megzizzent az út.*

*Emlékszel-e még?
A patak vig csengése befagyott,
Dermedten feküdt, mint tetszhalott,
Vad hegyi testén jégbilincs feszül,
— Mi partján lopózunk nesztelenül:
Remek látomás vonzott, izgatott.*

*Emlékszel-e még?
Kis léktükrbe les a jégmadár,
Mozdulatlan pont, ezüst halra vár,
Majd cserregve surran, mint villám
S új lesbe áll egy más gally-hintán,
Alig találja meg szemsugár. —*

*Emlékszel-e még?
Hogy e pillanat felejthetetlen,
Hogy ringatóztunk rajta ketten,
Amint suhant fényben e színremek,
S türkisz-smaragd ékkövén két gyerek?
S hogy elszáll minden a végtelenben!*

A M. KIR. ÁLLAMI
TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁRJELŐLTEK
APPONYI-COLLEGIUMÁNAK
IGAZGATÓSÁGA.
(Budapesten. I. Győri-ut 13. szám.)
Telefon-szám: 40-57.

5014923 szám.

Igazolvány.

Alulírott hivatalosan igazolom, hogy Mozsondai Zoltán
urat, ki született Zajczomban, Brassó vármegyében 1902. év
..... júnus havának 6. napján, úgy. ev. vallási a Nagymel-
tósági Vallás- és Közoktatásügyi miniszter Mr. 1923 évi 94.892.19. sz.
rendelettel a Tanítóképző-intézeti Tanárjelöltek Apponyi-collegiumába, az első
évfolyamra összetételre, belső tagul felvette.

Főszakja: fizika.

Mellékszakja: matematika

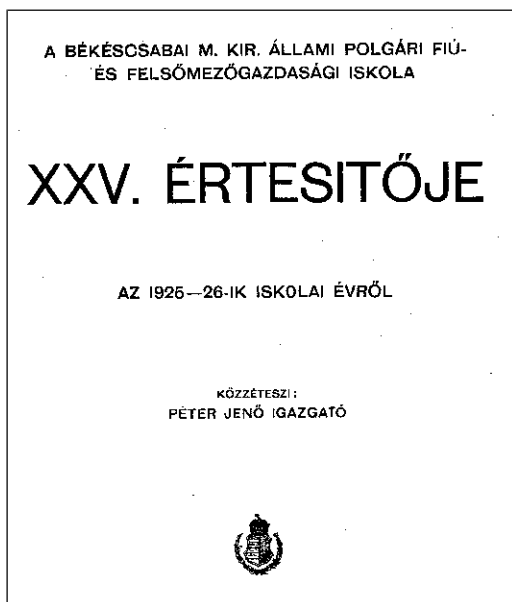
Budapest, 1923. szeptember hó d. n.

Dr. Grünwaldt

egyet. m. tanár, igazgató.

(1925–27) Békéscsabán kezdte tanári pályafutását.

Békéscsabán „az újonnan megnyitott polgáriskolai III. és IV. osztályok óráinak ellátására 1925. szeptember 1-vel.....M.J. okleveles középiskolai, 394-1925. ü. o. sz. rendelettel Rozsonдай Zoltán okl. tanítóképzőintézeti tanárokat alkalmazta a Miniszter úr Öngyméltósága.”

(részlet az iskolai értesítőből)

Heti 22 órában tanította a mennyiségtan, vegytan és fizika tárgyakat. Szigorú, de igazságos tanárként emlegetik, aki mindent szívvel, lélekkel csinált. Munkája során külön segítőkészséggel kezelte a nehéz sorsú, tanítványokat, embereket.

A KISKUNFÉLEGYHÁZI ÉVEK (1927–1940)

„Szívesen írom le Rozsonдай Zoltán tanáromról a vele kapcsolatos emlékeimet. Még örömet is okoz számomra, mert úgy érzem, hogy egy kicsit viszonzozhatok abból a sok fáradozásból, amit ő tett értem és a többi tanítványaiért!

1930. október 20-án kaptam az értesítést, hogy egy tanuló, betegsége miatt kimaradt. Felvételre jelentkezhetek a Kiskunfélegyházi Tanítóképzőbe. Azonnal beiratkoztam és vonattal bejáró tanuló lettem. A reggel 5:30-kor induló járattal utaztam Csongrádról és legtöbbször az esti 21 órás vonattal jöttem haza. Az otthonunk a vasútállomástól másfél kilométerre volt, tehát naponta 3 kilométert gyalogoltam, télen gyakran térdig érő hóban, ősszel-tavasszal sárban. Nagyon fárasztó volt.

A polgáriban Csongrádon mindig első tanuló voltam, de itt a képzőben kezdetben éreztem, hogy az osztálytársaim előbbre vannak a tananyaggal. Rozsonдай Zoltán tanár úr hamar megállapította, hogy a polgári iskolai anyagot igen jól tudom.

A képzős tananyag pótlásához, rendszerezéséhez segítséget nyújtott nekem, azzal, hogy beosztotta mellém az osztályunk egyik legjobb tanulóját, Szabó Gyulát, akivel heti két alkalommal gyakoroltuk az eddig elvégzett tananyagot.

Amikor itthon elmondtam Szüleimnek, hogy a Rozsonдай tanár úr milyen nagy segítséget nyújtott nekem, még ma 82 évesen is emlékszem Édesapám szavaira: *A Tanár Úr egy nemes ember, csak a jellemes nagylelkű emberek képesek az önzetlen segítségnyújtásra!* Édesanyám csak ennyit mondott: *Aldja meg az Isten érte — becsüld meg fiam — és könyvezett ő is, én is.*

Abban az időben már nagyon szűkösen éltünk és Édesanyám szomorú arccal adta kezembe az ebédcsomagomat: *kisfiam ma megint csak szilvalekváros kenyeret tudtam készíteni.* Rozsonдай tanár úr időnként meglátogatott bennünket délutánonként, amikor Szabó Gyusszival tanultunk.

E s k ü .

Én Rozsondai Zoltán áll. tanítóképzőintézeti rendes tanár esküszöm a Mindentudó és Mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmán ához és Magyarország kormányzójához hű leszek, Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint az alkotmányos kormány rendeleteit megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeim~~et~~ pontosan és lelkiismeretesen teljesítem, Isten engem úgy segítjen.

Kecskemét, 1929. évi július hó 17-én

Rozsondai Zoltán

áll. tanítóképző-intézeti rendes
tanár.

*4182 ffr.
1929*

*Tegnapról, hogy Rozsondai Zoltán áll. tanítóképzőinté-
zeti tanár a hivatali esküt, előtte az mai napon le-
tette.*

Kecskemét, 1929. július hó 17. én.

*Rozsondai Zoltán
tit. tanfolyagigazgató.*

Ilyenkor figyelt fel rá, hogy az egyik nap zsíros, másik nap szilvalek- város kenyér az ebédem. Mivel ő volt a kollégium köztartásvezetője, az Igazgató úrnál elintézte, hogy kedvezményes áron, havi 8 pengőért ebédet kapjak.

Nagy igyekezettel tanultam. A tanár úr az osztály előtt is megdicsért.

Figyelemmel és élvezettel hallgattam Rozsondai tanár úr magyaráza- tát. Tiszteltem, becsültem és szerettem tanáromat és a tantárgyakat, a

menyiségtant és fizikát, amit tanított. A fizika órákat is nagyon kedveltük az osztálytársaimmal, mert azokat a fizika szakteremben tartottuk és a kísérletezésekbe aktívan bevont bennünket. Ezt a módszert fizika tanár koromban én is nagyon eredményesen alkalmaztam. Az 1934/35 tanévben fejeztük be a tanítóképzőt. Ezidő alatt Rozsonдай tanár úr minden osztályban tanított bennünket. Mindannyian csodáltuk nagy munkabírást, sokoldalúságát. Szaktárgyain kívül az iskolai zenekar tagja is volt.

1940-ben besoroztak katonának a légierőkhöz, ahol nagy jelentősége volt a Rozsonдай tanár úr által szerzett matematikai és fizikai ismereteimnek. A beiskolázott 26 növendék közül csak tizenöten feleltünk meg a repülőmérnöki műszaki vizsgán. 1943. január 13-án kezdték meg az oroszok a Don-kanyarban levő korotojáki hídfőnél a szörnyű téli hidegben a nagy offenzívát. Több mint három hét múlva tudták a német és magyar csapatok ellentámadással felszabadítani a bezárt repülőtereinket. Még ott is a szörnyű nehéz helyzetben sokszor eszembe jutott diákkori példaképem, Rozsonдай tanár úr logikus nevelése, a feladatokkal szembeni bátor kiállás, ésszerű irányítás és megoldás.

Később, amikor, mint szakfelügyelő látogattam az iskolákat ellenőrzéseim során ismét egykori tanárom, Rozsonдай Zoltán példáját követtem. A látott tanítási órák elemzésekor először mindig a tapasztalt pozitívumokat értékeltem, és utána, mint ahogy ő tette, adtam jóindulatú tanácsokat.

Szeretett Tanárunk emlékét életünk végéig tisztelettel és kegyelettel őrizzük!

Csongrád, 1999. február 13.

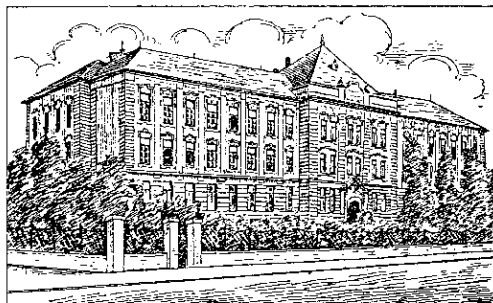
hálás növendéke, Józsa Pista

(Józsa István meghalt 1999-ben, 82 évesen. A Rozsonдай család köszönetét fejezi ki a visszaemlékezésért, amelynek megjelenését már sajnos nem érhettem meg.)

A
KISKUNFÉLEGYHÁZI
M. KIR. ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET
ÉRTESÍTŐJE
AZ 1933/34. ISKOLAI ÉVRŐL.
(63. TANÉV.)

A TANÁRI TESTÜLET KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTETTE

RÓNAI SÁNDOR
IGAZGATÓ.

KISKUNFÉLEGYHÁZA, 1934.

KIADTA AZ INTÉZET IGAZGATÓSÁGA

* * *

„Az valódi nagy, ki fel nem indul, ha nagy oka nincs, de szalmaszál-
lért is küzd nagyszerűn midőn becsület az, mi fenn forog.”

(Shakespeare: Hamlet)

*Ez volt az egyik sokat hangoztatott idézet, amely emberi ma-
gataritás, diák és gyermeknevelés alapelvéné vált életében
függetlenül a küzdelem következményeitől.*

„Ki itt az idegen?”

MEMOÁR

„1935 szeptemberének egyik délutánján hárman üldögeztünk a kiskunfél-
egyházi áll. tanítóképző-intézet irodájában, köztartásvezetői szobájában:
dr. Kiss Lajos, Szombathy Miklós és én, az intézet köztartásvezető taná-

ra. Ki-ki szorgalmasan végezte a munkáját s közben arról a mindnyájunkat, az egész intézetet érintő nagy változásról is beszélgettünk, amely az új tanévvel köszöntött be. A lelkes, komoly, alapos, nagy felkészültségű tudós Fekete József igazgatót a budapesti Rózsák téri óvónőképzőhöz helyezte át a miniszter, és dr. T. Ferencet nevezte ki a kiskunfélegyházi tanítóképző intézet igazgatójává. Bár aránylag még kevés volt az új vezetéssel kapcsolatos élményünk, mégis találgattuk, mérlegeltük, mit hozhat az új vezetés mindnyájunk számára.

Amint csendben dolgoztunk, hirtelen kinyílt, kicsapódott az iroda folyosói ajtaja, és szinte berobbant az új igazgató, dr. T. Ferenc. Megállt, idegesen körülnézett, majd minden átmenet nélkül — „Miért nem dolgoztok!?” — haragosan kiáltott rá a három fiatal tanárra. Az egész jelenet annyira váratlan, szokatlan, indokolatlan, kisszerű volt, hogy önkéntelenül gyengén elmosolyodtam. Erre ingerülten felém fordult: „Idegennek pedig itt nincs helye!” — kiáltott rám dühösen s felemelt kezével kiutasítón az ajtóra mutatott.

A megengedhetetlen, durva kiutasításra fejembe szállt a vér. Hét éve vagyok már az intézet tanára, ő pedig csak pár hete van itt, és én vagyok itt idegen? — vágattak a fejemben a gondolatok. Rendszeresen birkóztam a városi „Varga Béla” birkózó egyesületben, Tulit Péter testnevelő tanárukkal meg boksoltam. Hirtelen elhatároztam, megütöm az igazgatót! De akkor végleg elbocsátanak az állásomból — villant át az agyamon.... Nem ütöm meg, de nekimegyek, vállon ragadom, felemelem s megdöntem vele az ajtót — döntöttem véglegesen.

— Ki itt az idegen?! — kiáltottam, és felé mentem határozott lépésekkel. Erre T. Ferenc beugrott az irodájába, becsapta maga mögött az ajtót. Az ajtóhoz érve rácsaptam a kilincsre, s utánamentem az irodájába. Az irodából a folyosóra nyíló ajtón kiszaladt a folyosóra. Oda is követtem! Szolgálati lakását elérve, beugrott a lakásába, s orrom előtt bezárta az ajtót. Tovább már nem követhettem.

Éjjel 11 órakor csöngettek a lakásunkon. Kinéztem az ablakon. Fazekas altisztünk állt a kapuban. Levelet hozott az igazgatótól. T. Ferenc kusza írással, pár sorban közölte, hogy agresszív magatartásom, a testületi szellem megrontása miatt feljelent a Minisztériumban.

Másnap reggel 8 órakor bementem hozzá. Üdvözlésemet ridegen, alig fogadta.

— Igazgató úr kérek kétnapi szabadságot — mondtam határozott hangon.

— Miért kell neked a szabadság? — kérdezte gyanakvóan.

— Tegnap éjjel levelet küldtél nekem s ebben közölted, hogy feljentesz a Minisztériumban — válaszoltam.

Rám nézett. Kezébe vette a már kész, a Miniszterhez intézett feljelentését és szétépte.

— Minek mennél fel a Minisztériumba?! Láthatod, hogy nem teszek feljelentést. Nyugodj meg! Nem történt semmi. Ne menj fel a Minisztériumba!

A történetek után elhatároztam, hogy amennyire emberileg csak lehetséges, mind magatartásomban, mind tanári szakmunkámban teljes értékűre fogok törekedni. Felutaztam Budapestre, s írógépet vettem. Óravázlataimat a továbbiakban írógéppel mintaszerűen készítettem, a hangsúlyozott részeit piros betűkkel, kiemelten. A helyi könyvkötőnél keménynyomtató irattartót készítettem, más színűt a matematika, mást a fizikavázlatok részére. Arra törekedtem, hogy az igazgató semmilyen ténykedésemet se kifogásolhassa, ne köthessen belém. Ennek ellenére mégis meg-megtörtént, hogy bár mindjárt cseppet elindultam az órára, az igazgatóm már megelőzött, s óráját kezében tartva, mutatva, várt már az osztályban.

T. Ferenc igazgatónk azonban sajnos nem tudta megfelelően irányítani, igazgatni, kézben tartani az intézet életét. Nyugtalan, ideges, fejfájós, bizonytalan, bizalmatlan, következtelen, rapszodikus, kapkodó ember volt. Nyugtalan, határozatlan, hibát hibára követő igazgatására a Minisztérium is felfigyelt, s Balázs Béla főigazgatót küldte ki a helyzet megvizsgálására.

A főigazgató pár napot töltött az intézetben, igyekezett tiszta képet alkotni az intézet életéről, igazgatásáról. Elbeszélgetett az intézet tanáiraival, alkalmazottaival, érdeklődött problémáik, esetleges panaszaiuk iránt. Nálam is érdeklődött tanári, köztartásvezetői munkám felől, s véleményemet kérte az intézet egész életével, az új igazgató működésével kapcsolatban. Közöltem, hogy bár már elsimult, de a közelmúltban olyan súlyos helyzetem volt az új igazgatóval kapcsolatban, hogy ebben a te-

kintetben semmi észrevételt nem teszek. A főigazgató nyomatékosan megnyugtatóan, hogy bármit is nyugodtan közölhetek vele, azt teljesen magának tartja meg, arról senkinek sem szól. Ezekután az intézet igazgatásával kapcsolatban néhány alapvető hibát, visszásságot soroltam fel. Így többek között azt is említettem, hogy megengedhetetlennek tartom azt, hogy az igazgató a saját családja részére való disznóöléssel, vágatással és más hasonló jellegű szolgáltatásokkal kapcsolatos minden munkát minden ellenszolgáltatás nélkül a köztartás konyhai alkalmazottaival végezteti el.

Balázs Béla főigazgató a vizsgálatot befejezve visszament a Minisztériumba. Látogatása tapasztalatairól az intézet tanári testületét nem tájékoztatta. Amint később tudomásunkra jutott, az új igazgató működésére vonatkozó véleményét tömören így összegezte: „Új a macska, jól seper, cincognak az egerek!”

Eltávozása után másnap bementem T. Ferenchez. Székében hátradülve, fejét fogva, szinte roskadozva ült. Amint észrevett szinte eszelősen kiáltott rám:

— Igen, igen! Az a disznóölés, az a disznóölés!

Azt hittem, hogy megzavarodott. De nem, mert ezután éles szemrehányást tett azért, mert Balázs főigazgatónak szoltam a disznóöléssel kapcsolatos visszaéléséről. A főigazgató nem tartotta meg a meghallgatásom során tett ígéretét...

Az intézet igazgatása sajnos a főigazgatói látogatás, vizsgálat után sem változott meg. Egymást követték a hibák, zökkenések, feszültségek, nyugtalanságok, visszásságok, a helytelen intézkedések. A tankerületi főigazgatóság javaslatára a Minisztérium végső következtetésként, intézkedésként dr. T. Ferenc igazgatót végül is felmentette a kiskunfélegyházi állami tanítóképző intézet igazgatása alól, s a szombathelyi tankerületi főigazgatóságra helyezte át szakelőadónak. Amint később megtudtam, azzal az észrevétellel, hogy önálló, felelősségteljes munkakört ne bízna rá.

Teltek, múltak az évek. Az erdélyi területek visszacsatolása során az 1940. év végén a kiskunfélegyházi tanítóképző intézettől a kolozsvári tankerületi főigazgatóságra helyezett át a miniszter szakelőadónak. Majdnem négyévi kolozsvári működés után, a háborús események következté-

ben, el kellett hagynom Kolozsvárt, s ideiglenesen a budapesti tankerületi főigazgatóságra kaptam beosztást. Innen 1945 májusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba helyezett át a miniszter, ahol kezdetben mint szakelőadó, osztályvezető-helyettes, majd mint osztályvezető teljesítettem szolgálatot a tanító- és óvónőképzői osztályon.

1948. március egyik délelőttjén kopogtak a Minisztérium Hold utca IV. emeleti szobám ajtaján. Egy kisírt szemű asszony lépett be, Enge Jánosné, a Nagykanizsai Líceum igazgatójának a felesége. Elmondta, hogy most kapott expressz levelet a férjétől. Azt írja, hogy kint járt a líceumban a férjénél Kovács József tankerületi főigazgató. Felszólította, hogy mondjon le az igazgatói állásáról, mert dr. T. Ferenc, a tankerületi főigazgatóság szakelőadója pályázik erre az állásra, s erre őt nevezik ki. dr. T. Ferencnek olyan magas összeköttetései vannak, hogy sajnos ő nem tudja megakadályozni idekerülését. Legjobb tehát, ha lemond az igazgatói állásáról, közölte a főigazgató. Férje azt írja, hogy sürgősen menjen be a Minisztériumba Rozsondai osztályvezetőhöz, s mindezeket közölje vele.

— Kedves Asszonyom, azt üzenem a férjének, nehogy megpróbáljon lemondani az állásáról, bárki is szólítja fel erre. Kérem, azonnal közölje ezt a férjével! Ismételten hangsúlyozom, nehogy lemondjon az állásáról!

Alighogy megnyugodva eltávozott Engéné, kopognak a szobám másik ajtaján, és mint valami színjátékban, legnagyobb csodálkozásomra, meglepődésemre, dr. T. Ferenc lépett be. Nagyon régen láttuk egymást, több mint 10 éve Kiskunfélegyházán! Azóta nem is találkoztunk.

Barátságosan üdvözlöttük egymást, mintha mi sem történt volna a múltban, és helytel kínáltam meg.

— Nagy kérelemmel jöttem hozzád — kezdte T. Ferenc s mindjárt a lényegre tért át.

— A nagykanizsai líceum igazgatója szeretnék lenni. Kovács főigazgatónak is ez a kívánsága, javaslata. Kérlek, nevezeték ki oda igazgatónak.

— Sajnos semmiképpen sem teljesíthetjük a kérésedet. Amíg én a Minisztériumban leszek, Magyarországon Te sehol sem lehetsz igazgató — válaszoltam.

Rendkívül megdöbbenően nézett rám, majd megszólalt.

— Miért nem? — kérdezte bizonytalanul.

— Azért nem, mert egyszer már Kiskunfélegyházán bebizonyította, hogy vezető állásra alkalmatlan vagy — feleltem teljes határozottsággal.

— Megmászíthatatlan ez az elhatározásod? — kérdezte lehangoltan, határozatlanul.

— Megmászíthatatlan! — feleltem félreérthetetlenül.

— Akkor egy másik kérésem van. Szeretnék a Keszthelyi Múzeumba kerülni, s ott dolgozni tovább.

— Kedves Feri — válaszoltam őszintén, barátságosan. — Mindent megteszek, mindent el fogok követni, hogy oda kerülhesz, mert ott nem élőkkel kell foglalkoznod, hanem holt dolgokkal.

Dr. T. Ferenc kissé megkönnyebbülten felkelt s megköszönte segítő-készségemet. Eltemetve a múltat, barátságos kézsorítással váltunk el egymástól.

Pár nap múlva Kovács József a szombathelyi tankerületi főigazgató jött be hozzám. Röviden előadta, hogy szakelőadója, dr. T. Ferenc a nagykanizsai líceum igazgatói állására pályázik. A maga részéről örülne, ha terve sikerülne. Kérte, javasolta igazgatói kinevezését, s ezzel kapcsolatban a jelenlegi igazgatónak más, megfelelő állásba való áthelyezését. Egyébként is valószínű, hogy az igazgató lemond állásáról.

Határozottan, élesen néztem Kovács József szemébe s megszólaltam.

— Mondd, milyen alapon javaslod dr. T. Ferenc igazgatói kinevezését, hiszen jól tudod, hogy egyszer már bebizonyította, nem alkalmas vezető állásra, s ugyanakkor Enge János kiválóan igazgatja a líceumot!? Valld be őszintén, hogy szabadulni szeretnél T. Ferencről! Örölnél, ha elkerülne a főigazgatóságról. Ugye ezért kérted, hívtad fel Engét arra, hogy mondjon le az igazgatásról, s ezzel kívántál helyet biztosítani T. Ferencnek?!

Kovács József főigazgató őszintén, restellkedve elismerte, hogy valóban szabadulni kívánt T. Ferencről, s ezért javasolta nagykanizsai igazgatói kinevezését.

Ezek után a főigazgatót barátságos, de határozott hangon csak arra kértem, hogy a jövőben mindenben legyen nyílt, őszinte, minden intézke-

désében tárgyilagos, igazságos, mert a helyes döntéseknek, határozatoknak — többek között — ezek az alapfeltételei.

Kovács József főigazgató végül is valóban megszabadult T. Ferentől. Enge János továbbra is nyugodtan, kiválóan igazgatta a nagykanizsai líceumot, foglalkozott az „élőkkel”, dr. T. Ferenc pedig nagy szakbuzgalommal foglalkozhatott ezután a Keszthelyi Múzeumban a „holtakkal”. ”

* * *

Kovács László: A tanári notesz esete

„A mai középiskolás diákok, de még az utóbbi évtizedekben oda jártak számára is a „tanári notesz” fogalma ismeretlen. Elmondom hát az utókor számára, hogy mi is volt az. A két világháború között titokzatos szerepet töltött be. Nem volt nagy, könnyen elfért a zakó belső zsebében, hiszen lényegében olyan volt, mint egy zsebnaptár. A naptári rész azonban a tanévhez igazodott, s utána célszerű űrlapok sorjázta, ahová a tanár bejegyezte mindazon osztályok névsorát, amelyekben egy vagy két tantárgyat tanított. A nevek után megfelelő rovatok álltak rendelkezésre, a feleletekre adott érdemjegyek bejegyzésére. Ezek az egyedi osztályzatok titkosak voltak, csak az osztályozó konferenciák után derült fény arra, hogy mit jegyezhettek be tanáraink feleltetések után a noteszba.

Amikor óra elején előkerült a notesz, az osztály jelentős része izgalommal várta: hol nyílik ki, és kik lesznek az áldozatok. A megkönnyebülés akkor következett be, amikor a notesz végre eltűnt a belső zsebben.

Az iskolánk jól felszerelt tanítóképző volt. A századelőn (1904) épült, tekintélyt sugárzó iskola nyugati szárnyában, a magasföldszinten, mindjárt a tanári szoba mellett, a folyosót elzáró üvegezett ajtó fölött nagy betűkkel felirat: TERMÉSZETTUDOMÁNYOK.

Már a folyosón állványok, a falon táblázatok, képek, rajzok, jobbra mindjárt a fizika, majd a természetrajzi szertár, utóbbin keresztül a kémiai szertár. Az előadóterem a folyosó végén, benne nagy előadói asztal, két végén vízcsapokkal, vegyifülke a szertár felé, mozgatható tábla, mellette a kémiai szertárba nyíló ajtó felé: kapcsolótábla műszerekkel.

Az előadóban nem padokban, hanem asztaloknál, székeken ültünk.

Amikor negyedévesek voltunk, Rozsondai tanár úr fizikát tanított, a tanterv előírása szerint kísérleti alapon a mágneses és elektromos jelenség-

geket. Én, mint szertáros, Rozsi utasítására óra előtt mindig bekészítettem a szükséges demonstrációs eszközöket az előadói asztalra.

Egyik alkalommal sok eszközre volt szükség. „Rozsi” szokása szerint az óra elején felelevenítette az előzőleg tárgyalt anyagot, majd elővette noteszt, legalább két feleletet meghallgatott, bejegyezte az osztályzatot, s a „noteszt” letette az asztalra. Ezután, kiszólított bennünket az előadói asztal köré (hogy közelről lássuk a kísérleteket), s megkezdődött az új anyag tárgyalása. Bemutatta az idevágó kísérleteket, szükség szerint írt a táblára. Én ez alkalommal a kapcsolótáblánál álltam, s a kapott utasításoknak megfelelő feszültségű és erősségű áramot szolgáltattam. Következésképp ezért nem láttam, nem is tudtam, hogy egyik osztálytársam a noteszt egy alkalmas pillanatban betolta egy nagyobb kísérleti eszköz alá. Az óra végén, összefoglalás, a tankönyvi anyag kijelölése után csengőszóra, Rozsi körülnézett az asztalon, s mivel csak az osztálykönyvet látta, elindult — tudtán kívül notesz nélkül — kifelé. Nekem még odaszólt: ebéd után két óra felé legyek itt, elrakjuk az eszközöket. S elhagyta az előadót. Osztálytársaim egy része követte, én pedig az eszközöket az asztal két végére kezdtem csoportosítani.

Ekkor valaki az osztályból becsukta az előadó ajtaját és a kulcslyukon kilestett a folyosóra. Közben előkerült az elrejtett notesz. Lázás keresgélés benne: hol az osztály névsora. Eközben egy hang megszólalt:

- Nekem egy kétharmadot és egy kettest írj be!
- Nekem elég lesz két hármas is!
- Két kettest írj, de sürgősen!

Elég nagy hangzavar keletkezett, egymást túlkiabálva hangzottak el az igények. Ezt a szokatlan hangzavart meghallotta osztályfőnökünk: Nemeszanyi Béla tanár úr, aki egyébként a szerves kémiát tanította. Gyorsan kinyitotta a szertár ajtaját, belépve az előadóba: lecsapott a noteszre! Valami dorgáló szót mondott, s eltűnt a noteszsal együtt szertára ajtaja mögött. De pillanatok alatt eltűnt az összeesküvő társaság is. Magamra maradtam. Az eszközöket az asztal két végére csoportosítottam, és én is elhagytam az immár üres előadótermet. Vajh mi lesz ennek az esetnek a következménye? — tépelődtem. Majd meglátjuk! Ebéd után, pontosan 13 óra 41 perckor feljegyeztem szokás szerint az időjárási adatokat, s be-

mentem az előadóba, megkezdtem az eszközök csoportosítását elrakásukhoz.

Ekkor belépett a terembe Rozsonдай tanár úr. Köszönés után rövid beszélgetés alakult ki közöttünk (nem a délelőtti esetről), s ezt is meghallotta Nemeshanyi tanár úr. Bejött az előadóba, kezében a noteszszel.

— Te Zoli, itt van a noteszod. Ezek a fiúk javígtattak benne!

Rozsi átvette, megköszönte és minden további nélkül zsebre tette. Bennem pedig felidéződött a délelőtti, valójában sikertelenül végződött eset. Elmosolyodtam. Meglátta ezt szeretve tisztelt osztályfőnököm, felémintve mély hangján megjegyezte:

— A László volt!

A mosoly arcomra fagyott! Az esethez semmi közöm, s a végén még én húzom a rövidebbet? Nemeshanyi tanár úr visszavonult szertárába. Én pedig bevittem az eszközöket a fizikaszertárba, betettem azokat a helyükre. Rozsi megmutatta, melyekre lesz szükség a legközelebbi fizika órán, s azután bezárta a szertárt, s elmentünk.

A notesz esetéről nem kérdezett semmit.

A sikertelen diákcsínyről később sem esett szó. Nem hozta elő senki. Vajon miért nem? Hát azért, mert Ők is voltak diákok, s tudták azt is: semmiből nem érdemes nagy ügyet csinálni! (Az eset soha többet nem ismétlődött meg!)”

Kovács László visszaemlékezése 1999-ben

* * *

20 éves osztálytalálkozó 1958, Kiskunfélegyháza
ülő sor: Mezősi Károly, Rozsonдай Zoltán, Rónay Sándor, Nemeshanyi Béla, Tulit Péter

Tóth Miklós: „Csak egy élet van ...

„... ezért úgy gazdálkodjunk vele, hogy minél szebb és minél hosszabb legyen.” — Ez a bölcs megállapítás a régi Tanítóképző Intézet 49 évvel ezelőtt végzett, 70. évükben járó növendékeinek találkozóján, a 90. évéhez közeledő Rozsonдай Zoltán tanár, volt osztályfő szájából hangzott el. Ez a találkozó nem volt kerek szám, „csak” a 49-edik, de az elmúlt évben elhatározták, hogy ezentúl minden évben látni akarják egymást, s a következő lesz a kerek 50 éves.

— Örülök, hogy itt vagyok! — vallotta be őszintén a tanár úr, miután a találkozó két szervezője, Hackl Kálmán (Pilisről) és Mihály Béla (Mindszentről) a jelenlevők nevében szeretettel üdvözölte. Ez az öröm sugárzott ki tanítványaiból is.

Balról: Tornyai Jenő, Söjtör József, **Osztályfőnök Úr**, Baki Béla, Hapek Imre, Nagy Gábor, Hackl Kálmán, Polner Tibor, Mihály Béla, Mészáros Lajos, Takács Jenő, Szücs Kálmán, László Sándor, Varga Antal

EMLEKLAP

A Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző
1935-40. évben végzett növendékeinek
50. évi iskolai találkozájára.

SÁROSSI ISTVÁN
igazgató

ROZSONDAI ZOLTÁN
osztályfőnök

TULIT PÉTER
osztályfőnök

Almási László
Baki Béla
Balázs Győző
Basa Antal
Bánhidai Imre
Busa Lajos
Faul Lajos
Hackl Kálmán
Hapek Imre
Havasi Imre
Kondor István
Kovács Vilmos
László Sándor
Lázár Vilmos
Makai Imre

Materényi Jenő
Mészáros Lajos
Mihály Béla
Nagy Gábor
Pető Zoltán
Polner Tibor
Sata János
Schmitzbauer József
Szabó László
Szemerédi István
Szűcs Kálmán
Takács Jenő
Tálas László
Tornyai Jenő
Varga Antal

IN MEMÓRIAM

Diáktársak:

Almási László
Faul Lajos
Havasi Imre
Kondor István
Kovács Vilmos
Lázár Vilmos
Makai Imre
Mihály Béla
Balázs Győző
Materényi Jenő
Sata János
Szabó László
Tálas László
Tornyai Jenő
Basa Antal
Busa Lajos

Szemerédi István

Tanáraink:

Sárosi István
Rába Rudolf
Putnoki Jenő
Kalocsai Antal
Takács Béla
Ferenczi Géza
Tulit Péter
Dr. Mezőssy Károly
Dr. Vizi János
Koltai István
Leirer Mátyás
Vizhányi Károly

Rozsondai Zoltán még „igazi” oktató-nevelő tanár volt és tanítványai „valódi” néptanítók lettek, minden akkor létező tudománnyal felfegyverezve. Az ország különböző tájain működő iskolákat hivatalból látogatva, volt alkalma párhuzamot vonni a hagyományos és „gyorstalpaló” képzés között. Nem volt ritkaság a pedagógus-továbbképzéseken kapott írásbeli feladat 4-5 sorában 10-15 hibát találni. A tettesek megsértődtek, amikor hibáikra rámutattak, s azzal védekeztek, hogy „én nem vagyok magyar szakos”. Jól néznénk ki, ha csak a magyar szakosok tudnának magyarul írni-olvasni. A Rozsondai típusú tanárok a matematikát is úgy tanították, hogy egyúttal a magyart és a történelmet meg a többi szaktárgyat is gyakorolták a tanítványok. Később ők is gyakorlati hasznos tanácsokkal segítették a falusi társadalmat. A vérszegény mai kabarénál sokkal vidámabb rögtönzött beszámolók a sok csínytevésről, diáktrefákról azonnal búskomorra váltak, amikor a legutóbbi találkozó óta elhunyt kedves osztálytárs, Tornyai Jenő emlékére felálltak egy percre, utána pedig elindult a kocsisor az alsótemetőben nyugvó tanáraik: dr. Mezősi Károly, Tulit Péter és dr. Vízny János sírjának megkoszorúzására.”

(Részlet a Félégyházi Hírek 1989. augusztus 31-iki számából)

* * *

A Kiskunfélegyházi M. Kir. Állami Liceum és Tanítóképző Intézet évkönyve 1940/41, (részlet)

„Decemberben Rozsondai Zoltán vált meg az intézettől. Erdélyi ember volt, nem csoda, hogy vágyott oda vissza. **A VKM. úr a kolozsvári tanker. kir. főigazgatósághoz osztotta be szakelőadói minőségben.** A jó tanártól, jó baráttól nehezen váltunk meg. A hosszú évek együttes munkája alatt összeszoktunk, megszerettük. Az ifjúság is fájjalja távozását, mert Rozsondai Zoltán ama kevés tanár közé tartozott, akiért az ifjúság lelkesedett.”

(a „bécsi döntés”, Erdély visszacsatolása után)

1940. szilveszter éjszakáján utazott el Kolozsvárra. Egyedül volt a vonaton, a kalauzzal koccintott. Családját biztonságban hagyta a nagyszülői házban Cegléden, ő pedig ment a kötelességét teljesíteni.

KOLOZSVÁR, a remények évei (1941–1944)

Nagy lelkesedéssel és a rá jellemző lelkiismeretességgel fogott munkához. Végiglátogatta a hozzátartozó intézeteket, felmérte a hiányokat és a tennivalókat. Az iskolákat újra megfelelő szintre emelni — ez volt a fő gond. Az egyik osztályban egy olyan térképet látott a táblára akasztva, amelyen Románia határa a Tisza volt, pirossal, kézzel behúzva. Sok tapasztalattal lett gazdagabb, amelyekben sajnos több volt az öröm, mint az

A Kolozsvárra utazó Rozsondai Zoltán (1940)

öröm. Javaslatokat tett kiváló tanítók, tanárok Erdélybe helyezésére, az anyanyelvi oktatás erősítésére.

Mint mindig, tökéletességre törekedett. Érezte azt, hogy a pedagógiai képesítésnek jogi tanulmányokkal való kiegészítése elmélyítené és teljessé tenné a tanügy-igazgatási hivatását. Kiderült, hogy a jogi tanulmányok elvégzéséhez a tanítóképző intézeti úton szerzett tudományegyetemi tanítóképző tanári oklevele nem elég, alapfeltétel a gimnáziumi érettségi. Ez azonban hiányzott. Rendkívül megfeszített félévi tanulással, 41 éves korában, **1943-ban Désen** érettségi vizsgát tett.

(Az érettségi vizsgabizottság több mint félóraig hagyta beszélni irodalomból, tétele Ady és Petőfi költészetének összehasonlítása volt. Végül közölték, hogy élvezték a felelet alatt előadott versritkaságokat.) **1944** februárjában beiratkozott a Kolozsvári Jogtudományi Egyetemre. Egy félévet tudott elvégezni, a terveket a második világháború eseményei ott-honával együtt elsodorták.

Menekülés, a háború viharos évei

1944 nyarán, ahogyan közeledett a front, egyre nagyobb lett a nyugtalanság. Sokan minden ingóságukkal együtt elhagyták Erdélyt, áthelyeztették magukat Pestre. Ő rendületlenül dolgozott. Feleségét szeptember 8-án éjjel egy órakor felhívta egy volt osztálytársa, akinek férje jól értesült katonatiszt volt, „ma megy az utolsó vonat”. A dermedt csend után elkezdődött a meggondolt csomagolás. A vonat már Szolnokra nem tudott befutni, mert a tiszai vasúti hidat bombatalálat érte. A hídon gyalog átkelve a nagyszülői kéz biztonságába átadta feleségét három kisgyermekével, ő pedig visszautazott Kolozsvárra. Akkorra már Kolozsvárt is bombázták. A végsőkéig kitartott, amíg a főigazgatósági hivatal működött. Ő már csak biciklivel tudott útra kelni. Dés–Debrecen–Szolnok útvonalon érkezett Ceglédre, hol erdőben, hol szénakazalban, csűrben éjszakázva, sokszor a bokrokból figyelve a bombázásokat.

Az út egy hétig tartott a légi riadók alatt, a menekülők között, a vonuló katonaság útlezárásai miatt. Azt szavakkal elmondani nem lehet, mit jelentett az éppen elsötétített Cegléden, a bombázások miatt rettegéssel teli éjszakában meghallani a családi füttyjelet az utcáról. „Ugye, Édesanyám nem hiába imádkoztunk?” — szólalt meg az egyik gyermek.

GIMNÁZIUMI ÉRETTSÉGI BIZONYÍTVÁNY

Anyakönyvi szám: 4 /1943.

Rozsondai Lóttán

Lajton (második név)

1922. évi

..... h. n született sz. vallású, miután
középiskolai tanulmányait (Budapest) 1925. évi szeptember hó 26-án a kollégiumban
elvégezte és a décsi reáliskola gimnáziumában 1943. évi december hó 12-én a középiskolai
vizsgákra 1943. évi szeptember hó 12-én alapján fel
vették a vizsgázókat.

elvégezte s magaviseletet tanúsított, az alulírott bizottság előtt

érettségi vizsgát tett a következő eredménnyel:

Magyar nyelvből és irodalomból jelle
Történelemből jelle
Latin nyelvből jelle
Német nyelvből jelle
Természettanból jelle
Matematikából jelle

A gimnázium többi tantárgyában tanulmányi eredménye a következő volt:

Hitt és Értéktanban
Gazdasági és társadalmi ismeretekben
Föld- és néprajzban
..... nyelvben
Biológiában
Természettanban
Vegytanban
Rajzban és műalkotások ismertetésében
Honvédelmi ismeretekben

A szabályszerű követelményeknek ellen

megfelelt, ezért őt az 1934. XI. t.c. 38. §-ának (3) bekezdése alapján az egyetemi és főiskolai
tanulmányokra érettnak nyilvánítjuk.

Erről kiadjuk nekl ezt, a gimnázium
pecsétjével és aláírásunkkal ellátott bizonyítványt.

Kelt désen

1943. évi hó 11-én

.....
.....
a vizsgabizottság elnöke.

.....
.....
al. igazgató.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
a vizsgabizottság tagjai.

1943-ban Désen érettségi vizsgát tett

Áthelyezés a Budapesti Tankerületi Főigazgatósághoz (1944–1945)

Az ostrom

Az ostromot a család Budán, az egyik rokon lakásában töltötte, a Déli-pályaudvar közelében. A nélkülözés, a súlyos harcok mindenkit megviseltek. A németek házról házra a tűzfalak áttörésével menekültek. Az utánuk előre nyomuló oroszok azonnal szolgálatra vitték a lakosságot.

A férfiakat összeszedték, egy óvóhelyen falhoz állították és a tiszt megkérdezte, tud-e valaki oroszul — nem volt senki. Tud-e valaki románul? — erre Rozsonдай jelentkezett. Mire a tiszt kb. 15 perces előadást tartott románul. Ezt kellett tolmácsolnia.

Ebben a fonák, szorult helyzetben más megoldás nem volt, minthogy rögtönzött, ő is tizenöt percig beszélt a hős szovjet hadseregről, belefűzve mondanivalójába ugyanazokat a szovjet személy- és helységneveket, amelyeket a tiszt említett. Ezután következett a „malenkij robot”, megúsztak minden konfliktust.

Pár nappal később este, sötétben jöttek az oroszok az óvóhelyre és szedték össze a férfiakat. A ház előtt hozzácsapták őket egy nagyobb férficsoporthoz, majd elindult a menet a Vérmező irányába, a fal mellett, elől, hátul géppisztolyos kísérettel. Minden sötét volt, csak néha volt fény a romos utcán egy-egy világítólövedéktől. Az előtte menő férfivel megbeszélte csendesen, hogy egy alkalmas pillanatban lelépnek.

Így is tettek, a sötétben beugrottak egy kapualjba és meglapultak. A sor végén menetelő géppisztolyos orosz nem vette észre szerencsére. Alig haladt el a sor, amikor a kapualjban hirtelen kivágódott egy ajtó és géppisztolyos oroszok fogták körül, majd betuszkolták őket az ajtón. Sok jóra nem számíhattak. De milyen a sors? Az az orosz tiszt volt ott a helységben, akinek pár napja „tolmácsolt”. A tiszt felismerte és hangos kiáltás mellett keblére ölelte, leültette őket egy valamilyen káposztás, zöldséges, húsos levessel teli vödör mellé, és addig kellett nekik enni, amíg a tiszt úgy gondolta, hogy már jóllaktak. Utána békében elengedték őket.

A nehéz, tömény levestől mindketten rosszul lettek, mivel hónapok óta hús, zsír nélkül éltek, de megérté! A „malenkij robotra” elindított csoportban volt néhány ismerős, egyikük sem tért vissza...

Életben maradását a felnőttkori érettségijének, a román nyelvvizsgájának köszönhetette, ami a jogi egyetemhez kellett Kolozsvárról.

1945. február 17-én jelentkezett a Tankerületi Főigazgatóságon. A romokban heverő fővárosban meginduló közigazgatási hivatalban azt tanácsolták, hogy visszahívásig Cegléden, a gimnáziumban kapcsolódjon be a tanításába, tekintettel arra, hogy családját csak ott tudja elhelyezni, a nagyszülői házban, amíg valami lakás nem adódik Budapesten.

M á s o l a t .

30.179/1945.IV.H.o.sz.

Kinevezem Elődó Urat a tanügyi fogalmazási személyzet létszámba a VI.Fizetési osztály 3. fokozatába tanügyi tanácsosná.

Szolgálati idejének kezdőpontját a 2500/1945.H.B.számú rendelet 3.§-ának /1/ bekezdése alapján 1928.évi január hó 1. napjában állapítom meg.

Legközelebbi előlévésének időpontja : 1948.évi január hó 1. napja.

Budapest,1945.évi június 30-án

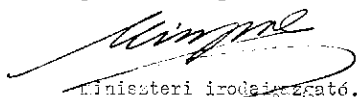
Teleki S.k.

Ronsordai Zoltán urnak,
tanügyi tanácsos

B u d a p e s t .
V. H. H.

A másolat hitelül:

Budapest,1945.augusztus 14-én

Ministeri irodavezető.

1947-ben utaltak ki lakást részére minisztériumi alapítványi házban, addig hétfőveken ingázott Cegléd és a budapesti albérlés között.

Azok a küzdelmes MINISZTERIUMI évek (1945–1961)

1945 májusától dolgozott a Vallás és Közoktatásügyi — majd a többszöri átnevezés folytán — az Oktatásügyi, majd Művelődésügyi Minisztériumban, mint tanügyi előadó 1945-ig, tanügyi tanácsos osztályvezető 1947-ig, miniszteri osztálytanácsos osztályvezető 1950-ig, majd osztályvezető-helyettes, főelőadó, 1954-ben ismét osztályvezető, majd 1955-től mint főelőadó 1961-ig.

Éjt nappallá téve fáradozott a tanító- és óvónőképzés újjászervezésén, segített a feltételeket megteremteni a tanítás újraindításához.

A 16 év minisztériumi szolgálata alatt nyolc miniszter váltotta egymást. A történeteket, fonák helyzeteket, az akkori légkört tükrözik az általa írt MEMOÁROK.

1945–47 a miniszter: Keresztury Dezső

*Az emberi értékek a fontosak
mindenek fölött...*

*A matematikus precízsgével
intézte az ügyeket*

Egy különleges kérés

MEMOÁR

„1945 májusában dr. Huszka János min. tanácsos javaslatára és kérésére a budapesti tanker. főigazgatóságtól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba helyeztek át a tanító- és óvónőképző intézetek ügyeinek intézésére. 1945 előtt Huszka volt ennek az osztálynak a vezetője. A megviselt, fáradt embernek segítségre volt szüksége. Huszka külön szobában dolgozott, én Szép Józsi bácsival, a gyógypedagógiai ügyek intézőjével egy másik szobában.

Az egyik délelőtt, kissé megilletődve, Huszka jött be hozzánk, s halk hangon közölte, hogy nála van a Hercegprímás.¹ Tudni akarja a pápai állami tanítóképző intézet tanári karának vallási megoszlását. „Szíveskedj megmondani a Hercegprímás úrnak, hogy állami intézetekben nem foglalkozunk az oktatók vallás szerinti megoszlásának kérdésével” — feleltem röviden. „Nem tudjuk erről tájékoztatni.” Huszka elment. Rövid idő elteltével visszajött s közölte, hogy a Hercegprímás nem tágit, s minden-

képpen szeretné tudni a tanárok vallás szerinti megoszlását. „Gyere át és beszélj vele” — mondta.

Átmentem, bemutatkoztam. A Hercegprímás megismételte a kérését. Udvariasan közöltem, hogy állami intézetekben nem foglalkozunk ezzel a kérdéssel. Sajnos nincs ilyen nyilvántartásunk. „Valamilyen lehetőséget csak találhatnak ennek megállapítására” — felelte. Eközben eszembe jutott, hogy a tanárok minősítési lapjait sikerült megmentenem a Minisztérium Hold utcai romos épületéből. Elővettem tehát a pápai intézet minősítési lapjait. Megállapítottam, hogy az intézet 14 oktatója közül 12 a katolikus és csak 2 a protestáns, s ezt közöltem a Hercegprímással². „Remélem Hercegprímás úr ezek után megnyugvással, megelégedetten hagyja el a Minisztériumot” — mondtam derűsen, udvariasan.

Másnap hivatott dr. Bassola Zoltán államtitkár, akihez akkor valamennyi állami alsó- és középfokú iskola ügyeinek irányítása tartozott. Közölte, hogy nála járt a Hercegprímás, s kérte, hogy a pápai állami tanítóképző intézet megüresedett igazgatói állására D. Ferencet, az intézet rendes tanárát nevezzük ki. Tegyek előterjesztést D. kinevezésére. Közöltem, hogy mielőtt a kinevezési iratot elkészíteném, megnézem D. minősítési lapját. Hangsúlyoztam, hogy állami intézet vezetői állására az arra legmegfelelőbbet kell kineveznünk, függetlenül a Hercegprímás kérésétől. „Nézd Zoltán” — felelte komolyan Bassola, „a Hercegprímás olyan magas közjogi méltóság, hogy a kérését teljesíteni kell”³.

Megnéztem D. minősítési lapját. Jó volt, de nem kiváló, az áll. tanítóképző intézeti tanárok között nála kiválóbbak is voltak. Nem tettem előterjesztést D. kinevezésére.

Pár nap múlva Bereczky államtitkártól feljegyzést kaptam, amelyben szintén kérte D. igazgatói kinevezését⁴. Hivatott. A Hercegprímás nála is járt, kérve D. kinevezését. Röviddel ezután Vanek Géza min. csoportvezető a következő táviratot hozta hozzám: „*Adataim érkezéséig a pápai áll. tanítóképző intézet igazgatói állásának betöltését kérem felfüggeszteni. Mindszenty*” Egyszerre teljesen világossá vált előttem az egész kinevezési ügy háttere! Vanek Géza a pápai intézet katolikus hitoktatója közbenjárásával, a Hercegprímás útján a vejét, D.-t szeretne volna igazgatóvá kineveztetni, s a kérést, mint katolikus érdeket, a Hercegprímás magáévá tette.

A megindult különös akció időközben a pápai református püspöknek is tudomására jutott, s hivatkozva arra, hogy az eredetileg református tanítóképző intézetet a református egyház adta át az államnak, az intézet élére református vallású tanár kinevezését kérte a minisztertől.

Gondosan áttanulmányoztam a tanító- és tanítónőképző intézetek fenntartói s az oktatók, igazgatók vallás szerinti megoszlását. Az intézeteknek 79%-a egyházi volt és csak 21%-a állami. Az egyháziak nagy többsége katolikus volt. A 12 állami intézet közül 11-ben katolikus vallású volt az igazgató, és csak egyben protestáns. A felekezeti intézetek mintegy 85%-os államsegélyben részesültek.

Mind katolikus, mind református részről megindult a küzdelem az állami intézet igazgatói állásának katolikus, illetve református vallású tanárral való betöltése érdekében. Minthogy erre egyik félnek sem volt sem jogi, sem erkölcsi alapja, ismételten alaposan átnéztem valamennyi tanítóképző intézeti tanár minősítését, s rendkívül alapos megokolás kíséretében a „vallási küzdelem” szempontjából semlegesnek tekinthető, egyik kiváló evangélikus tanár, dr. Csoknyay József kinevezésére tettem előterjesztést. A miniszter végül is Csoknyayt nevezte ki a pápai állami tanítóképző intézet igazgatójává.⁵ A döntést, a kinevezés helyességét az idő, s Csoknyay kiváló igazgatói működése mindenben igazolta.”⁶

* * *

Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek beszolgáltatása

MEMOÁR

A Köznevelés 1945. évi 8. számában az alábbi közlemény jelent meg:

„A fegyverszüneti feltételek végrehajtása tárgyában kiadott jogszabályok rendelkezései szerint az iskolák tanítói, tanári, valamint ifjúsági könyvtáraiból is be kellett szolgáltatni a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeket. Az iskolák vezetői nem rendelkeznek olyan hivatalos kiadvánnyal, amely megmutatná számukra, hogy milyen tankönyveket, segédkönyveket és más kiadványokat kell beszolgáltatniuk.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendelte, hogy a „Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek” címen a miniszterelnökség sajtóosztálya kiadásában megjelent kiadványt kizárólag az is-

kolák számára, a Köznevelés most megjelenő október 15-i számához csatoljuk. Kérjük az iskolák vezetőit, hogy a selejtezést a jegyzéknek alapján sürgősen hajtsák végre.

Ezt követően a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1946. április 27-én kelt 48.670/1946. V.K.M. számú rendeletében hasonlóan „felhívja az összes alárendelt hatóságok, intézetek, intézmények vezetőit, hogy a magyar miniszterelnökség sajtóosztályának kiadásában megjelent fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek III. sz. jegyzékében foglalt művek selejtezését, összegyűjtését és beszolgáltatását haladéktalanul hajtsák végre”.

Ezen rendeletek végrehajtásának biztosítása, ellenőrzése a Minisztériumban a dr. Bassola Zoltán államtitkár felügyelete alá tartozó közép- és alsófokú iskolai ügyosztályok, csoportok feladata volt.

Egyik napon két szovjet tiszt jelent meg a Budapesti Szovjet Parancsnokság részéről dr. Bassola Zoltánnál, s arról kértek tájékoztatást, hogy milyen mértékben hajtották végre a selejtezést az iskolákban, hány művet semmisítettek meg az alsó fokú iskolákban, és hányat a középiskolákban. Minthogy ő közvetlenül nem tudott feleletet adni ezekre a kérdésekre, behívta a tanügy igazgatási ügyeket intéző csoportvezetőt, és a két tiszt előtt közölte vele a szovjet parancsnokság kívánságát. A csoportvezető bizonyos habozás, rövid gondolkodás után számszerűen közölte az alsó fokú iskolákban, majd a középiskolákban selejtezett művek számát. A két tiszt udvariasan, köszönettel, megelégedetten tudomásul vette a választ, s a kapott adatokat feljegyezte.

Körülbelül egy hét múlva írásbeli átirat jött a városparancsnokságtól, amelyben a selejtezési rendelkezés végrehajtásának eredményéről kért felvilágosítást, arról, hogy hány művet, könyvet semmisítettek meg eddig az alsó és hányat a középiskolákban.

Dr. Bassola ismét behívatta a csoportvezetőt, s nyugtalanul, idegesen mutatta meg, majd olvastatta el vele a városparancsnokság átiratát, s megkérdezte, hogy mit is válaszolhatnak erre a megkeresésre. A csoportvezető a két kérdésre habozás nélkül ugyanazokat a selejtezési számokat közölte vele, amelyeket annak idején a két tisztnek adott.

Dr. Bassolát rendkívül meglepte a határozott válasz, s csodálkozva meg is kérdezte, hogy hogyan emlékezik ilyen pontosan a selejtezés ed-

digi eredményére, a megsemmisített művek számára, mire a csoportvezető szemrebbenés nélkül közölte, hogy egyszerű a dolog, mert „az első szám a Te telefonszámod, a második pedig az enyém!”. Dr. Bassola elképelésében alig akart hinni a fülének, szólani sem tudott.

— Abban a váratlan, nehéz, kínos helyzetben nem tehettem mást — felelte nyugodtan a csoportvezető.

Ezek után a Minisztérium nem tehetett mást, minthogy a selejtezés eredményét írásban is dr. Bassola és a csoportvezető telefonszámával adta meg a Szovjet Parancsnokságnak.

Nemsokára a Szovjet Parancsnokság átiratban, írásban is kifejezte elismerését, köszönetét a Minisztérium lelkiismeretes, pontos munkájáért!”

* * *

„Súrlódások” Alexits Györggyel⁷

MEMOÁR

nem az első.....

„Dr. Alexits György államtitkártól feljegyzést kapott az ügyosztályunk. Kérte, hogy tegyünk előterjesztést dr. D. Pál áll. óvónőképző intézeti tanárnak a budapesti áll. óvónőképző intézet igazgatójává való kinevezésére. Ezt megelőzően a középiskolai főosztály részéről — Csiky Gyula előadótól⁸ — olyan tájékoztatást kaptam, hogy D. Pál opportunist, felettesei felé túlzottan udvarias, szinte hízelgő, „lefelé” nyers, goromba, szinte kíméletlen ember. Minthogy a mi tapasztalataink is megerősíteni látszottak a középiskolai osztály véleményét, Alexits államtitkárnak feljegyzésben azt a választ adtam, hogy a középiskolai osztály tájékoztatása s a mi véleményünk szerint sem helyeseljük D. igazgatóvá való kinevezését, s így erre nem is tehetünk előterjesztést. Feljegyzésünkre Alexits államtitkár már másnap, írásban határozottan utasított D. Pál igazgatói kinevezésére. Ilyen körülmények között kénytelenek voltunk kinevezésére előterjesztést tenni.

A kinevezési ügyirat elkészítésével dr. Zombor Zoltán előadót kértem meg, kérve, hogy *pro domoként* írja le, hogy az utasítással ügyosztályunk nem ért egyet, s pontosan okolja meg, hogy miért nem tartjuk helyesnek dr. D. Pál kinevezését. A kinevezési ügyiratot Zombor elkészítette, s behozta hozzám az Alexitshoz való továbbítás előtti láttamozásomra.

Minisztériumi munkám során minden feljegyzést, ügyiratot mindenkor elejétől végig pontosan, gondosan el szoktam olvasni. Így ezt is. Meglepetve láttam, hogy Zombor az előre megbeszélte s a kinevezést ellenző érveinket teljesen kihagyta az ügyiratból. Kérdésemre, hogy ezt miért tette, ezt válaszolta:

— Kihagytam, mert attól féltem, hogy ha ezeket felsorolom, Alexits kitöri a nyakunkat, s engem és téged kirúg a Minisztériumból.

— Hát, ha Te ennyire félsz, majd én készítem el az előterjesztést, hadd törje ki Alexits az én nyakamat — feleltem.

Erre Zombor elrestellte magát, s új előterjesztésében pontosan felsorolta a kinevezést ellenző s azzal egyet nem értő érveinket. És az új előterjesztést elküldöttük Alexitsnek.

Pár nap múlva Pálffy Endre főosztályvezető⁹ hivatott. Kezében egy ügyiratot tartva, meglehetősen felindultan, sápadtan közölte:

— Olyan választ adtak Alexitsnek, hogy engem, Zombort és téged azonnali hatállyal ki akart rúgatni a Minisztériumból! És megmutatta a D. Pál kinevezésével kapcsolatos előterjesztésünket. Megdöbbenően olvastam el a ráírt súlyos sorokat. Alexits ezeket írta rá: „Ha Rozsondai tanácsos úrnak és Zombor igazgató úrnak fáj valamije, fájdalmát velem előre közölje. Egyébként megnyugtatom a Minisztérium minden dolgozóját, hogy ha csak engem meg nem ölnek (ezt a részt kétszer is aláhúzta!), a Minisztériumban a népi demokrácia érdekei fognak érvényesülni.”¹⁰

— Add ide az ügyiratot! — mondtam Pálфыnak. — Azonnal lemegyek Alexitshez, hiszen olyan súlyosak ezek a vádak, hogy feltétlenül tisztáznom kell ezt a helyzetet!

— Nem adom! — felelte Pálffy. — Három napig szaladgáltam, tárgyaltam mindenütt, a pártközpontban is, amíg sikerült tisztáznom a helyzetet, sikerült elérnem, hogy maradunk a helyünkön. És az iratot bezárta a fiókjába.

— Örülj — mondta végül —, hogy sikerült elsimítanom ezt a kínos ügyet.

Egy hét múlva Pálffy és én Alexits államtitkárhoz mentünk le a főosztály, a középiskolai, a tanító- és óvónőképzői osztály helyzetéről való szokásos beszámolóra. Pálffy beszámolója után én tájékoztattam az államtitkárt az osztályunkkal kapcsolatos problémákról. Alexits meglegedés-

sel vette tudomásul a beszámolómat. Jó volt a hangulat... Pálffy már felállni készült, amikor megszólaltam:

— Államtitkár úr, van még egy komoly, elintézetlen ügyünk. Egy előterjesztésünkre rendkívül súlyosan érintő kijelentéseket írtál. Ezeket — és idéztem a D. Pál igazgatói kinevezésével kapcsolatban írt súlyos megállapításait.

— Ugyan, ugyan, ezeknek nincs személyi éle — felelte.

— Nincs személyi éle? — válaszoltam. — Hiszen ott van név szerint, hogy Rozsonдай tanácsos úr és Zombor igazgató úr!

— Ne nyugtalanítson mindez — felelte. — Nézd, örülni kell annak, hogy azok között, akik együtt dolgoznak, súrlódás is van. Volt nekem egy olyan főosztályvezetőm, akivel semmi súrlódásom sem volt, és mégis kénytelen voltam kitörni a nyakát. Határozottan nézett a szemembe:

— Ugye jó bolsinak ismersz? — mondta s büszkén nagyot ütött a mellére. Nem is gondolod, hogy fentről mégis hányszor ütnek a fejemre!¹¹ Zoltánom, ne bántson, ne félj, nincs itt semmi baj — mondta derűsen, megnyugtatóan. Barátságosan kezet nyújtott mindkettőnknek, s úgy bocsátott el, mintha mi sem történt volna ...

Nem rúgott ki a Minisztériumból. D. Pál pedig igazgató helyett igazgatóhelyettes lett.”

* * *

.....egy másik, de nem is az utolsó súrlódás....

MEMOÁR

„Tanay Antal budapesti áll. tanítóképző intézeti tanárt az állami alkalmazottak igazolására vonatkozó rendelt a) pontja alapján 1946-ban minden jogigény nélkül elbocsátották állásából. A határozatot az illetékes miniszter javaslata alapján a miniszterelnök változtathatja meg.¹²

Tanayt a váratlan, súlyos döntés egészségileg is nagymértékben megviselte. Közölte, hogy a határozatot igazságtalannak tartja, megváltoztatása iránt rövidesen kérést nyújt be a miniszterelnökhöz, s kéri ennek felterjesztését, továbbítását. Tanay azonban nem jelentkezett kérvényével.

Pár hét múlva felesége jelent meg ügyosztályunkon. Közölte, hogy férjét olyan súlyosan érintette elbocsátása, annyira megviselte, hogy helyette ő hozta be a miniszterelnökhöz írt kérését, s kéri annak kedvező véleményezését, további intézését.

A vallás- és közoktatásügyi miniszertől

3533/1947.

..... szám
eln.

Tanácsos Urat a vezetésem alatt lévő minisztérium
fogalmazási szakának létszámába miniszteri osztálytanácsossá a
VI. fizetési osztály 3. fokozatába nevezem ki.

Erről Osztálytanácsos Urat tudomásulvétel céljából
értesitem.

Legközelebbi előlépésének időpontja: 1948. évi ja-
nuár hó 1. napja.

Budapest, 1947. évi május hó 13.-án.

[Handwritten signature]

Rozsondai Zoltán úrnak,
miniszteri osztálytanácsos,

B u d a p e s t .

Tanay kérését alaposan megvizsgáltam. Hosszú és eredményes tanári múltja alapján lehetőséget láttam a miniszterelnökhöz kedvező javaslatral való előterjesztésére. A kérdést gondosan, részletesen megbeszéltem az elnöki osztály vezetőjével, Novák Károllyal¹³, aki kedvező, a kérés teljesítését javasló véleményét rávezette a miniszterelnökhöz intézett előterjesztésünkre, ügyszerünkra. Ezek után Tanay kérését felterjesztettük a miniszterelnökhöz, s javasoltuk annak kedvező elintézését¹⁴.

Körülbelül egy hónap múlva felhív Alexits államtitkár s ingerült hangon kért, hogy azonnal menjek le hozzá.

Mindjárt lementem. Kopogtam s beléptem a szobájába. Dühösen, hadonászva fel s alá járt, majd felém fordulva harsány hangon kiáltotta:

— Mit gondolsz, mi vagyok én, sóhivatal?! Megkerülsz engem? Kész helyzet elé állítasz, amelyen már nem tudok változtatni? Előterjesztést teszel az én megkerülésemmel a miniszterelnökhöz anélkül, hogy azt előzetesen bemutatnád nekem, s minderről csak akkor szerezhetek tudomást, amikor változtathatatlan tényként utoljára érkezik hozzám! Amikor már tehetetlen vagyok! Hogy tehetted ezt?!

És ingerülten felmutatta az ügyszerünket s a miniszterelnök választát.

— Elnézésedet kérem, egyáltalán nem gondoltam a megkerülésedre — feleltem. Csak azért nem mutattam be az előterjesztést, mert a rendkívül sok, súlyos, országos jelentőségű, összetett, terhes munkádat nem akartam, feleslegesnek tartottam ezzel az egyszerű, sablonos üggyel szaporítani. Ehelyett teljesen elegendőnek, megnyugtatónak tartottam a felterjesztést előzetesen, gondosan, alaposan megtárgyalni, véleményeztetni az elnöki osztály vezetőjével, Novák Károllyal.

Alexits hirtelen felkapta a telefonkagylót, s lehívta Novák Károlyt.

Pár perc múlva belépett Novák. Mindenben igazolta állításaimat, eljárásom korrektségét, célszerűségét.”

* * *

Szegi Ödön menesztése

MEMOÁR

„Dr. Szegi Ödön tanítóképző intézeti tanár az 1925. évtől a kőszegi áll. tanítóképző intézet tanára volt, majd kiváló tanári működése alapján a székesfehérvári tankerületi főigazgatóságra helyezte át a miniszter szak-előadónak¹⁵. A felszabadulást követően újonnan alakuló, megszervezendő minisztériumi tanító- és óvónőképző intézeti osztálynak kiváló szakemberekre volt szüksége, s többszörös rábeszélés után a kiváló, „abszolút korrektnek” ismert Szegi Ödönt sikerült az osztálynak megszereznie. Szak-előadói munkakörét a Minisztériumban is mintaszerűen látta el. A tanító- és óvónőképzők államosítását előkészítő bizalmas jellegű munkával Ortutay miniszter őt bízta meg. Korrektsége, megbízhatósága jellemzőeként meg kell említenem, hogy bizalmas megbízásáról nekem, mint osztályvezetőnek sem szólt, s ezt csak az államosítás törvényerejű rendeletének megjelenése idején tudtam meg.

Ilyen körülmények, ilyen előzmények után teljesen váratlanul ért, rendkívül megdöbbenett, nehezen érintett az, hogy a miniszter 1948. novemberében felmentette minisztériumi beosztása alól, elbocsátotta állásából¹⁶. Amennyiben pedig három hónapon belül más állami állásban nem tudna elhelyezkedni, az állam kötelékéből véglegesen elbocsátottnak kell tekinteni, közölte a miniszteri rendelkezés.

A rendelkezés vétele után azonnal lementem Szávai államtitkárhoz¹⁷, osztályunk közvetlen feletteséhez. Közöltem a megdöbbenő hírt, dr. Szegi Ödönnek a Minisztériumból való elbocsátását, s kértem tegyen lépéseket a rendelkezés visszavonása érdekében.

— Ki az a Szegi Ödön? — kérdezte Szávai. — Nem ismerem.

E váratlan, meglepő, szinte érthetetlen kérdésére, kijelentésére részletes tájékoztatást adtam Szegi Ödönről, kiváló munkásságáról, magatartásáról.

— Sajnos a rendelkezés visszavonására, megváltoztatására semmi lehetőséget nem látok, ennek érdekében nem tehetek lépéseket, semmit sem tehetek — közölte ridegen.

— Akkor arra kérlek, adj engedélyt arra, hogy Szegi Ödönt a budapesti Vendel utcai tanítóképzőbe oszthassam be további szolgálatátételre, hiszen ha három hónapon belül nem tud állami tanári állásban elhelyezkedni, véglegesen elbocsátottnak tekintendő.

Szávai hallgatott, hosszan elgondolkozott, majd ezeket mondta:

— Bizonyos, hogy a bizonytalanság rosszabb, nehezebben viselhető el, mint a biztos rossz. Töreksem mielőbb eldönteni, hogy mit lehet tenni ebben az ügyben.

Szávai után az elnöki osztály vezetőjével beszéltem Szegi Ödön ügyének kedvező elintézése érdekében, majd a miniszterrel is. Mindketten azt kérdezték: ki az a Szegi Ödön? Egyik helyen sem ismerték. A budapesti tankerületi főigazgató pedig barátilag közölte velem, bizalmasan, hogy a Szávaival való egyik tárgyalása során Szegi Ödön ügye is szóba került. Ezzel kapcsolatban Szávai többek között megjegyezte: „Micsoda ember az a Rozsondai, ahelyett, hogy örülne annak, hogy sikerül a Minisztériumból a szemetet kiseprűzni, még segítségére siet Szegi Ödönnek.”

Teltek, múltak a hetek, de Szávai semmit sem tett Szegi Ödön elhelyezése, beosztása ügyében. Időközben alaposan utánajártam, hogyan, miért történhetett meg Szegi Ödön elbocsátása, milyen alapon, kinek, vagy kiknek a javaslatára történt a rendelkezés kiadása.

Kétségtelenül sikerült megállapítanom azt, hogy a főosztályunk segédhivatalának, irodájának egyik tisztviselője, Rom. intézkedett, tett javaslatot Szegi Ödön elbocsátására. Miután végre megállapíthattam, hogy ki is volt ez az ember, s a múltját is sikerült pontosan felderítenem, ismételten bementem Szávaihoz Szegi Ödön helyzetének végleges megoldása ügyében.

Amikor közöltem vele, hogy Szegi Ödön ügyét végre kedvezően, véglegesen szeretném elintézni, kelletlenül, unott, fanyar arccal, meglehetősen barátságtalanul, ridegen nézett rám. Ezután a következőket adtam elő:

— Szegi Ödön elhelyezésének kérésével voltam Nálad, az elnöki osztály vezetőjénél és a miniszternél. Mindhárman azt kérdezték, hogy „Ki az a Szegi Ödön?”, szóval egyiktek sem ismerte. És ezek után a főosztályunk segédhivatalának, irodájának egyik sötét lelkű és múltú tisztviselőjének javaslatára rendelkeztetek, bocsátottátok el a kiváló dr. Szegi Ödönt a Minisztériumból.

ORSZÁGOS KÖZNEVELÉSI TANÁCS

BUDAPEST

V. BATHORY-UTCA 3. I. EM. 14

TEL.: 128-048

Kedves Barátom,

köszönöm, hogy átküldted a tanulmányt. Nagy figyelemmel és épüléssel olvastam át. Ugy éreztem, hogy teljesen a reális mérlegelés alapján keresed az értékméntés járható útját. Érveid és statisztikai adataid alapján teljesen átérzi az ember, hogy az a kétségtelenül szükséges és nagy-szabású reform, amely 1947. november 17-én megindult, csak így oldható meg egészen, ha a régi emberek és intézmények tényleges produktív értékeit áttudjuk menteni. Nagy tapintatot és mégis nagy határozottságot követelő munka ez. Az ellenmondás itt van: a régi tanítóképzők s főleg fel-kezesi képzők szelleme maradi, ennek tulajdonítható, hogy pl. 1928-ban, mikor a tanító társadalom követelte a főiskolai tanítóképzést, éppen a tanítóképzőintézeti tanárok ellenesték a tervet; ezzel szemben egyes ta-nítóképző tanárok kiváló kvalitása és a tanítás módszereiben való felké-szültségük kétségtelen: ezt a mai demokratikus időkben nem szabad fel-használatlanul hagyni. Tehát tényleg csak az segít, amit tanulmányodban világosan megírsz: a régi intézmények fokozatos megszüntetése és a ki-váló tanítóképző tanárok tehetségükhöz méltó elhelyezése. Így az átme-net nem értékvesztést, ellenkezően: állandó értékgyarapodást jelent.

Budapest, 1948. márc. 1.

A viszont látásig is szeretettel üdvözlök

Kemény Gábor

/Dr. Kemény Gábor/
alelnök

Rozsondai Zoltán
miniszteri tanácsos urnak,

Budapest, V.
Hold-u. 16.

Ez a gyenge képességű tisztviselő valamikor a jászberényi tanítóképző tanulója volt. Az I. osztályban megbukott, a másodikban is, a harmadik osztályt pedig olyan gyenge eredménnyel végezte, annyi tárgyból kapott elégtelent, hogy tanítóképzői tanulmányokat többé nem folytathatott. Utána egy évig a nagykállói elmebetegek házában volt kezelésen. Ilyen ember megfigyelése, véleménye, jelentése, javaslata alapján történt dr. Szegi Ödön elbocsátása.

Ezek után ismét arra kérek, hogy engedélyezd Szegi Ödönnek a budapesti Vendel utcai tanítóképző intézetbe való beosztását.

Szávai döbbenetes csendben, halkan, minden megjegyzés nélkül engedélyt adott Szegi Ödön beosztására. Beosztása még aznap megtörtént.”¹⁸

* * *

1950–53 a miniszter: Darvas József

az egykori kiskunfélegyházi tanítvány

Darvas József mint miniszter

MEMOÁR

„Az 1950. év május hónapja rendkívüli változást hozott a Köznevelési Minisztérium életében. Ortutay minisztert Darvas miniszter váltotta fel¹⁹, s a változás során több mint 200 alkalmazottnak kellett 1-2 nap leforgása alatt véglegesen elhagynia a munkahelyét, a Minisztériumot. Tanító- és óvónőképző intézeti osztályunk létszáma ezekre a vészterhes napokra már kettőre csökkent: Pintér Istvánné előadó és magam intéztem a tanító- és óvónőképzők összes elvi, személyi, szervezeti és anyagi ügyeit. Az úgynevezett „tisztogatás” napján Pintérnének is délelőtti 10 percen belül kellett elhagynia munkahelyét, a Minisztérium épületét. Egyedül maradtam az ügyosztályon, s nyugtalanul fel-alá jártam szobáinkban, várva a velem kapcsolatos intézkedéseket. Dél felé egyik altisztünk egész halom lezárt borítékos, személyre szóló hivatalos miniszteri értesítést hozott ügyosztályunkra. Idegesen néztem át a borítékoszlopot a legfelsőtől kezdve. Végre megtaláltam a nekem szólót, a legalsót. A miniszter röviden közölte, hogy a jelenlegi munkakörömben továbbra is teljesíthetek szolgálatot a Minisztériumban.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM

Vk. 212.732

Minisztériumlelő.

Rozsondai Zoltán

Helyben

A 38/1950./I.29./M.T. számú rendelet 22.§-ában foglaltak értelmében -figyelemmel az illetékes besorolási bizottság javaslatára - 1950. évi március hó 1. napjával Önt a 8. kulcscsúzási fősoradói elnevezésű munkakörbe soroltam be.

Alapfizetését a jellegű hivatali csoportba tartozó hivatalnál szolgálatot teljesítő és az említett munkakörbe sorolt alkalmazottakra nézve megállapított illetmény Fokozatának megfelelően: havi . 1500.- forint összegben, korpótlékát pedig az említett rendelet 9.§-a alapján havi alapfizetésének . 10. %-ában állapítottam meg, figyelembe véve az említett rendelet 23.§-ában foglalt korlátozásokat is.

Jelen rendeletem ellen a fenti szövegre való pontos hivatkozással folyó évi április hó 20. napjáig bezárólag közvetlen hivatali főnökénél két példányban benyújtandó és hozzaírt, szíjazott felszólalással élhet.

Budapest, 1950. évi március hó
A kiadvány hitelesét:

Darvas József s.k.

irodavezető.

A lezajlott elbocsátások után a Minisztérium meghagyott dolgozói, alkalmazottai nagy csendben, mint valami megtépzott sereg vonult a Minisztériumból a Szabadság téren át a Tőzsde épületének egyik nagy termébe. A zajtalan, hangtalan menetelés közben egyszer csak éreztem, hogy valaki megfogta a karomat. A miniszter volt, volt tanítványom. Együtt menetelt a néma sereggel. A nagy teremben Darvas miniszter az egybegyűlt dolgozókat röviden tájékoztatta a Minisztériumban végrehajtott rendkívüli intézkedésekről, a lezajlott rendkívüli személycseréről. Hangsúlyozta, hogy ezután mindenki nyugodtan dolgozhat munkahelyén, mert a Minisztériumban további elbocsátások, személyi változások már nem lesznek.

Másnap a Minisztérium államtitkárai, főosztályvezetői és osztályvezetői üdvözlötték az új minisztert. A küldöttséget Szávai államtitkár vezette. Magam hátul maradtam, nem mentem a miniszterhez. Öt évig tanítványom volt a Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetben. A látogatását is el akartam kerülni annak, hogy a régi tanári-tanítványi viszony

alapján munkakörömben bármilyen tekintetben előnyösebb helyzetbe kerüljek az eddiginél, s hajlongó magatartásra sohasem vállalkoztam.

Egy-két hét múlva a miniszter titkára, Szentpétery, megszólított a folyosón. Elmondta, hogy a miniszterrel történt egyik beszélgetése során rólam is volt szó. A miniszter nagy elismeréssel, melegen, szeretettel beszélt félegyházi tanári magatartásomról, értékes munkámról. Ezek után elhatároztam, hogy személyesen üdvözlöm a minisztert.

Ahogy beléptem hozzá és megpillantott, kedvesen „szervusz”-szal fogadott s hellyel kínált meg. Hasonlóan köszöntöttem.

— No mi újság? — kérdezte barátságosan.

— Rendkívül felelősségteljes, nehéz, komoly, országos munkád eredményes végzéséhez erőt, egészséget kívánok szeretettel — válaszoltam és hallgattam.

— Ennyi az egész? — kérdezte derűsen.

— Ennyi és még valami. Tanítóképzőt végeztél. Kérlek, sohase feledkezzél meg a tanítóképzésről s a tanítóságról! Egyébként — folytattam — én a Minisztériumban túléltem Kereszturyt, Ortutayt. Szeretettel kívánom, hogy Te élj túl engem a Minisztériumban!

— Hát majd meglátjuk, hogy mi lesz, mit hoz a jövő — s mosolyogva kezét fogott.

Ez volt első találkozásom, beszélgetésem Darvas Józseffel mint miniszterrel, volt tanítványommal. A későbbiek során a tanító- és óvónőképítés helyzetének, színvonalának alakulását állandóan figyelemmel kísérte, s emelése érdekében a szükséges intézkedéseket mindenkor megtette. Ezeknek a kérdéseknek megbeszélésére készséggel fogadott, s ezekről fesztelenül, minden hivatalos merevség nélkül tájékoztathattam. Nem feledkezett meg a tanítóképzőkről!²⁰ 1952 júniusában együtt mentünk le Kiskunfélegyházára, negyvenéves találkozásjukra. Örömmel ment. Az ifjúság az intézetben kisebb ünnepséggel köszöntötte a negyven évvel azelőtt végzett tanítványokat. Darvas, a miniszter, úgy ült volt iskolatársai között, mintha sohasem vált volna el tőlük. Senki sem állapíthatta meg, hogy miniszter.

1952 májusában megint nagyobb személyi változás történt a Minisztériumban, hiába közölte Darvas miniszter 1950 májusában a Minisztérium dolgozóival, hogy többet erre nem kerül sor.

A változás rendkívül súlyosan érintette a tanító- és óvónőképző ügyosztályunkat, tízes létszáma egyre csökkent, Hollós osztályvezetőnek is el

kellett távoznia a Minisztériumból. Ilyen körülmények között több mint egy hónapon át egymagamnak kellett intéznem a tanító- és óvónőképzők összes ügyeit. Ugyanakkor, hogy a minisztériumi igazgatási munkám során valamennyire tartani tudjam a matematikai színvonalamat, a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának esti tagozatán matematikát tanítottam, matematikai gyakorlatokat vezettem. Világosan láttam, hogy a tanító- és óvónőképzők minisztériumi irányítását egymagam képtelen vagyok megfelelően végezni, s a rendkívüli túlterhelés az egészségemet is komolyan veszélyeztetni. Elhatároztam, hogy kérni fogom a Minisztériumból való kihelyezésemet.

Felhívtam tehát a miniszter titkárságát, s közöltem, hogy szeretnék a miniszter úrral beszélni s kértem, hogy fogadjon.

Darvas miniszter soron kívül fogadott.

— Mi újság? Csak nincs valami baj!? — kérdezte barátságosan.

— Kérlek, szíveskedj kiengedni a Minisztériumból a Műszaki Egyetemre — feleltem nyugodtan.

— Miért? — kérdezte meglepetten.

— Tízen voltunk az ügyosztályon. Több mint egy hónapja egymagam intézem a tanító- és óvónőképzés összes ügyeit. Úgy érzem, hogy felfordulok. Ha az életben kétszer lehetne felfordulni, egyszer örömezt felfordulnék az ügyekért, de miután kétszer nem lehet, nem vagyok hajlandó felfordulni!

— Sürgősen hány emberre lenne szükséged? — kérdezte megértően.

— Minimum hatra! — feleltem.

— Pénteken választ adok arra a kérésedre, hogy kimehetsz-e a Minisztériumból a Műszaki Egyetemre. Addig ne nyugtalankodj, légy türelmes, mondta nagy nyugalommal.

És péntekre már ott volt ügyosztályunkon a hat előadó. A miniszter pedig közölte, hogy a tanítóképzés érdeke továbbra is szükségessé teszi minisztériumi munkámat, nem engedhet ki a Minisztériumból, s nem helyezhet át a Műszaki Egyetemre. De azt is közölte, hogy két hétre már beutaltatott Galyatetőre, a SZOT-üdülőbe, hogy magamhoz térhessek, kipihenhessem magam.

Pár hónap múlva ügyosztályunkon látogatott meg Darvas miniszter, a volt tanítvány. Búcsúzni jött...

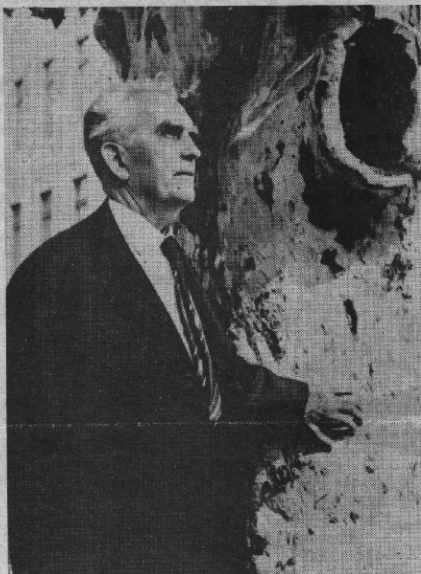
50 éves érettségi találkozó

Érdekes, derűs hangulatú baráti találkozóra kapunk meghívást. A Petőfi Szakközépiskola, a volt kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző épületében 1931-ben végzett pedagógusok tartották 50 éves érettségi találkozójukat.

Bizonyára minden 50 éves öregdiák-találkozónak megvan a történelmi eseményeket személyes életsorsokban felvillantó küldetése, ennek a jól sikerült képzős találkozónak azonban egészen különös, irodalomtörténeti súlyú programja is vonzott, amit a legjobb tanárok és maguk a diákok készítettek elő már 50 évvel korábban...

Darvas József diákkori barátaival, s mi több, Darvas József egyetlen élő kiskunfélegyházi tanárával, Rozsondai Zoltánnal beszélgethettünk. (Némédi László egyik felvétele az öreg plátánfa mellett örökítette meg a 89 évesen is meglepően friss, fiatalos magatartású tanárt, aki matematikus létere nem volt rest Tóth Árpád-verssel erősíteni bölcs tanácsait).

Igaz, egy évvel korábban végeztek az immár nyugdíjas kort élvező öregdiákok Darvasnál, közeli baráti kapcsolatok több kiadvány termelésében is mérhető. Néhány éve jelent meg a Petőfi Múzeum Búvátpatakok című antológiája M. Pásztor József szerkesztésében a két világháború közötti baloldali folyóiratok szerkesztőinek vallomásaival. Ebben olvashatjuk Békes István, Seres József írását is — egyikük a találkozó szervezője — akik a „rebellis osztály” irodalmár hangadói voltak, akik szűkebb baráti

körükbe fogadták a náluk fiatalabb, de tehetséges Darvast, akik segítettek később első könyve terjesztésében is.

A 42 diák közül — akik 1931-ben érettségiztek — ma már csak 13-an élnek, öten „igazoltan” maradtak távol, többnyire betegség miatt. Egyik nemrég elhunyt osztálytárs, Kovács Dezső helyett felesége, Sahin Tóth Klára, Kosuth-díjas pedagógus jött el, hogy megköszönje a részvénytáviratokat, s azért is, hogy kérje, ne csak 13 öregdiákot tartsanak számon a jövőben, ő mindig szeretne együtt lenni férje barátaival, belép az osztályba. A derűs hangulatot Rozsondai tanár úr bevezetője erősítette fel a tanejében, aki szerint nem szabad keseregni, „örülni kell, hogy ezt is megértük”.

Békes István, Seres József és több öregdiák is beszélt a közös szellemi törekvések indítékairól, nagy szeretettel emlegették elhunyt tanáraikat is. Legtöbbször talán Tulit Péter és Mezősi Károly neve hangzott el.

Dr. Fazekas István

— Látod — mondta csendesen, kedvesen — nem teljesült kedves kívánságod. Te éltél túl engem a Minisztériumban, s nem én téged! Ilyen az élet, kedves Barátom ...

A népművelési minisztérium vezetését vette át. Ott is meg-meglátogattam, kedvesen el-elbeszélgettünk. Akkor is, amikor a hűvösvölgyi állami kórházban feküdt szívinfarktussal.

— Nekem már beharangoztak ... — mondta lehangoltan, szomorúan, jövőt látóan.

Jól látta ... A harmadik szívinfarktus elvitte.”

* * *

Domokos Lajos Rozsondairól

„1947. július 6-án, végre hazahoztak bennünket a Don melletti fogolytáborból. Nehéz 2 esztendő telt el bányában, kolhozban, építkezéseken stb. Igen boldogok voltunk újra itthon. Feleségem is elfelejtette, hogy a lakás — amelyben lakott — négy szobájának négy családot kellett befogadnia. Mi ketten boldogok voltunk a legkisebben, ahová a fürdőszobán keresztül lehetett bejutni. Feleségemnek az OTI-ban volt állása, ezért nekem mindent meg kellett tennem, hogy Budapestre helyezzenek. Hiába kérvény, könyörgés, nem ment. Jött a szeptember, jelentkezni kellett Baján a tanítóképzőben internátusi nevelőtanári munkára! Az igazgató — Polesinszki — mély együttérzéssel és nagy szeretettel fogadott. Próbáltunk állást keresni feleségemnek — nem ment! Szeptember vége felé már a tányéromba lógott az orrom, amikor ebéd közben Lugossi kollégám²¹ javasolta, menjek el a Minisztériumba Rozsondai Zoltánhoz, aki végtelesen jól szándékú, és mindig mindenkinek segít! Nem jelentkeztem be előre, hanem egyszerűen bekopogtam az ajtaján. Azonnal fogadott. Ez önmagában óriási tett volt, hiszen a titkársága jogosan elvárhatta volna a jelentkezést levélben (1-2 hét).

Rozsondai Zoltán fogadott, leültetett és kérte, hogy röviden, tömören mondjam el panaszom. A második mondatom után megállított: értem, most jöttél meg hadifogságból, és szeretnél együtt élni a feleségeddel, aki Budapesten dolgozik. Imígyen telefonált a budai képzőbe: Béla — az igazgató —, itt van nálam egy atyai jó barátom fia, aki most jött haza a hadifogságból ... — elmondta a részleteket —, kérlek, jegyezd fel, a ná-

lad lévő üres nevelőtanári állás betöltésére Bajáról azonnal áthelyezem hozzád! Titkárnőhöz: írja ... áthelyezési szöveg valamennyi érintett számára, és kezembe nyomta az enyémet is.²² Csupa szív, csupa megértés — ilyen magas állásban lévő emberrel még nem találkoztam. Akkor elhatároztam, hogy az életben én is ilyen leszek minden cselekedetemben (legalábbis törekszem erre). Októberben már a budai képzőben dolgoztam. Szabó Béla igazgató rendkívül hidegen fogadott. Bántotta, hogy a megkérdezése nélkül neveztek ki. Nem is oldódott fel soha, ezért, amikor a tantestületet felszólította, hogy mindenki lépjen be az MKP-ba²³, akkor atyai jó barátom Poór Sándor javasolta, tedd meg, mert e nélkül sohasem kapod meg a nevelői lakást²⁴. Feleségem könyörgött, gyermeket szeretett volna, de ott négy család együtt — ez nem ment. Beléptem a pártba. Egy-két hónap múlva tagrevízió volt, és a testület 80%-át kirakták a pártból. Tekintettel az „agrárproletár” származásomra, én maradtam, és sok előléptetés után, 1950 áprilisában kineveztek annak az osztálynak az élére, ahol Rozsondai Zoltán volt a vezető. Találkozásunkkor kijelentettem, hogy sok mindent megtettem már, de Rozsondai Zoltán felettese soha-soha nem leszek. Ezt megmondtam Zoli bácsinak is! Nagy barna szemével mélyen rám nézett, átölelt, és a következőket mondotta: „Édes fiam, most én vagyok olyan helyzetben, mint amikor te jöttél haza a hadifogságból, és kérted áthelyezésedet! Nekem ezen az osztályon egyetlen barátom sincsen, és valamennyien ellenem dolgoznak. Megkérlek, maradj itt, és vigyázz rám!”²⁵ Hát ennek a kérésnek elutasítása árulással lett volna egyenlő. Maradtam, de kértem, hogy minden lényeges dologban csak az ő beleegyezésével dönthessek.

Együttműködésünk számomra nagy iskola volt. Mindent megtanított, amit a VKM-ben tudni kellett, és ezt olyan jól csinálta, hogy rövidesen az egyik legfontosabb osztály (tanügyigazgatás) vezetője lettem, ahonnan mindenben segíteni tudtam, hiszen tanára volt Darvas József miniszternek, akinek személyesen kellett referálnom minden héten és havonta. Egyszer közel egy hétig vidéken együtt látogattuk az iskolákat. Rozsondai Zoltánt ő is szerette és tisztelte, de mert Rozsondai Zoltánt sokat támadták a párttagok (az osztályáról), nem nagyon mert beavatkozni. Neki is jól jött, hogy most egy „kollégiumi” (vezetők tanácsa volt) tag áll ki mindig Rozsondai mellett, akit a jó isten áldjon meg haló poraiban is!”

Budapest, 1999. szeptember

1953–56, a miniszter: Erdey-Grúz Tibor

Küzdelem a tanítóképzés idejének felemelésért

**Rákosi üzenete: „van valaki a tanítóképzői osztályon,
aki ugrál, mint egy kisegér”**

MEMOÁR

„A két világháború közötti időben öt évfolyamosak voltak a tanítóképző intézetek. A tanítóképzésről szóló, 1938-ban megjelent liceumi és akadémiai törvény a háborús események következtében nem lépett életbe, s így a hatéves tanítóképzés nem valósulhatott meg²⁶. A felszabadulást követő első években továbbra is öt év alatt történt a tanítók képzése, majd a pedagógiai gimnázium életbe léptetésével négy évre redukálódott a képzés. A tanítóképzésről szóló 1958: 42. tvr. végül is négy évfolyamban véglegesítette a képzési időt²⁷.

A négyéves tanítóképzés a felszabadulás előttihez képest komoly színvonalsüllyedést jelentett, s ezért osztályunk többször tett kísérletet, tett javaslatot a képzési idő felemelésére. Sajnos felettes szerveink s a Pártközpont is mereven elzárkózott a felemelés gondolata elől. Főosztályvezetőnk, Vadászné útján maga Rákosi személyre szólóan üzent, mondván: „Van valaki a tanítóképzői osztályon, aki ugrál, mint egy kis egér, fel akarja emeltetni a tanítóképzők képzési idejét. Ne ugráljon, hagyjon fel ennek a kérdésnek az erőltetésével!” Mindezek ellenére a kérdést igyekeztünk ébren tartani, s amikor csak lehetett, szóvá is tettük, de sem Ortutay, sem Darvas minisztersége idején nem volt ennek eredménye.

Darvas miniszter távozásával Erdey-Grúz miniszter vette át a Minisztérium vezetését²⁸. Működése bevezetéseként programját az Igazságügyi Minisztérium nagytermében ismertette a Minisztérium dolgozóival. Tájékoztatásában a Minisztérium minden alapvető kérdésével foglalkozott, így többek között a pedagógusképzéssel, a tanár- és tanítóképzéssel is. Ezzel kapcsolatban kitért arra is, hogy tudomása van arról, hogy a Minisztériumban egyesek a tanár- illetve a tanítóképzés képzési idejének felemelését tervezik. Vegyék tudomásul ezek, hogy ezeknek a terveknek nincs reális, megokolt, elfogadható alapja, *mert a Szovjetunióban rövidebb idő alatt különb tanárokat és tanítókat képeznek, mint nálunk*. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a szovjet tantervek és tankönyvek terjedelme is nagyobb, mint a mienk — hangsúlyozta a miniszter.

Megdöbbenve hallgattam a miniszter bejelentését. Az értekezlet befejezése után Csukás főosztályvezetőnk²⁹ mellett meglehetősen lehangoltan lépdeltem vissza a minisztériumba, s közben beszélgetve az értekezleten történetekről, mondtam, hogy szeretnék beszélni a miniszterrel. Tájékoztatást szeretnék kérni arról, hogy hogyan érhetnek el a Szovjetunióban rövidebb képzési idő alatt külön eredményt, mint nálunk. „Ne légy apolitikus, nehogy elmenj a miniszterhez ilyen kérdéssel. Semmiképpen sem tanácsolom ezt, ostobaság lenne!” — mondta Csukás.

A kérdés nem hagyott nyugton. Sokat töprengtem, gondolkoztam az egész kérdésen. Felkutattam és átnéztem a szovjet oktatásügyi miniszternek a tanítóképzéssel kapcsolatos rendelkezéseit, a legújabbakat is. És egyheti töprengés után véglegesen döntöttem, elhatároztam, hogy beszélek a miniszterrel. A hét végén felhívtam a titkárnőjét. Közöltem, hogy szeretnék a miniszter úrral beszélni, s megkérdeztem, hogy mikor lenne erre lehetőség, mikor fogadna. Rövid idő múlva visszahívott s közölte, hogy hétfő du. 1/2 4 órákor.

A kitűzött időben pontosan megjelentem. Erdey-Grúz miniszter minden tekintetben nagy pontosságot kívánt a Minisztérium dolgozóitól, de saját maga is rendkívül pontos volt ténykedéseiben, intézkedéseiben.

Dolgozósobájában egy nagy asztal mellett ülvé, derűs arccal fogadott

— No mi újság, Rozsonдай elvtárs? — kérdezte közvetlen hangon.

— Miniszter úr, exaktságra törekvő ember vagyok, szeretem a bizonyítékokat, s eljöttem a bizonyítékokért — feleltem.

— Micsoda bizonyítékokért? — kérdezte meglepetten.

— Azokért, amelyek szerint *a Szovjetunióban rövidebb idő alatt külön tanítókat képeznek, mint nálunk.*

— A Minisztérium alapvető feladatairól tájékoztató bevezető nagy értekezleten egyik bizonyítékként már említettem, hogy a szovjet tanítóképzők tantervei és tankönyvei lényegesen nagyobb terjedelműek, mint a mieink — válaszolta a miniszter.

Ezzel kapcsolatban csak azt válaszolhatom, hogy a szovjet oktatásügyi miniszter legújabb rendeletével elrendelte a tantervek és tankönyvek terjedelmének 30-35%-os csökkentését, nyilván nem azért, mert meg tudták valósítani, hanem azért, mert nem sikerült megvalósítani, és bemutattam a szovjet miniszternek erre vonatkozó rendeletét.

— Más, tapasztalati, indirekt módszerek is vannak az ilyen jellegű kérdések eldöntésére — felelte a miniszter. Például a Műszaki Egyetem képzési színvonalára az iparunk színvonalából is lehet következtetni.

— Valóban erre is van lehetőség — feleltem, de azt hiszem, hogy a mérnökképzésünk értékelésére, megállapítására az iparunk működésére vonatkozó tapasztalatok felhasználásával maguk az egyetem oktatói, professzorai a legilletékesebbek.

— A közelmúltban egy 12 tagú küldöttség járt a Szovjetunióban, s ugyanazt állapította meg, amit az értekezleten közöltem — mondta a miniszter.

— Erre pedig csak azt válaszolhatom, hogy nem volt a küldöttségben olyan, aki értett volna ehhez a kérdéshez. — A küldöttséget pedig Darvas József vezette.

— No, Rozsonдай elvtárs, azért ne gondolja, hogy ezen a téren vizsgáléptünk vagy 100 évet — mondta a miniszter megnyugtatóan.

— 100 évet ugyan nem, de 50-et igen — feleltem. És ezzel felálltam, távozni készültem. A miniszter kezét nyújtotta, s búcsúzóul ezt mondta:

— Kedves Rozsonдай, ha a jövőben is lesz valamilyen problémája, nyugodtan jöjjön hozzám.

Amikor Csukásnak elmondtam a beszélgetés lefolyását, azt mondta: Örülj, ha nem repítenek ki a Minisztériumból.

Nem repítettek ki.”

* * *

Szilveszter, 1954

Harc a budai tanítóképző intézet megmentéséért

MEMOÁR

„Az 1954. év utolsó napján³⁰ Szilveszter-estét tartott az Oktatásügyi Minisztérium a dolgozói részére a Közgazdasági Egyetem aulájában. Az esten a Minisztérium vezetői is megjelentek, élükön Erdey-Grúz miniszterrel és Jóboru Magda miniszterhelyetttel. Sorra köszöntöttem, üdvözöltem kedves ismerőseimet, kartársaimat, majd Jóboru Magdát és a minisztert. Amikor a miniszterhez léptem, barátságosan kezet fogott, majd váratlanul megszólalt:

— No mit szól ahhoz Rozsonдай, hogy megszüntetjük a Budai Tanítóképző Intézetet, Budapesten a tanítóképzést?³¹

Az általános iskolai tanárképzést már előzetesen megszüntették, a Cukor utcai Tanárképző Főiskolát Szegedre helyezték át³².

— Én mást javasolok Miniszter úr, szüntesse meg egész Magyarországon a tanítóképzést — feleltem határozottan a váratlan bejelentésre.

— No, ilyesmiről szó sem lehet, de Budapesten felesleges a tanítóképzés. A tanítóképző épületében általános iskolát létesítünk, s a tanítóképző folyamatosan kihaló osztályait, az Arany János Gimnáziumban a Sashegyen helyezzük el.

Az egészen váratlan miniszteri terv bejelentése után minden oldalról megindult a küzdelem a Budai Tanítóképző Intézet megmentése érdekében. Végül is a főváros mindenkori általános iskolai oktatói-nevelői szükségletének gondos felmérése után, osztályunknak mindenirányú alapos érvelésével sikerült meggyőzni Erdey-Grúz minisztert a fővárosi tanítóképzés szükségességéről, s lemondott a Budai Tanítóképző Intézet megszüntetéséről.”

* * *

Révai Miklós (1794):

A jó tanítókat kiszorítják a rosszak

(Darvas Ferenc úrnak — Részlet)

Jaj neked, bús Hazám! Mit kell tapasztalnom !

Szánakozásomban még meg kell halnom !

Sírsz, hogy hanyatlanak a szép tudományok;

Üres fővel térnek a sok tanítványok.

Mért tolsz bé erővel olyan tanítókat,

Kiknek adnál inkább kapákat-ásókat ?!

Szép dolog, kenyeret adni a szorultnak –

De nem azt, amelyet szántak a t a n u l t n a k!

Ilyen keservemben Bakonynak indultam,

Hogy ott bujtár legyek, mert — azért tanultam.

„A tanítóképző intézetek I. osztályába az 1954/55. tanévre felvehető tanulók létszámát 600-ban határozta meg Erdey-Grúz miniszter az előző évek 2800-as keretszámaához képest³³. A váratlan, törésszerű, döbbenetes csökkentés várható következményeit mérlegelve úgy láttam, hogy ez az intézkedés nagymértékben veszélyezteti az általános iskoláknak képesített tanítókkal való mindenkori, tervszerű ellátását, majd szükségszerűen, elkerülhetetlenül bekövetkezik az iskolák képesítés nélküli tanítókkal való elárasztása. Az alsó tagozati oktató-nevelő munka színvonala, amely pedig az egész oktatási rendszerünknek az alapja, nagymértékben súlylyedni fog. A rendelkezés várható súlyos következményeit látva, a rendelkezés módosításának reményében aggodalmamat telefonon jeleztem Erdey-Grúz miniszternek, aki készséggel fogadott.

Beszélgetésünk során statisztikai adatokkal pontosan tájékoztattam a minisztert a felvételi keretszám törésszerű csökkentésének, ha nem is azonnali, de a közeli jövőben várható súlyos következményeiről. Érvélemet, tájékoztatásomat figyelmesen meghallgatva, röviden közölte véleményét, azt, hogy az általános iskolák tanítószükségletét évekre biztosítja a tanítóképzők jelenlegi tanulószáma s a 600-as keretszám felemelését nem tartja kívánatosnak. Amikor tovább érveltem a keretszám felemeléséért, ezeket mondta:

— Nézze Rozsonдай, ez a kérdés nem is olyan egyszerű, a rendelkezés kiadása a jelenlegi helyzet szükségszerű következménye. Az általános iskolák képesített tanítókkal való ellátása jelenleg biztosított. Ez a kérdés egészen más jellegű, mint pl. az iparunk rendszeres, hiánytalan működésének mindenkori biztosítása — hangsúlyozta. — Ha például az ipar számára sorozatban legyártanak egy rendkívül fontos, nagy értékű gépet, feltétlenül gondoskodni kell arról, hogy meghibásodás esetén a gép alkatrészei mindenkor azonnal rendelkezésre állhassanak, pótolhatók legyenek. Ezek az alkatrészek azonban raktárakban tárolhatók, fekszenek s nem kell őket etetni. Ha azonban a mindenkori tanítói szükségletnél feleslegesen többet termelünk, ezeket az embereket etetni kell, megfelelő életük biztosításáról gondoskodnunk kell — fejtegette gondolatait a miniszter.

— A vidéki, falusi, tanyai iskolákban sok helyen egy-egy tanító túlságosan sok tanulót kénytelen tanítani, gyakran 50-60 gyereket is egyszerre. Az esetleges tanítófelesleg elhelyezése ezeknek az osztályoknak a felezésével, s ezzel a minőségi oktatás színvonalának emelésével lenne megoldható — válaszoltam. Egyébként arra is gondolni kell, azt is számba kell venni, hogy a végzett tanítók jelentős része nem a pedagógus pályán helyezkedik el.

— Majd még mérlegeljük, megvizsgáljuk ennek a komoly kérdésnek legcélszerűbb megoldását — zárta le a beszélgetésünket a miniszter.

És a 600-as felvételi keretszámon nem változtatott.

Az élet azonban nem áll meg. A „Ratkó-korszak” gyerekei elérték az óvodai, majd a kötelező iskolai korhatárt, s tömeges jelentkezésük fokozatosan jelezte az egyre növekvő nagy tanítóhiányt, s az általános iskolákban megjelentek a képesítés nélküli tanítók, és ezeken a helyeken szükségszerűen süllyedt az oktatás-nevelés színvonala. Minthogy a mindenkori tanítószükséglet tervezése nem vette figyelembe a születések és így az iskolakötelesek várható számát, az oktatás folyamatosságának biztosítására, a tanítóhiány pótlására az egyetlen lehetőség a képesítés nélküli tanítók alkalmazása lett. E meglehetősen súlyos helyzet mérlegelése, taglalása most már egyre-másra szóhoz jutott a Minisztérium értekezletein, tárgyalásain, megbeszélésein is.

Jóboru Magda miniszterhelyettes az irányítása, felügyelete alá tartozó főosztályok, osztályok problémáinak, helyzetének megtárgyalására rendszeresen tartott értekezleteket. Az egyik ilyen nagy értekezleten is sorra kerültek az egyes osztályok időszerű, alapvető problémái. Amikor a mi, a tanítóképzői osztályunkra került a sor, mint legsúlyosabb problémáinkat, gondjainkat a tanítóképző intézetek rendkívül szűk felvételi keretszámát, s azt, hogy ezért szükségesnél kevesebb tanítót képezhetnek intézeteink, s általános iskoláinkat képesítés nélküli tanítók árasztják el, vetettem fel.

— Ez a súlyos helyzet a Minisztérium, a legfelsőbb vezetés tervezésének csödjé! — hangsúlyoztam.

Döbbenetes csönd követte ezt a súlyos megállapítást. A következő felszólalók közül a főosztálynak ehhez a valóban leglényegesebb problémájához senki sem szólt, szinte kerülték ezt a kérdést.

Jóboru Magda válaszolva, összefoglalva, értékelve az eddigi felszólalásokat, többek között ezt mondta:

— Rozsondai elvtársnak teljesen igaza van. Az általános iskolai nagymértékű tanítóhiány, az iskoláknak képesítés nélküli tanítókkal való elárasztása valóban a legfőbb vezetés tervezésének csődje! Mindent meg kell tenni a súlyos állapotnak mielőbbi megszüntetésére.

Amíg Jóboru nem „szentesítette” súlyos, a felső vezetésre vonatkozó kijelentésemet, senki sem „mert” a felszólalásomra reagálni, de utána már sokan hozzászóltak a kérdéshez. Érdekes, jellemző emberi magatartás volt ez.

Annak a legfelsőbb rendelkezésnek következményeként, hogy a tanítóképző-intézetek I. osztályaiba az 1954/55. tanévtől kezdve csak 600 tanuló vehető fel, az I. osztályok és tanulóinak száma egyik évről a másikra a következőképpen alakult:³⁴

	1953/54. tanévben	1954/55. tanévben
az osztályok száma	73	28
a tanulók száma	2950	604

E súlyos, törésszerű változás következményeként évről évre egyre erősödő mértékben vált szükségessé képesítés nélküli pedagógusok alkalmazása az általános iskoláinkban. Bár időközben a középfokú tanítóképzést felsőfokú, majd főiskolai tanítóképzés váltotta fel, a képesített tanítók hiányát az új képzési rendszer sem tudta megszüntetni.

Erre a kedvezőtlen, az oktatás minőségi fejlesztését gátló környeményre dr. Köpeczi Béla művelődési miniszter az országgyűlés — 1984. április 13-án tartott — tavaszi ülésén a közoktatás és felsőoktatás fejlesztési programjának ismertetése során külön is kitért. Többek között megállapította, hogy „Akadályozzák a feladatok megfelelő teljesítését a kedvezőtlen személyi feltételek is. Ma hazánkban 165 ezer pedagógus működik a közoktatásban, ezen belül több mint 10 000 képesítés nélküli.

Az oktatás irányításában sok az esetlegesség és ellentmondás. Későn kezdtük a demográfiai hullám anyagi és személyi feltételeit megteremteni.”

* * *

„Pater noster”

MEMOÁR

„A Minisztérium középiskolai főosztálya nagy munkaértekezletet tartott. Valamennyi dolgozója jelen volt. Feszült figyelemmel, nagy csendben hallgattuk főosztályvezetőknek, Vadász elvtársnőnek a főosztály munkájának értékeléséről szóló előadását, tökéletes munkára buzdító lelkes felhívását.

Követendő példaként Sztálin elvtársra is hivatkozott, aki, mint mondta, rendkívül nehéz, súlyos, felelősségteljes államirányító munkája mellett naponként még 400-500 oldalnyi olvas el politikai irodalmi munkákból. Közelebbi követendő példaként a sztahanovistákat állította a főosztály dolgozói elé, akik olyan nagyszerű, tökéletes munkát végeznek, úgy teljesítik feladatukat, olyan mintadarabokat bocsátanak ki kezükből, hogy azokat a meósnak sem kell bemutatniuk. „Így kellene dolgoznia minden dolgozónak” — fejezte be előadását.

Főosztályvezetők értékelő, lelkesítő előadásához egyre-másra szóltak hozzá az osztály dolgozói, elismerve általában a hiányosságokat, hibákat, ígéretet téve az eddiginél minőségileg is jobb munkára. Már-már sablonossá vált az értekezlet munkastílusa, színtelenné, szinte unottá, amikor megelevenítése érdekében hozzászólásra jelentkeztem.

Bevezetésként hangsúlyoztam, hogy a szocializmus színvonalának emelése érdekében is valamennyiünknek valóban mintaszerűen kell dolgozni, s csak üdvözölhetjük főosztályvezetőknek erre vonatkozó lelkes felhívását, szakszerű irányító útmutatását. Valóban mindenkinek mindenkor példamutatóan kell dolgoznia! Igen, a Minisztériumban van is egy olyan dolgozó, aki munkáját mindenkor mintaszerűen végzi, úgy, mint egy sztahanovista. Munkáját pontosan kezdi, hibátlanul végzi, nem lankad, s ha letelt a munkaideje, mindenkor pontosan áll meg. Nem téved, munka közben nem áll meg, kiváló a munkabeosztása, időérzéke, nem fecsérli el az időt, okosan gazdálkodik vele.

Amíg ezeket mondogattam, szinte halálos csend volt a teremben, olyan feszült volt a figyelem, hogy még a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Bizonyára mindenki nagyon kíváncsian várta, hogy a

Minisztériumnak ki ez a kiváló dolgozója, s lehet, hogy olyan is volt, aki magára gondolhatott ...

„A Minisztériumnak ez a kiváló, remek, hibátlan dolgozója a pater noster!” — fejeztem be feszült érdeklődéssel kísért hozzászólásomat. Először döbbenetes, szinte halálos csend fogadta bejelentésemet, majd derűs, harsány nevetés tört ki, amely teljesen feloldotta az értekezlet unott, sablonos szürkességét. És attól kezdve munkaértekezleteinken bizony gyakran történt meg a „pater nosterre” való hivatkozás, és hosszú időn át, ha karbantartási munkák miatt, ritkán ugyan, de megállt, azzal kopogtak be hozzám a munkatársak, hogy megállt, nem dolgozik a pater noster...”

* * *

Id. Fasang Árpád Rozsondairól

„Rozsondai Zoltán nevével 1931 nyarán találkoztam először Orosházán. Akkor kerültem egy tantestületbe Kiskunfélegyházán végzett kollegáimmal, akik lelkesen emlegették volt iskolájukat, a kiváló tanári kart, s azok között is Rozsondai Zoltánt, aki nemcsak tárgyait tanította rendkívül alaposan, érthetően, hanem arra is ösztönözte őket, hogy ne elégedjenek meg a diploma megszerzésével, hanem képezzék magukat tovább, váljanak igazi értelmiségi emberekké.

Hogy ez az ösztönzés milyen hatékony volt, azt az elmúlt évtizedek tanúsították. Csizmadia Lajos barátom a pedagógiában mélyedt el, a szegedi tanítóképző gyakorlóiskolájának vezetőjeként ment nyugdíjba. Székely Béla nyelveket tanult, valamint katonai ismereteket. A tábornoki rangig vitte. Darvas Józsefet, aki végül is a tanítói pálya helyett az írást választotta — nem kell bemutatnom. Jelentős íróvá, politikussá vált.

Személyesen a negyvenes évek végén találkoztam Rozsondai Zoltánnal, aki akkor már a Minisztériumban dolgozott. Ő nyújtotta akkor iskolánknak, a Szarvasi Evangélikus Tanítóképzőnek azt a segítséget, mely szerint annak gyakorlóiskolája egy tanerősből négy tanerőssé fejlődhetett. Az új kollégák gyakorlóiskolai tanítói vizsgájára személyesen eljött. Akkor találkoztam vele először. Azonnal megragadott széles körű műveltsége, az irodalomban való rendkívüli jártassága s a tanítóképzés színvonalának emeléséért folytatott lelkes küzdelme. Azt is kifejtette, hogy a ta-

nításnak szorosan össze kell fornia a szellem, a lélek, a jellem fejlesztésével, s csak akkor beszélhetünk a nevelés művészetéről, amikor a szellemi, lelki gyarapodás minden önkény nélkül, szinte észrevétlenül megy végbe.

Rámutatott nyelvünk színességére, eredetiségére, melynek egyik jellemző példája éppen a nevelés-növelés azonossága. A növény és a gyermeki lélek fejlődése hasonló. Csak akkor eredményes, ha mindkettő megkapja a fejlődéshez szükséges megfelelő talajt, tápanyagot, hőt és fényt.

Évtizedek elmúltával is élénken emlékszem az akkori beszélgetés jó ízére, mindnyájunkat felvillanyozó hatására. Soká emlegettük, hogy „fönn” a Minisztériumban törődnek velünk, minden szándékunk megértésre talál.

1954. július elsején én is bekerültem a Minisztériumba. Egy épületben dolgoztunk, ő továbbra is a tanítóképzési ügyosztályon, én pedig a művészképzési főosztályon. Nehéz, kaotikus állapotok nehezédtek ránk akkoriban. Örökös átszervezéstől volt hangos az ország. Leállt a metró építése, ideiglenesen megszüntették Sztálinváros termelését.

A mi területünkön hasonló volt a helyzet. A Népművelési Gimnázium éppen hogy csak felépült, az iskola tanári kara a tanévnyitó ünnepélyen tudta meg, hogy az iskola nem indul. A rövid idő alatt híressé vált Békéstarhos ének-zeneiskoláját is meg kellett szüntetnünk. Bizony, akkor nagy szükség volt Rozsonдай Zoltán türelmére, higgadságára, bölcs tanácsaira. Más területen dolgozott, de átlátta az én problémáimat is. Az oktatási és népművelési minisztérium tervezett összevonása nagy gondot okozott mindkettőnknek. Mi azon a véleményen voltunk, hogy e két óriási terület összevonása lehetetlen, ezek megközelítése más-más módszereket tesznek szükségessé. Az Oktatási Minisztérium a „táblás gazdálkodás”, a Népművelési Minisztérium a „kertészkedés” módját igényli. Egy rövid időre teljesült a kívánságunk, bár ez a probléma talán csak napjainkban kezd megoldódni véglegesen.

1958-ban már a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában dolgoztam, így csak távolról követhettem Rozsonдай Zoltán küzdelmét a tanítóképzők főiskolává szervezése körüli bonyodalmak idején. Ha valaki akarta valaha — Ő valóban kívánta, igényelte a tanítók felsőfokú képzé-

sét. Ő azonban azt is látta, amit akkor csak kevesen, hogy a „pedagógiai nagyüzemekben” a személyes nevelői hatás könnyen elsikkad. Erre a valós veszélyre szeretne volna föl hívni az illetékesek figyelmét, sajnos hiába.

Rozsondai Zoltán munkabírása szinte kimeríthetetlennek tűnt. Nem tudott „takarékosan” dolgozni. Pedig tudta, tapasztalta, hogy vannak olyanok, akik a munka folyamatát két mozzanatra osztják. Az egyik a valóban elvégzett. A másik az a tevékenység, amivel ezt elismertetik. De vannak olyan emberek, akik ezt olyan jól végzik, hogy az elsőre már nincs is szükség.

Rozsondai Zoltán a munkáról való meggyőződését Sipos Gyula kiváló költőnk egyik versében így támasztja alá:

*Ki helyére tett valamit a világban,
bár névtelen,
mégis ő az ő.
Örökké érvényesen
Ő a történelem.*

Id. Fasang Árpád (1999) ”

* * *

1956. július–december, a miniszter: Kónya Albert

1956-ban a Minisztériumban megalakuló forradalmi bizottság tagjának választották. A forradalom leverése után a szovjet parancsnokság kérte a forradalmi bizottság tagjainak a névsorát és lacímét, azzal, hogy szeretnének elbeszélgetni velük.

Dr. Kónya Albert miniszter elvtárshoz folyamodtak, hogy milyen védelmet tud nyújtani a Minisztérium?

A válasz ez volt: „készítsenek kártyát, a börtönben együtt fogunk ülni”. Erre nem került sor, hogy miért?... Talán azért, mert dr. Kónya Albert miniszternek jó kommunista párti összeköttetései voltak....

„Többször szóba került a Minisztériumból való kihelyezése” — az 1956 után nyilvánossá vált káderanyag szerint.

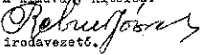
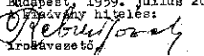
Oktatásiügyi Minisztérium.
 Budapest, V., Szélessy-u.10-14.
 Igazgató *Igazgató*
 Igazolom, hogy *Rozsnyai László*
 polgár a Magyar Népköztársaság
 Oktatásiügyi Minisztérium dolgozója.
 Budapest, 1956. november 26.
 főosztályvezető

Министерство Просвещения
 Budapest, V. ул. Сахая № 10-14
 УДОСТОВЕРЕНИЕ
 Удостоверяю, что гражданин *Розсний Ласло*
 является трудящимся
 Министерства Просвещения Венгерской
 Народной Республики.
 Budapest, 26 ноября 1956 г.
 Нач. отделения.

* * *

1958–61, a miniszter: Benke Valéria

Az 1958:26.sz.tvr.alapján létesített felsőfokú tanítóképző és óvónőképző intézetek ideiglenes szervezeti és működési szabályzatának elkészítésére nem egészen egy év állt rendelkezésre.

<p>Művelődésügyi Minisztérium Budapest, V. Szalay u.10. Telefon: 118-600. Előadó: Rozsondai Zoltán 35.199/1959.III.</p>	<p>Tárgy: A tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzata.</p>
<p>Tanító- és Óvónőképző Intézet Igazgatójának, <u>Székelylőn.</u></p>	
<p>Az 1958:26.sz.tvr. alapján létesített tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek ideiglenes szervezeti és működési szabályzatát mellékelten megküldöm.</p>	
<p>Az ideiglenes szervezeti és működési szabályzat jelen rendelkezéssel lép hatályba. Végsőleges jellegű szabályzat kiadására egy évfolyam teljes tanulmányi idejének eltelte után, tehát az 1962. évben kerül sor, amikor az ideiglenes szabályzat alkalmazásával kapcsolatban már megfelelő tapasztalat áll rendelkezésre.</p>	
<p>A szabályzatból a szükségeseknek megfelelően juttasson az intézet vezető szerveinek, a tanítóképző, illetőleg az óvónőképző oktatói karának a gyakorló általános iskola, illetőleg a gyakorló óvoda tantestületének.</p>	
<p>Az új intézmény egyöntetű, eredményes működésének biztosítása érdekében gondoskodjak arról, hogy az intézet dolgozói a szervezeti és működési szabályzatot tanulmányozzák át, ismerjék meg a az Intézeti Tanács első ülésén tárgyalják meg.</p>	
<p>Figyelmét arra, hogy az Intézeti Tanács ülésének időpontját a szervezeti és működési szabályzat 6.§-a /5/ bekezdésében foglaltak értelmében a művelődésügyi minisztérium tanítóképző intézeti és óvónőképző intézeti osztályának kellő időben jelentenie kell.</p>	
<p>Budapest, 1959. július 20.</p>	
<p>A hivataly hiteles: irodavezető.</p>	<p>Dr. Meisel János sk. főosztályvezető</p>
<p>Művelődésügyi Minisztérium Budapest, V. Szalay u.10. Telefon: 118-600. Előadó: Rozsondai Zoltán 35.199/1959.III.</p>	<p>Tárgy: A tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek szervezeti és működési szabályzata.</p>
<p>Megyei /megyei jogú Városi/ Tanács VB. Művelődésügyi, Fővárosi Tanács VB. Oktatási Osztály Vezetőjének, <u>Székelylőn.</u></p>	
<p>Az 1958:26.sz.tvr.alapján létesített a felsőfokú oktatási intézményként működő tanítóképző intézetek és óvónőképző intézetek ideiglenes szervezeti és működési szabályzatát tájékoztatóul megküldöm.</p>	
<p>Budapest, 1959. július 20.</p>	
<p>A hivataly hiteles: irodavezető.</p>	<p>Dr. Meisel János sk. főosztályvezető</p>

1959 nyarán országos értekezleten Rozsondai Zoltán ismertette a szabályzatot.

A törvény sikeres végrehajtásáért hagyták még két évig dolgozni, majd, „a mór megtette kötelességét, a mór mehet....”

1959. szeptember 14. Szarvas, a megalakult Felsőfokú Óvónőképző Intézet első évnyitója
(Jobbról a második Rozsonдай Zoltán.)

„Egy feladat van itt e földi létben, ember lenni mindig minden körülményben”... idézte gyakran Arany Jánost.

Egzisztenciáját is kockáztatva támogatta a hozzáfordulók jogos kéréseit, szállt síkra az igaztalanul megtámadottakért.

Sokszor tért azzal haza — egy-egy éles állásfoglalása után — hogy nem biztos, hogy másnap a Minisztériumban lesz még.

Szakmai elképzeléseinek megvalósításában mindig következetes volt.

1960-ban felajánlották neki, hogy menjen el tanítani épületgépészeti felsőfokú technikumba (lásd a bevezető tanulmányt, „SzakEmber a minisztériumi Ügyosztályon”).

Végül 16 év minisztériumi szolgálat után az Esztergomi Felsőfokú Tanítóképző Intézetben lett intézeti tanár.

VISSZATÉRÉS a tanítóképzőhöz, „felsőfokon” (1961–62) (kinevezés)

MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
MINISZTERHELYETTES

34.023/1961.III.

Rozsondai Zoltán elvtársnak,

B u d a p e s t .

V.Szalay u.10-14.

Kinevezem Önt - 1961. február hó 1-i hatállyal - az esztergomi Tanítóképző Intézethez intézeti tanárrá. Egyidejűleg besorolom az 2021.kulcso-számu tanítóképző intézeti tanár elnevezési munkakörbe.

Illetményének folyósításáról - beszámított szolgálati éveinek figyelembevételével - az Intézet igazgatója gondoskodik.

Felhívom, hogy szolgálatátételre 1961. február 1-én az Intézet igazgatójánál jelentkezzen.

Budapest, 1961. január 9.

Molnár János
Molnár János/

Minden képzőtől elkészönt...

egy az elkészöntő levelek közül

„Kedves Barátom!

Húszévi tanügy igazgatási munka után visszatértem oda, ahonnan erre a hosszú útra elindultam: a tanári munkához.

Hálás vagyok a sorsnak azért, hogy sok éven át erőt, energiát, időt, szabadságot, egészséget nem kímélve dolgozhattam, küzdhettem a közjóért, a jobb tanító- és óvónőképzésért, köznevelésünk színvonalának emeléséért.

Köszönet és köszöntés mindazoknak, akikkel együtt dolgozhattam, küzdhettem nevelőképzésünk színvonalának emelésében.

Ha egy test elmozdul, s mozgása befejeztével pályájáról visszatér eredeti helyére, a fizika értelmezése szerint elmozdulása zérus. Úgy érzem, hogy a tanári pályáról a tanügy igazgatására való hosszú elmozdulásomra és a tanári pályára való visszatérésemre nem lehet mechanikusan, mereven alkalmazni a fizika rideg tételét. Hiszem, hogy valamikor az élet alkonyán, az egész élet integrálása idején nem azon kell eltűnődnöm, hogy az élet integrálja zérus.

A szombathelyi Intézet minisztériumi gondozása az én feladatomból volt. Legutóbb búcsúlátogatáson jártam ott. Csendben végigjártam azokat a helyeket, amelyek még nem is régen rendezetlenséget, ridegséget, szürkeséget árasztottak, s amelyek azóta annyira megszépültek, melegséget, otthonosságot sugárzókká lettek. Búcsúztam. „Valamitől mi mindig búcsú-zunk...” És poharamat a szép Intézet további fejlődésére ürítettem...

Úgy érzem, hogy az Intézet gondozásában történt változás hírének eljutását nem bízhatom csupán a régi idők, letűnt legendás korok „száll a madár, ágrul ágra, száll az ének, szájrul szájra” hírterjedési lehetőségére...

Szeretettel köszöntöm az Intézetet, s köszönöm azt a sok támogatást, amelyben gondozói munkámban mindenkor részesített. Őszintén kívánom, hogy további szép fejlődését gazdag eredmények kísérjék.

Meleg barátsággal köszönt

Budapest, 1961. február 18-án

Rozsonдай Zoltán”

Egy a válaszok közül...

FILSÓFOK ÉS TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET
SZOMBATHELY, SZABADSÁG TÉR 4.
TELEFON: 13-33

Kedves Zoltán Bátyám, kedves Barátom!

Szíves elnökséget kérjük, hogy levelekre csak kissé kéve válaszolhatunk. Ennek több oka volt, de ezek közül csak a legnehezebbet említem: nehéz volt megbarátkoznunk azzal a gondolattal, hogy Intézetünk gondozását most már nem Te végzed magyarsági pedagógiai tapasztalataiddal és még magyarságérő emberi kvalitásaiddal. Ebben az előírt új szituációban ezt nyugodtan elmondhatjuk anélkül, hogy a hiszékeny árnyéka vetülne ránk. Egyébként ezt eddig is így éreztük és ha szóban nem is, de munkádat, lelkiismeretességedet tisztelő magatartásunkkal tükröztük bizalmadat értékelni és viszonzni.

Mi egész Intézetünk nevében köszönjük meg az Intézetünk érdekében kifejtett fáradhatatlan és eredményes munkásságodat, amelyik valóban nemcsak a szép szavak jogán, de a gyakorlatban is és az egész magyar pedagógus-képzés területén, színvonalának emelésében komoly, hatékony faktor volt. A fizika rideg tételei valóban nem alkalmazható a melegen, elevenen létező emberi élet integrálására, mert az életnek a matematikai nyelven kívül más nyelve is van, amelyik nem hogy köpölte, de néha még szóba sem foglatható. Beépülni egy ország oktatási rendszérébe, a foglalkoztatási tantervek szívébe, lelkébe, munkástitulásaiba, szétszórni kincseinket, tartalékainkat a közösség hasznára, nagyon emberi, de nagyon felelős is egyben.

"Nem hal meg az, ki milliókra költi és élte kincsét..."

Mi emberazertetet, emberiséget sugárzó magatartásodat, lelkiismeretes ügyintézésedet maradandó példának tekintjük a továbbiakban is. Ha a pedagógussora rendelése szerint most társintézetünkél visszatértél a tanári munkához, ez számunkra, gyakorló pedagógusok számára megtisztelő és felelős, mert a továbbiakban ezen az új területen küzdhetünk együtt a közéért és a jobb pedagógusképzés sikeréért. Mi nem bocsáztunk el Téled, hanem mint társintézeti munkatárssal továbbra is szoros kapcsolatban maradtunk és kérünk mielőbbi tapasztalatcserére látogasd meg Intézetünket, amely a Te munkádod révén jutott el idáig is, és ugyan így segítheted további munkánkat is.

Nagyon köszönjük kövérehető munkáidat, amelyeket mi könnel maradandóbb helyre, a szívünkbe vesszük.

Mindannyiunk meleg barátságát tolmácsolva, szeretettel köszöntlek, és további munkádhoz erőt, egészséget, derűs bölcsességet kívánok a magyar és munkatársaink nevében:

Szombat helyre, 1961. márc. 8.

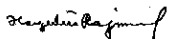
Balkó István

1962. Esztergom, a hároméves Felsőfokú Tanítóképző első végzős évfolyama

„Az utolsó állomás”

a Budapesti Tanítóképző Főiskolán

FELSŐFOKÚ TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET ESZTERGOM Makranczi út 1. A. Telefon: 167. 458.	
253/1962.	Tárgy: Rozsondai Zoltán intézeti tanár áthelyezése.
Rozsondai Zoltán elvtársnak, intézeti tanár	
<u>B u d a p e s t . V .</u> Rosenberg házaspár u. 23.	
Mellékelten megküldöm a minisztérium áthelyezési okiratát. Intézetünkben kifejtett odaszó munkájáért köszönetet mondok Önnek, és egy- ben további munkájához sok sikert kívánok.	
E s z t e r g o m , 1962. szeptember 14.	
 Hegedűs Rajmund igazgató	

A Budapesti Tanítóképző Főiskola matematikatanára (1962–66)

*Nyugdíjba vonulása alkalmából Vass Gyula főiskolai tanár köszönt
el tőle, a kollégák és a Pedagógus Szakszervezet nevében*

Búcsúztatás, 1966

„Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy kedves barátomat és régi munkatársamat, Rozsondai Zoltánt szakszervezetünk és így intézetünk valamennyi dolgozója nevében köszönthessem, hogy mindannyiunk nevében jókívánságaimat fejezhessem ki nyugalomba vonulása alkalmából. Ilyenkor az a szokás, hogy a jókívánságok tolmácsolása mellett emlékezünk meg a köszöntött életútjáról, munkásságának kiemelkedő eredményeiről és nem utolsó sorban az emberről, mint egyéniségről.

Rozsondai et. életútja — noha töretlenül egysíkú volt, hiszen pályája kezdetétől annak befejeztéig a tanítóképzés ügyét szolgálta — rendkívül gazdag és színes volt. Gazdaggá tette azt szorgalmas, becsületes helytállása, igényesen végzett munkájának megannyi szép eredménye; színesség pedig természettudományos és humán műveltségének szerencsés összefonódása és nem kis mértékben vidám, kellemes és szellemes egyénisége.

Rozsondai et. már 14 éves korában eljegyezte magát a tanítóképzéssel és azon belül a kisgyermekes minél eredményesebb oktatási feladatainak megoldását célzó gondolatokkal. Tehát akkor, amikor beiratkozott a tanítóképzőbe. Annak elvégzése után — nagy anyagi gondok közepette — végezte el előbb a polgári iskolai tanárképző főiskolát, majd az Apponyi Kollégiumon, az egyetemen tanítóképző intézeti matematika-fizika szakos tanári diplomát szerzett. Tanulmányait valóban sok anyagi gond kísérte. Hiszen édesapja korán elhalt, és édesanyja szerény tanítónői fizetésből csak nagy áldozatok és lemondások árán volt képes őt és testvéreit nevelni, taníttatni. Rozsondai et.-at azonban éppen ez a kezdeti nehéz sors edzette meg és vértette fel a mindenkori példamutató helytállásra, az önmagával és másokkal szemben is támasztott igényes, színvonalas jó munkára.

Tanári szolgálatát a békéscsabai polgári iskolában kezdte. Innen rövid idő után kinevezést kapott a kiskunfélegyházi tanítóképzőbe. Itt töltött éveiről, igen eredményes oktató-nevelőmunkájáról még évtizedek távlatában is rendkívül sok szépet, követésre méltót mondtak el nekem ellenőrző látogatásaim során volt tanártársai, akikkel annak idején együttműködött.

Kiskunfélegyházáról érdemei elismeréseként a kolozsvári tankerületi főigazgatóságra került, ahol szintén a tanítóképzés irányítása, továbbfejlesztése volt a főfeladata.

A felszabadulást követő több mint másfél évtized alatt nyújtotta a tanítóképzésnek a legtöbbet, amikor a minisztérium tanítóképző osztályán dolgozott. Ez alatt az idő alatt volt beosztott és vezető. Mint beosztott lelkiismeretesen, de mindig kritikusan hajtotta végre felettesei utasításait. Mint vezető kellő szigorral, de példamutatóan emberi módon irányította beosztottait az általa mindig pedánsan szervezett és tervezett munkák elvégzésére.

Minisztériumi munkássága minden része érdemes volna a felemlítésre. Azok közül mégis azt tartom legkiemelkedőbbnek, amelyet Eötvösék, Tavassýék álmainak valóra váltása érdekében kifejtett. Rozsondai et. egyik leghívebb és egyben legkövetkezetesebb harcosa volt a felsőfokú tanítóképzők megvalósításának.

Pályája végén visszatért a felső irányítás színteréről a gyakorlat mezejére. Mintegy kipróbálni mindazt, amit társaival egyetemben elvileg, elméletben tervezett. Kis esztergomi kitérő után a mi intézetünkben folytatta és fejezte be gazdagon gyümölcsöző pedagógiai munkásságát. Tevékenysége eme utóbbi szakaszában sem pihent. Fiatalos lendülettel oktatott, nevelt. Pedagógiai gyakorlatát éppúgy, mint a hivatalit követésre méltó igényesség, nagyfokú lelkesedés és pedantéria jellemezte. Előadásaira mindig igen lelkiismeretesen és nagy gonddal készült. Tanításai tartalmukban gazdagok, formájukban színesek, könnyen érthetőek, érdekesek, hangulatosak, figyelmet lekötőek voltak. Így Rozsondai et. előadásai során nemcsak tartalmával oktatott és nevelt, hanem órára tervezésével, szervezésével és formájával is. Ezért tartom pedagógiai tevékenységét követésre méltónak, példamutatónak.

Tudományos munkával kifejezetten nem foglalkozott. Mégis azt mondhatom, hogy egyik szaktárgyunk (a fizika, kémia gyakorlat) oktatását tartalmilag és formailag ő emelte tudományos szintre.

Szakja szerint matematika–fizika szakos tanár. De szinte ugyanúgy ismeri az irodalmat és ugyanolyan kedvelője és bizonyos értelemben vett művelője a zenének is. Rozsondai et. valóban sokoldalúan képzett, művelt ember, akit tanítványai éppen ezért tiszteltek és szerettek. Sok ilyen tanárra van szüksége a mi szocialista társadalmunknak. Mint kartárs, barát, ember, kellemes, sokszor sziporkázva kritizáló, de soha senkit megsérteni nem akaró ember. Szellemes társalgó, és így környezete kedvencévé vált minden munkahelyen, körünkben is.

Kedves Zoltán barátom!

Mindezt a sok jó és szép emberi és pedagógustulajdonságodat őrizd meg az emberi kor legvégső határáig, hogy meríthessünk azokból továbbra is, hogy még többet adhassunk azoknak, akiknek oktatását és nevelését még tovább végezzük. Engedd meg, hogy a tanítóképzés ügyéért kifejtett igen eredményes munkásságod elvi és gyakorlati eredményeit mindnyájunk nevében megköszönjem.

Végül, de nem utolsósorban kívánok neked több évtizedes nyugdíj-élvezést, és ahhoz erőt, egészséget. Kívánunk sok örömet gyermekeid előrehaladásában és öt fiú unokád szellemi testi növekedésében.

Kedves Zoltán! Az elhangzottak nem a búcsú szavai voltak. Szakszervezetünk s így intézetünk minden tagja szeretettel és őszinte jó szívvel hív és vár ezután is e közösségbe. Légy továbbra is otthonos közöttünk, érezd magad ezután is jól körünkben.”

* * *

Nyugdíjazása után több meglepetésben volt része....

„Kedves Tanár Úr!

A legutóbbi Művelődési Közlönyt vizsgálva, a „Munka Érdemrend”-del kitüntetettek rovatában nagyon kedves névre bukkantam: a Tanár úr nevére. Nem tartom valószínűnek, hogy másik Rozsondai Zoltánról lenne szó, mint arról, aki 1932–37. között Kiskunfélegyházán a tanítóképzőben tanárom volt számtanból. Ha tévednék, akkor is, de ha nem, akkor ezerszer jóleső érzés volt olvasni a megérdemelt elismerést és köszöntést munkássága és magas kora, ill. születésnapja alkalmából. Én is, magam és kis családom nevében, szívből gratulálok az igazán kedves elismerés és kitüntetésre, s ugyancsak hálás szívvel köszöntöm Tanár urat a születésnap alkalmából.

Lehet, hogy nem emlékszik rám a Tanár úr, mivel igen sokan — ha hasonló nevű nem is volt — megfordultak a keze alatt. Hogy mégis segítsen a visszaemlékezést, néhány oszt. társam megnevezem: Kátai Jóska, Nyíri Bálint, Rigó Jancsi, Kukorelli E., stb. Most volt 62-ben a 25 éves találkozónk Kiskunfélegyházán. Csak Mezösi tanár úr és Tulit tanár úr volt ott. A tanulótársak közül 16. Igaz a mi osztályunk volt annak idején a legkevesebb létszámú — 28. Megegyeztünk, hogy legközelebb 1967-ben jövünk össze ugyancsak K-k.félegyházára 30 éves találkozóra. Ezen már, remélem, többen leszünk, és ezúton szeretettel meghívom (tanulótársaim nevében is) a Tanár urat, hogy még kedvesebb legyen ez a találkozásunk is. Remélem el tetszik fogadni a meghívást? Lóki tanár úrnak is említettem már. Ő itt van nem messze, Nyíregyházán. Sokszor találkozom vele. Egyébként, hogy magamról is írjak valamit, most végzem a tanárképző főiskolát lev. tagozaton. IV. éves (utolsó év) vagyok, biológia–földrajz szakon. Nyíregyházához nem messze, Buj-Kossuthtelepen vagyok kisiskolai igazgató tanító. De majd személyesen többet beszélgethetünk. A 30 éves találkozó 1967 júliusának első vasárnapja.

Nem tetszik rossz néven venni, hogy zavartam levelemmel? S még így is bocsánatot kérve a zavarásért, hálás szívvel gondolok Tanár úrra s maradtam Öszinte tisztelő szeretettel egykori tanítványa:

Buj-Kossuthtelep, 1966. X. 22.

Ádám József
igazgató tanító”

* * *

Adorcs Zoltán!

Engedd meg, hogy kitüntetésed
alkalmából én is bealljak ünneplőid so-
rába s borítékomból gratuláljak.

A többi előző tanári munkáidról
önmagadon is az igaz tanárnak kijáró
tiszteltetéssel köszönöm Neked pályafutá-
sod első éveit.

Magyarbetejével köszönti tanítványod

Szeged, 1966. október 26.

Harcsanyi László

Levél Kereszturi Dezsőnek, 75. születésnapja alkalmából

Visszaemlékezés a minisztériumi múltra

Nyugdíjazása után is figyelemmel kísérte a tanítóképzés sorsát.

„Kedves volt Miniszterem!

Megilletődve hallgattam végig a Magyar Rádió, az Írószövetség és a Fészek Klubnak 75. születésnapod alkalmából sugárzott irodalmi műsorát. Szeretettel, igaz szívvel kívánom, hogy még sok-sok éven át jó egészségben, igaz emberként végezhesd áldásos, alkotó munkásságodat magyar életünk színvonalának emeléséért.

Születésnapj köszöntésed hallgatása során gondolatban vissza-vissza szálltam a több, mint három évtizedes múltba, amikor fiatalos lendülettel, nemes emberi magatartással, ritka igazság érzékkel, rendkívüli nehézségek közepette oly kiválóan irányítottad a háború sújtotta szétzilált, megdermedt, elalélt magyar iskolarendszerünket, oktatásunkat, nevelésünket.

Elöttem van a Minisztérium ügy- és személyi beosztásával kapcsolatban kiadott 880/1946., majd a 10 hónappal későbbi 4800/1946. eln.számú rendeleted. Bizony erősen megfakultak, megsárgultak lapjai, hiszen semmi sem mentheti meg az idő kincsét az idő elől. Kiváló államtitkár munkatársaidat sem, Bereczky Albertet, dr. Bassola Zoltánt, dr. Kovács Mátét, Nagy Miklóst, dr. Simon Lászlót és még sok kiváló munkatársadat! Be sokan távoztak el örökre sorainkból! Abban az időben a Minisztérium fogalmazó karának és a beosztott külső munkatársaknak a létszáma kereken 300 volt. Amikor 1961-ben én is kiléptem a Minisztériumból, a 300-ból mindössze már csak 9-en voltunk, a régiek 3%-a! Kit erre, kit arra sodornak a szelek....

Most is szívesen gondolok vissza az akkori nehéz napokra, a Minisztérium lendületes, lelkes, szervező, irányító munkájára. 16 évnyi minisztériumi életem során sok és rendkívüli élményben volt részem, rendkívüli nehéz változásokat éltem át, sokat láttam. Most is tárgyilagosan állapíthatom meg, hogy abban az időben a Te irányításod alatt volt a legszínvonalasabb, a legigazibb, a leghozzáértőbb a Minisztérium munkája. Tárgyilagosságodat, igazságérzekedet, elfogulatlanságodat, hozzáférhetetlen-

ségedet jól jellemző egyik kisebb epizód most is élénken él emlékezetemben.

Veres Péter a Paraszt Párt részéről egy különös, rendkívüli felvételi kérés teljesítését kérte. A kérést elintézésre nekem adtad át. Körültekintően, nagyon alaposan megvizsgáltam elintézésének lehetőségét, de nem találtam teljesíthetőnek.

Vezetői értekezletet tartottál. Befejezése után hozzád léptem, referáltam a kérésről, s rövid megokolás kíséretében közöltem, hogy bár magam is parasztpárti vagyok, véleményem szerint nem teljesíthetjük Veres Péter kérését. Komolyan néztél rám. Gondolkoztál. Vállamra tetted a kezéd... „Nem teljesítjük a kérést! Kedves, tégy csak mindig a legjobb meggyőződésed szerint!” — mondtad határozott hangon.

Ilyennek láttalak több mint három évtizeddel ezelőtt. Bizonyára most is legalább ilyen vagy, hiszen az egyre növekvő évekkal az alapvető emberi, alkati tulajdonságaink egyre élesednek, s „ha tetszik, ha nem, abban a szerkezetben kell leélnünk életünket, amelyet születésünkkel magunkkal hoztunk”...

Kedves volt Miniszterem, jól esett több mint három évtized után is üdvözölni, köszönteni Téged, erőt, egészséget kívánni, s elmerengeni a soha vissza nem térő múlton.

Meleg üdvözlettel köszönt

Budapest, 1979. október 25-én

Rozsondai Zoltán”

*Ami ellen küzdött dr. Erdey-Grúz Tibor minisztersége alatt,
sajnos bekövetkezett... (lásd Memoár: Szeptember végén)*

Levél dr. Köpeczi Béla miniszternek

„Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Budapest, 1983. május 30.

A budapesti alsó- és középfokú oktatási intézmények képviselőinek a Vígyszínházban 1983. május 24–25-én volt pedagógiai tanácskozásáról a Rádió, a Televízió és a napilapok rövid, kivonatos közlése útján szereztem tudomást. Úgy érzem, hogy ennek visszhangjaként tisztelettel, meleg üdvözléssel kell köszöntenem Miniszter Urat.

Köszöntöm előadásáért és azért is, mert emlékezetem, legjobb tudásom szerint az 1945 óta a magyar oktatásügyet, annak színvonalát irányító miniszterek közül elsőként hangsúlyozta, szögezte le félreérthetetlenül a nagy nyilvánosság előtt az oktatásunk színvonalának biztosítása, fejlődése szempontjából a leglényegesebbet: **„Az iskola sorsa nem a tanterveken, a tankönyveken, de nem is az irányításon múlik, hanem a pedagógusokon.”** Ezzel összefüggésben azt is jelezte, **„tűrhetetlen az, hogy képesített pedagógusok hiányában a tanítás folyamatosságának biztosítása érdekében oktatási intézményeinkben szükségszerűen képesítés nélküli pedagógusok oktatnak, nevelnek, s ezt az állapotot megadott határidőkre véglegesen megszünteti a minisztérium.”**

Az, hogy Miniszter Úrnak a magyar oktatásunk színvonalának emelése érdekében tett bejelentései ilyen visszhangot váltottak ki bennem, részben azért is történt, mert mint tanítóképző intézeti matematika–fizika szakos tanár kezdettől fogva, egész életpályám során mindenkor tanítóképzésünk s ezzel az elemi-általános iskolai pedagógusaink színvonalának emelésére törekedtem. Így sorjában: a kiskunfélegyházi áll. tanítóképző intézetben, majd a kolozsvári tankerületi főigazgatóságon, ezt követően a Vallás-és Közoktatásügyi, a Művelődésügyi Minisztériumban, végül a Budapesti Felsőfokú Tanítóképző Intézetben.

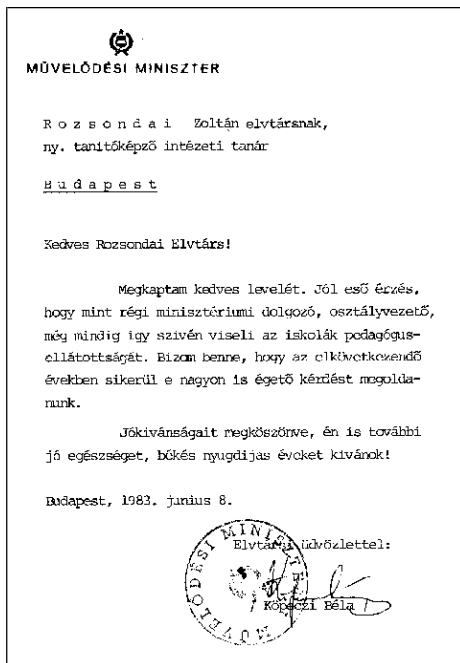
1945-től 1961-ig 16 éven át a minisztérium tanító- és óvónőképzői osztályán, időnként meglehetősen nehéz, súlyos körülmények között, mint előadó és osztályvezető dolgoztam, s nagy erőfeszítéseket tettem tanító- és óvónőképzésünk színvonalának emeléséért. A hosszú évek során

a minisztériumi szervezési, irányító munkákkal a minisztérium belső szervezetével, életével kapcsolatban meglehetősen sok, rendkívüli, kortörténeti jellegű élményben, eseményben volt részem, s ezeket történeti hűséggel részben írásba foglaltam. Ezek egyike világosan megmutatja, hogy mikor és melyek voltak azok a törésszerű, téves intézkedések, amelyek következtében szükségszerűen be kellett következnie általános iskoláinknak képesítés nélküli pedagógusokkal való elárasztásának. Ha érdekelné Miniszter Urat a múltnak ez a rendkívüli intézkedése, készséggel bocsáthatom rendelkezésére.

Végül rendkívüli szétágazó, széles skálájú oktatásügyünk összefogásához, kézbe tartásához és irányításához sok-sok évre kívánok szeretettel jó egészséget, erőt.

Igaz tisztelettel:

Rozsondai Zoltán
ny. tanítóképző intézeti tanár"

Az „avarban rámtaláltak”

mondta, amikor már 18 éve volt nyugdíjban, és 1984 tavaszán meghívót kapott, 82 évesen, a FELSŐFOKÚ TANÍTÓ- és ÓVÓNŐKÉPZÉS 25. évfordulójának ünnepi konferenciájára Debrecenbe. Amikor fölhívta a Minisztériumot, kedvesen felajánlották neki, hogy kocsival elviszik és kérték, hogy vigye magával a „Szeptember végén” című versét 2 szakaszban. A vers történetéről beszéljen Ő maga.

„Szeptember végén” — kollégiumi stílusban

MEMOÁR

„1953 decemberében azt a feladatot kapta ügyosztályunk, hogy a Minisztérium vezető kollégiuma elé tegyünk előterjesztést a tanítóképzők helyzetéről, alapproblémáiról³⁵. Az előterjesztés elkészítésével Vadász Ferencné főosztályvezetővel történt megbeszélés alapján Ungváry Gyula előadót bízta meg. Ungváry enyhe vonakodással, nem nagy lelkesedéssel vállalta a feladatot, pedig különben magabiztos, önbizalommal teli jellegű ember volt. Bár hozzákezdett a munkához, de alig-alig haladt előre, végül is évi szabadságának még hátralevő részét kivéve, szabadságra ment. Az előterjesztést így nekem kellett elkészíteni.

A kérdést, gondosan, alaposan tanulmányoztam. Statisztikai felmérésekkel, értékelésekkel, kimutatásokkal mintegy 8 gépelt oldalnyi előterjesztést készítettem és mutattam be a főosztályvezetőknek és a miniszter titkárságának. Az előterjesztést túl hosszúnak találták, mire 6 oldalra szűkítettem előterjesztésemet. Miután a titkárság ezt is soknak találta, végül is elkészítettem a harmadik, 4 oldalra zsugorított előterjesztésemet, s ezt részletesen megbeszéltük Vadászné főosztályvezetővel. Hangsúlyoztam, hogy az előterjesztés rövidsége miatt aránylag kevés terület juthatott a tanítóképzők politikai, ideológiai feladatainak taglalására, s ezt a vezető kollégium esetleg kifogásolni fogja. Kíváncsi lenne ennek a problémának bővebb tárgyalása, s ezzel az előterjesztés bővítése.

— Nyugodjék meg, Rozsonдай elvtárs! Majd a vezető kollégiumon bevezetésként részletes tájékoztatást adok a tanítóképzők politikai, ideológiai helyzetéről, feladatairól — válaszolta Vadászné.

A vezetőkollégium ülése Erdey-Grúz Tibor miniszter dolgozószobája melletti tanácsteremben volt, s pontosan 2 órakor kezdődött. Két óra előtt már valamennyi meghívott együtt volt, s csendes beszélgetés közben várta a minisztert. Amint a nagy falióra mutatója 2 órára fordult, azonnal megmozdult az ajtó kilincse, kinyílt az ajtó, s belépett Erdey-Grúz miniszter. Köszöntötte a jelenlevőket, leült és megnyitotta az értekezletet. Első pontként a tanítóképző intézetek helyzetéről készített előterjesztés tárgyalását tűzte ki.

A kollégium meglehetősen hosszú, heves vitában, részletesen boncolgatta az előterjesztésünket, hangsúlyozottan kiemelve politikai, ideológiai szempontból való hiányosságait. Sajnos Vadászné főosztályvezető tervezett és megígért s a kollégiumot erről a területről részletesen tájékoztató bevezető felszólalását nem tartotta meg, s így főként a pártközpont részéről erősen negatív, elmarasztaló volt az előterjesztés értékelése. A miniszter a tárgyalás során elhangzott észrevételek, vélemények, értékelések alapján, a felszólalások figyelembevételével történő új előterjesztés készítését s ennek a következő vezetőkollégiumon való tárgyalását javasolta.

A vita alatt Ungváryval együtt csendben hallgattuk az előterjesztésünket boncolgató, azt aprító heves vitát, felszólalásokat. Amikor a miniszter végül összegezte a tárgyalás eredményét, s közölte, hogy a tanítóképzés helyzetét új előterjesztés alapján a következő vezetőkollégium ülésére tűzi ki tárgyalásra, kértem, hogy mint az előterjesztés készítője, az utolsó szó jogán, hozzászólhassak a lezajlott vitához.

— Tessék! — mondta a miniszter röviden.

A felszólalások főként az előterjesztés hiányos voltát hangsúlyozták, azt, hogy alapvető kérdésekben túlságosan vázlatos jellegű, lényeges problémákat nem eléggé részletesen megokoló, megvilágító volt — mondtam nyugodtan. E hiányosságokkal kapcsolatosan szükségesnek tartom a kollégium figyelmét felhívni arra, s tájékoztatni arról, hogy hogyan alakult ki a kollégium elé hozott végleges előterjesztés. Az első, minden lényeges kérdést részletesen tárgyaló előterjesztésünk 8 oldalas volt. Ezt a Minisztérium vezetése túl hosszúnak találta. Erre elkészítettük a második, rövidített 6 oldalas előterjesztést. A vezetés ezt is sokallta. Erre végül elkészítettük a harmadik, teljesen zsugorított 4 oldalas kiadást.

Ez az alapvető oka annak, hogy a kollégium hiányosnak találta az előterjesztést.

— Rozsonдай elvtárs! Azért 4 oldalon sokat el lehet mondani! — szakitotta félbe a miniszter felszólalását.

Valóban így van, feleltem. De ha Petőfit arra szorították volna annak idején, hogy a „Szeptember végén”-t, ezt a remek költeményt 3 nyolcsoros versszak helyett csak 2 négysoros szakaszban írja meg, sohasem lett volna abból világhírű költemény! Amíg a kollégium előterjesztésünket élesen bírálta, hevesen aprította, a „Szeptember végén”-t 2 szakaszban megírtam. És felmutattam a megírt verset, a kollégium általános derűltsege, nevetgélése-nevetése közben.

— Csak röviden Rozsonдай elvtárs! — szólt hozzám ingerült, nyers, parancsoló hangon a miniszter.

Mint amikor a sütkérező, derűsen turbékoló galambok közé héja csap le, úgy némult el a kollégium derűs nevetgélése, vidám hangulata.

— Hát akkor röviden csak annyi a kérésünk — feleltem a néma csendben —, hogy az új előterjesztést ne nekünk kelljen elkészítenünk, hanem a tanügy-igazgatási és az elvi pedagógiai osztálynak.

És ezzel Ungváryval együtt felálltunk, s mint vert csapat mentünk csendben az ajtó felé, kifelé....

Amikor Radnay miniszteri titkárhoz értünk, hozzám szólt: — Add ide a „Szeptember végén”-t!

— Ezen a helyen túlságosan veszélyes lenne átadni! — feleltem, s ezzel fejbiccentéssel elköszöntünk a kollégiumtól.

Egy hét múlva Radnay jött le hozzám, s kérte a két szakaszban megírt „Szeptember végén”-t. Közölte, hogy külön értekezleten szeretnék elérni azt, hogy a szigorúan 4 gépelt oldalban megszabott kollégiumi előterjesztéseket a jövőben szükség esetén nagyobb terjedelemben vihessék a vezetőkollégium elé. Ennek elérése érdekében a „Szeptember végén”-t is szeretné felhasználni. Átadtam a verset.

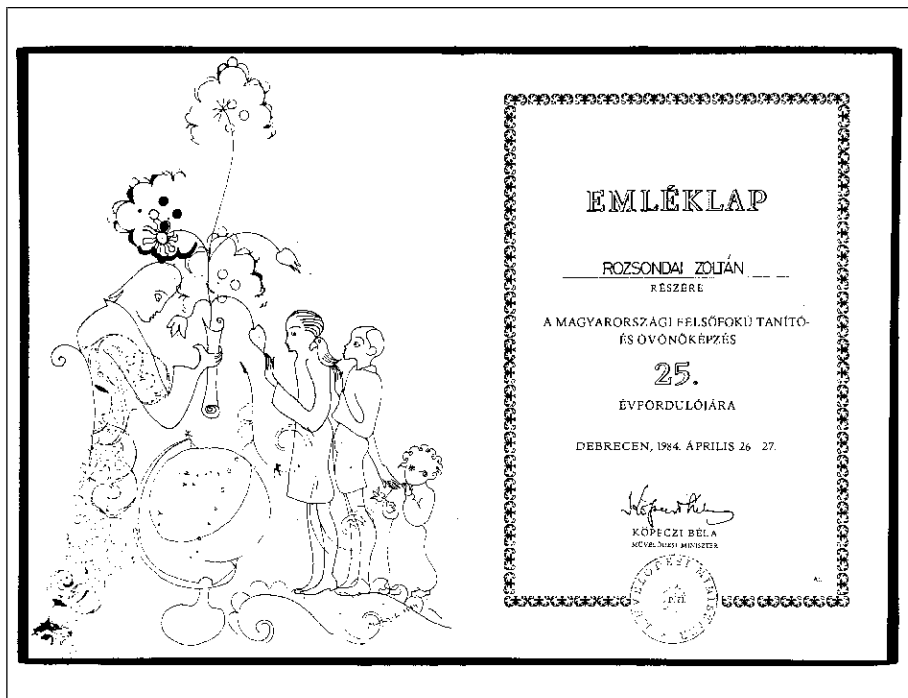
Az értekezleten Radnay fel is olvasta a „Szeptember végén”-t. Az értekezlet megokolt előterjesztésére Erdey-Grúz miniszter engedélyezte, hogy a vezetőkollégiumi előterjesztések a jövőben szükség szerint 4 oldalnál nagyobb terjedelműek lehessenek.”

Rozsondai Zoltán

A „Szeptember végén” kollégiumi stílusban

*Még nyílnak a völgyben a virágok,
De hó takará már a bérctetőt,
Fejem is tél dere ütötte már,
S érzem, hogy nemsokára meghalok.*

*Ülj hitvesem, ülj csak ide mellém,
Mindig lánggal, híven szerettelek,
Ó mondd, ó mondd, ha holnap meghalok,
Maradsz-e mindig híven özvegyen.*

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM

Postacím: 1884 BUDAPEST, Pf. 1.

Telefon: 530-600 – Telex: 22-5935

Tárgy:

Hiv. sz.:

Melléklet:

Ügyiratszám: 30361/84.

Előadó: BARÁZ Miklósné

dr. Rozsondai Zoltán elvtársnak

ny. tanár

Budapest

Rosenberg hp.u.23.

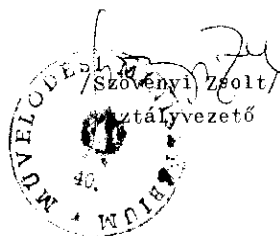
1054.

Kedves Rozsondai Elvtárs!

Engedje meg, hogy ezúton köszönjem meg azt a munkát, amit a tanítóképzők jubileuma alkalmából rendezett debreceni ünnepség előkészítésében végzett.

Budapest, 1984. december 19.

Elvtársi üdvözlettel;

BUDAPESTI TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA
FŐIGAZGATÓJA

Rozsondai Zoltán úrnak
nyugalmazott tanítóképző intézeti tanár

Tiszteelt Rozsondai Úr!

Tudomásomra jutott, hogy Ön 1985. óta a tanítói vasoklevél
jogos várományosa. Mérföldetlennül sajnálom, hogy ennek át-
adására a múlt évben nem került sor.

Szeretném, ha tanítói díszoklevelének átadására, mint aho-
gyan az 1981-ben a gyémántoklevél esetében történt, szűkebb
és bensőséges körben kerülne sor. Ezért kérem, hogy március
11-én 13 órakor kedves feleségével együtt engem felkeresni
szíveskedjék.

Mint a magyar tanítóképzés ügyét ma is szíven viselő Bará-
tunkat tisztelettel és szeretettel várom:

Budapest, 1986.február 19.

Hunyady Györgyné
/Hunyady Györgyné dr./

DÍSZOKLEVÉL

Rozsondai Zoltán

okleveles *tanító* nak, aki
nek,

a Nagyenyed-i Tanítóképző

Intézet

..... -ben

1920 év *június* hó *15.* napján

HATVANÖT ÉVE

szerzett oklevele alapján közmegbecsülésre méltóan
teljesítette hivatását, elismerésül ezt a

VASOKLEVELET

adja ki a

Budapesti Tanítóképző Főiskola

..... *Intézet*

Kelt, *Budapest*, 19. *86.* év *március* hó *10-én.*

P. H.

Ágoston György
igazgató

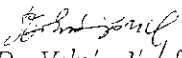
Kedves Pályatársam!

Jubileumi oklevelének átadása alkalmából tisztelettel és szeretettel köszöntöm szakszervezetünk központi vezetősége nevében. Köszöntöm annak a nemzedéknek a képviselőjét, amely történelemformáló évtizedekben hazánk sorskérdései iránt mindig példamutató felelősséget vállalt. Szavakkal nehéz kifejezni, leírni, mi mindent tettek a hazáért, a népért és minden egyes emberért azok, akik ennek a sok-sok hullámverést átélő nemzetnek a lányait és fiait nevelték, megtanították arra, hogy bizva a jövőben és saját erejükben a társadalmi felemelkedés útján járjanak. Számukra a helytállás és hűség maradandó példája mindig a pedagógus volt.

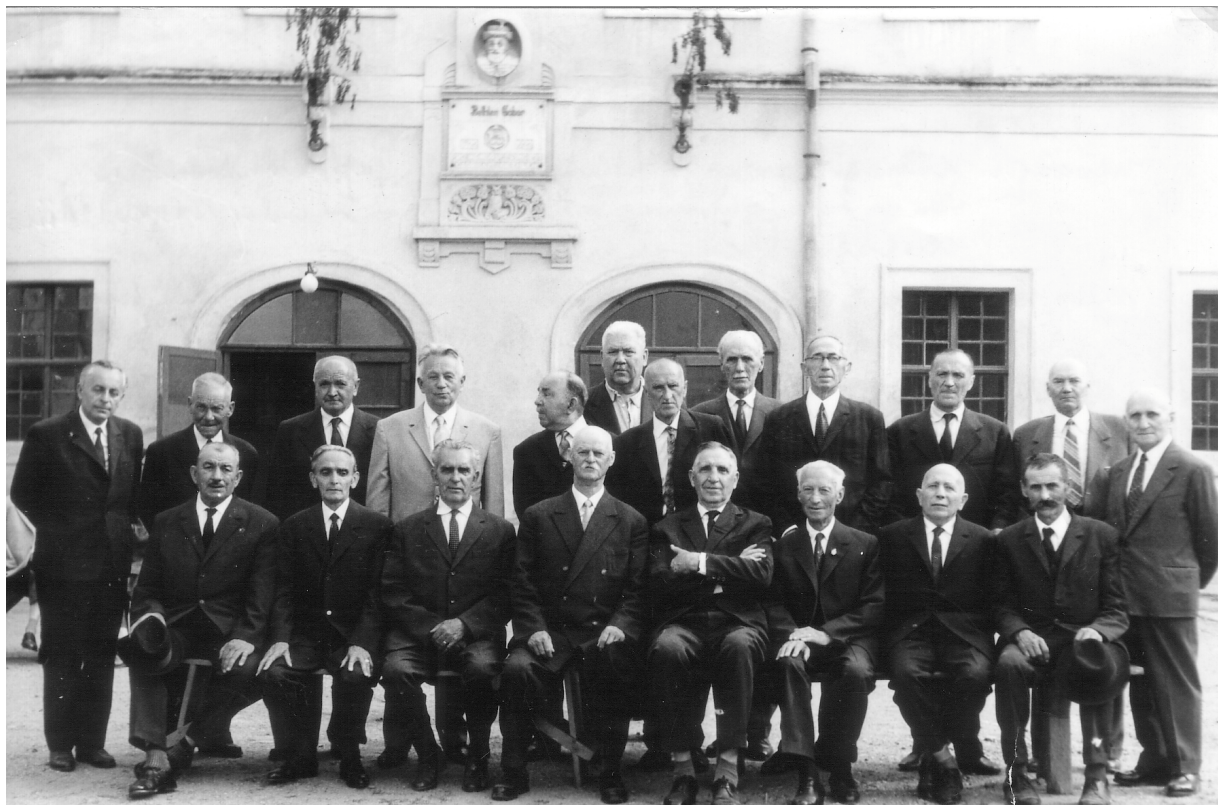
Szívből kívánjuk, hogy további életét ragyogja be tanítványainak hálája, érezze a szerető támogatását annak a közösségnek, amelyért oly sokat tett. Növekvő esztendei teljenek egészségben, boldogságban.

Budapest, 1986. március hó 11. nap.

Baráti üdvözléssel:

(Dr. Voksán József)

a Pedagógusok Szakszervezetének
főtitkára

50 éves találkozó 1970. július 11–12-én Nagyenyeden. Rozsondai Zoltán az ülő sorban balról a harmadik

19. március 13-án elhalasztott előadásokon
vétel nélkül a Főiskolánál indokoltan
hiányzik a Főiskola I-ú. előadójától,
a Kőrösi Zoltán A. előadójától.

Budapesti Tanítóképző Főiskola

fennállásának 120.,

felsőfokúvá válásának

30. évfordulója alkalmából

1990.

március 13-14-én

FŐISKOLAI NAPOKAT

rendez,

amelyre biztossággal meghívja

Bnt

A rendezvény helye:

Budapesti Tanítóképző Főiskola
Bp. XII., Kiss János utca. u. 40.

Minden évben a tanév kezdetén köszöntötte a Főiskolát

A Budapesti Tanítóképző Főiskolának,
Dr. Kunyady Györgyné Főigazgatójának,

Az új oktatási év elején tisztelettel, meleg üdvözléssel
köszöntöm a Főiskola és a Gyakorló Iskola vezetőit, oktatóit, minden
dolgozóját.

Az 1990/91. oktatási évben ime ismét megkezdték és folytat-
ják a jövőnket építő nagyszerű oktat-nevelő munkájukat a magyar
tanítóképzés színvonalának további emeléséért. Ehhez az országos
jelentőségű munka végzéséhez a Főiskola, valamint a Gyakorló Általán
Iskolája minden oktatójának, dolgozójának erőt, jó egészséget, lendü-
letes, kitartó, sikerélményekben gazdag, eredményes munkát kívánok
szeretettel.

Hosszu életem során - hiszen ebben az évben már 88 éves
lettem - tanítóképző, főiskolai és egyetemi tanuláson idején, majd
több mint négyévtizedes tanári munkában, közszolgálatomban mindvégig
a magyar tanítóképzés ügyét szelgáltam s mindenkor színvonalának
emelésére törekedtem. Igaz örömmel tölt el, hogy e hosszú ut során
erre az Intézetükkel kapcsolatban is lehetőséget adott a Sors:
így az 1923-25. évben mint matematika-fizikaszakos gyakorló tanár-
jelöltnek, 1945-től 1961-ig 16 éven át mint a művelődésügyi miniszte-
rium tanítóképzői osztálya vezetőjének, főelőadójának és végül
1963-66-ban mint az Intézetük rendes tanárának.

De fejezősül ismét Babitsot idézem: " Pedig amint fogy-fogy
a jövődő, egyre-egyre drágább lesz a múlt." ... Bizony erősen
fogy-fogy a jövődőm, egyre-egyre drágább lesz a múltam, az Intéze-
tükkel kapcsolatos múltam is s így minden oktatási év kezdetén,
ami, élek, szeretettel köszöntöm az élettől egyre duzzadó, terebélyese-
dő, épülő, szivemhez közelálló kedves Intézetet, Főiskolát.

Budapest, 1990. szeptember 7.

Meleg üdvözléssel

Rovondur Tótfalusi

Budapesti Tanítóképző Főiskola
* főigazgató *

Rozsondai Zoltán úrnak

Mélyen Tisztelt Tanár Úr!

Az új tanév elején küldött kedves és őszinte ragaszkodást kifejező levelét a Budapesti Tanítóképző Főiskola valamennyi oktatója, hallgatója és dolgozója nevében köszönöm.

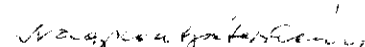
Kedves kötelességemnek tartom, hogy a levelet a Főiskolai Tanács legközelebbi ülésén ismertessem.

Bizonyára értesült arról, hogy a főigazgatói teendőket néhány hónapja vettem át kitűnő és nagyrabecsült elődömtől, Hunyady Györgyné dr.-tól. Tőle és Kollégáimtól is hallottam az Ön elkötelezett figyelméről, amely a magyar tanítóképzés ügyét és a mi főiskolánk fejlődését övezi.

Remélem, hogy a jövőben személyesen is lesz alkalmam találkozni Tanár Úrral, amelynek előkészítésére Székely Árpád kollégámat kértem fel.

Jó egészséget kívánva üdvözlí Önt
és
kedves Feleségének kézcsókját küldi

Budapest, 1992. szeptember 15.

(Dr. Nagyszentpéteri Géza)

Titkos erőforrás az élet küzdelmeihez

Sorsdöntő találkozás

Minden ember életében nagyon fontos, hogy milyen szakmát, foglalkozást választ, de ennél még fontosabb, hogy kit választ társnak egy életre.

A BRASSÓI HAVASOK fia, a MAGAS-TÁTRA lánya

A fiatal matematika–fizika–hegedű szakos tanár, Rozsondai Zoltán, aki a Kiskunfélegyházi Tanítóképzőben tanított, s a köztartás vezetője volt (azaz a bentlakó diákok élelmezés ügyeit intézte), meghívást kapott a Kecskeméti Tanítónőképzőből, hogy tapasztalatait adja át az ott induló köztartás megszervezéséhez.

1930. december 6-án Mikulásünnepség alkalmával volt az első szakmai látogatás Kecskeméten amely sorsdöntővé vált, a matematikatanár és a későbbi magyar–német okleveles tanítónő Bergh Anikó, Erdély és a Felvidék szülöttjeinek találkozása az Alföldön.

Három év múlva már együtt szeretik a zenét, irodalmat, költészetet, természetet, az állandóan változó felhőket, a naplemente színeit, a tova-húzó madarakat, a virágos réteket, az erdőzúgást, a madarak énekét.

25. házassági évforduló (1959), levélrészlet:

„Mély meghatódottsággal, nagy-nagy szeretettel gondolkodom most a huszonöt évvel ezelőtti napokra, s rád Anikóm, drága társam, én jó feleségem, minden problémámban, bajomban, gondomban fő erősségem. Hálát adok a Teremtőnek, hogy nekem adott meleg, szerető, drága életemtársának, gyermekeinknek adott önzetlen, melegszívű, lemondó, gondos, szerető Édesanyának, kis családjunk erősségének, jövője gondos tervezőjének.

A huszonöt év alatti sok gond, megpróbáltatás, gyermekeink egészségének komoly megingása, kolozsvári otthonunk elvesztésének súlyos terhe csak Veled, a Te mély hited, derűs előrenéző szemléleted, okos tervezetted, beosztásod segítségével volt elviselhető számunkra. Az, hogy gyermekeink ma egész-ségesek s becsülettel megállják helyüket, elsősorban annak köszönhető, hogy olyan nagy áldozatkészséggel, lemondással, önzetlenséggel vagy Édesanyjuk.”

A Tarpataknál Tátralomnicon. (fényképezte: Rozsonдай Zoltán, 1933)

„Huszonöt év, be hosszú idő, drága Anikóm, mennyi minden történt ez alatt! Hálát adok a Teremtőnek, hogy így, ilyen egyetértésben, nagy szeretetben, megbecsülésben éltünk egymásért, gyermekeinkért, mindig, mindenben együtt. Bizonyos, hogy voltak türelmetlenebb napjaink, óráink, de huszonöt év alatt egyszer sem történt meg, hogy félreértés, türelmetlenség másnapra ment volna át. A harag, a komoly, tartós harag messze elkerülte házunk, szívünk táját. Drága Anikóm, ha most huszonöt év után, túl az élet delén visszatekintünk az együtt, egymásért élt évekre, hálával gondoljunk Teremtőnkre... Jelentőségünk még megvan, de csökkeni fog. És amint csökken gyermekeink szempontjából, úgy növekszik velünk kapcsolatban. Lassan ketten maradunk, ahogyan ketten is indultunk el. Ma, amikor életünk komoly évfordulójához értünk, csak azt kérem a Jóistentől, hogy családunk egészségét, harmonikus szép életét, a meleg családi fészket, egymáshoz való ragaszkodásunkat, szeretetünket őrizze meg továbbra is. Adja a jó Isten, hogy ezt a huszonöt évet még másik huszonöt év kövesse. És ha ez meglesz, és olyan lesz, mint a mögöttünk levő, akkor elmondhatjuk, hogy nem hiába éltünk, úgy éltünk, hogy életünket visszaélni nem bánnánk.”

A Sors még 37 évet adott ajándékul a kívánt huszonöt év helyett.

* * *

Az utolsó meghívás

Buzási László kereste fel, aki 1941/42 tanévben végzett, egyike volt utolsó kiskunfélegyházai tanítványainak. A tanítóképző 125 éves jubileumi ünnepségére hívta meg.

Minden ember életében, visszaemlékezve iskolai éveire élénken megmarad egy-két olyan tanár, aki nagy hatást gyakorol a fiatalokra.

A 125 éves Tanítóképző ünneplésére 1996-ban K iskunfélegyházán, mintegy 800 vendég gyűlt össze a hajdani tanítóképző udvarán.

Dr. Tóth Gyuláné, az igen értékes eredményeket elért Gépipari Szakiskola igazgatója, ünnepi beszéde kezdetén kedves szavakkal üdvözölte Rozsondai Zoltán tanítóképző intézeti tanár urat, aki élete 95. évé-

ben jelenlétével megtisztelte az ünnepséget. A nívós, lelkesedéssel előadott műsor elkezdődött.

I. Az iskola múltja.

A kiskunfélegyházi áll. tanítóképző intézet 1871-ben Csongrádon kezdte meg működését. Öt év múlva, 1876-ban Kiskunfélegyházára helyezték át. A tanítóképző intézetnek liceummá történő fokozatos átalakulása megkezdődött 1938-ban, a IV. és V. osztály azonban az utóbbi években mint tanítóképző folytatta működését. A mostani tanévvel a tanítóképző intézet utolsó V. osztálya hagyta el az iskolát. A jövőben a tanítóképzés a pedagógiai főiskolákon történik. Tanítóképző intézetünk 78 évi fennállása alatt az Alföld népnevelésében nagyfontosságú hivatást töltött be, 1986 tanítónak adott képesítést. A V. K. M. ur. 1949. évi június hó 26-án kelt 1200—P—1/1949. IV. 2. számú rendeletében úgy intézkedett, hogy a kiskunfélegyházi áll. liceum és tanítóképző intézet az 1949/50. tanévtől fokozatosan testnevelési gimnáziummá alakul át. Az 1949/50. iskolai évben megnyílt testnevelési gimnázium I. osztályán kívül a II. és III. osztály mint pedagógiai gimnázium, a IV. osztály pedig mint liceum működik.

II. Az intézet felettes hatóságai.

Az intézet fenntartója a Magyar Állam.

Vallás- és közoktatásügyi miniszter: *Dr. Ortlutay Gyula.*

Államtitkár: *Szdvai Nándor.*

Főosztályvezető: *Dr. Gyalmos János.*

Ügyosztályvezető: *Rozsondai Zoltán.*

A budapestvidéki tankerület főigazgatója: *Angyal János.*

Megható volt, hogy milyen nagy örömet jelentett az ősz hajú volt tanítványoknak a 95 éves matematika–fizika–hegedű tanáruk jelenléte. A műsorral párhuzamosan spontán elindult a személyes köszöntések, vallomások, emlékek felidézése, a ragaszkodás, tisztelet, szeretet megnyilvánulása. A szabadtéri ünnepséget nem zavarta, hogy az öreg diákok, ismerősök személyesen is felkeresték.

„Voltam amerikai hadifogoly, voltam orosz hadifogoly, utálok az amerikaiakat, utálok az oroszokat, de téged szeretlek tanár úr!”

„Tanár úr! Akkor dühös voltam, de igazad volt, — nézd a körmeimet. Mi történt velük? Hegedűórákra le kellett rövidre vágni a körmeinket, hogy jól lehessen a hangokat képezni a húron. Kétszer figyelmeztetted, de én mindig elfelejtettem. Nem prédikáltál, megoldottad a kérdést. Legközelebbi órán kivettél a zsebedből egy kisollót, és cikkcakkosra nyírtad a körömömet. Nemcsak én, de az osztályban soha senki nem jelent meg ezután hosszabb körömmel.”

„Tanár úr! Mindig megizzasztottál a matematikaóra elején a fejszámolással. Végre kinyögtem az eredményt, s akkor azt mondtad, „számold ki, fiam, visszafelé is!” — akkor elhatároztam, hogy inkább testnevelő tanár leszek.”

„Tanár úr! Emlékszel, ha te meg Tulit Péter testnevelő tanár nem érveltetek volna osztálytársunkért, Darvas Józsiért, a tanári konferencia ki zárta volna a képzőből, úgymond baloldali érzelmei miatt, a képesítő előtt. (DarvasJózsef: „Elindult szeptemberben” című könyvében Jedlik, a fizikatanár [Rozsonдай] és Szilágyi, a testnevelő tanár [Tulit Péter] állnak ki Vass Pista [Darvas József] mellett azon a bizonyos konferencián.)”

„Tanár úr! Sohasem lehet elfelejteni, amikor kihívtak az osztályból telefonhoz, és leeresztettük közben a hegedűd húrjait. Visszajöttöd után nagy csendben vártuk a reakciódat. A szemed sem rebtent, felhangoltad a hegedűdet, és mintha mi sem történt volna, folytattad a hegedűórát. El voltunk képedve a fegyelmezettséged miatt, de még inkább a következő órán. Bejöttél, és se szó, se beszéd, leeresztetted az egész osztály összes hegedűhúrját. „Hangoljanak, amíg beírok az osztálykönyvbe!” Mintha a világ összes macskája ott nyávogott volna. Fogják még leereszteni a hegedűmet? Soha! — volt a válaszuk.”

„Kedves tanár úr, az ötvenes években megmentetted a családomat. Azonnali hatállyal elbocsátottak az állásomból, mert templomba jártam. Elintézted, hogy kinevezzenek más helységbe, autóbusszal megközelíthető múzeumhoz.”

125 éves a tanítóképzés, jubileumi műsor Kiskunfélegyházán, 1996-ban,
a legidősebb tanár köszöntése

„Tanár úr tudod-e, hogy miért szeretem a költészetet? — mert te tanítottad a matematikát.” „Nacsak, nacsak!” „Annyi versidézetet életemben nem hallottam, mint a matematika- és fizikaórákon.”

Kár, hogy nem volt lehetőség hangszalagra rögzíteni a lelkes megemlékezők szavait és neveit.

A jubileumi ünnepség bárkit meggyőzhetett, hogy mennyi erő, szent akarát volt és rejlik ma is a magyar vidék embereiben. Jó lenne, ha a mai tanárképző növendékeknek lehetőségük lenne a hajdani néptanítók megemlékezésein részt venni, a hivatás tudattal feltöltött légkört érzékelni.

Utolsó írása a Kiskunfélegyházi volt Tanítóképző 1996-os vendégkönyvében található a 125 éves jubileum alkalmából.

Berzsenyi Dániel „Életfilozófia” című versének utolsó három versszakát legépelte és átadta búcsúzásul dr. Tóth Gyuláné igazgatónőnek.

*„Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni nem bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnék
Megcsókolgattam rózsáit,
Megizzadtam vaspályáit.*

*Láttam a mosolygó tavaszt,
Láttam az égető nyárt,
Láttam minden időszakaszt,
S minden földi láthatárt:
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék.*

*Tűnő életem rövidségét
Én tehát nem siratom,
S a jövőndő kétes képét
Előre nem borzadom,
Minden kornak van Istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelemben marasztom.”*

* * *

Kovács László: Karácsonyi köszöntés

„A Félégyházi Állami Tanítóképzőben (lehet, hogy máshol is) volt egy szokás, mondhatnám: íratlan szabály, amely szerint minden iskolai szünet előtt az osztályban tanító tanárokat fel kell köszönteni. Karácsony és húsvét előtt kellemes ünnepeket (baldog újesztendőt), a tanév végén pedig megköszönve az egész évi oktató munkát, jó nyári pihenést kívánva. Hogy mikor keletkezett ez a szokás, vajon tart-e még, nem tudom. Ám a 30-as években virágkorát élte. Volt ezekben a köszöntésekben a diákság részéről megnyilvánuló őszinte tisztelet, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy volt egy hátsó gondolat is: utolsó órán, köszöntő beszéd után, nem ildomos feleltetni! Tanáraink (ritka és indokolt kivételektől eltekintve) ezt be is tartották. A köszöntésekre pedig hosszabb-rövidebb beszédben válaszoltak. Öt év alatt (1933–1938 között) közel 100, igen tartalmas tanári választ hallottam, de 62–67 év távlatából ma már csupán egyetlenegyre emlékszem.

1935 decemberében, a naptári év utolsó matematikaórájára csöngettek be. Mi, harmadévesek beültünk a padba, a könyvet és füzetet elraktuk, csendben várakoztunk. Hamarosan kinyílt az ajtó, belépett Rozsonдай tanár úr. A megszokott ruganyos léptekkel előrement a katedrához. Mi az előírásoknak megfelelően most is néma felállással köszöntöttük. Tanár úr az asztal mögül fejbőlintással válaszolt, majd intett, hogy leülhetünk: maga is ezt tette, majd kezébe vette a tollat, hogy beírjon az osztálykönyvbe. Mi azonban állva maradtunk, talán még feszesebb „vigyázz”-állásban. Közben Lovas Feri, osztályunk eminens tanulója és örökös szónoka máris kint állt a középső padsor előtt, meghajolt, majd kihúзва magát elkezdte:

— Mélyen tisztelt, szeretett Tanár úr! ... A harmadik osztály nevében... — s tolmácsolta karácsonyi-újévi jókívánságainkat, talán 2-3 percen tömören, szépen. Feri méltán volt osztályunk állandó szónoka, mert a köszöntőket, amelyeknek témája tulajdonképpen mindig azonos volt, megfogalmazásában mégis változatosan, alkalomra, tantárgyra, tanárra szabta, sosem bocsátkozott ismétlésekbe. Befejezve mondókáját, ismét meghajolt, helyére ment, mi pedig leültünk.

Rozsonдай tanár úr (mint ahogy más tanárok is) állva hallgatta meg a jókívánságainkat, majd kinézett az ablakon a hófoltos, szürke egű város-

ra, ezután rátámaszkodott a tanári asztalra, maga elé nézett. Rövid, néma csend! Majd felemelte fejét, reánk függesztve szemét, beszélni kezdett.

Brassói diákéveiről szólt. Elmondta: ők is hogy várták a karácsonyt. Ilyenkor ott már mindent — hegyet-völgyet, várost és falut — vastag hótakaró borított. Aztán végre hazatértek bátyjával együtt a székelyzsombori evangélikus lelkészlakba. Mesélt a székely falu karácsonyi ünnepéről, majd elmondta, hogy a szünidőben a legfőbb időtöltésük az volt, hogy a bátyjával kettesben felmentek a Hargitára. Olyan érzékletesen ecsetelte a Hargita hatalmas fenyőit, a közöttük röpködő madarakat, a tovasuhanó vadakat, azok lábnyomait a hóban, hogy mi, akik szinte visszafojtott lélegzettel hallgattuk, úgy éreztük, mintha mi is ott lépkednénk, meg-megállnánk a térdig érő friss hóban, s ámulva szemlélnénk az Isten teremtette, s az ember által még nem érintett csodás természetet.

Amikor Rozsonдай tanár úr szívből jövő és a diákszívhez intézett válaszbeszédét elmondta, nem gondoltam, akkor nem is gondolhattam, hogy egyszer én is eljuthatok Székelyzsomborba. Hat év múlva, 1941. július elején egy dunamenti „testvér-község” küldöttségének kísérőjeként töltöttem egy fél napot ebben a kedves faluban, amely fölött egy magaslaton parányi váracska állott. Székelyzsombori vendéglátóink az érdeklődőket felvezették a teljesen ép, karbantartott kis erődhez, amely — feltehetően — valamely közeli nagyobb erősség „tarisznya-vára” lehetett. Előkerült a nagy kulcs, kinyitották a várkaput, megnéztük a hajdani őrség szobáit, a bástya övezte udvart. Én a várlátogatás után kimentem, s a bástyafalnak támaszkodva, lenéztem a falura. Igen, ott a templom, az iskola, a házak a pajták... s szemben magaslik a Hargita! Nyár volt, derült ég, melegen süttött a Nap, és én mégis, valahogy a téli Hargitát láttam. Karácsonyra készülő diákkorom járt az eszemben. És én úgy láttam, hogy ott a távolban a zúzmarás, sudár fenyőfák rengetegében a két Rozsonдай testvér ballag mind feljebb a vastag hótakaróban...

Azóta sok évtized telt el. A két Rozsonдай testvér, a magyar tanítóképzés szorgos munkásai, tanítónemzedékek elhívatott nevelői, akik mindig előre és felfelé néztek, túljutottak a bérci tetőn, s megérkeztek az Igaz Bíró elé, az örökkévalóságba... Emlékük a még élő tanítványok szívében kitörölhetetlenül ma is él.”

Kovács László (81 éves) tanítvány, okl. vegyészmérnök, tanár, visszaemlékezése, egyetértésben osztálytársával, Vékony Lajossal, aki még jelenleg is szakértőként dolgozik az Oktatási Minisztériumban.”

1999 karácsonyán

Zárszó

„Tanultam Rozsonдай Zoltántól

Ismeretségünk a Minisztérium tanítóképzős osztályán kezdődött. A középfokú óvónőképző és tanítóképző intézetek pedagógia szakfelügyelője voltam. Rozsonдай Zoltán volt a közvetlen felettesem, minden alapvető szakmai kérdésben eligazítóm, tanítóm. Munkám eredményeit, a hetenként átadott felügyelői jelentéseimet ő értékelte. Megjegyzései, kérdései lényegre irányultak. Sokat tanultam belőlük.

Azzal is megtisztelt, hogy a tanítóképzés fejlesztésével kapcsolatos írásait elolvasásra mindig átadta nekem. Ezek az írások (bizonyára ezt sokan tudják) nagy hozzáértést, alaposságot és szilárd meggyőződést mutattak. Hasonló későbbi tevékenységemben számomra jó minták voltak. Minden megállapítását (mint kiváló matematikus is) érvekkel támasztotta alá. Ezt a szóbeli tárgyalásain is megfigyelhettem. A saját véleményét határozottan képviselte, de azokat soha senkire nem akarta rákényszeríteni. Ebben nagy műveltsége és értékes jellembeli tulajdonságai is megmutatkoztak.

Számomra sokat jelentett, hogy a közvetlen minisztériumi munkatársi kapcsolat megszűnése után rendszeresen felkeresett (mindig ő kezdeményezte) munkahelyeimen. A Pedagógiai Tudományos Intézet tanítóképzős csoportjában, ahol az akkor végzett tantervi munkálatokban, majd a felsőfokú tanítóképzés előkészítése idején szakmai tanácsokkal segítette munkámat. Különösen gyakran találkoztunk a hivatali szobámban, amikor a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Osztályának helyettes vezetője voltam. De így volt ez a Budapesti Tanítóképző Főiskolán (korábban az esztergomi Tanítóképző Intézetben).

Találkozásaink mindig az éppen legaktuálisabb tanítóképzős témák megbeszélésével teltek el. Ezek a beszélgetések úgy történtek, hogy mindig Rozsonдай Zoltán kérdezett. Részletekbe menően tudni akarta, hogy mivel foglalkozom, mik a terveim. Okos megjegyzéseiből mindig sokat tanultam.

Szavaiból, még inkább szomorú alaphangulatú viselkedéséből érezni lehetett, hogy munkáját (talán néhány „főnöke”) nem becsülik, értékelik

kellő módon. Jól érezte magát azok között, akik tudták, elismerték emberi és szakmai értékeit.

Rozsonдай Zoltán életében (a zavaros politikai körülmények miatt) nem kapott komolyabb „hivatalos” elismerést. Ezért őt (és a hozzá hasonló sokakat), talán nem a legjobb szó, de sajnálni lehetett. Most, halála után ez az emlékező kötet a legnagyobb elismerés azért, amit tett a magyar tanítóképzésért. „Elhallgatták” kiválóságát! Ő már nem tudhatja, hogy ez napjainkban (nyilván majd a jövőben is) előfordul másokkal. Elsősorban olyanokkal (ő is hozzájuk tartozott), akik nem tagjai különféle „baráti” érdekcsoportoknak.

Rozsonдай Zoltán nem volt dicsekvő, értékeit hivalkodóan mutogató ember. Szerény volt. Őt, értékeit fel kellett fedezni! Sokaknak, nekem is, ez sikerült. Ezért példaképemnek is tekintettem. Szerencsés ember vagyok, hogy eddigi életemben ilyen emberekkel találkozhattam, és velük szoros munkatársi, baráti kapcsolatban lehettem. Rozsonдай Zoltánt, amíg élek, elfelejteni nem fogom.

Budapest, 2001. április

*Dr. Füle Sándor PhD,
ny. főiskolai tanár*

Végül

*valamennyi Tanítványnak, Kollégának, Barátnak, Rokonnak és
Közreműködőnek köszönetet mondanak*

a könyv szerkesztői.

Jegyzetek az „ÉLETÚT...” fejezethez

(A hivatkozások a 151–166. oldalon található irodalomjegyzékre vonatkoznak.)

DONÁTH PÉTER

¹ A hercegprímási látogatásra valószínűleg 1946-ban került sor.

² Csoknyay József visszaemlékezésében Mindszenty Józsefnek a pápai képző iránti érdeklődését veszprémi püspöki funkciójával hozta kapcsolatba. (1978. 194. o.)

³ Bassola Zoltán pozíciójáról lásd memoárját. (1998. 211–394. o.)

⁴ Bereczky Albert református lelkész (később püspök) 1946. május 20-ig volt a VKM politikai államtitkára, akkor Nagy Miklós került a helyére. (Welker O. 1945–84. 20. o.)

⁵ Csoknyay József 1927-ben végezte tanítóképzős tanulmányait Sopronban kitűnő eredménnyel, majd hosszabb községi néptanítóság, és a polgári iskolai tanárképző elvégzése, és érettségi vizsga után, 1935-ben került a soproni evangélikus képző gyakorlóiskolájába. Jogi és bölcsészkar tanulmányok nyomán felvételt nyert az Apponyi Kollégiumba, ahol 1939-ben nyert tanítóképző intézeti tanári oklevelet, pedagógia–filozófia szakcsoportban, majd 1940-ben doktorált. 1940-től a soproni, 1943-tól a kőszegi tanítóképző tanára, emellett 1946-tól a szombathelyi tankerület, majd 1948-tól a Dunántúl pedagógia szakos szakfelügyelője lett. Néhány évig a Nemzeti Parasztpárt tagja volt. A pápai intézet igazgatóságára Nagy Miklós VKM államtitkár a később ugyancsak igazgatóvá lett nagykőrösi református tanárokat: Nánási Miklóst és Imre Sándor tanítványát, dr. Juhász Bélát javasolta. Győry Elemér dunántúli református püspök rajtuk kívül Nagy Sándor komáromi igazgatót jelölte. Rozsondai Zoltán a szakmailag kiváló Csoknyay József kinevezését az evangélikus és református püspököknél is támogatta, annak ellenére, hogy Károly bátyja érezhetően nehezített amiatt, hogy az ambiciózus tanár elhagyta a soproni intézetet. Csoknyay 1946. december 4-én vette át, megbízottként a Pápai Állami Tanítóképző Intézet igazgatását (igazgatói kinevezésére 1948 tavaszán került sor). Feladatát 1958. december 1-jéig, a győri felsőfokú tanítóképző igazgatóhelyettesévé való kinevezéséig látja el. Közben, 1949. április 13-án még a Pápán létrehozni tervezett pedagógiai főiskola szervezésével is megbízták. 1952 júniusában „Kiváló tanár”, 1963-ban és 1977-ben az „Oktatásügy Kiváló Dolgozója” kitüntetésben részesült. (EOL DT Soproni Tanítóképző és Líceum iratai, 1941–48. 89. d.; PML XXIV 501/a 1040-946/1947 tkp.; MOL XIX-I-1-g 124. d., XIX-I-1-g-57-161289-1948., XIX-I-2-f-8531/P1., XIX-I-4-kk 75629./III. 8.; Csoknyay J. 1978. 194–203. o.; Hollósy T. – Lux I. 1998. 88–89. o.)

⁶ Kapor Károly a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója Csoknyay József 80. születésnapjára emlékezve, az összegyűlt diáktársak nevében 1986-ban így emlékezett meg igazgatói működéséről: „pályája, pedagógiai felfogása töretlen vonalú és egységes volt. A kötelességről, a becsületről, a jóságról, az igazságosságról, hűségről vallott nézetei és cselekedetei, valamint magyarsága, tettekben megnyilvánuló hazaszeretete és mély humanuma még hosszú ideig a példa erejével hat, s mércét jelent nevelőтарыai és tanítványai körében. Szuggesztív nevelő volt, s az iskola első, legfőbb nevelője, aki felismerte,

hogy a tanárok és diákok lelki közösségének kikovácsolása a legdöntőbb, ami nélkül nincs, és nem lehet tartós eredmény. Ebben a szellemben fejlesztette kollégái segítségével személyiségünket, s váltunk tanítóvá, nevelővé. ... Meghatottan és büszkén emlékezünk rá.” (*Éhártiné V. Zs.*, 1998. 139. o.; *Ágotha T.* 2001. 278. o.)

⁷ Alexits Györgyöt a MKP jelöltjeként nevezték ki politikai államtitkárrá a VKM-be 1947 áprilisában, azzal a feladattal, hogy növelje a párt befolyását a közoktatás területén. A Pedagógus Pártcsoportok vezetőségének és egyéb pártszerveknek tagjaként közvetlen része volt a területre vonatkozó fontosabb döntések megszületésében, s minisztériumi végrehajtásban. 1947 őszére már a közoktatási többsége a felügyelete alá került, így a középiskolai ügyosztály (bennre a tanítóképzés) és a tanügyi igazgatóság is. A párt-erőviszonyok változása következtében a MKP megfelelő fórumai — ahogy a koalíciós időkben minden párt a maga delegáltját — folyamatosan nógatták Alexitset kádereik elhelyezése miatt. Ugyanakkor a szociáldemokrata párt és a parasztpárt, sőt, a katolikus egyház képviselői is, folyamatosan reklamáltak Alexits és pártja túlhatalma ellen. Az államtitkár pártja érdekeit képviselte, utasításait hajtotta végre. Ehhez azonban ki kellett harcolnia, hogy minden ügyet rajta keresztül intézzenek. Ezért konfliktusba került szinte mindenki, a miniszter bizalmasával Baróti Dezső ügyosztályvezetővel is. Különös módon, Ő sem tudott minisztere kettős pártkötődéséről, ezért hozzájárulása nélkül is érvényesíteni próbálta a kommunista párt személyi elképzeléseit, amire *Ortutay Gyula* úgy reagált, hogy távolléte esetére előre megállapodott Alexitsszel, vagy egyszerűen megtiltotta arra az időre bizonyos döntések meghozatalát. (OSZK Kt. 210.f. 28/38.,39.,40.; PIL 274. f. 21/75., 283. F. 21/37.; MOL P 2076. 11. d. 4056/1947.; *Mindszenty-leveleskönyv*, 1997. 38. o.)

⁸ Őt a szociáldemokrata párt helyezte a minisztériumba.

⁹ Pálffy Endre gimnáziumi igazgató 1948. április 9-én váltotta a főosztályvezetői poszton Király Rudolfot. (*Welker O.* 1945–84. 52–55. o.)

¹⁰ Alexits György magatartásában, ilyen megfogalmazásában (ameddig csak engem meg nem ölnek) bizonyára szerepe volt annak, hogy 20 éves fiatalemberként, a tanácsköztársaság idején, a nagyváradi direktóriumban vállalt szerepe miatt a Horthy-korszakban diszkriminációban volt része, sőt 1944-es politikai okból történt letartóztatását követően a dachau koncentrációs táborba került. (*A Magyar Tudományos...I.* k. 2003. 32–33. o.)

¹¹ 1948. február 26-án, a MKP kultuszminisztérium ügyeinek kivizsgálására alakított bizottságának ülésén Révai József megállapította: „a kultuszminiszteri munka eddigi vitelére összeállított háromtagú bizottság (Alexits, Novák, Angyal) feladatát nem tudja jól betölteni...” (PIL 274. f. 21/75.)

¹² Valójában nem a közalkalmazottak igazolását előíró 1080/1945. M. E. számú rendeletnek (*Magyar Közlöny* 1945. 20. szám, 1–3. o.) megfelelő eljárásról, hanem az azt követő 5000/1946. M. E. számú kormányrendelet jegyében lezajlott ún. „B”-listázásról volt szó. Erre utal egyrészt az, hogy az igazolási eljárások során jogorvoslatért a népbíróságokhoz lehetett fordulni, s nem a miniszterelnökhöz. A „B”-listázások alkalmával az 1946. július 30-án kiadott 9050/1946. M. E. számú és a 4517/1946. Eln. VKM számú rendeletek értel-

mében a szakminiszter ill. a Magyar Függetlenségi Frontba tömörült pártok és a Szakszervezeti Tanács javaslatot tehettek az elbocsátottak 10%-ának visszavételére. A „B”-listázás során a közalkalmazottakat megtartották, kényszernyugdíjazták, vagy nyugdíjjogosultság nélkül elbocsátották.

Az 1914 szeptemberétől Stubnyafürdőre kinevezett, majd 1919-től Jászberényben tanító (s tankerületi pedagógia szakfelügyelő) *Tanay Antal* 1939 szeptemberétől tanított a budai képzőben (VI. 2. fizetési osztályban, címzetes igazgatóként). 1944 decemberében Padányi-Frank Antal ideiglenes helyettesítésével bízták meg, majd az igazgató kényszernyugdíjazása után, a mb. igazgatóvá előlépett addigi igazgatóhelyettes Csada Imre mellett átvette az igazgató-helyettesi teendők ellátását. (BFL XXV. 1/a, 4981/1945. 24. o.; *Padányi-Frank szerk.*, 1939/40., 1942/43., 1943/44.; *Donáth P.* 1998. 139. o.) 1945. június 10-én kitöltött igazoló „Nyilatkozatához” háromoldalas kiegészítést fűzött, melyben a korábbi rendszerek alatt háttérbe szorított, alávetett helyzetű (szegény, nemzetiségi származású) társadalmi rétegekkel való szolidaritásáról írt. „Tanítványaimmal egyforma szeretettel bántam, származásra, anyanyelvre, vallásra való tekintet nélkül. Emberségre, igazságosságra, a szabadságjogok helyes gyakorlására, igazi vallásosságra, haza-nemzet-szeretetre, kötelességre, felelősségre stb. neveltem őket. Az előző kormányoknak a zsidósággal elkövetett embertelenségeit mélyen elítéltem, ennek felsőbb osztályos növendékeim előtt is kifejezést adtam. Fasiszta, vagy náci szellemben sohasem működtem. Tanítványaimban a leendő kollégákat láttam, és eszerint megbecsültem őket” — írta nyilatkozatában. (BFL XVII. 463. 166/B.) Ügyét — az előzetes meghirdetéstől eltérően — nem tárgyalta augusztus 22-én, a budapesti állami iskolák II. számú igazoló bizottságának ülésén. A ránk maradt jegyzőkönyvben nincs magyarázat erre, csak későbbi intézeti irattári kimutatásokból tudható, hogy a 136/a-1945/414.b. IX. 5. számú határozattal Tanay Antalt „feddéssel igazolták”, ami a kényszernyugdíjazott Padányi-Frank Antal és Szalatsy Richárd mellett enyhébb, de a megmaradt tantestületben egyedülálló elmarasztalást jelentett. (ELTE TÓFK, 536/1945.) Mivel vezetői alkalmasságát nem kérdőjelezték meg, továbbra is — a megbízott igazgató megelégedésére — segítette Csada Imre munkáját. (ELTE-TÓFK, 190/el.) Július 17-én a beteg igazgató távollétében ő vezeti azt a tanév végi záróértekezletet is, melyen — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — kifejtette: „A szörnyű ájulásból felocsúdott a magyarság. Elpusztíthatatlan életereje újból megindította vérkeringését. Él a nemzet, él intézetünk is! A Gondviselés kegyelméből megindult az újjáépítés, a jobb jövőt biztosító demokratikus átalakulás. Ebből intézetünk is kivette és továbbra is ki akarja venni méltó részét” — hangsúlyozta az igazgatóhelyettes. (ELTE TÓFK) A „hogyan”-ról azonban igencsak eltértek a Padányi-Frank Antal népbírószági pere révén — a múlt s a jövő megítélését illetően, az ország egészéhez hasonlóan — igencsak megosztott tantestület tagjai. A közelmúltban elhunyt *Uherkovich Gábor* egykori tanár, professor és *Szabó Egon* egykori növendék, nyugalmazott tábornok visszaemlékezése szerint egyesek, így a pedagógia-filozófia szakos Tanay Antal is, a békeszerződés nyomán a megszálló csapatok kivonulásában reménykedve, kivárára játszottak. Nem kívánták túlságosan elkötelezni magukat, s az intézetet a korábbi évtizedek alapértékeit megkérdőjelező, majd tagadó új rendszer mellett. A Horthy-rendszert kritikusan átélő kollégáik az amúgy is válságos helyzetbe, a megszüntetés küszöbére került tanítóképzés, és a budai képző túlélésének útját az új helyzethez való gyors alkalmazkodásban, a Szávai Nándor tankerületi

főigazgató — s egyben a kerületi kommunista szervezet elnöke —, tanácsainak követését tartották kívánatosnak az intézet túlélése szempontjából. A hangos veszekedésekben manifesztálódó vitában Tanay ellenfele a nála közel másfél évtizeddel fiatalabb *Szabó Béla* volt, akit — álláspontja következményeként — 1945. december 3-án ideiglenesen megbízták az igazgatói teendők ellátásával. 5-én vette át hivatalát, s már 11-én kérte, hogy a korábban Padányi-Frank Antal által előterjesztett Tanay Antal helyett Árpássy Gyulát bízza meg a főigazgató az igazgató-helyettesességgel. Másnap, december 12-én már más intézethez helyezését kezdeményezte, mivel „Tanay Antal a tanári testület legtöbb tagja előtt nem rokonszenves egyéniség, s így a szükséges testületi összhangot nem tudom megteremteni. Helyére egyelőre nem kérek más tanárt” — írta Szabó Béla. Az 1946. február 28-i értekezleten már arról referált, hogy 3979/1945-46. számú rendeletével a főigazgató Tanayt a VII. kerületi tanítónőképzőbe helyezte át.

Mindazonáltal a 44006/1946. V. ü. o. számú rendeletnek megfelelően április 18-án a XII. kerületi képzőben készítették el Tanay minősítését: „1 2 2 2. Szaktudása kifogástalan; nevelő eljárása jó; buzgó; társadalmi magatartásában nem mindig következetes.” (ELTE-TOFK irattárának anyagai alapján) A Szabó–Tanay ideológiai-politikai-személyes-egzisztenciális viták során — tanú szerint — kölcsönösen elhangzott fenyegetések bevalására az adott konstellációban, csak az előbbinek volt lehetősége. Előbb igazgatóként, majd a 13021/1946. számú rendelet által a líceumok, tanítóképzők és kisdedóvónő-képző intézetek „B”-listázását irányító 82. számú bizottságban a miniszterelnök kiküldöttjeként. Az országos bizottság 1946. július 29-én úgy találta, hogy Tanay Antalt — a 3510/1946. eln. számú rendeletében foglaltak jegyében — „az elbocsájtandók csoportjába kell sorolni”, mivel „hivatali működésük során következetesen cselekvőleg antidemokratikus magatartást tanúsítottak, azaz szóval és tettel a demokratikus magyar életberendezés, a magyar nép érdekei ellen” tevékenykedett, s ezért *nyugdíja meghagyásával elbocsátásra* ítélte. (OSZK Kt. 210. f. 14/7. sz., 210. f. 13/195. sz.; MOL XIX-1-1-g-57-171085-1947. 145. d.; *Donáth P.* 1998. 136–144. o.)

¹³ A 880/1946. eln. és a 4800/1946. eln. számú, a VKM ügybeosztását meghatározó rendeletek szerint a kommunista (a kiskazda Farkas László szerint is korrekt, szeretetreméltó) Ortutay Gyulával már a háború előtt közoktatási terveken dolgozó *Novák Károly* miniszteri osztálytanácsos, osztályvezető-helyettes volt a IV. Általános iskolai ügyosztályon, majd Ortutay Gyula minisztersége idején 1947–1948-ban az elnöki „A” ügyosztályt vezette, s az MKP 3, majd 7 tagú VKM aktívájának tagja volt, Alexits Györggyel együtt. (OSZK Kt. 210. f. 13/ 11–12., 120., 203., 215. sz.; PIL 274. f. 21/75.; *Farkas L.* 2002. 99.o.; *Welker O.* 1945–1972. 35., 49., 56. o.)

¹⁴ Ezen döntést találta joggal méltatlannak — az adott „B”-lista bizottság elnökségére a VKM kiskazda csoportja által eredménytelenül jelölt (OSZK Kt., 210. f. 14/7. sz.) — Rozsondai Zoltán, az immár 56 éves, egy gyermeket nevelő 32 évi szolgálati idővel rendelkező címzetes igazgató esetében. Ezért biztatta Tanayt, forduljon jogorvoslatért. 1947. augusztus 24-i kérelmében *Tanay Antal* gazdag munkásságára, szegény származására, demokratikus gondolkodására, s a döntéshozó bizottság tagjai közül Szabó Béla és Mácsay Károly elfoglaltságára („irigységére”) hivatkozott, majd egy kiegészítésben: 60%-os rokkantságára. *Rozsondai Zoltán* támogatta felülvizsgálati kérelmét: „Mintthogy Tanay

Antal ellen hosszú közszolgálatát, sem politikai, sem szakszempontból kifogás nem merült fel –, a reá vonatkozó határozat megsemmisítését javaslom” — írta, 1947. október 29-én. Tanay visszavételét a MKP XII. kerületi és jászberényi szervezetei s utóbbi polgármestere is támogatta, így a miniszterelnökség illetékes bizottsága november 18-án, 40601/1947 ME B. 1. sz. határozatával, Tanay munkaképtelenségére, s az elbocsátó határozat indokolatlanságára és méltánytalanságára hivatkozva, az elbocsátó határozatot megsemmisítette. Tanayt a II. kerületi Csalogány utcai tanítónőképzőbe helyezték. 1955–56-ban már az OM tanítónőképző ügyosztálya nevében ellenőrizte a tanítónőképzők munkáját. (MOL XIX-I-1-g-57-171085-1947. 145. d ; *Szabó B. szerk.*, 1945/46., 1. o., 1946/47. 7. o.)

¹⁵ *Szegi Ödön* 1925-ben szerzett tanítónőképző intézeti tanári oklevelet, s 1928-ban növénytani témából doktorált. Előbb gyakornokként, majd tanársegédként dolgozott a budapesti egyetemen. 1928–1940-ig volt a kőszegi állami tanítónőképző tanára, közben 1930-tól a szombathelyi, majd a székesfehérvári tankerületek szakfelügyelője. 1940-től a székesfehérvári tankerület szakelőadója, ahonnan 1947. június 20-án rendelték be a VKM tanítónőképző ügyosztályába. (MOL XIX-I-1-g-57-161289-1948.)

¹⁶ Szegi Ödön elbocsátása váratlan lehetett Rozsondai Zoltán számára, hiszen 1948. áprilisában, jó munkája elismeréseként igazgatói kinevezését javasolta a 13. fizetési osztályba. Előterjesztését nem méltányolták, sőt, november 18-án Szegi Ödön a következő levelet kapta kézhez: „Tanár Urat a vezetésem alatt lévő minisztériumban teljesített szolgálata alól azonnali hatállyal felmentem. Beosztása ügyében később intézkedem.” (MOL XIX-I-1-g-57-161289-1948.)

¹⁷ Alexits Györgyöt 1948. október 9-én mentették fel államtitkári funkciójából, s helyére a MDP jelöltjeként Szávai Nándort, a budapesti tankerület főigazgatóját nevezték ki, aki 1950-ig töltötte be ezt a tisztséget.

¹⁸ 1949. február 8-án 161.138/1949. sz. alatt Rozsondai Zoltán javasolta, hogy a minisztériumi szolgálat alól november 18-án felmentett Szegi Ödönt, — a saját kérésére a XI. kerületi tanítónőképzőbe helyezett Szirmay Ferencné, az államosított Ranolder Intézeti Tanítónőképző mb. igazgatója helyére — helyezzék, azonnali hatállyal. „A kérdést referáltuk Szávai államtitkár úrnak, aki dr. Szegi Ödönnek a IX. kerületi áll. tanítónőképző-intézethez való beosztásához hozzájárult.” Ezt követően Szegi Ödön sokáig a Vendel utcai képzőben tanított, tanártársai s a diákok megelégedésére. (MOL XIX-I-1-g-57-161138/1949. 145. d.; BFL XXXV. 104. f. c. 91. öe.)

¹⁹ Ortutay Gyulát 1950. február 25-én váltotta Darvas József a vallás- és közoktatásügyi miniszteri poszton. Májusban a tárcát Közoktatásügyi Minisztériummá szervezték át, s Darvas 1950. május 19-től 1953. július 4-ig töltötte be — hatáskörben a későbbiekben, a Felsőoktatási Minisztérium létrehozása miatt tovább korlátozódott — tisztségét.

²⁰ A memoárból élénk táru előképből, talán a megszépítő messzeség okán, hiányzik Rozsondai Zoltánnak — az iránta, hálás extanítványaként személy szerint jóindulatú — Darvas Józseffel folytatott vitáira való utalás. *Rozsondai Zoltán 1952-ből ránk maradt káderjellemzésében szemére vetették, hogy nem hajlandó belenyugodni a képzési idő*

csökkentésébe, s az új szempontokat előtérbe helyező káderpolitikába, s a felmerülő új problémákra „a régi gyakorlat analógiáit veti fel lehetséges megoldásként... Korábban ellentétek mutatkoztak közte, és Darvas elvtárs között. *Ezek már teljes mértékben felszámolódtak a tanítóképzésért folytatott közös munka során.*”

²¹ Valójában: dr. Lugasi György bajai tanítóképző intézeti tanár.

²² Domokos Lajost 1947. november 11-én a 163.076/1947. V. számú VKM rendelettel helyezték át a XII. kerületi tanítóképzőbe „nevelői teendők ellátására és irodai munkában való segédkezésre. Új szolgálati helyén december 1-jétől tevékenykedett. (BFL VI. 502. b. 283. d.)

²³ Lásd erről a bevezető tanulmányban a „Kiélezett harc az iskolák feletti befolyás megszerzéséért/megtartásáért...” c. fejezetben.

²⁴ *Poór Sándor* (szóbeli közlése, Uherkovich Gábor és Domokos Lajos memoárjával egyező emléke szerint) nem lépett be az MKP-ba.

²⁵ Domokos Lajos 1950 júliusában léphetett két-három hónapra Rozsonдай Zoltán helyére. (GyMSM SL XXVI. 61. 1.d.) Az osztály vezetésével 1950 októberében Hollós Istvánt bízták meg. Domokos Lajos 1951 elejétől lett a Tanügyigazgatási Csoport vezetője. (*Welker O.* 1945-72. 111. o.)

²⁶ A 86. 377/1920. VIII. b. számú VKM rendelettel a hatévéssé, a 81. 986/1923. VI. és a 42.500/1925. VI. számú rendeletekkel ötévéssé, majd az 1938. évi XIII. és XIV. törvényekkel négyéves líceummá és kétéves tanítóképző akadémiává kívánták fejleszteni a tanítóképzőket. Majd a területi visszacsatolások nyomán előállt tanítóhiányra, és a háborús körülményekre tekintettel az 55. 600/1941. számú VKM rendelettel „átmenetileg” — mint utóbb kiderült — végleg, leállították a líceum és az akadémia kifejlesztését. (CJH, 1938.; *Imre S.* 1936.; *Molnár O.* 1938.; *Nagy P. T.* 1997. 135–145. o.; *Donáth P.* 2001/1. 219–225. és 230–233. o.)

²⁷ A tanítóképzésre vonatkozó 1950. évi 43. törvényerejű rendeletet 1950. november 12-én hirdették ki. (*Mészáros I.* 1996. 125. o.)

²⁸ Erdey-Grúz Tibor 1953. július 4-től 1956. július 30-ig volt oktatásügyi miniszter.

²⁹ Csukás István a Pedagógusképző Főosztályt vezette akkoriban.

³⁰ Az eddigiekben nem találtunk egyéb forrást, amely a fentieket megvilágíthatná. A történetek időpontját illetően azonban valószínűleg egy évet tévedett Rozsonдай Zoltán, hiszen a budapesti Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskolát egy 1955. február 6-i kormányhatározattal szüntették meg jogutód nélkül. (*Mészáros I.* 1996. 141. o.)

³¹ A miniszteri ötlettel kapcsolatosan zavaró, hogy a budai képző az ország egyetlen gyakorló tanítóképzője volt, márpedig a felsőfokú tanítóképzés megteremtéséről szóló határozatiig, aligha mondhattak le szolgálatairól. Az 1954. nyári PB határozat hatására Erdey-Grúz Tibor még 1955 végén is elzárkózott a képzési idő felemelésére vonatkozó

újabb javaslatoktól, ill. az akadémiai képzés bevezetésére vonatkozó ötletektől. Lásd erről bővebben a bevezető tanulmány két fejezetében.

³² A polgári iskolai tanárképzőből szervezett szegedi pedagógiai főiskola már 1947-től működött.

³³ Ahogy a bevezető tanulmányban olvasható, s az akkori oktatáspolitikai mechanizmusokból következően, Erdey-Grúz Tibor ilyen horderejű kérdésben egyedül nem dönthetett. 1954. június 11-én a Minisztertanács döntött a felvételi létszámokról, a miniszter előterjesztésére. Jogilag ennek módosítására is csak azon a fórumon kerülhetett volna sor, de valójában arra sem volt lehetőség, hiszen a Politikai Bizottság július 14-i ülésén „a nép-gazdaság helyzetére tekintettel” a legtakarékosabb megoldás mellett foglalt állást. Ezek után a miniszter, ha akarta volna, se nagyon fogadhatta volna meg Rozsonдай Zoltánnak, a tanítóképzés szempontjából teljesen jogos észrevételeit. A kérdés — amire nem ismerjük a választ —, hogy mikor került sor erre a beszélgetésre: a döntés-előkészítés folyamatában, a minisztertanácsi előterjesztés előtt, vagy azt követően? (*Donáth P.* 2001. 99–108. o.)

³⁴ Az óvó- és tanítóképzők növendékeinek összlétszáma az 1936–1956 közötti két évtizedben a következőképpen alakult: 1936/37-ben 9273, 1937/38-ban 8786, 1952/53-ban 13 083, 1953/54-ben 14 001, 1954/55-ben 9998, 1955/56-ban 7051, 1956/57-ben 4988. Már a PB döntést követő szeptemberben négyezerrel — két éven belül további ötezerrel — csökkent a két intézménytípusba járó növendékek száma. 49-ből 20 tanító(nő)képző, és 22-ből 10 óvónőképző visszafejlesztését ill. fokozatos gimnáziummá alakítását rendelték el. (*Szabady*, 1968. 144. és 162. o. A további adatok forrása: *Magyar Statisztikai...*, 8. évf. 1939. 204. o.; 13. évf. 1946. 162. o.; *Knausz*, 1994. 156. o.; *Donáth P.* 2001. 109–110. o.)

³⁵ Évtizedek múltán Rozsonдай Zoltán egy évet tévedett a történetek datálását illetően (ügyosztályuk csak 1954-ben került a Vadászné irányította Középiskolai Főosztályra). A tanítóképzés képzési idejének öt évre való visszaállítását elutasító 1954. július 14-i PB-ülést követően utasították az ügyosztályt a négyéves képzés új irányelveinek kidolgozására. Miután 1954 decemberében a Rozsonдай Zoltán által támogatott igazgatók érdemben nem voltak hajlandók tárgyalni e kilátástalan feladatról, 1955. március 10-én kollégiumi ülésen tárgyalták az ügyosztálytól kikényszerített előterjesztést. A bírálat nyomán Rozsonдай Zoltán a Pedagógiai Tudományos Intézetet javasolta felkérni a négyéves tanítóképzés új tantervének kidolgozására. (MOL XIX-I-2-k 4. d. az 1955. március 10-i OM Kollégiumi jegyzőkönyvben; *Welker O.* 1945–72. 157–164. o.) Bővebben lásd erről a bevezető tanulmányban, az „Államosítás, pedagógiai gimnázium, négyéves tanítóképzés — menteni, ami menthető” c. fejezetben.